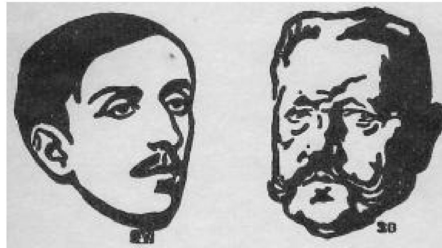
FOLKLYNNEN

AV

CARL G. LAURIN

STOCKHOLM
P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG

TRYCKT HOS
P. PALMQUISTS AKTIEBOLAG, STOCKHOLM 192O
194403

Förord till den elektroniska utgåvan

Under arbete...

Det är ej den invecklade och svåra, kanske olösliga frågan om rasen och dess betydelse, vars fysiologiska sida jag dessutom saknar varje möjlighet att bedöma, som utgör ämnet för de olika uppsatserna i denna bok. Jag har endast velat beröra en del folkpsykologiska iakttagelser, som, de flesta åtminstone, härröra från det jag sett och erfarit själv. Några har jag påträffat i den litteratur, som kan anses vederhäftig.

Den gamla lustiga felöversättningen av »nihil incertius vulgo» med »ingenting är i allmänhet osäkrare» gäller också om folken. Liksom i vårt eget hjärta slumra tusentals möjligheter, liksom en för oss själva fördold brottslighet i ett tag kan fördärvbrin-gande slå ut i full låga och å andra sidan mod och kraft, varom vi förut icke visste något, kunna bringa oss oväntad hjälp i nödens stund, så ändras också folken. Och dessutom kan en komplicerad företeelse som ett folk ses från så många sidor, och slutomdömet beror i alla fall på vad betraktaren kan och vill se.

Äro icke Calvin eller Anatole France, Madame de Pompa-dour eller Robespierre lika typiskt franska? Vilken är mest judisk, Saulus eller Paulus, mest svensk, Bellman eller Karl XII: Är det ej lika engelskt att söka skydda ammunitionslasten på Cunardlinjens Lusitania genom att medvetet utsätta mer än tusen civila och neutrala för att omkomma som det manliga lugn och den modiga självuppoffring, de engelska passagerarna visade, då White Star-linjens Titanic gick under. Äro koncentrationslägren i Transvaal, där tiotusentals boerkvinnor och barn ömkligenVI

FÖRORD.

omkommo, icke lika mycket ett uttryck för engelsk hänsynslöshet, som den fria ställning och den belåtenhet med engelsk styrelse, boerrepublikerna nu erfara, vittnar om engelsk känsla för statsklokhet ej bara då det gäller

hårdhet utan också då det gäller eftergifter. Och är det mera utmärkande för tyskarna att till engelsmäns innerliga förnöjelse vara slarvigt och löjligt klädda än den militära stramheten och prydligheten i deras uniformer. Den korrekta puts, som fanns både hos generaler och soldater, och den glänsande militära prakt, kejsar Wilhelm utvecklade i Versailles, stack enligt egen uppgift i ögonen på den skamsne och nedslagne franske officeren greve d'Hérisson, då denne med Frankrikes representant Jules Favre, den senare i iila-sittande fransk borgerlig redingote, 1871 anhöll om företräde hos höga vederbörande.

Av de löjligaste och ytligaste anledningar förakta nationerna ofta varandra, och på grund av den djupaste, i själva urgrunden sittande, oemotståndliga nationella idiosynkrasi hata de varandra.

Egendomligt är, i vilken grad kulturmiljön inverkar, och det mycket starkare än rasen, på den nationella uppfattningen. Har en främling, särskilt om han kommer från ett land där kulturen ej är sä egenartad, tillräckligt länge bott i ett främmande land, tar han i nio fall utav tio parti för detta land, även om det främmande landets nationella ovilja skulle rikta sig mot hans fädernesland. Detta har hänt amerikanare i Tyskland, svenskar i England.

Sin kärlek har man väl rätt att reservera för det egna landet, modern Svea eller modern Ryssland, ehuru en viss släktkänsla oberoende av kultursympati bör finnas mellan fränder, vare sig nu släktingen heter Norge eller Serbien. Och även för en stor och så mäktig farbror, att han kan bli farlig despot, har man rätt till medkänsla, om denne råkar i stort trångmål. SäFÖRORD.

VII

känna serberna, då det gäller Ryssland, och många svenskar, då det gäller Tyskland. A andra sidan har man också på det nationella området rätt att ha verkliga vänner, med vilka man icke är släkt, naturligtvis om ej vänskapen blir så het, att man därför försummar eller förråder sitt eget. Fransmännen ha många sådana vänner i Sverige, alldeles oberoende av de politiska sympatierna. Ty vi veta väl, att liksom Napoleon gav bort Finland åt Ryssland, även Briand nog icke skulle dra sig för att ge detta senare landet tillåtelse till en penetration pacifique — det moderna diplomatiska ordet för underkuvande av främmande folk — av det nordliga Sverige, och liksom det första ej inverkade på vår beundran ens för Napoleon, så hoppas vi visserligen först och främst att med egen kraft och kanske även med andras hjälp kunna möta det eventuella angreppet av det med Frankrike förbundna tsardömet, och fortfarande tycka att Fénélon var from, att parisiskorna äro eleganta och Tolstoj stor. Men det är också möjligt, att vi ej skola ha den opartiskheten, ty det är svårt att vara rättvis, men svårast omedelbart efter en örfil. Av den anledningen är det nästan litet löjligt att sitta här och undra, huru de stora kulturfolken kunna yttra sig' så obehärskat om varandra, och särskilt orättvisa bli våra tillrättavisningar, då det gäller sådana krigförande, som ha fienden inom egna gränser.

Om Napoleon på höjden av sin makt och sedan Tyskland var krossat lät säga Madame de Staél, som skrivit en ypperlig bok om Tysklands andliga odling: »Vi äro ej så djupt sjunkna, att vi behöva söka våra förebilder bland de folk Ni beundrar; votre livré n est pas frangaisså bör man ej undra över, att Romain Rolland, den fransman, för vilken andra fransmän både enskilt och offentligt anhållit om Nobelpris, skulle anklagas för landsförrädiskt omfattande av tyskarnas sak. Romain Rolland har dock yttrat sig tämligen tydligt under kriget, då han talarVIII

FÖRORD.

om det tyska infallet i Belgien och kallar detta för ett ärelöst dåd, »som måste väcka förakt i varje sinne och blott alltför väl motsvarar era preussiska kungars politiska tradition», och då han i samma öppna brev till Hauptmann undrar om den tyska eliten icke vill protestera mot de »hunner», som behärska den. Han hade yttrat sin sympati för vissa andliga värden i Tyskland, och det var tillräckligt för att han skulle anses som förrädare mot fransk civilisation. Och detta fast han hänfört prisat de franska hjältar, som nu offrat sitt blod för Frankrike, och säkert var lika stolt som alla andra fransmän över sitt folks seger vid Marne.

Nationellt självberöm luktar emellertid ej fullt så illa som personligt, och nationell egoism är säkert åtskilliga nyanser mera etisk än den individuella själviskheten. Vad är fosterlandskärleken? Som allt stort något

oförklarligt, som alla känslor svår att beskriva med ord. Men skulle man ej kunna säga, att den är dels den under den tidiga levnadsåldern insupna känslan för moderns språk och marken, där man, som Heidenstam säger, lekt som barn, och, som Fröding uttrycker det, dungen, där barndomsminnena susa, dels som Gunnar Hazelius i sin ypperliga uppsats om patriotismen påpekar, med den välbehövliga varningen att ej för mycket fästa sig vid rasen, »medvetandet om en gemensam andlig och materiell odling». Slutligen skulle man kanske kunna tillägga, att i fosterlandskärleken ingår en känsla av delaktighet i den heder och den kollektiva ära, som pryder det egna landet och som man erfar som en gemensam dyrbarhet. Kränkes denna fosterlandets heder, uppdyker ibland fosterlandskärleken som en naturkraft i sinnen, där man minst väntade det. Det har visat sig både i Frankrike och i Tyskland.

Denna på en gång så reella och ideella känsla, fosterlandskärleken, har i Frankrike varit landets salt från 1871 tills nu.

om också sältan ibland, såsom på 1890-talet, blev litet för stark

och gav en bitter och motbjudande smak åt la doucc Francc.

*

Sverige och Frankrike ha under 15-, 16- och särskilt under 1700-talet stått varandra nära i politiken. Under det sistnämnda århundradet ha förbindelserna pä alla områden varit intima. Vi ha, om första kejsardömet undantages, skäl till tack mot Frankrike för trogen och värdefull vänskap. Också under 1800-talet, mitt under Napoleons III:s kejsardöme, var vår ställning till det mot Ryssland kämpande Frankrike den bästa. Den eskader, som 1891 gick från Frankrike över Stockholm till Ryssland, omöjliggjorde varje alliance med den ringaste politiska bismak, sä länge förbundet med den ende som hotar oss varar. Men i kulturell mening ha vi och vilja för all framtid fortfarande äga något mer än sympati för det gamla rika, glada landet med sin klara och formfulländade kultur, där vi svenskar ända sedan 1200-talets studentgenerationer trivts så väl, lärt oss sä mycket och rönt så mycken vänlighet.

*

En gäng satt jag med en spanjor på gården till ett hotell i Sevilla och betraktade de ut- och ingående spanjorskorna. De flesta sågo ut som folk gör mest, och det är ej så vidare märkvärdigt. Dä inträdde ett par ovanligt eleganta och vackra senoritas på pa-tion, och spanjoren pekade belåtet pä sina älskliga landsmaninnor med orden: -'Där ha vi två spanjorskor.» Ibland tänker jag på spanjoren, dä jag bland mina landsmaninnor letar efter en eller tvä svenskor. Min förhoppning är, att om ett exemplar av denna bok skulle falla i händerna på någon som tillhör en av de där avbildade nationerna, det skulle heta: »En tyska! Ett par engelskor! En hottentottska!» med något av samma belåtenhet som sevilla-naren hade i sin röst.

Då det gäller det andliga — ej såvitt jag vet dä det gäller det yttre — heter det: alla människor äro lika. Men är det ej sannare att säga att likheter i det rent mänskliga visserligen finnas trots klass- och rasskillnad, trots olika hudfärg och under olika tidsåldrar, men att i stort sett alla människor äro olika. Sant är däremot, att vänliga och värdefulla människor finnas överallt. Den kinesiske diplomaten Yuan Chang gick år 1900 kanske dock litet för långt, då han till gammalkinesernas häpnad meddelade kejsarinnan Tzu Hsi, att han i allmänhet funnit de främmande djävlarna kloka och rättrådiga.

Goda och dåliga egenskaper äro tämligen rättvist fördelade över jordkretsen, men lika äro människorna icke.

Är det ej Joseph de Maistre, som säger: "'Man talar om människor! Jag har sett fransmän, tyskar, kineser, men ej en enda människa.» — Och liksom vi fröjda oss ät individernas olika individualitet, sä gläder man sig — eller

förargas — också åt folkens.

FÖRORD TILL FJÄRDE UPPLAGAN.

Det intresse, som allmänheten och pressen i hela Skandinavien visat denna bok, har möjliggjort en fjärde upplaga.

Nästan inga förändringar äro vidtagna. Ett par engelska porträtt, frikyrkoprästen Fred Hastings och lord Kitchener, hava tillagts för att framhålla ett karakteristiskt motsatsförhållande hos engelsmännen, motsatsernas folk. Engelsmännen kunna vara stolta över båda sorterna. Mr. Hastings är återgiven efter en kamerabild av den framstående konstnärlige fotografen, doktor Henry Buergel Goodwin, som jag även har att tacka för bilden Englishwomen och Engelsk ung flicka.

Det väsentliga tillägget i boken är en längre essay, kallad »Kvinnolynnen». Den talrikare och enligt somliga till och medFÖRORD.

XI

bättre delen av mänskligheten, kvinnorna, har författaren sökt skildra så opartiskt som det varit honom möjligt — och det är ej vidare mycket.

Såväl när det gäller flickor från Söderhavsöarna som svenskor, är det huvudsakligen de högre klasserna han beskriver, och detta kommer mera av oförmåga än högfärd. Han vet mycket väl, att satsen »Alla negrer äro svarta5 endast är en relativ sanning. Somliga äro nästan vita, men som hjälphypotes duger det nog att hålla pä svärtan. Han vet också, att det finns oförskämda svenskor, eleganta danskor, trasgranna fransyskor, blyga amerikanskor och turkiska rösträttskvinnor, men det finnes inte så rysligt många av dessa sorter. Generaliserandet för oss ofta galet, men nog har man väl rätt att säga, att österländskorna äro mindre emanciperade än västerländskorna.

Författaren vet, att man egentligen ej får slå en kvinna ens med en blomma, men har han av sanningskravet, vilket somliga påstå vara det minst kvinnliga av alla krav, varit tvungen till aga, sä har han just valt detta strafifredskap.

FÖRORD TILL ÅTTONDE UPPLAGAN.

Den essay i denna bok, som kallats »Hur folken se på sig själva och på varandra», skrevs 1915. Vissa uttryck äro därför nu antikverade men ej många. Schopenhauers ord om kvinnorna: »De se på varandra som gelfer och ghibelliner» skola troligen alltid gälla om folken. Författaren har ej ansett sig böra i senare upplagor ändra de av tidsförhållandena betingade omdömena, åtminstone är tiden för en omredigering så kort efter världskriget ännu icke inne.

Stockholm 1920.

Författaren.

Överstycket, Svenskt bondfolk. Juniafton, målning av Carl Wilhelmson. I Göteborgs museum. Något av det stilla och värdiga, som hör ihop med nordiskt bondlynne, finnes i denna för svenskheten så karakteristiska tavla. Dessa bondflickor och gossar äro litet väl tunga och tafatta, men de ha dock en vederhäftighet, som är frukten av århundradens fasta sedvänjors inverkan på folklynnet.

HUR FOLKEN SE PÅ SIG SJÄLVA OCH PÅ VARANDRA.

»Här i Noret ä pojkarna snälla, men där» – – – och de små masarna pekade uppretade på Lima by, en samling gråa och röda stugor ett par stenkast från Leksandsnoret, »där ä de elaka.»

Det hörde jag i barndomen, och sedan har jag alltid tänkt på, hur det osympatiska blir det primära, då det gäller det främmande. Det fordras mycken kultur och därav alstradGammal sörmländsk bonde. Målning av Georg von

Rosen. Nationalmuseum. Med karaktärsfullt, knipslugt ansikte och en viss humor i mungipan är denne vithårige bonde med sin rättarkrans om hakan ett präktigt exempel på den bondkultur, som utgjort och lyckligtvis ännu utgör en säker grund för en sund nationell odling i Sverige.objektivitet, innan man fattar, att det främmande folklynnet kan vara sympatiskt.

Optimater, d.v.s. de bästa, kallade de förmögna i Rom sig själva, och då folkmötestalaren med väsande s-ljud meddelar, att »Stockholms organiserade, klassmedvetna arbetare fordra appselut», så bölja både hans och hans åhörares hjärtan av klasshögfärd.

Då det gäller de flesta folkslags syn på sig själva, så äro de nationalmedvetna optimater.

En engelska anhöll på en fin Parisrestaurant att få en maträtt serverad på engelskt sätt. Då vaktmästaren icke förstod, kom en engelskkunnig hovmästare och ordnade upp saken för den främmande damen. Han vände sig sedan förbindligt till engelskan och bad om ursäkt för att man icke genast hade fattat, hur en utlänning ville ha det. Förargad svarade engelskan: »You are a foreigner, I am no foreigner.» Med insulär naivitet föraktade hon utlänningar, som man gjorde det i Västgötalagen, där mord på en smålänning i Västergötland betraktades som nästan lika likgiltigt som mord på en engelsman.

Hur väl minnes man ej från skolan, att lena s-ljud i franskan och tyskan, franska nasalljud liksom ett ordentligt uttalat engelskt th betraktades såsom någon sorts affektation och löjlighet.

»Utlänningar äro som apor», det fick N. P. Ödman höra på en bjudning i en bildad engelsk familj. Detta rann mig i sinnet, då jag hörde en i Sverige bosatt svenskkunnig engelsman berätta följande. På en station i Jämtland stodo några bondgubbar och tittade på tåget. En grupp fransmän hade gått ut på sin va-gongs plattform och betraktade skrattande och livligt gestikulerande infödingarna. Då säger en av bönderna: »Det är inte människor, det är apor», och, tillade engelsmannen, »det hade han rätt i.» Själv kunde jag ej låta bli att tänka, att fransmännens konversation med all sannolikhet rörde sig om, hur orangutang-artade dessa bönder föreföllo dem, och möjligen i hastigheten inbegripande engelsmannen förklarade de med talande tunga och åtbörder: »Ce ne sont pas des homm.es, ce sont des sluges?

Varje folk har sin egen gud och sina egna ideal, med vilka det tror sig stå i Schutz- und Trutzbiindnis. Jehovas intresseEngelsk gubbe. W. E. Gladstone. The grand old man. Målning av Hamilton. En engelsman alltigenom, denne kraftige åldring, lika frisinnad som ärkekonservativ. En friluftsmänniska, som svängde yxan mot skogens jättar, men som eljes använde varje ledigt ögonblick att inhämta något nytt ur böckerna. Spänstig som en engelsman kan vara det långt in i ålderns höst.

för amalekiter och kananeer torde ha varit ganska negativt. Moses säger: »I de städer, som Herren din Gud vill giva dig till arvedel, skall du icke låta något, som anda har, bliva vid liv, utan du skall giva dem alla till spillo, heteerna och amoreerna, kananeerna och periseerna, heveerna och jebuseerna, såsom Herren din Gud har bjudit dig.» Och man får väl tro, att »*unser deutscher Gott*» vid de Masuriska sjöarna slog dövörat till för vad »förebedjaren utan like», Alexander Nevskij, han som vid Neva besegrade Birjer Jarl, bad om, då det ryska skyddshelgonet framförde de ryska divisionsgeneralernas önskade ändringar i Hindenburgs strategi. Och kanske både Alexander Nevskij och de heliga förebedjarna Boris och Gljeb blevo litet häpna över att iTysk gubbe. Ernst Moritz Arndt. Efter målning av J. Roeting. Kraft och idealitet! Två tyska egenskaper, tänka tyskarna. De funnos åtminstone hos den tyske patrioten och svenskvännen Arndt. Han gav själv ett stortyskt svar på frågan: »Was ist des Deutschen Vaterland?» På frågan: »Vad och hur är en tysk?» skulle man kunna svara: »Då han är som bäst, påminner han om Arndt.»6

hur folken se på sig själva och på varandra.

det sista slaget vid Tannenberg härskarornas herre gav Alexander Nevskij rätt, då denne sade: »Det är ej på den stora mängdens sida Gud står, utan på deras, som veta sig förfäkta en rättvis sak.» Ty ryssarna voro dubbelt så många.

Nyligen frågade en tysk domare en polsk moder, som av na-tionalreligiösa betänkligheter ville hindra sin dotter från att läsa tysk katekes: Vad tror ni Gud talar för språk: Polska, naturligtvis, svarade den ej utan skäl indignerade mamman.

Visst har varje folk en egenart, efter vilken det skapar sig höga och vördnadsvärda gudar, något ensidiga som

gudar gärna äro, men värda dyrkan också av andra folk. Feniciernas och engelsmännens store handels- och penninggud Melkart är en mäktig herre, och blott man med tillräckligt allvar dyrkar Ju-piter Stator, guden, som får trupperna att stå oryggliga i striden, så kan man med fördel importera den samhällsmoderliga Juno-bilden från Veji, såsom romarna gjorde efter denna stads erövring.

Den besegrade segrade över segraren, det erkände till och med romarna. Grekland gick under, men dess kultur segrade. Ett kulturförsvar, ja till och med en kulturseger tyckes således ej vara tillräcklig, ty Grekland gick under, och att en kraftig här ej är tillräcklig, förstår man av att Rom också gick under, väl främst

av männens ovilja mot värnplikt och kvinnornas mot modersplikt.

* *

%

Alla jämförelser halta, men nog finns det stora likheter mellan romare och engelsmän å ena sidan och greker och fransmän å den andra. De förra mera etiska, de senare mera estetiska, de förra mera praktiskt handlande, de senare mera intellektuella. Det kan bli en prisfråga att säga, var det största högmodet frodas. Romanus sunt och I am an Englishman, låter ganska betryggande. Rom och England äro lika stolta över sin fredsvänlighet som över sin »far-flung battle lineT>, romarna åt sina vakttorn vid den Piktiska muren i Britannien och engelsmännen åt sina fort i Himalayabergen. Med romarna ha de också det gemensamt, att engelsmännen anse att andra folk — såvida de

äro besegrade — ha ett visst berättigande. Men på detta voro nog ej grekerna och äro ej fransmännen alldeles säkra. Fransmän och greker anse alla andra folk för barbarer, under det att romarna gjorde undantag för grekerna och engelsmännen kanske undantaga fransmän. Om också en grceculus var en löjlig, pratsam och ovederhäftig person, skröt man dock i Rom av att kunna tala grekiska, och om Frenchy eller Frenchman är något mera förolämpande i U. S. A. än i England, så torde dock en fransman av genomsnittsengelsmannen anses som något omanligt och etiskt undermåligt. Men engelsmannen blir dock nöjd åt att få beröm för sitt franska uttal, under det att en fransman i allmänhet ej vill ge en franc för att kunna tala engelska som William Everett Gladstone.

Fransmännen äro Europas första färdiga självmedvetna nationalitet. De betrakta sig av denna anledning som fina och fordra hyllning av alla. Denna ges dem också av alla, villigast av tyskarna, vilkas omisskänneliga franska kultursympati retar de få fransmän, som ha reda på den, mer än något annat — och ovilligast av engelsmännen, vilka, även då det gäller den hederligaste, andligen och kroppsligen mest förfinade franska dam, tveksamt undra om hon är fullt clean eller proper.

Fransmännen beundra sig själva för alla möjliga ypperligheter, mest därför att de anse sig finare än alla andra, vilket, om hänsyn tages till deras urgamla kultur, deras tvenne grandsiecles under Ludvig den helige och Ludvig XIV samt deras aristokratiska rokokoodling och mycket annat, är ganska rättvist, och dessutom därför att de betrakta sig som frihetens målsmän i världen. Revolutionens idccs généreuses, vilka de från 1790 och huvudsakligen under Napoleon I:s krig velat påtvinga Europa, ha varit deras gåva åt mänskligheten. På senare tider ha de nöjt sig med att tro att idéns strålande fyrbåk endast lyst från Frankrike över världen.

England är mera praktiskt lagt. Engelsmannen säger: »Världen skall bli anglosaxisk», men handlar också och har redan slagit under sig en ansenlig del av planeten bara genom de omkring 40 krigen sedan Krimkriget. Det måste dock medges att, om också

Fransk författare. Guy de Maupassant. Efter fotografi. Ett till det yttre som till det inre fulländat exemplar av den franska rasblandningen är den manlige, starkt sensuelle och lika psykologiske som formfulländade och klare naturalistiske författaren. Taine har kallat Maupassant för *un taureau triste*. Det melankoliska skulle då vara det enda ofranska hos den store författaren.

Tysk general. Generalfältmarskalk v. Mackensen. Efter fotografi. Det av ansvar, tänkande och ansträngningar fårade manliga huvudet ser ut att vara av samma ämne som järnkorset på rocken. Ett huvud, som kan bräcka murar av betong, järn eller granit. Allvarlig och hård, härdad i farans och pliktens skola, är denna typ ett av de tyska idealen och uttrycket för intelligent kraft.

Engelsk general. Sir Ian Hamilton. Porträtt av John Sargent. Att kraft och förfining icke behöva utesluta varandra ses av detta välbildade ansikte. Den framstående engelske fältherrens tapperhet och strategiska begåvning har fulltygats i både Afrika och Asien. Låt vara att han, som troligen alla andra skulle ha gjort det, misslyckades vid Dardanellerna 1915, så är han

dock en värdig son av de gentlemän och krigare, som på Etons och Harrows kricketplatser lärde sig mod och självbehärskning, egenskaper nyttiga vid både segrar och nederlag.

irländarna skrattat hånfullt åt den »praktiska» engelska friheten, t. o. m. de nyerövrade områdena som t. ex. boerrepubliken äro nöjda med sina herrar. *Il y a avec le ciel des accommodements,*

yttrade Tartuffe, och det gäller också idéerna. På samma gång som man på revolutionens befallning i frihetens namn öppnade tigrarnas och hyenornas menageriburar och lät dessa oskäliga djur, något häpna, promenera ut ur de zoologiska trädgårdarna, så motsatte man sig från flera revolutionära håll negerslaveriets upphävande, då, som man sade, försynen genom själva den färg, den förlänat negrerna, bestämt dem för slaveriet.

I England utropade ungefär samtidigt den engelske vältalaren Curran: »Med vilken högtidlighet han än må hava blivit invigd på slaveriets altare, i samma ögonblick som han beträder Bri-tanniens heliga jord sjunka både avgud och altaret i stoftet, och han står där förlossad, pånyttfödd och befriad ur sin träldom av den allmänna emancipationens allsmäktiga genius.» Vilket ej hindrade, att England i det amerikanska slavkriget stod på slavägarnas sida.

I huvudsak ha Frankrike och England helt ärligt trott sig stå, den förra på den ideella, den senare på den praktiska frihetens sida, och detta, liksom att de båda nationerna, man kan nästan säga ensamma i Europa, haft en verkligt enhetlig, starkt nationell grundmurad kultur och tusenårig statlig fasthet, har gjort att dessa två folk känt sig själva som världens främsta och det andra som nummer två. De ha haft en kulturell konservatism utan motstycke i Europa. Och i alla fall, fast dessa två folk äro så helgjutna, saknas ej utom de överallt förekommande individuella skiftningarna också mera allmänna typgrupper, kanske atavistiska minnen uppdykande från de tjogtals folkslag, som gått upp i folkmassan och vilkas karakteristika ej som judarnas äro så kända, att de tala för sig själva, även om de skulle förekomma hos Mr. Smith eller M. Durand. Det är lätt att se, att en person har judeblod eller negerblod i sig, men om några angliska, burgundiska, allobrogiska eller för de ripuariska fran-kerna utmärkande ögon- eller nästyper skulle förekomma, torde det vara omöjligt även för en professor att yttra något säkert därom. Alla dessa typer, sinsemellan olika, äro »äkta engelska eller äkta franska».

* * *Engelsk arbeterska. Teckning av W. Nicholson. England är motsatsernas land. De engelska ladies äro mycket fina, de enklaste kvinnorna däremot något mindre fina, än vad våra enklaste anse vara lämpligt.

Viktiga för den nationella typens skapande äro miljön och den där förekommande härmningen. Den kroppshållning och det ansiktsuttryck man omgives av imiterar man utan att tänka påEngelsk lady. Lady Hamilton. Målning av John Sargent. Engelska drag och engelsk hållning, något fint, friskt och behärskat finnes hos general Ian Hamiltons maka. På bilden åtminstone är hon inbegreppet av engelsk kvinnofullkomlighet.HUR FOLKEN SK T'Å SIG SJÄLVA OCH PÅ VARANDRA. 26

det. Detaljer i hår- och skägganläggning och dylikt efterliknar man utan att veta av det själv. På det sättet bildas t. o. m. utanför statsgränserna fransmän och engelsmän i Bukarest och Göteborg, som instinktivt äro dragna till dessa olika kulturformer och utan att direkt tänka på det imitera sina ideals yttre former, rumäniskor, som försöka lägga sig till med det för parisiskan utmärkande panteri iknande och behagfulla sättet att röra sig, svenskar, som dragas till den på en gång manliga och förfinade engelska kulturen och lyckas uppsnappa den blandning av nonchalans och korrekthet, som utmärker engelsk hållning.

Det finnes tjocka amerikaner och blonda judar, men det hindrar ej, att männen i U. S. A. i allmänhet äro magra och att svart hår är judiskt.

I stort sett ha germanerna anlag för pussighet, anglosaxarna för rödfnasslighet och de latinska folken för en slät vitgul hy, männen för små välväxta gestalter, damerna för lyckad ansikts-oval och lätt embonpoint.

Och i alla fall ser man aldrig en så vacker samling herrar och kanske ej heller en så, vad ansiktena beträffar, tillfredsställande dampublik som på en Londonteaters dyrare platser. Både sporten och det engelska sinne för uteliv — i naturen — som engelsmännen kalla smak för out-of-doorness, men ej minst det keltiska inslaget, som

nog ätit sig upp till de mest normandiska högadliga familjerna i England, ha gjort rasen vacker. Om ibland, särskilt i medelklassen, en alltför smal och hoprängd tandgård, långa tänder och magerhet förekomma i förbindelse med ett oskönt klampande och traskande, som gör damerna mindre tilltalande, så häpnar man i stället över den mängd välväxta typer med stor men ädelt formad underkäke och stora vackra läppar som finnas bland bodflickor, »chorus girls» och uppasserskor. Troligen keltiska utan att veta av det, dragna till dessa platser, där de kunna visa sig, dels av egen sensualism, dels valda för sin skönhet. Av keltisk ras äro också ofta poeter, artister och tungomålstalare.

Den engelske gentlemannen och ladyn ha vuxit fram underen självtukt, som endast kan jämföras med japansk, kinesisk eller i det gamla Versailles förekommande societetsdisciplin och vill liksom den kinesisk-japanska världsmanskulturen omfatta även karaktären.

Så fort en engelsman icke är gentleman eller lady, blir han eller hon måhända en nyans simplare än motsvarande individ »på den syndiga kontinenten».

England är ett aristokratiskt handels- och industriland med världens största stad och där man vill bo på landet, Frankrike, ett för detta aristokratiskt, nu byråkratiskt bondland, där man vill bo i staden. Tyskland har länge varit ett storindustriellt militärt organiserat f. d. småborgarland. Keltisk predikant. Evan Roberts från Swansea i Wales omvände i november 1905, sedan han fått en uppenbarelse i Loughor, med sina enkla ord och »med ett leende ljust som junisolen» efter att förut alltid ha varit djupt allvarlig, tiotusentals inför honom knäböjande, bedjande, delvis av krampryckningar ansatta syndare av keltisk extraktion. Om man skulle tala om riktlinjer för s. k. vanliga människors liv i de tre stora kulturfolken, kunde man säga, att det engelska borgerliga livet riktar sig efter den högre medelklassens *homelife and comfort* med en tillsats av kronisk förnämsjuka och med konvenansen till rättesnöre, den franske borgaren söker härma aristokratiens former med mottagningsdagar, visiter och strävan efter elegans — utåt, men med sträng sparsamhet inåt. »Den gamla franska bourgeoisien», skriver den vid sidan av Anatole France störste kännaren av den franska folksjälen, Romain Rolland, »är känd i hela världen för det smutsiga vinstbegär, med vilket denKung Edvard VII av England visar sin sonson tillrätta i bönboken i Crathies kyrka i Skottland. Teckning av S. Begg ur The lllustrated London News. En äkta engelsk idé att belåtet dröja vid denna lilla episod från den religiösa respectabilityns värld. Det är ej hyckleri i vanlig mening. Alla veta, att utom i den högre politiken, där han var en mästare, det mera var i kortleken än i bönboken Englands konung och Indiens kejsare sökte vederkvickelse. Men man gladde sig åt konungens klädsamma, kyrkliga intima vördnadsgest, som förefaller de kontinentala folken nästan hädisk i avbildning.Fransk rättskipning. Madame Caillaux inför rätta. Teckning av Paul Renouard. Liksom i det anglosaxiska U. S. A. söker man i Frankrike, särskilt då det är fråga om vackra och välklädda damer, mera den pittoreska än den reella rättvisan. Den mäktige finansministern M. Caillaux' maka, som i mars 1914, sedan hon någon tid övat sig att skjuta med revolver, gått upp på Figaros redaktion och nedskjutit tidningens ledande man, M. Calmette, vilken hätskt angripit Caillaux både i hans offentliga och enskilda liv, blev fullständigt frikänd den 28 juli 1914. Man brukar i Paris kalla de allvarsamma men klädsamma hattar, med vilka en anklagad dam söker göra intryck på de edsvurne, »juryhattar».

betraktar äktenskapet. Judarna äro mindre lågsinnat lystna efter pengar-»

Tyskarna rikta sig efter det småborgerliga och äro mera skrävlande än högmodiga. Hur högt de än stå socialt, trivas de egentligen blott med enkelhet och idka i fryntlig gemytlighet öl, Knackwurst och Goethe.

Engelskt uppförande i sällskapslivet strävar efter lugn värdighet, never show ternper, liksom spanjorer, araber och japaner. Fransmannen önskar vara smidig och spirituell, tysken vill verka hjärtlig och kunnig, men blir ofta indiskret och grötmyndig, och vad som är nästan ännu värre, när han med sin järnenergi önskar vara elegant och då ofta visar affektation, får han något av Geck, som ger hans elaka fiender i väster känslor av jubel och triumf. På det religiösa och sexuella området förefaller skillnaden mellan de tre stora kulturfolken nästan obegripligt stor. I England har religionen ett drag av hårdhet och torrhet liksom det engelska fritänkeriet. Dygd och last, skilda åt av hyckleriet, som enligt engelsmännen själva uppvuxit ur den nationella hjärteroten, förfära vännerna till det engelska och glädja i högsta grad fransmännen. Både engelsk dygd och engelsk last ha något mera praktiskt och verksamt än de kontinentala formerna, och den råhet, ibland också grymhet, i dygden, som så innerligt och i alla tider hört ihop med engelskt väsende, behöver nog stränga profeter som Carlyle, hårda

puritaner som Cromwell och kanske t. o. m. hjärtlösa fariséer som flera av delägarna i firman John Bull & Co. Denna praktiska råa dygd tar sig på ett särskilt ömtåligt område sitt uttryck i fordran på kontantbetalning för brutet äktenskapslöfte, något äkta anglosaxiskt.

Frankrike har, som engelsmannen Bodley med skäl påpekar, intet sinne för religionsfrihet, man skulle väl ha lust att tillägga: liksom England. Ty vad har man för glädje av den angloamerikanska friheten att få ha vilka åsikter som helst om längden av djävulens svans, om man blir illa sedd av sina umgängesvänner, därföre att man inte tror att han finns. I Frankrike vilja klerikala förtrycka antiklerikala och tvärtom. Blir man i

England illa sedd för att ha spelat Månskenssonaten en söndag-förmiddag, så kan man i Frankrike, och det finns exempel på det, bli anmäld, om man är ämbetsman under en fritänkande ministär, för att ha gått i mässan.

Att ett mycket starkt sexuellt intresse är franskt, liksom att åtminstone alla riktigt välklädda damer få förlåtelse för crimes fiassionnels, i vilka en skicklig advokat kan krångla in det mångtydiga begreppet kärlek, det vet alla, men har man ej en känsla av att den alltför stora torrheten och sparsamheten i Frankrike något humaniseras även av de mera animala formerna av denna sensualism? En ung student, som i sitt kafé nära Sorbonne sitter och spar på ölglaset n:r 1 för att slippa ta det andra och förlora 30 centimer, vill dessutom invänta Journal des Débats' ankomst till kaféet för att slippa köpa den i kiosken och ytterligare kunna spara ett par sous. Plötsligt får han besök av en liten fröken, som han aldrig sett förut och som oombedd slår sig ned vid hans bord. Hon har glömt sin portmonnä och ber honom stoppa två francs i hennes strumpa. Den unge mannen gör detta, och han känner sig genom det blygsamma Venusofifret något luttrad från sin guldtörst. Har han ej litet rätt?

I Tyskland, den lutherska reformationens land, finnes nog också mycket av det som bibeln kallar »Guds barns härliga frihet», och bland alla bildade ses det oftast fritt och dock ej ytligt på de religiösa frågorna. Vad den jordiska kärleken beträffar, gäller detsamma. Är det ej ett lustigt tankeexperiment att tänka sig världens ljuvaste fallna kvinna Margareta i en engelskas gestalt. Nationen utan musik i själen, utom naturligtvis hymner och slagdängor, förstår visst ej riktigt, att den i detta fall är litet unzulänglicli och att det är a long long way för den sentimentala nyktra engelska folksjälen att begripa Fausts Margareta

och hans egen sorts evighetslängtan.

* *Kosack. Fotografi tagen i ett tyskt fångläger. »Akta er för kosackerna, som komma efter oss», påstås de mera reguljära ryska soldaterna ha sagt i Ostpreussen. Och de hade rätt i sin varning. Vänligt ler den ovanligt nära naturen stående kosackryssen. Han har barnasjälens tvära övergångar, och man vet ej om han skall praktisera sin smörgås eller sitt stickvapen i magen på den på stuggolvet lekande tyska barnungen.

Polens folk, folket av adelsmän — och en del bönder —, med musikalisk klangbotten, med cracovienner, varsovienner, mazurkor och Chopin-valser, vars märkligaste son, Copernicus, han som beskrivit planeternas, inklusive jordens högtidliga polonäs omkring solen, till och med ej fått vara i fred för tyska erövringsförsök, hämtar kraft mot Ryssland ur sin förbindelse med den romerska kristenheten och mot Tyskland i sitt förakt

för det småborgerliga hos tyskarna, under det att dessa tala om »polnische Wirtschaft» som slarvet satt i system. Martyrfolk, som 1860 utanför Warschaus kyrkor, utan att försvara sig mottog de ryska soldaternas kulregn, själva in i döden sjungande sina religiösa och nationella, melankoliska sånger. Polackerna omfatta en messiansk-mystisk idé om att Polen, korsfäst, lider för alla folks synder till allas frälsning. Polen är Rysslands, Tysklands och kanske också Frankrikes onda samvete. Dess kraft bröts av partisplitet, av frånvaron av borgerliga småkapitalister, svenska härjningar, och styckningen mellan Ryssland, Preussen och Österrike försvårade dess återuppståndelse, som både Napoleon I och Napoleon III hade ställt i utsikt. Det är, säger Leo Nikolajevitsch Tolstoj, en lycka för de av Ryssland underkuvade folken, att ryssarna ha sitt varma hjärtelag. Det ha tyskarna också, men om det därför är angenämare att vara dansk i Nord-Schleswig eller fransman i tyska Lothringen och medlemmar mot sin vilja av det välorganiserade tyska riket är nog tvivelaktigt.

Men säkert är att vänlighet är en rysk egenskap, om också det heliga Ryssland ibland älskar sina grannar så, att de, som Erik Bögh säger, »risikere blive aedt op».

Det folk, som avskyr ryssarna mest, är engelsmännen. De tala om deras kryperi omväxlande med fräckhet, deras slaviska, sliskiga smeksamhet och opålitlighet och anse allt detta särskilt motbjudande för anglosaxiskt väsen. Något av hatets skarpsynt-het ligger också i Kiplings storartat målande ord om björnen, som begär stillestånd:1 »Det är den stund, då man bör vara rädd, när han reser sig som en uttröttad man och vacklar allt närmare. När han bedjande i människodjurets hamn stapplar fram och beslöjar hatet-och listen i sina små grisögon och låtsar tigga om

1 I originalet:

But this is the time to fear,

when he stånds up like a tired man tottering near and near; when he stånds up as pleading in wavering man-brute guise, when he veils the hate and cunning of the little swinish eyes; when he shows as seeking quarter with paws like hands in prayer. That is the time of peril, the time of the truce of the Bear.

nåd med ramarna, som med händer i bön. Då är det farans timme, när björnen föreslår vapenstillestånd.»

Att man under världskriget i juli 1915 fick läsa i Times: överensstämmelse med sina traditioner offrar sig Ryssland ännu en gång för försvaret av den verkliga friheten i världen», ändrar naturligtvis ingenting i sakförhållandet och betecknar icke ens ett omslag i engelsk uppfattning utan visar endast, att i officiell sanningskärlek det icke är någon egentlig skillnad mellan England och Ryssland.

Liksom i alla länder utom de latinska och England ser man i Ryssland en förvånande mängd fula människor, särskilt förkrympta herrar med blekfeta, osunda ansikten överflöda. Yppiga cigarrettrökande och marmeladknaprande damer med mycket juveler på sina feta fingrar dåsa i orientalisk nonchalans på bekväma ligg- eller sittplatser, lämna ogärna nattrock och kamkofta och draga med sig sängens kuddar i järnvägskupéerna. Herrarna, som nämndes ofta småväxta, knäppta ända upp till halsen, t. o. m. studenter alltid i uniform, med försök till spänstighet och något kuschat på en gång. Militären åter vänlig och naturlig, dock ej sällan med typer, som i rå och hårdhänt brutalitet påminna om Muraviev-statyn på Vilnas torg, folkplågaren med tjurnacke och både värja och knölpåk, den senare väl huvudsakligen avsedd för det egna, ryska packet.

Och trots detta märker en svensk stora likheter med vårt eget folk, naturligtvis om vänligheten, som i Ryssland finnes i alla klasser, undantages. Icke ens i Tyskland ser man den glada hjälpsamhet på gator och torg, på landsvägar och restauranger, som ryssar i allmänhet visa varandra. Vårt svenska sinne för ordning, rättvisa och organisation och även vår motvilja för direkta osanningar saknas, och man har en mycket ovillig beundran för »njemski ackuratess», tyskt ordningssinne, men gästfriheten, lusten att låta slantarna springa, om man kan få »litet roligt», låter ej alldeles osvenskt, och när man här i Sverige låtit vivören de Gondremarck i Offenbachs La vie parisienne ändra sin svenska nationalitet, kunde man ej få någon lämpligare än den ryska, ty bägge herrarna instämma med samma

Rysk vetenskapsman.

Ivan Petrovitsch Pavlov. Efter fotografi.

Dräkten, skägget och ansiktsuttrycket hos den berömde Nobelpristagaren, som skrivit om matsmältningen, ge ett äktryskt intryck. Vid sidan av parisisk hyper-elegans hos vissa förekommer hos andra ryska store män en tolstojansk enkelhet och ibland något av salongsbonde-evangelist.

övertygelse i refrängen: »Överallt skall vi gå, där vi roligt kan få.» Likheterna mellan ryskt och svenskt understrykas naturligtvis ofta genom den ryska miljöns snödrivor, trähus och björkskogar.

Tyskarna torde ej ha något egentligt emot ryssarna, vilka de betrakta som litet väl talrika och bråkiga barn, som

behöva lära sig att tvätta sig och passa på tiden. Både den ryska mu-

sikaliska och poetiska känsligheten, den naturliga mänskligheten och det stränga, statliga ingripandet, som också är ryskt, förefalla de tyska grannarna rätt sympatiska, och att de själva känna sig ofantligt överlägsna gör dem också mildare stämda. Det var ej för Rysslands vackra ögon, som »la nation amie et alliée» lånade sitt tjog milliarder. Man vet ganska väl i Frankrike hur den ryska naturen tar sig ut, om man skrapar litet på polityren, och Taine säger: »På den primitiva ryska vildheten tar intet utom — den parisiska ytligheten.» Vid sidan av den äktryska oviljan mot den franska andan, som Tolstoj gör sig till tolk för i »Krig och fred», och som erfar obehag inför det konstlade och formella i franskt väsen, finnes hos storfurstar, ryska aristokrater och bankirer ett smidigt, för slaverna utmärkande tillägnande av franskt språk och väsen. Den högre ryska överklassen liknar i detta avseende den svenska på 1780-talet. I Finland lever något av denna gustavianska kunskap i franskan kvar, något som genast

Fransk vetenskapsman.

[hiitolytii Taine. Efter fotografi.

Den' mångsidige, . grundlärde*historikern och litteraturhistorikern, känd också för sin glänsande form, utövade ett betydelsefullt inflytande på den europeiska bildningen under 1S80- och 90-talen. Han var även till det yttre en äkta fransman.HUR FOLKEN SK T'Å SIG SJÄLVA OCH PÅ VARANDRA. 26

märkes på att de i svenskan inblandade franska orden, t. ex. det ej sällan också i Suomi förekommande ordet champagne, uttalas på franska och ej såsom hos oss anses det rätta även av de

högst socialt stående och språkligt kunniga, på svenska.

* #

*

»Vid dueller och kongresser kan man se, hur överlägsna italienarna äro i kraft, smidighet och förstånd», skriver Machiavelli, och mer än hundra år efter honom, på 1640-talet, säger den bereste engelsmannen Howell, att Italien är komplimangernas land med »« large distance twixt the tongue and the hearp. Detta yttrades under barocktiden, och något av denna stilarts pompösa och överflödande väsen med antitetiska ordlekar och en taleflod, ymnig som fontänens vatten, har sedan dess utgjort grundtonen i italienskt väsen.

Monumentens galopperande och sig stegrande hästar, operans fioriturer och roulader, poesiens blomsterkastning med granna adjektiv och fraseologisk vältalighet avslöja detta svulstiga drag! Italienskan har blivit superlativernas språk, och Giornale d'Italia yttrade i maj 1915, att kriget snart skulle bli »en strålande verklighet, som skall övergjuta oss med ljus, blommor, sång och fanor».

Anatole France har briljant skildrat denna barocksida i det italienska i Albertinelli, den italienske aristokraten i Le lys rouge, särskilt då han hälsar den franska vackra resande damen med orden: »Alin fru, ni skulle ha kommit oss att älska Frankrike, om icke denna känsla redan förut hade funnits i våra hjärtan.»

Italien skall göra sig självt, Italia fara da se, sade Cavour, men det blev Frankrike, som gav det Lombardiet, och Preussen, som trots de italienska nederlagen genom sina tyska segrar gav det Venetien. Och när den italienske monarken, som i augusti 1914 vid krigsutbrottet skickade sina varma välönskningar om seger för Tyskland-Österrike, i maj 1915 i sitt folks namn högg sin förbundsbroder i ryggen, så låg det i kejsar Frans Josefs ord om »den lömske fienden i söder» en gammal germansk värdesättning av det välska.

De riktigt neutrala få väl inskränka sig till att betrakta la

bella Italia som en skön, ej alltid klok kurtisan, vilken säljer sig till högt pris, men fordrar särskilt stora skatter för att förråda sin siste älskare.

Italienarna tycka illa om fransmännen för deras brist på naivitet i god mening, kanske även något för att Frankrike nu är den förnämsta latinska nationen. Edmondo de Amicis talade säkerligen å Italiens vägnar, då han berättade om den franske gubben, som »är lycklig en hel vecka bara därför att han lyckats krysta ur sig en ordlek, som kommit några idioter att skratta. Fransmannen är ju visserligen artig», fortsätter han hånfullt, »men hans artighet är lika mycket värd som den lama handtryckning man får av en flicka, vilken ej vill ta en i hand.» Och efter en vistelse i Paris känner han sig ursinnigt led vid »denna ofantliga teater, som doftar av gas och patchouli — utledsen på bon-mots, falska leenden, köpta nöjen». Han hatar »denna skamlösa stad, och tycker att man för att rena sig från detta tremånadersliv måste leva ett helt år på toppen av ett berg, samt känner en oemotståndlig lust att springa ut på öppna fältet och inandas den friska luften».

Det finnes kanske bara ett land i världen, där grymheten är favoritnöjet. Det är Spanien. Tjurfäktningen kan ursäktas med det pittoreska, det festliga, med espadans ridderliga mod och glädjen över detta, och dessutom därigenom att tjurarna äro '»des betes tres pe?i intéressantes», som en fransk på latinskt sätt blott mot hundar, hästar och sångfåglar djurvänlig tidning uttryckte sig, och vid tuppfäktning åter är det väl mindre tupparnas uthackande av varandras ögon än det därmed förbundna vadhållandet, som utgör huvudpunkten. Nej, det är själva viljan och lusten att plåga, se smärta och läsa om tortyr, som här åsyftas. Vid ett tillfälle under krigen i Frankrike på 1500-talet hade en fransk fältherre, berättar Michelet, för att göra sina spanska bundsförvanter ett nöje skickat soldaterna som »Liebes-gabe» ett hundratal kvinnor. Spanj orerna tackade förbindligt, men frågade om det tillätes dem att få hugga sönder flickorna, något som skulle bereda dem ett större nöje. Ännu i våra dagar innehåller den spanska Almanack för alla för något av deItaliensk prelat.

Kardinal Ramfolla. Efter fotografi. Sicilianaren Rampolla har ett imponerande uppträdande och ser ut att äga det självmedvetna lugn — >ce grand calme» — som är äkta furstligt och passande även för en kyrkofurste. Av adlig börd, med lysande begåvning också för det diplomatiska, var den smidige och förfinade italienaren lämpad att få världens finaste pastorat. Han blev kyrkoherde i Peterskyrkan.Amerikan.

Abraham Lincoln. Fotografi. Lincoln ej blott var utan såg också ut som en äkta amerikan. Det knotiga, magra ansiktet har något av hälften indian, hälften intelligent järnarbetare, och hade han inte indianblod i sig, så var han åtminstone arbetare, och det med en okuvlig energi, som han använde vare sig han högg träd, slaktade svin, stod i butik, var lantmätare eller jurist eller som U. S. A:s president organiserade jättekriget mot

Sydstaterna.

Italiensk tenor.

Sångaren Er.nesto Caruso. Efter fotografi.

Skön,' söt och sjungande, en typ för den sonora sidan av det italienska, vet Caruso, att han förtjänar en länk av sin dubbla klockkedja för varje ton han utslungar, och att han, om han ville, skulle kunna få guldkedjan att räcka från Alperna till Adria. Av bilden kan man ej se, huruvida den store sångaren använder sig av det italienska bruket att bära en ofantligt lång, välvårdad lillfingersnagel.

närmaste åren en liten uppfriskande bit om olika sorters tortyrinstrument.

»Spanjoren är hård mot sig själv och grym mot andra», heter det med skäl. Det tyckes höra ihop med den keltiberiska ur-HUR FOLKEN SK T'Å SIG SJÄLVA OCH PÅ VARANDRA. 26

grunden. Ett särdeles franskt omdöme i samma riktning är Montesquieus lilla vänlighet angående den äktspanska institutionen Santo Oficio eller inkvisitionen. »De spanjorer», säger han, »som man inte bränner, tyckas vara så fästade vid inkvisitionen, att det skulle vara ovänligt att ta den ifrån dem.»

I sjuhundra år räckte den spanska def- och offensiven mot morerna, och under denna långa tid, som det tog att återerövra fosterlandet från de otrogna, lärde man sig att vara hårdhänt och att som sitt högsta goda akta rent blod och ren tro. Los desastres de la guerra 1808 drypa ej bara på Goyas etsningar utan ännu mera i verkligheten av blod, och hatet mot fransmännen glödde lika starkt som mot morerna. Spanien, gårdagens land, därför att alla

säga »Manana», »i morgon», sover, tro utlänningarna, är dött, påstå många spanjorer, och ännu på 1900-talet skriver en spansk författare: »Frågar du om undervisningen, om rättskipningen, om teatern, om litteraturen, om vetenskapen, om själavården, eller frågar du om parlamentarismen, om konunga-dömet, om republikanismen, 0111 carlismen eller om fosterlandskärleken, om dygden, om logiken, om tron, om hoppet, äran och hedern, så skall det svaras: Det är dött, allt är dött. Spanien är en ofantlig sarkofag, en pyramid av lik, .upprest på fosterlandets lik.» Men lik titta, och det ganska ilsket. Spanien gör det, om någon utlänning skulle säga samma sak, men i grund och botten äro, påstå kännare, utlandets dom och åsikter om Spanien alldeles komplett likgiltiga för spanjorerna, och häri ligger ännu en olikhet mellan dem och nordamerikanerna.

Spanjorerna äro det mest aristokratiska och mest demokratiska av alla folk. Den suffisans, som finnes hos de ej sällan degenererade, förkrympta och mycket små granderna av Spanien, motsvaras av de klassmedvetna kroppsarbetarnas arrogans, då de vräka sig på de finaste kaféernas soffor. Men den fördelen har spanjoren alltid, även om han är fattig och till och med förkommen, att han äger en värdighet och en självkänsla, som gör sig ädlare än motsvarande svenska typers blandning av fräckhet och ömkligt gnällande.

Hur se spanjorerna pä sig själva? Som på världens ädlasteSpanjorskor.

Målning av zuloaga. i Musée du Luxerabourg, Paris.

Spanjorskorna rulla med ögonen och vicka på höfterna och röra sig även då de blivit rätt fetlagda med ett behag och en grandeza, som kulminerar i den spanska dansen, den vackraste, stoltaste och "mest kvinnliga i världen. Hållning och självmedvetande finns hos den fattigaste spanska man och kvinna.Italiensk sjöman.

Målning av S.4.rgent.

Man kan få för mycket av det goda, och detta gäller ej minst socker. Liksom i den semitiska, så ingår också i den latinska typen ett drag av sötma, som ej sympatiskt påverkar germaner. Vilket ej hindrar, att flertalet soldater i ett italienskt regemente kunna ha manligt vackra ansikten och att de rent sötaktiga äro ungefär lika vanliga som de speciellt fula i ett svenskt regemente.

Spansk dramatisk författare.

Don Jacinto Benavente. Efter fotografi.

Den spanska typen är i allmänhet allvarligare och manligare än den italienska, särskilt då det gäller den lägre befolkningen.

nation, vilken torteras ihjäl av uslingar. Med detta sista ord menas då katoliker eller fritänkare, monarkister eller anarkister, kastilianare eller katalanare etc. etc. Hur ser Europa på Spanien ? Som på en dansös, som man vet har varit eldig, förtjusande och lidelsefull för längesedan. Och för var gång man fortfarande

Spanjorer sedda av en fransman. Teckning av Caran cIAche.

»Allvarlig och majestätisk», med svart till favoritfärg, har spanjoren alltid varit, ehuru naturligtvis undantag finnas, som Kro mindre allvarliga. Många parisiskor tänka, då de höra spanska talas på boulevarden av en gulhyad herre med oljigt, kolsvart hår, som med avmätta åtbörder och blomma i knapphålet söker »gripa njutningens vinkande stjärna»: Måtte det ej vara den utfattige Don Ranudo de Colibrados från Sevilla utan en sydamerikan, s. k. rastaquouére, t. ex. fårägaTen-millionären Don Ramön de los Saladeros från Buenos Aires.

får höra talas om henne, blir man förvånad över att hon ännu lever. Spanien är till den grad bortglömt, att, som Marcel Sembat nyligen framhöll, det franska utrikesdepartementet under sina diskurser om Marocko efter en längre tids förhandlingar med England och Tyskland till sin häpnad märkte, att det helt enkelt »glömt bort» Spanien, som ju dock äger besittningar i landet.

Att höra en medborgare i U. S. A. förklara, hur europeans (serber och norrmän, finnar och portugiser m. fl.) se ut

och bära sig åt, och samtidigt framhålla, att man omöjligt kan generalisera något så olikartat som U. S. A:s befolkning, är lärorikt för den folkpsykologiskt intresserade. Med all skyldig hänsyn till olikheterna mellan Maine och Alabama, mellan livet bland Floridas palmer och apelsinträd och det bland Minnesotas tallar, mellan uppfattningen i Nya England — Maine, New Hampshire, Massachusetts, Vermont och Connecticut — där yankees bo, och den, där yankees icke bo, såsom i New York och Chicago, så blir dock det allra viktigaste, det mest i ögonen fallande den anglosaxiska kultur, som råder i landet, d. v. s. att den individuella friheten är stark, att statens myndighet är svag, att den formella kulturen är utvecklad, att hela folket har en stark manlig läggning och att trots detta männen toppridas av sina kvinnor mer än någon annanstans, att man är till ytterlighet självbelåten, energisk med att skaffa sig pengar och rika, förnäma bekantskaper, att sporten är ett huvudintresse för folk av alla åldrar och alla klasser, att man idkar praktisk religiositet samt har sinne för absolutism eller starka drycker samt humor och hundar. Allt mycket påminnande om förhållandena i England, inte minst det att man i U. S. A. överallt talar engelska.

Det Amerika, som räcker från och med Mexikos nordgräns till och med Punta Arenas vid Sydamerikas sydspets, liknar den Iberiska halvön såtillvida, att byggnadsstil, levnadssätt, hästlyx, rasstolthet, spel och uppfattning av kvinnan äro nästan identiska, och dessutom däri, att man talar spanska lika väl i Santiago de Chile som i Santiago de Compostela, och en tidning i Rio är ej bara tryckt på portugisiska utan också med samma stilsorter, som man använder i Lissabon.

En optimism av friskaste och naivaste slag finnes i Förenta staterna. Då en främmande klappar en liten gosse på huvudet heter det: Du blir nog någon gång president i Förenta staterna, och något mycket berömvärt ligger det verkligen i det livsmod, som yttrar sig i att en amerikan, som misslyckats med sin skofabrik, sätter upp ett advokatkontor och tvärtom.

Amerikansk familj.

Teckning av Dana Gibson. I rangordning först de självständiga, sina föräldrar kanske väl strängt uppfostrande, efter aristokratiska och dyrbara nöjen trånande men eljest praktiska och klartänkta misserna Pipp, så deras imponerande moder och slutligen Mr. Pipp, upphovet till de unga damerna själva och till deras millioner.

Allt skall gå fort i Amerika, snabba tåg, rekord för båthastigheten, prisbesparande arbetsmetoder och quick lunch. Faster and faster go ahead: det gör detsamma, om någon blir ihjälkörd. Med barnslig likgiltighet för faran offrar man vid järnvägar och ångbåtar på slarv tusentals människor om året, så att den alldeles onödiga förlusten av människoliv blir densamma, som om Förenta staterna hade ett evigt kolonialkrig.

Redan vid Philadelphiautställningen 1876 lät man ett par hundratal lokomotiv vissla så högt de förmådde för att inleda festligheterna, och på den grundtonen fortsatte man. Orientalen grubblar ett helt liv över ett koranspråks mening, Chicagobon går in i en affär, fram till en disk, där en bockskäggig doktor med blåa glasögon för 75 cents tolkar de svårbegripligaste bibelspråk.

Amerikanska salongsdamers celebritetsdyrkan.

Teckning av Oliver Herford. Skämtande med tecknaren Dana Gibsons sötaktiga och dock vackra amerikanska societetsdamtyp, har en humoristisk amerikan — det finnes många sådana — framställt de långa och eleganta leddockorna, omgivande biskop van Brut, vilken författat »Den berömda femtusendollarsbönen, som vann priset i tidningen Jolliers Weekly's

tävlan».

I U. S. A. bland den stora allmänheten finnes ingen skepsis, ingen ångestfull bävan för framtiden: om femtio år ha vi 200,000,000 invånare, ännu snabbare tåg, ännu större biffpajer, ännu flera präster, ännu större pansarbåtar. Den elake européen hoppas dock, att U. S. A. vid den tiden blir något mera euro-peiserat, ty en infödd amerikan skaffar sig visserligen Fordbilar och skurapparater även för små och enkla hem men inte så gärna barn. Dels därför att det blir dyrare med barn på boarding-houses och även i egen villa, och dels därför, att barn fördärva figuren, och mot den metoden hjälpa inga arbetsspa-rande maskiner. Amerika blir härigenom mer europeiserat.

Detta är kanske det enda trösterika i den nedslående nivellering, som nu fortgår över hela jorden.HUR FOLKEN SK T'Å SIG SJÄLVA OCH PÅ VARANDRA. 26

Att intrycken av Amerika på främlingen kunna vara vitt skilda förstår man, dä man läser James Bryce's ypperliga och omfångsrika »The American commonwealth», där han säger, att vad som särskilt slår an på den till Amerika anländande européen är att hela livstonen är sä behaglig i Staterna, och jämför detta med den svenska boken »Ur frihetslandets järnkäftar", där den socialistiske författaren låter mindre entusiastisk, då det gäller »arbetarnas paradis».

Den sentimentalitet, som förekommer i amerikanska romaner, skådespel och versböcker, finnes ingalunda på arbetsmarknaden. Det är tämligen obehagligt att vara fattig och arbetslös överallt, men i Amerika bemötes man kanske något hårdhäntare än på andra ställen, och just denna hårdhet nedåt är något särdeles osvenskt, liksom det sjukliga — det enda sjukliga i Staterna — societetsintresset. Det är helt naturligt, att i ett rikt land med anglosaxisk kultur, d. v. s. så likt England som något kan vara, en hel del folk, damer men också herrar, finnas, som icke arbeta, och det är ej så vidare upprörande, bara de ej bli för många. De göra toalett, dansa turkey trot, spela polo eller samla etsningar. Det förvånande för oss är, att en så oproportionerligt stor del av befolkningen är liksom hypnotiserad av vad dessa företaga sig, och att det kan stå i tidningarna, att en tillräckligt rik dam reser till staden för att beställa sig en ny klänning. Elegant och korrekt klädsel intresserar båda könen alldeles speciellt, och det snobbiga, som vi här i Skandinavien icke riktigt säkert veta vad det är, frodas i alla arter och avarter i U. S. A. Emellertid torde kunna sägas, att bland storartad lyx i mat och dryck, i dräkter och smycken, i bostäder och nöjen en frisk munterhet och även en stor vänlighet är kännetecknande för stormrika, förmögna och välbärgade amerikanska kretsar, och denna glädje och vänlighet i det personliga umgänget sträcker sig även långt ner i samhället.

»När en amerikan dör, kommer hans själ till Paris», heter det i Staterna. Amerikanen vill gärna arbeta hårt för att få pengar, men han ger lätt och gärna ut dem igen, och det senare görAmerikansk millionär. Mr Deering. Målning av Zorn. Slätrakad, energisk, elegant och med pincenez. i vanliga fall med glasögon — amerikanerna äro världens mest glasögonbärande folk — brukar den amerikanske millionären arbeta på utav farten, han må ha blivit hur rik som helst. Han ger gärna ut pengarna, hans hustru och döttrar bruka göra det ännu hellre.HUR FOLKEN SK T'Å SIG SJÄLVA OCH PÅ VARANDRA. 26

han med synnerligt nöje i Paris. 1 den lägre medelklassen och underklassen däremot står ej det franska högt i kurs.

Engelsmannen anses i hela republiken nästan lika bra som en amerikan. Dutch people, d. v. s. skandinaver, holländare och tyskar, betraktas som feta, illa klädda hederspaschor, och för tyskarna hade man, åtminstone före världskriget, en viss beundran för att de voro så duktiga i teknik och organisation. • Den amerikanska överklassens beundran för fransk konst, franskt kök och franska kläder (för damer) sträcker sig naturligtvis ej så långt ner. Allmänheten betraktar fransmannen som en tämligen obehaglig övergångsform till de ännu mera motbjudande dagos, varmed förstås allt sydeuropeiskt byke, från Iberiska, Apenninska och Balkanhalvön, vilka anses vara lika tvetydiga element som Poles, d. v. s. polacker, ryssar etc.

Alltså, amerikanerna äro ett starkt, rashögfärdigt folk med stor aktning för rent anglosaxiskt blod, för kraft, för kapital och för välsydda kläder. Varje droppe jude- eller negerblod måste spädas ut med en guldström av minst en million dollars för att ej verka nedsättande. Undantag göres egendomligt nog för indianblod.

Att en språk- och rasgräns har sin betydelse förstår man av Nederländerna, men att den ej är tillräcklig visar också exempel från dessa länder. Det finnes belgiska byar, ja delar av byar intill en viss huslänga, där franskt språk sedan urminnes tider har talats, och andra, där flamska, d. v. s. holländska, lika länge varit rådande. På 1860-talet bestämdes, att den holländska ordboken skulle gälla också i det då ett trettiotal år förut från Holland lösryckta Belgien.

Då Napoleon I bemäktigade sig Belgien med den motiveringen, att landet var en uppslamning av franska floder,

eller då Napoleon III ville taga samma land, därför att det, som han påstod, »icke fanns någon belgisk nationalitet», så höllos båda dessa representanter för Frankrike icke tillbaka från den förre att medtaga även hela Holland, den senare de flamländska delarna av Belgien.

Om Tyskland skulle fundera på Belgien, avhölle det sig troligen ej från att införliva också den något mindre hälften, som ut-göres av de fransktalande vallonerna. Den sympati, som särskilt små länder i farlig belägenhet erfara för Belgien till följd av det hårdhänta utövandet av vad den tyske erövraren kallar krigets rätt i ett land, vars självständighet Tyskland varit med om att garantera, bör ej få oss att glömma de ohyggliga grymheter, engelsmännen med allt skäl brännmärkt och som begåtts av det belgiska folket i Kongostaten. Belgierna likna i det fallet portugiserna, och det är ungefär det värsta man kan säga.

Liksom Ryssland omkring 1750 hade det livligaste intresse för att svensk parlamentarism skulle få fritt utveckla sig, så hyser England för närvarande en verksam iver för Belgiens oavhängighet. Även sådana, som ej ha direkta politiska intressen av småstaternas fortvaro, glädja sig åt den rikare orkestrering världssymfonien får genom att olikartade instrument medverka.

Holländarna höra till de sympatiska folken utan att vara så vidare kända för det. Visserligen undra fransmännen på problemet: Då det behövs tre holländare för att förstå en kvickhet, hur många tar det då att hitta på en? Men alla, som varit där — det fordrar dock omkring fyra timmar för en fransman att komma från sin gräns till Holland — äro förtjusta åt tulpanernas, renlighetens och klockspelens sagorike, där, förefaller det åtminstone främlingen, friden tyckes bo i de mörkröda trevna tegelhusen med lysande mässingshandtag på de vita dörrarna, som vetta ut mot den stilla, trädplanterade kanalstranden. Där inne skölja blonda borgarfruar sina ostindiska tekoppar.

Holland, som var både den religiösa och den politiska frihetens värn under 1600-talet, har väl ännu mera kommit in i vår fantasi och sympati genom att det i etthundra år avbildats av tusentals målare, av vilka några och särskilt en visat oss världsbilden själfullare än någon annan. Hela Holland står därigenom i ton på ett sätt, som saknar motstycke. Holland, tycker den resande tysken, är ett gott uttryck för »das Nieder-deutsche». Engelsmännen anse att det är ypperlig ~>~>sketching ground'», under det att holländarna själva, abnormt allmänbildadeSvenska. Medelklasstyp på landet. Husets dotter. Målning av Carl Wilhelmson. Göteborgs museum. Duglig, vederhäftig, lätt melankolisk och magerlagd, en i hela Sverige ofta förekommande kvinnosort med något kantigt och utmärglat i ansiktet.

Svensk dam.

Fru Maja Ljunglöf. Målning av Zorn. Nationalgalleriet i Berlin. Bilden är typisk för det ljusa, friska och glada i den kvinnliga svenskheten. Även den osökta ställningen och dess frihet från pose torde vara nationell.

som de äro, troligen gärna påpeka att England fått sju och Holland fem Nobelpris.

Man känner bra till de andra länderna i Holland. Till och

med de obskyraste svenska författare översättas till holländska, och ingenstädes torde man ha den planetariska översikt över . kulturen som i Holland. Holländarna anse, att deras språk är det vackraste i världen. Utlänningarna sätta i allmänhet de holländska likörerna högre.

* *

*

Hurudan är svensken mot kvinnan? Han har ej amerikanernas flathet mot varje okynnig kapris, varje oblygt pockande, då det kommer från damer. Han är ej heller som denne rättslös mot varje slyna på gatan, som missnöjd över ett avslag själv anklagar den antastade för närgångenhet. De svenska kvinnorna veta sin plats och ha själva för mycken kvinnlig värdighet för att likt amerikanskan, norskan och även ej sällan fransyskan berätta för ett justitieråd eller en general, hur han egentligen bör vara eller bete sig. Av ålder har kvinnan i Sverige och ej minst

hos bönderna känt sig som mannens jämlike i värde men dock insett, att hennes egenarts styrka ej låg på hans område. Även rätten att själva få arbeta utan att därför, om de tillhöra de högre klasserna, sjunka i klass som på andra ställen, har mycket tidigt blivit kvinnans rätt i vårt land. Men den ömhet och den iver att få sällskapa med henne, bittida och sent, som fransmannen visar och som räcker från gossens kärlek till sin mor till den vithårige äkta mannens omsorg och pyssel med sin gamla maka, saknas i allmänhet i Sverige. Svensken är varken vänlig eller chevaleresk. Bristen på rysk smidighet, tysk gemytlighet och latinsk sensualism är typisk för oss svenskar.

Frågan: är svensken feg? har ofta framkastats av damer och naturligtvis väckt förargelse, ty redan att sätta en mans mod i fråga anses överallt som en grov förolämpning. De medlemmar av vår gamla krigarnation, som på senare tider varit i krig, ha hävdat sitt goda rykte, och det är att hoppas och tro, att svenskar vid en Titanicolycka skulle mera likna anglosaxare än latinare, men då det gäller att försvara sina åsikter eller en angripen frånvarande, är svensken väl »sansad5', och skulle det på gatan inträffa något övergrepp eller fråga bleve om att avvärja en råhet,

Svensk bondflicka.

Kings-Karin. Målning av Zorn. Doktor Lundbohm i Kiruna.

Den blonda kullan med den rödlätta hyn, de lätt utstående kindknotorna, det friska ansiktet infattat i schaletten, är ovanligt svensk. En äkta bondflicka, fylld med stark naiv livslust, som lätt kan slå om i religiös extas.

äro svenskarna av alla åldrar och klasser rent ut ömkliga, särskilt i jämförelse med engelsmän och amerikaner.

Därmed sammanhänger frågan om kvinnofriden på gatorna. Med detta ord menas, sedan brudrov redan på Birger Jarls tid blivit förbjudet, och då det aktningsfulla närmandet på ljusa dagen mot vackra välklädda damer och i »onda avsikter», som

Fransk, general.

Markis de Gallifet. Efter fotografi.

Med sitt käcka, behagliga utseende, vansinnigt tapper, hänsynslöst hård, med ett oförbränneligt gott humör, känd för elegans och djärvt galanteri långt in i ålderns höst, är de Gallifet en god representant för det krigiska galliska folket.

anses åtminstone ursäktligt i latinska länder, lyckligtvis ej vunnit hävd i Sverige och andra germanska länder, helt enkelt att personer, som vid dagsljus äro ganska hyggliga herrar eller åtminstone halvherrar, anse sig hava någon sorts rätt att efter kl. 11 eftermiddagen förolämpa kvinnor, även om dessa tydligt visa, att de önska vara i fred. Vid dylika tillfällen akta sig

Fransk världsdam. M:me Georges Duruy. Målning av Besnard. Den franska kvinnan har, vare sig modet fordrar det eller ej, ofta en viss läggning åt embonpoint, men är alltid kvinna och drottning i varje tum samt, som det heter i Aeneiden, »visande sig genom själva sin gång att vara gudinna».

svenska fina herrar att ingripa. Detta beror kanske på, att rid-darväsendet med dess måhända obefogade och litet löjliga men i alla fall intensiva hyllning av kvinnan ej spelat den roll här i Sverige som i sydliga länder. Hon delades upp i aktningsvärda och i sådana, som icke förtjänade aktning. Den egenskap av kvinna, varöver också de senare äro så stolta i Frankrike och som alltid i ridderliga länder för alla sorters kvinnor är ett visst skydd mot råheten, den saknar hon här. Och dessutom ligger det från mannens sida, således också från polisens, en sorts kvalificerat förakt mot dessa Fröjas oansenliga nattfåglar med rufsig fjäderskrud, och som kommit männen att utdela mången brutal knuff och månget oförskämt glåpord, i den undermedvetna känslan, att även sådana män, som sökte dessa kvinnors sällskap, utövade någon sorts hårdhänt moralisk och protestantisk tuktan mot personer, mot vilka man kan tillåta sig vad som helst. Och liksom alla kattor äro gråa i mörkret, så få även »hyggliga flickor» om kvällarna sin del av dessa förolämpningar, vilka polisen och rättänkande män lämna obeivrade, därför att de äro rädda att missta sig på person och i misshugg hjälpa en gatflicka, som ej vet, att hon i Sverige är mera fågelfri än någon annanstans.

Liksom personer, så kunna nationer porträtteras på två sätt: av vänner och av fiender. Skildringarna kunna bägge vara lika föremålet men sinsemellan vara mycket olika. Ett par porträtt från samma människas olika levnadsåldrar kunna också visa stora olikheter. Det bör då ej förvåna, om detsamma gäller om de mera långlivade varelsér, som kallas folk. Prinsessan Elisabeth Charlotta av Pfalz — la Palatine — skriver i ett av sina brev och jämför det lugna, konservativa och lojala draget i franskt väsen med de av ständiga revolutioner skakade engelsmännen, hos vilka oro och uppstudsighet ständigt jäste. Så var det omkring år 1700 •— hundra och tvåhundra år senare lät det på annat sätt. Och ändå, hur lika ha ej de två nationerna hållit sig genom sekler, såväl Miltons och Carlyles hemland som det, där Mon-

taigne och Voltaire och Anatole France blivit födda. Den nationella urgrunden varar genom tiderna. Och man njuter av att erfara den av natur och kultur skapade egenart, vars kärna är lika faktisk och lika odefinierbar som en viss blommas doft, en viss frukts smak.

I dessa hatets, våldets och folkorättens tider är det vilsamt att dröja vid det större eller mindre tack vi äro skyldiga alla nationer, vilkas insats tillsammans bilda världskulturen.

Frankrike hör till de länder, som äro omtyckta, på flera håll rent av älskat, och som det brukas i kärlek ibland utan att den älskande riktigt vet varför. Det kan väl ej vara för dess fria författning som England nästan beundrar Frankrike, ty i politisk frihet var ju England förr på valplatsen. Det är ej för Ludvig XIV:s segrar, ej för Jena och Tilsit och Frankrikes stora militära gloire Tyskland ägnar det sin hyllning, det är ej för dess målarkonst, för dess eleganta damer, för Racine och Maupassant som gamla svenska, finska, norska och danska prostinnor bli entusiastiska för Frankrike, det är därför att intelligens och behag stråla ut ur den mest enhetliga, mest fulländade av de kulturer, som efter grekernas funnits på jorden. Allt detta ger den franska civilisationen en skönhet, som tvingar många på knä, och då många falla på knä, följa ännu flera efter.

Och Frankrike är icke nöjt, en fransman är icke belåten med mindre än en kärleksförklaring.

Om en herre frågar en dam, om hon vill bli hans, och hon svarar: »Jag beundrar er intelligens och er smak, vill ni ej bli min vän», så blir naturligtvis herrn misslynt och ej vidare vänligt stämd mot damen i fråga. Frankrike är som den där herrn och tycker ej om att höra av en svensk eller en ungrare, att det har alla möjliga härliga egenskaper och att man vill vara en beundrande vän, men att det egna landets intressen gör att man ej alltid kan önska Frankrike seger, liksom man ej alltid vill godtaga som riktigt allt vad Frankrike gjort, gör eller kommer att göra. Denna svala beundran var ej mycket värd, tycker fransmannen. Andra nationer nöja sig med den — i nödfall.

Franskt bondfolk.

Beau soir. Etsning av Louis Legrand.

Det stora bondlandet Frankrike lever i arbete, sparsamhet och lugn kraft genom tiderna. Det nya och livskraftiga suger som barnet på bilden näring ur den rika modersfamnen. Man glömmer ofta bort detta både i utlandet och i Frankrike och tänker - mera på kåsörer, politici och dansöser i Paris. Den riktigaste bilden av Frankrike får man väl, om man lika klart kan se båda sorterna. Det gör bl. a.

Louis Legrand.Fransk familj. Monsieur, Madame et Bébé. Teckning av Roubille. Sällan har det rastypiska hos det franska framhållits så starkt som på denna bild. Man finner här det ofta omedvetet poserande, ett drag av något litet konstgjort, något som fransmännen älska, och främst den formella säkerheten.

Det starkaste intrycket av andra folks kulturrespekt för Frankrike har jag fått av en liten händelse, som inträffade i södra Dalarne för några år sedan. Ett par gamla fruar, den ena ortens prostinna, äro altererade av förtjusning.- »Har det hänt något roligt?» frågar den inträdande. »Ja», svaras det, »det står i tidningarna att Sarah Bernhardt haft en sådan framgång i 1'Aiglon!»

Vilken skatt har ej Frankrike i denna naiva beundran, som räcker från Vladivostok till Cadiz. Även de mindre naiva förbinda Frankrike med idel angenäma saker. Hur bra låter inte ordet libertc, för att ej tala om grace, esprit, tlégance och la galanierie, som blivit kallad »cette vieille vertu gauloise>\ och courtoisie —• ordet heter på gammalisländska kurtejsi — och torde av Snorre vara lånat från franskan och inte tvärt om.

Franska språket är, förefaller det mig, åtminstone i prosa — och det är väl viktigast — det vackraste i världen, både smidigt, starkt och skarpt.

Allt vad damer önska finns i Frankrike — siden från Lyon, spetsar från Valenciennes, toaletter från Paquin, och även det mesta av vad herrar längta efter — damer i rysch och tyll, franska päron, chambertin och fro-mage de Brie, och för djupare andar ett intellektuellt sanningssökande, en strävan efter klarhet, ett behag, som visar sig till och med i en Pascals asketiska fromhet och i de graverade amoriner, som förekomma på titelbladen till 1700-talets franska matematiska avhandlingar. Den franska medeltidens spetsfundiga

Fransk intelligenstyp.

Maurice Barres. Tiäsnitt av Valloton.

Barres, författare till Colette Bau-doche, är den renodlade antitesen till en german. Den högtbegå-vade nationalisten och fienden till det tyska barbariet har föreslagit Tysklands fullständiga förintelse och vill att dess konstskatter skola efter den engelsk-rysk-franska segern flyttas till Paris.

Gammal fransman.

Skulptören Dalou. Byst av Rodin

Det är något av formens och själens ädelhet i detta magra, förfinade ansikte, en dyrbar hjärna full med tankar och skönhetssyner, som inneslutes i det välbildade

kraniet.

logik har förkroppsligats i gotiken, den enda fullt nya byggnadskonst, som tillkommit efter den grekiska, om den likaledes franska rokokon undantages.

Utlänningarna glömma lätt bort att det finnes ofantligt många flera nunnor i Frankrike än chansonettfröknar, och det är ej bara Manon Lescaut-typen, som är fransk, Jeanne d'Arc och Colette Baudoche äro också franska inne i hjärteroten, men både last och dygd få i Frankrike ett behag, som avväpnar

själva fienderna, och då behöver man ej fråga, varför vänskapen för Frankrike så lätt går över till amitié amoureuse.

Fransmännen äro dock de intelligenta framför alla andra. Om också Dante, Shakespeare och Goethe äro på djupare sätt geniala än kanske någon fransman, så är dock det intellektuella klimatet i Frankrike gynnsammare än någon annanstans. Hela livet där sprakar och gnistrar av en outtömlig intellektuell vitalitet hos de bildade, och hos de andra åtminstone av en starkare livskänsla än hos de sävligare germanerna och de indo-lenta latinerna på halvöarna. »Les francais sont sauvés par leur intelligence», säger Romain Rolland. Den franska litteraturen och främst den franska konsten äro laddade med andlig energi. Under de sista tvåhundra åren har nästan allt värdefullt i konst kommit från Frankrike.

Den galliska tuppen är "»toujours preP också då det gäller att slåss för idéer, det må vara för '»le traditionalismen eller »/« liberté». Dreyfus-affären visar detta. Idéerna brottades, och sanning och rätt segrade, som oftast stödda av en minoritet. Ju mera man intränger i detta nationella eldprovs innersta betydelse, dess mera begriper man, att Frankrike här vann en avgörande seger. Det finnes få saker i världen, som äro så vördnadsbjudande som det andliga mod, det andliga renhetskrav, som fanns hos de fosterländska om en stark härs nödvändighet för Frankrike fullt övertygade män, vilka under de krisår, som i Frankrike avslutade 1800-talet, tänkte och handlade

efter ordet: »För sanningen, om den också skulle såra det, som jag har allra kärast.» När denna äkta manliga känsla för rätt, klarhet och tapperhet finnes hos en fransman och förenas med den i Frankrike så vanliga intellektuella livaktigheten och med den takt och smak, som utmärker folket i den äldsta europeiska kulturstaten — romare och greker äro väl utgångna i originalupplagan —, då är särskilt en äldre fransman med dessa egenskaper det allra högsta av arten Homo sapiens, som för närvarande förekommer på jordkretsen.Parisiska.

Skådespelerskan Madeleine Lély. Efter fotografi. Det är många, som sörjt över Evas synd, men parisiskan är henne innerligt tacksam. Toalettfrågan, livets mening, skulle eljest ej existerat. Parisiskan bestämmer, vilka »linjer» som skola vara vackra. Svällande eller åtdragna kjolar, turnyr eller rak front. Ar 1913 skulle man vara smal nedtill och hålla knäna som den knidiska Venus, d. v. s. inte alltid men så ofta som möjligt.Två borgerliga danska flickor.

vår. Målning av l. A. Ring. Hirschsprungska museet i Köpenhamn.

I typ och ej minst i hållning framhäves här det danska naiva behaget, en sorts tafatt charme, som vinner åskådaren genom sin fullkomliga omedvetenhet.

En italienare skrev för ett par år sedan om Danmark, att alla bönder där hade de bästa åkerbruksmaskiner och att varenda en var bildad.

Hur skall det bli, frågar man sig oroligt, när hela landet är en trädgård, när på Skagens udde Kattegatt och Västerhavet beröra Danmarks yttersta sparrissäng, när hälften av alla danskar ha Grundtvigs samlade skrifter och den andra den fullständiga upplagan av Brändes?

Bildningen är inte allt. För några år sedan hade justitieministern Alberti, tyvärr ej italiensk som namnet låter, till den grad glömt sjunde budet, att han använde sin auktoritativa ställning för att olovligen lägga sig till med ett rätt stort antal millioner. Den bereste italienaren skulle kunnat vid detta tillfälle draga upp paralleller mellan Danmark och statsförvaltningen i en sydamerikansk eller stadsförvaltningen i en nordamerikansk republik. Dock, det var icke storsigillbevararens jättestöld som var det mest nedstämmande, det var det likgiltiga och räddhågade sätt och de axelryckningar, vilka brottslingens partivänner — och de voro ovanligt många särskilt bland allmogen — bestodo saken. De motsvarades på andra sidan av vrålet från de politiska fienderna, bland vilka det högljuddaste skriet utstöttes av ett av världens mest »rent publicistiska» företag, Köpenhamnstidningen Politiken, vars egen ovederhäftighet gjort tidningens anklagelser så värdelösa, att man enligt uppgift ej lade märke till ens en så pass väsentlig sak, som att lagens högste vårdare från det hållet kallades för tjuv.

Det fruktbara landet är i ett avseende sterilt. Alltför många kallgrina åt allt och alla, åt sitt lilla land, åt dess försvar, åt dess anseende, åt den del av den danska pressen, som är en skam för landet, och åt de få, som vilja ha vissa ökända tidningar litet uppmuddrade.

Naturligtvis reagera också danskar, om utlandet går för långt i sin nonchalans mot Danmark. Jag minnes, att en av Danmarks kvickaste män blev arg, då han fick se en engelsk karta, där hans land stod på bladet Norway, Sweden etc. -Etc. det var Danmark.

Dansk politiker.

Jens Christian Christensen-Stadil. En sida — åtminstone — av det danska folket är förkroppsligad i den danska vänsterns konseljpresident folkskolläraren i Stadil, eleven vid friseminariet i Gjedved, elev vid Grundtvigs folkhögskola. Till valspråk utsåg han »Aand

er Magt».

Danskarna betrakta oss svenskar litet som vi betrakta finnar, d. v. s. cirklade, yverborna och begivna på trakiska störtdrycker, och drömmande stormaktsdrömmar under florshuva, sonora om man vill yttra sig älskvärdt, skrävlande om man vill följa sanningskravet, övergående med en duskål — bottenfock för fan — från förbindlighet med »Herr Geheimeetatsrådet» till »gamla ga-losch». Vill man som svensk underkasta sig en stund

av smärtsam nationell självprövning, skall man höra på det sätt, varpå våra landsmän alltför ofta för att det ej skulle vara karakteristiskt redan på båten mellan Malmö och Köpenhamn högljutt och förolämpande yttra sig inför de danska vaktmästarna och medpassagerarna om det danska matbordet och till och med härma danskan, för vilket danskarna äro känsligare än italienarna, då man härmar deras språk. Det är ej alldeles säkert, om vi sven-1-IUR FOLKEN SE PÅ SIG SJÄLVA OCH PÅ VARANDRA. 59

skar kunna göra anspråk på allmän takt — i nationell takt kunna vi säkert ej påräkna fullt betyg.

Les nations sympatiques du Nord, som Zola en gång uttryckte sig, bli för alla utom de allmänbildade tyskarna och holländarna egentligen en enhet. Men vad veta vi om portugisernas likheter och olikheter med spanjorerna? Portugiserna lära enligt Vising vara missnöjda med att stå på samma kartblad som Spanien. De äro tacksamma att ha kommit ifrån grannarna, med vilka de från 1580 till 1640 voro förenade. Liksom äktenskap äro unioner ibland olyckliga. Den mellan Spanien och Portugal och den mellan Sverige och Norge exempelvis. Man får dock hoppas, att »den Pagt», som norrmännen förpestades uti, ej förefaller så hemsk för minnet som den med Spanien gör det för Portugal. En portugisisk historieskrivare kallar nämligen denna union för »ett kallt, tålmodigt, överlagt, outtröttligt, hejdlöst mord» från spansk sida.

Under århundraden ha vi svenskar betraktat Danmark med den fattigares och mindre bildades ovilja. Herrarnas land var Danmark särskilt under medeltiden. Under 1800-talet däremot

Dansk lärd.

Professor Harald Höffding. Bronshuvud av Alpo Sailo.

Det är, som intelligens och lärdom skulle konservera. Bland de många betydande vetenskapsmännen i Danmark ser man en hel del hoptorkade, slätrakade ansikten, som lysa av vitalitet och kvickhet.1-IUR FOLKEN SE PÅ SIG SJÄLVA OCH PÅ VARANDRA. 76

Dansk konstnär.

P. S. Kroyer. Självporträtt. Uffizierna i Florens.

Det är, som om den blondare typen skulle vara mera spridd i Danmark än i det övriga Skandinavien. I huvudets hållning finns det i Krayerporträttet något av beskedlighet — frånvaro av kast på huvudet -— kanske framkallad av den danska

fasan för attityden.

och nu betraktas enligt den populära svenska uppfattningen danskarna som småborgerliga och småsnåla. Berättelsen om gästerna, som bjödos uteslutande på sylt, och den ensliga syltskeden, som mellan var gång den användes sköljdes i ett vattenglas, anses nog av många svenskar, hur apokryfisk den än är, som mycket typiskt dansk. Mera i överensstämmelse med verkligheten torde under de senare decennierna vara, att stor och lukullisk gästfrihet råder i Danmark, ehuru de mindre bemedlade roa sig på ett förståndigare och sparsammare sätt än t. ex. hos ossDansk småflicka. Tove Bf.nzon. Målning av P. S. Kr0Yer. Hos O. Benzon i Köpenhamn. Det säkra, sanna, öppna och mot äldre förtroendefulla sätta vi nordbor högt hos både gossar och flickor. För lillgammalt koketteri och smidig inställsamhet äro vi på halvön och våra danska fränder mera rädda än man brukar vara i Sydeuropa. De danska barnungarna äro kanske de minst blyga bland skandinaverna. Småbarn, åtminstone bland allmogen, äro nog blygast i Norge — märkvärdigt nog.1-IUR FOLKEN SE PÅ SIG SJÄLVA OCH PÅ VARANDRA. 62

Norska barn.

Solstrejf. Målning av Erik Werenskiold. Göteborgs museum.

De norska överklassbarnen ha en vinnande »Frejdighet», och om bondbarnen ofta ha något ovanligt stilla och »forknyt», så äga dock nästan alla norska barn det omedvetna, som vi skandinaver sätta högst bland barnegenskaperna.

och dessutom ha ofantligt mycket roligare. Även vad nöjet beträffar torde effektiviteten vara det väsentliga.

Den danska borgerligheten, som i hög och fin kultur tävlar med den holländska, trycker sin prägel på livet. Aristokratien, rik — tyvärr i vissa fall påminnande om den moderna spanska — lever i förnäm tillbakadragenhet och har en mera hög och avskild och mycket mindre verksam plats, än vad vi äro vana vid i Sverige. Slutligen behandlas de högre ämbetsmännen och i allmänhet personer av rang i motsats till förhållandet i Sverige med en sorts1-IUR FOLKEN SE PÅ SIG SJÄLVA OCH PÅ VARANDRA. 63

Norrman.

Björnstjerne Björnson. Målning av Erik Werenskiold. Nationälgalleriet i

Köpenhamn.

Det norska lejonet i människohamn kan man kalla den store skald, i vilken norsk kraft, friskhet och naivitet bodde lekamligen.

underdånighet, vari nog minnen från envåldstiden omedvetet spela in.

* * *

Den etiska demokratiska högfärdens fosterland är Norge. Man kan tänka sig hur det låter, då en nykteristisk folkskollärare, som även anser tobaken vara av djävulen, ifrån denna sin dygds Galdhöpiggshöjd diskuterar i den silldoftande kuststaden med sedlighetsföreningens ordförande i kaffistova nr 23. »Konsuln» eller »Doktorfrua» får nog både sin pjolter och sin urringade klänning »uppskrevne i domsens bok». Björnstjerne Björnson, »Norges vaeldige Hövding», tvangs att i ömklig ton be1-IUR FOLKEN SE PÅ SIG SJÄLVA OCH PÅ VARANDRA. 64

Svenskar på lantligt kalas. Detalj ur teckning av Albert Engström. Den stela och högtidliga stämning eller rent ut den tråkighet, som i begynnelsen brukar lägra sig över svenska tillställningar, löses av det flytande solskenet i buteljerna, och den bundna välviljan forsar som en vårbäck ur frusna sinnen. Prosten och fabrikören dricka brorskål, och bonden, som står och mattar och smuttar på egen hand, >ser tillvaron i ton>, något som svenskar särskilt längta efter, även om man ej skulle använda sig av detta uttryck.

om ursäkt och skylla pä sjukdom, därför att en folktalare hade tyckt det vara odemokratiskt av den store folkledaren att åka i andra klass på järnväg.

Danskt vrövl och grin, norsk grotesk »Selvfölelse» och svenskt flåspatos äro särdragen för de tre »Nordens herlige Stamme». »Jag är norsk», låter H. C. Andersen den norska trasan säga, »och när1-IUR FOLKEN SE PÅ SIG SJÄLVA OCH PÅ VARANDRA.

65

Svenskar på lantarbete. Målning av Carl Wilhklmson. Thielska galleritt. De kunna ha sina fel, men man är nöjd att tillhöra den folkstammen.

jag säger, att jag är norsk, så tror jag mig hava sagt nog.» Man hör redan på tonen, att han hör hemma i det som trasan kallade »vårt stolta klippland, världens urknöl».

De andra två folken tänka: norsk, det är något som man

5—194403. Laurin, Folklynnen.1-IUR FOLKEN SE PÅ SIG SJÄLVA OCH PÅ VARANDRA. 66

Svenska.

Vis- och operettsångerskan Anna Pettersson. Efter fotografi.

Hon var en gång gift med herr Norrie, och därför samt på grund av sitt svenska blod, sin svenska sång och sitt svenska utseende kallades hon Anna Pettersson-Sverige

bra ogärna ville vara, men de erkänna, att de norska bergen äro mycket höga, att Norge haft stora författare och ett ovanligt typiskt folkstyre, som anser sig självt jämte »Norges gamle Fjeld» böra vara landets enda »Vaern og

Fseste». Många svenskar önska, att Norge, liksom det under unionen byggde fästningar mot oss, också ville göra det mot halvöns fiender, och hoppas, att norrmännens kraft och kapital skola mäktigt tillväxa, så att 2 före - gångsfolket» icke måtte komma alltför mycket på efterkälken.

Björnson trodde sig tala å Norges vägnar, då han yttrade sitt hopp om ett statsförbund mellan Norge, England och Förenta staterna. Kanske ansåg han, att Norge skulle bli den ledande1-IUR FOLKEN SE PÅ SIG SJÄLVA OCH PÅ VARANDRA. 67

Svensk.

Lektor Karl Starbäck. Efter fotografi. Trygg och godmodig som Tor, ljus och öppen som Frej, med klingande röst, bred i alla avseenden, vänlig och stark vill man gärna tänka sig svensken. Men det finns andra sorter också.

makten, men kung Edvard uttryckte säkerligen Englands synpunkt, då han officiellt påstod Norge vara »ett bra land för laxfiske».1-IUR FOLKEN SE PÅ SIG SJÄLVA OCH PÅ VARANDRA. 68

Gustav II Adolfs yverborna ord om »Sveriges rättmätiga föresteg och pra:eminenz framför andra konungariken» ha under 1800-talet utbytts mot ett ivrigt underkännande av vårteget, ehuru en tydlig förbättring redan något före 1905 visat sig.

»Hur se svenskarna ut? Svensken är en blond, fetlagd herre i mörkblå kavaj, som dricker punsch på en ångbåt», heter det, och det låter, om anlaget för fetma undantages, ganska trevligt. Om girigheten är roten till allt ont, så äro svenskarna nära på änglar. Brukspatronen sade till Andersson: »Det blir nog ej lätt att få arbete i vinter. Jag råder Andersson att lägga av ett par hundra kronor.» »Ja, men brukspatron», svarade Andersson, »då kan det gå mej, som det gick med Pettersson. Han hade lagt av, och så fick han arbete, och så stod han där med sina hundrafemtio kronor.» Hur mycket brukspatronen själv hade lagt av förmäler icke historien. »En ann' ä så god som en ann'» och »fläsket är alltid fett i grannens gryta» äro kärnsvenska uttryck, men allra mest svenskt är det tyska ordspråk, som Karl IX ansåg så tillämpligt på vårt avundsjuka folk: »Mir nichts iind dir nichts, so haben wir alle beide nichts.» Man kan ej ens i Frankrike träffa den hjärtliga belåtenhet över andras olyckor och otur, som vi svenskar erfara. Hur mången bonde i Norrlands ådalar, hur mången fiskaryngling i skärgården har ej noga betänkt sig, om han ej skulle ha större nöje över det obehag den resande landsmannen erfore av att bli »ställd» än att själv få en femma för en liten bit körning eller en krona för ett par årtag. Skadeglädjen, har en person, som tycks känna vårt folk, sagt, är den glädje som en svensk erfar starkast.

Detta hindrar ej, att svensken är alldeles ovanligt hjälpsam med pengar, och han ger understöd till studier samt lånar ut penningar på ett sätt, som förefaller utlänningen onödigt och oförsiktigt.

Att vi, jämfört med danskar och ryssar, fransmän och amerikaner, äro alldeles obegripligt tråkiga sällskapsmänniskor, är en känd sak, och något mera trumpet och tvunget än stämningen i en svensk järnvägskupé med opresenterade finnes ingenstädes-Däremot ofta rediga och duktiga i arbetet, om också ej så flitiga som fransmän, tyskar och danskar. Men alltid betyd-1-IUR FOLKEN SE PÅ SIG

ligt flitigare än norrmän och spanjorer.

Aktningen för andra, särskilt för sådana, som avgjort stå lägre i samhällsställning, är i Sverige, i synnerhet i den högre medelklassen och de allra högsta lagren, större än på andra ställen. Det engelska sättet att behandla tjänare som luft och att säga ofördelaktiga saker om underklassen, då det kan såra någon bredvid-stående, är alldeles osvenskt, liksom varje sorts amerikansk taylorism, uträknandet av hur mycket muskel- och nervkraft som kan pressas ut ur en arbetare. En av våra största skatter är det öppna och dock aktningsfulla sätt, varpå barn av alla klasser äro vana att vända sig till äldre, så mycket anmärkningsvärdare, som eljest yngre säkert i jämförelse med de anglosaxiska länderna i vårt land behandla äldre mycket ceremoniöst. Skulle någon fråga vad som är det ohyggligaste i svenskt väsen, kunde man kanske svara, att partisinnet nu liksom under 14- och 1700-talen på vissa håll, närt av det undermedvetna

SJÄLVA OCH PÅ VARANDRA. 69

Svensk ung flicka.

Detalj ur Carl Larssons akvarell Suzanne och en ann'.

När en svensk ung flicka äT riktigt bra, så är den bästa sorten den som själv ej vet av sin älsklighet.1-IUR FOLKEN SE PÅ SIG SJÄLVA OCH PÅ VARANDRA. 70

perversa hat mot Sverige, varom Gustav Sundbärg med full rätt talar, är så starkt, att ej ens överhängande fara utifrån har kunnat nödtorftigt ena oss. Detta beror på den svenska avundsjukan vid tanken på att »dom andra» kunde få rätt, och denna känsla förstärkes hos alla partier av vårt svenska rättshaveri.

En ung svenska med engelsk mor fick av en av sina engelska tanter följande fråga: »Do you mix with the nativesh Tanten undrade således, om man alls kunde sällskapa med infödingarna i Sverige, måhända påminnande sig de tider, då på balerna i Gibraltar de infödde och deras senoritas fingo dansa bakom en av engelska rasrenlighetskrav uppsatt kordong. Emellertid ha anglosaxarna • en sorts sympati för skandinaverna. Så fort engelsmannen upptäckt, att de något tvivelaktigt skrudade personer, som han tagit för »dir ty Germans», voro danskar, norrmän eller svenskar, lyser han upp.

Man kommer att tänka på renlighetens relativitet, då man i ett brev från K. F. Samwer, skrivet i maj 1864 till Karl Loren-zen, som i London skulle verka för ett Schleswig-Holstein under augustenburgaren, läser: '»Persdnlich. — Beachte namentlich, wenn dn es nicht schon getlian hast, in welchem Maasse der Engländer — Beust ist nicht Muster, wie kem Deutscher — Weisse der Wäsche ver långt >

Säkert är, att inga verka så rena, fina och modiga som de flesta engelska gentlemen — de flesta engelska män däremot verka bara modiga, men det är bra redan det. Och det vackraste och sannaste ord, som sagts om England, är det, att en hederlig karl i det landet är lika modig som en skurk. De äro gästfria som vildar, ryssar eller norrlänningar, då de utöva värdskap i sina hem, de mest komfortabla och smakfulla i hela världen, där de bakom de tätt klippta häckarna eller murarna visa både landsmän och främlingar en finkänslig och trofast vänlighet, men energiskt kastar även den ungdomlige äldre gentlemannen — England har en lysande samling av friska och starkaEngelsk skönhet.

The Marchioness of Granby. Porträtt av G. F. Watts.

Med det bleka melankoliska anletet under det gyllene håret, är denna för sin skönhet kända dam ett gott exempel på vad som av hela Storbritannien och, om man tager U.S.A., Canada och Australien med, av tvåhundra millioner människor anses vara det finaste, som finns.1-IUR FOLKEN SE PÅ SIG SJÄLVA OCH PÅ VARANDRA. 72

Engelsmän, sedda av en fransman. Teckning av Caran d'Ache. Beniga och seniga, sportklädda på Paristeatern, då de hemma skulle rysa vid tanken över att ej vara iförda eve?iing dress på en varietéparkett, sitta de, anser fransmannen, trumpna och fiegmatiska och inbilla sig, att de ha roligt.

åldringar — ut den, som objuden smugit sig in bland de lysande

blomrabatterna eller växthusens jättedruvor.

* *

*

Då ett folk av ädelt blod, utgörande Europas centrum i alla avseenden och i vilket pliktens stränga skönhet djupast blivit fattad och tapprast hyllats i allvarlig, ansvarsfylld handling, där den protestantiska tanken: »var och en själv ansvarig för sin egen frälsning» blivit född, där musik, filosofi, handel, vetenskap1-IUR FOLKEN SE PÅ SIG SJÄLVA OCH PÅ VARANDRA. 89

Tyskar, sedda av en fransman.

Teckning av Caran d'Ache.

Fransmännen tro gärna, att tyska folket består uteslutande av soldater, professorer och handelsresande. De lärdaste veta, att Heine kallat tyskarna ett folk av privatdocenter och Goethe, och som den senare ej kunde tåla folk med glasögon, kan ingen av de avbildade vara han, utan måste tillhöra de filosofer, vilka ur djupet av sitt sedliga medvetande konstruera upp en grumlig världsbild, där »den franska ytliga klarheten» är det ondas princip.

och krigskonst blivit tagna på allvar sä som ingen annanstädes, där man grundligast och mest vördnadsfullt inträngt i och beundrat allt mäktigt och skönt, det må ha kommit från Indien eller Island, och på samma gång fredligt och krigsdugligt framför alla andra, då detta folk sedan »inringats» av nästan hela världen och i en jättestrid mot hundratals millioner lyckats ej blott försvara sig utan också segra, utom mot en syndaflod av medveten lögn, och i alla fall där ett flertal individer kunna rätt-•SBtclanö ijl oon rnufjer Qfrt: breite ^5ru)l unö breiter^art! ©ctoretflict) grcift t>te tyartejaui?: f)ört ifor roie f?in Qltem braujl ? QBielanö ip fin Harffr ©djmifö, furcbtbar bröbnt fem ^amnierlifö-älles biegtfid) feuier qcl>t, roenti bfr ijetmmer nieberPradjt". SBeitl)in frbmettfrt allee Cnnö oon bem ©d)lag öcr OJTeifferljonö

Oauapuf? unöyiamme gltit>'n.

Simfengarbeu Ijeulenb fpriil/ti.-9Bas öcr 335 iflanb fcijaffr unö jcfynjfijjt? 5>eute ifl sein <3cl?n?ert, öas beipt, o.ber eines ©cfyiffes <23ug, morgen ifl'S fin blanff r 'Jiflug. «Sren3cnlos if] QBielanösitunfT, ni? uerlifdn frfs .Qeröes 'Srunfl. <£Bte fr öampft in 91 ujj unö ©djroeifc nic crlabrnt bes 9Jtei(ters {ylfi^. ©eme iprntf , feuif ©aat:

i|l öie Qlrbeit, ift éie £at".

Tysk kraft.

Teckning av Bruno Paul i tidningen Wieland. Dikten av Gerhard Hauptmann.

Wieland, den tyska motsvarigheten till den nordiske Völund, fattad som sinnebild för germansk hjältestyrka och skaparverksamhet.Tysk vetenskapsman. Ernst Haeckel. Efter fotografi. Den store zoologen, den tyske Darwin, är också till det yttre en god typ för den

vetenskaplige tysken.1-IUR FOLKEN SE PÅ SIG SJÄLVA OCH PÅ VARANDRA. 76

Tysk konstnär.

Wilhelm Busch. Porträtt av Franz von Lenbach.

Vare sig det beror på blodet eller på den omedvetna imitationen efter omgivningen under vistelsen i Miinchen, men den i Hannover födde och avlidne kärntyske Busch har på bilden snarast något sydtyskt. Den store skämttecknaTen och skalden har också i sitt anlete som i sin dikt och i sin konst sund sinnlighet, vemod och humor.

vist beundra t. o. m. de hätskaste fienderna, då måste detta folk kallas ej blott starkt utan också stort. Ingen kan begära, att den, som träffats av ett överlägset avpassat och med väldig kraft utdelat knytnävsslag i ansiktet, skall, just då han håller på att spotta ut sina tänder och torka blodet från näsan, beundra sinSydtyska.

Hermine B.

Den runda, glada, varma och vänliga sydtyska och österrikiska typen med bajerskt bondflickutseende men förfinad utan att ha mist något av sin vitalitet, frodig i ordets vackraste mening.

motståndares styrka och vighet — detta gäller ententemakterna — men man vore tacksam, om åtminstone Portugal och Förenta staterna skulle vilja erkänna, att tyskarna kunna arbeta styvt, tänka djupt och kanske också slåss, man skulle kunna säga ovanligt bra. Till mig yttrade för ett par år sedan den ganska kände amerikanske folkbeskrivaren Price Collier sin ringaktning för den tyska strategien, icke en gång segraren vid Sedan ansåg han

hålla måttet.

Man har oroat sig vid tanken på, hur det vetenskapliga samarbetet skall arta sig efter kriget. Franska vetenskapsmän påstå sig nu och för framtiden ej kunna vara tillsammans med andra tyskar än den vänstra Rhenstrandens, sedan den erövrats från Tyskland, och engelska professorer vilja ej inlåta sig i diskussion med tyskar, förrän en del tyska ämbetsmän blivit arkebuserade.

Det troligaste är väl, att tyskarna såsom hitintills skola fortfara med att grundligen taga del av engelska, ryska, franska, italienska, japanska, belgiska, serbiska och montenegrinska samt rumäniska och portugisiska religiösa, vetenskapliga, konstnärliga och tekniska förhållanden. Skulle sedan engelsmän och fransmän gå ifrån sin högfärdiga isolering och ta reda på sina ententevänner, d. v.s. så gott som hela den övriga världen utom Tyskland, och bland annat lära sig resp. franska och engelska, så skulle det bli en oöverskådlig vinst för det vetenskapliga samarbetet, som vunnits genom detta krig.

Vad de övriga nationerna tycka om tyskarna, det ha vi hört nu, då de ganska högt skrikit ut, vad de förut tänkt tyst, och en hel del av anmärkningarna äro naturligtvis riktiga. Utom de fel, som alla folk ha i normala proportioner, äga naturligtvis tyskarna också sådana i större proportion än vanligt. De äro ofta klumpiga och taktlösa och förargligt nog också mera högljudda än andra kulturfolk. De blåsa ut sin taktlöshet i basun.

Hur typiskt tysk är ej clen lilla händelse, som för ett par år sedan inträffade i Berlin och som jag hörde av en deltagare. En svensk aristokrat, ivrig tyskvän, brukade äta middag med österrikiske militärattachén och ett par mycket fina tyskar. »Kunna vi två», sade österrikaren till svensken, »inte äta ensamma i dag? Det skulle vara roligt att en dag i veckan slippa höra om Kö-niggrätz.» Det var naturligtvis i all vänlighet: »Wissen Sie wasNordtyska.

Prinsessan Victoria Luise av Preussen. Efter fotografi.

Kejsar Wilhelms enda dotter är gift med hertig Ernst August av Braunschweig. Denna urtyska, på fädernet och mödernet från de renaste tyska furstehus härstammande furstinna — den engelska farmodern var ju också av tyskt blod — har ett av de mest fulländade nordtyska kvinnoutseenden.

Sie hatten tun sollen» eller :">>Der Benedek war ein se/17- ge-scheiter General, a b er. . .» Tråkigt blev det emellertid i alla fall för den allierade vapenbrodern.

Något av formlöshet ligger även i den tyska sentimentaliteten, och av osäkerhet och underkännande av det egna i det snabba tillägnandet av utländska former.

Trots de ofta enkla levnadsvanorna och trots det ödmjuka sinne, som oavsett allt skrävel är tyskt och som hindrar dem från det engelska fikandet efter samvaro med förnämiteter och skrytandet med fina bekantskaper, är rangsjukan i alla fall till löjlighet utvecklad hos det stora, duktiga, enkla och kärnfriska folket. Jag såg i en Fremden-buch i Rhenprovinsen Karl Muller Kaiserlicher und Königlicher Obersekundaner. Skulle en 6:2-are hos oss skriva på samma sätt?

Under kriget beskyllas tyskarna först och främst för bestialisk grymhet, och de hemskaste ogärningar citeras. Naturligtvis äro dessa oftast uppdiktade, men det är nog ej tillräckligt att endast skylla på vittnenas hysteri, manligas och kvinnligas, eller på skrivfel och fel i översättningen i t. ex. Bédiers dokument. Också bland de millioner tyska soldaterna har det funnits omänniskor, men säkert lägger man på tyskt håll mindre fingrarna emellan, då det gäller att straffa onödig grymhet mot fienden, än i Ryssland och kanske också annorstädes. I alla händelser äro tyskarna troligen något mindre grymma än slaver, latinare och anglosaxare.

Nå, frågar man sig, hur ser tyska folket genom sina kulturrepresentanter på sig självt? Jag tror, att författaren Thomas Mann därpå ger ett svar, modigt, blygsamt och rättvist, påminnande om en germanisk hjälte som, omgiven av öppna och även förrädiska fiender, nya och gamla, har värjt sig med oerhörd ansträngning och med en viss hjältetragik vänder han sig, till och med uppskattande, mot den allra hätskaste, den som slagit under sig en

femtedel av jordkretsen, fränden, vars goda huvudegenskap är en omätlig självkänsla. Mann säger: »Vi äro dock icke så förhärdade, att broderfolkens hat skulle lämna oss oberörda, att vi icke skulle lida därunder. Det är möjligt, att England psykiskt skulle varit bättre vuxet vår ställning, men vi måste lida under detta moraliska tryck. Ett helt folk, som måste sätta sig in i1-IUR FOLKEN SE PÅ SIG SJÄLVA OCH PÅ VARANDRA. 81

Tyskar före och efter en veckas vistelse i England.

Teckning av Tir. Heine. Ur Simplicissimus.

att bliva betraktat som rättskränkare, lycksökare och äventyrare, som måste fördraga en ensamhet, som i det individuella livet endast förbrytare och genier få utstå.» Detta är en rättvisa, som är typiskt tysk och som påminner om den förfat-

6—194403. Laurin, Folklynnen.Engelsk apostel.

Frikyrkoprästen Fred. Hastings, ledaren av kongregationalisterna i England. Efter fotografi.

En outrotlig, vacker och naiv tro på godheten och kärleken hos människorna lyser ur detta skäggiga, typiskt engelska anlete.

Engelsk krigare.

Lord Kitchener of Khartoum. Efter fotografi.

Liksom så många stora engelska militärer, Wellington m. fl., är Kitchener född på Irland. Underkuvaren av Sudan och Boerrepublikerna representerar, målmedveten och hänsynslös, den våldsamma och kloka kraften hos John Bull. Han ser i vackraste mening ut som senare delen av detta smeknamn, som England givit sig.

1-IUR FOLKEN SE PÅ SIG SJÄLVA OCH PÅ VARANDRA. 84

tare, vilken i våras skrev i Berliner Lokalanzeiger, att »vi tyskar måste komma ihåg, hur smärtsamt Reimsdomens skadande måste varit för Frankrike, även om beskjutningen varit militä-riskt nödvändig. Det är ej tillräckligt, att vi tänka oss Kölner-domen skadad på samma sätt, ty varken relativt eller absolut, varken historiskt eller konsthistoriskt har den samma betydelse för oss som Reimsdomen har för fransmännen.»

Att England under de sista femtio åren genom krig skaffat sig främmande undersåtar till ett antal ungefär jämförligt med hela Tyska rikets befolkning, hindrar ej det energiska och stridbara erövrar-folket att framhålla sin engelska avsky för tysk militarism och utvidgningshunger och samtidigt komma med ett »allt åt oss», som får ett gott uttryck i den omtyckta, med rungande kraft sjungna varieté-visan »Världen åt Storbritannien och en skiva fläsk åt Tyskland!»

Då vid allvarliga motgångar den nationella självbehärskningen hos britterna ger vika, ersättes den väluppfostrade moraliteten av en hänsynslös immoralitet på det politiska området.

I länder, som ej äro engelskfientliga, har man alltför litet lagt märke till detta förhållande, och i Sverige erforo därför många en viss förvåning över tidningen Times' påstående, att svenska Röda korset hårt behandlat ryska fångar. I synnerhet blev man illa berörd av att prins Carl, den humanitära föreningens ordförande, ej ens lyckades få in sin kraftiga vederläggning i tidningen. Den ersattes av Times med ett förvanskat referat. Alla svenskar ansågo detta beteende av tidningen, som representerar den engelska respektabla medelklassen, vara vad engelsmännen kalla mnfair and ungentlemanlikekort sagt vad man förr i världen i Sverige litet överdrivet hövligt brukade benämna oengelskt.

Dock, det finnes även nationalistiska engelsmän, som kunna och vilja göra rättvisa åt Tyskland. Professorn i modern historia vid Queen's College i London J. A. Cramb avled ett halvt år före det stora krig han förutsåg. Vad vill England? frågar Cramb. »Ge alla människor ett engelskt sinne», men han förstår också, att Tyskland måste säga nej till detta, att tyskarna också vilja ha sin del av världsbytet, ja han fattar med en vetenskaplig objektivitet, som står över stridens och lidelsens värld, att tysken1-IUR FOLKEN SE PÅ SIG SJÄLVA OCH PÅ VARANDRA. 85

»hatar i England en anspråksfullhet, en pösande kälkborgarebelåtenhet, som sannerligen ej är patriotism och visst icke Tysklands starka och allvarliga känslosvall 1813 och 1870».

Så förenas på Idavallen saxare på fastlandet och saxare pä den stora grönskande kritön, bägge som den geniale, åt båda sidor rättvise, krigsivrande professorn säger, »Odins älsklingsbarn, engelsmän och tyskar».

* * *

Björnen är vänlig, illslug och hårdhänt. Illa går det den som tror på hans godsinta brummande. Så känna många också i Sverige. Somliga tänka, då de höra ordet Ryssland, på kosacker i skinnmössor, som på magra hästar rusa fram genom gatorna i snögloppet och pröva sina nagajkor på skrikande barn och kvinnor, eller på råa, ljusskäggiga bödelstyper, som på fängelsegårdarna låta knutpiskan vina över och blodet stänka från fångarnas utmärglade ryggar, under det att ett extatiskt martyrleende överfar offrens bleka ansikten. För andra blir det den godmodige jätten, vänlighetens land, där glada, frodiga bondflickor skrattande i sina vita broderade dräkter arbeta ute på fälten och dansa vilt och behagfullt till balalajkans toner vid bykrogen.

För ryssens breda natur är medelvägen, aurea mediocritas, det värsta av allt. »Aut Caesar, aut nihib kan ryssen fritt tolka som: antingen föda combinazione», den eleganta lösningen, som tar gadden ur motsatserna, ha ryssarna väl närmast motvilja. Detta förklarar något den sympati våra ytterlighetspartier erfara för det stora landet i öster. Den högra sorten imponeras av kejsar Nikolaus I:s: »På knä, hundar!», riktat från Vinterpalatsets fönster och åtlytt av de upproriska, och den vänstra sorten förstår det medlidsamma löje de ryska anarkisterna bestodo sina franska kolleger, Paris' mordbrännarkommu- Svensk konstnär.

Carl Larsson. Självporträtt. Hos Ernest Thiel.

Han är lika svensk som sitt namn, om man med svensk menar vad vi skulle vilja vara, fulla med mod, kraft och glädje. Ansiktet lyser av yttre och inre guldglans. Kroppsarbete och andens strävan gå hos den rätta konstnären upp i en enhet. Både som konstnär och som svensk gör Larsson en självmedveten knyck på nacken.Ryskt par. Målning av Serok.

Många folkslag bo i Ryssland, ej minst judar, men de senare ha det inte riktigt bra. De bildade av de olika folkslagen fördela sig på några olika ryska typer genom dräkt och hållning, skägganläggning etc., ehuru man lämnar den personliga originaliteten ett ovanligt stort spelrum, både då det gäller toalett och uppträdande. De?i sortens frihet finnes i Ryssland, och av den njuta ovanligt många intelligenta och vänliga människor.1-IUR FOLKEN SE PÅ SIG SJÄLVA OCH PÅ VARANDRA. 104

Alexander III. Bionsstaty i Petrograd av paul Trubetskoj. Lugn och stark på sin grovlemmade häst, i spetsen för världens mest vidsträckta rike, sitter den äktryske, skäggige tsaren, »grundaren av den stora sibiriska järnvägen».

narder och deras mjäkiga halvmesyrer, då de ej i tid sprängde Banque de France i luften.

Ryssland är landet med de väldiga resurserna, med skatter av livskraft, av kärlek, av tro, av uppoffring, av musik.

Ingen kan veta, vilket lysande mål som hägrar för de glatt skrattande, melankoliskt sjungande, som åka i det av Gogol beskrivna symboliska trojkaspannet Ryssland och ila fram över snötäcket under stjärnhimmeln. I Sverige vore vi tacksamma, om färden riktades åt öster, mot morgonrodnaden.1-IUR FOLKEN SE PÅ SIG SJÄLVA OCH PÅ VARANDRA. 89

Vi transalpinska barbarer, goter och vandaler, ha alltid längtat till Italien, först efter byte, vin och väna kvinnor, som sydskrä-lingarna borde få dela med sig av, så kommo Ottoner och Hohen-staufer för att taga skatt, dubba till riddare och »förklara oredliga domare för hederliga igen». Det fanns gott om den förra sortens domare i Italien. Engelska adelsmän under 1500-talet ville uppleva äventyr i Verona, nordiska konstnärer ville rita av de romerska palatsen under 1600-talet, och under 1700-talet ville man leva storstadsliv i Neapel. ~»Dahin, dahiw till citronernas, druvornas och marmorstatyernas land, ljöd det under romantiken. Till och med en fransman, som ej ofta reser, vill gärna ha älskat åtminstone en gång i Venedig.

Italien har blivit ett jättelikt Capua för hela världens själsliga överklass, paradisets lustgård med evig sommar och gyllne frukter och marmorterrasser vid det mörkblåa havet. Italien är det enda land, dit alla resa, och ändå ägna bra få en tanke åt att också landet har invånare, de s. k. italienarna, Dantes och d'An-nunzios folk, som, trots att Michelangelo var litet knarrig, i alla fall är det älskvärdaste folk man kan råka på. Smidiga och intellektuella och som, trots en förfining och en formell kultur, som väl nått djupare än någon annanstädes, har kvar någon sorts naivitet och charm, som göra oss alla nordiska drumlande och fumlande »tryntrollsklossar» storögda och avundsjuka.

Solen skänker mognad och sötma, och ibland äro italienarna litet för söta för vår transalpinska smak. Klimatet och miljön gör sitt, men rasen betyder också mycket, och någon sötma hade ej romarna. Men det kan aldrig nekas, att sedan den etrurisk-latinska hårdheten och torrheten under ett halvt årtusende kokats ihop med gotiska, longobardiska och andra germanska element, så har resultatet — det italienska folket — visat sig mycket olika sina gammalromerska förfäder i allt utom i sinnet för monumentens kolossalitet och lagt sig till ej bara med fides punica, den systematiska svekfullhet, varför romarna beskyllde Kartago, utan också visat sig i högre grad än något annat folk i världen ha de egenskaper, konstnärliga och vetenskapliga, som Virgilius frånkänner romarna, och en Donatello har format »brons som

andas», en Michelangelo förlossat väsen med liv ur marmorn och en Galilei »siat om stjärnornas uppgång».

Italiens folk har gett mänskligheten kanske mer av snille och

skönhet än något annat folk.

* *

*

Invånarna i Förenta staterna äro ytterligt talrika. De utgöra mer än hälften av Ryska rikets befolkning, och deras område är så stort, att det är en, visserligen mycket knapp, hälft av de oändliga sträckor, över vilka tsaren härskar. De ha det engelska moderlandets kultur, men denna, liksom det ävenledes ganska stora inflytandet från Frankrike på det konstnärliga området, har något modifierats i den riktning, som kan kallas amerikansk och som inom målarkonsten visat en livskraft och en artistisk smak värda större uppskattande än som givits av Europa.

Frånvaron av bönder gör, att den nationella klangbotten saknas, och hur skall utan folkvisa musiken och utan folkkonst ornamenti-ken få en nationell karaktär? Men det är ej omöjligt, att vid sidan av den bar-, boarding-kousc- och Palace Hotel-kultur de utvecklat också ur det amerikanska hemmet, som i komfort och smak även långt ned i samhället tävlar med det engelska, och ur den nu allt starkare och friskare spirande grundliga och vidsynta amerikanska universitetskulturen en specifik amerikansk odling skall kunna uppväxa.

Guld är god gödsel, men det måste finnas jord också, om något skall växa.

Det bör vara av oändligt intresse för amerikanerna att i Europa få skåda det eviga Rom eller Aten, alla konsters moder, få se Paris, ljusstaden, den mest levande av alla städer och dock redan verkande tusen år innan Columbus landsteg, att få besöka det gamla vördnadsvärda York, som gett namnet åt New York, och vistas i London, en stad som, om man skall fästa sig vid det minst väsentliga, är dubbelt så stor som någon stad i Amerika, kort sagt att en gång få leva i en kultur, mångstämmig och rik, helgad av höga mål, stammande ur en ärorik forntid och med en mångfald och skönhet i tradition, religion, konst och dikt, där det finnes ej bara jättehissar utan verkliga jättar, där Paulus ochAmerikansk kvinnlig universitetsrektor.

Miss Carey Thomas. Rektor vid Bryn-Mawr College.

Med sällsynthetens dyrbarhet i de västra staterna och med sin anglosaxiska energi överallt i U. S. A. skaffade sig amerikanskan ganska tidigt åtskilliga av de manliga fri- och rättigheterna utan att, praktisk som hon var, släppa de kvinnliga företrädena. Detta ger henne, särskilt som hon ofta är vacker, välklädd, begåvad och energisk, en ovanligt stark ställning. Också bland de studerade och lärda damerna i U. S. A. torde ett stort procenttal vara behagliga till och med för män.

Luther predikade, där Michelangelo och Shakespeare skapade, där det finnes städer, som äro konstverk, såsom Venedig och Brtigge, och där världens hjärta slår och jordkretsens kraft är koncentrerad.

Ty det är orättvist att tro, att alla amerikaner instämma i det naiva mistlursgastandet över det bördiga kol-och petroleumrika nybyggarlandets företräden framför det utle-vade Europa. Naivitet är klädsam för barn och ungdom, men det beror på bristande sinne för proportionerna, då man jämför Parthenon med Auditorium Hotel, Chicago, 111., U. S. A., eller mäter en boks värde efter upplagan, något som visserligen affärsmannen-förläggaren i vissa fall bör göra men inte allmänheten.

Ungdom, gott lynne och tro på framtiden äro dock härliga saker, och det sunda självförtroendet, som växer som majsen och vetet i U. S. A., har satt kraft i tusentals odågor från Gamla världen. Kraft och sund optimism finnes i Staterna. Det är många, som tycka, att de äro tråkiga egenskaper, och skratta åt Roosevelt, då denna urtyp för den demokratiska amerikanska kulturen läxar upp vicekungar och uppmuntrar professorer i filosofi i Tyskland eller Frankrike.

Amerikansk dam från Boston. Mrs Lewis Cass Ledyard. Vackra, glada och fina damer producera Förenta staterna. De uppskattas i hela världen, och man prisar deras toaletter till och med i Paris. De äro effektiva både i samhällets högsta och i dess lägsta kretsar. Eleganta och välordnade afternoon-teas, subtila blomsteranordningar på middagsbord och en välskött slum-verksamhet uppväxa i deras spår.

För några år sedan kom det ut en liten ytterst smakfullt tryckt bok, A message to Garcia. Den var skriven av den rätt bekante, något naturenlige och något humbugsartade El-bert Hubbard. Den är som ett extrakt av Amerika. I.äran, den innehåller, var kort och gott: Fram, kosta vad det vill, fram genom faror, ansträngningar, törstande och hungrande, fram mot målet, och Ni skall bli en respektabel person och få en säkert anständig, troligen riklig, ja det kan hända enorm ekonomisk vinst på jag vet ej huru mänga dollar (en dollar = 3,75). Denna synnerligen viktiga sats skulle jag vilja kalla Västerns visdom.

Liksom i England är i U. S. A. förmögenheten mycket ojämnt fördelad. Man kunde därför tro, att i de två stormakterna med anglosaxisk kultur det sociala missnöjet och avundsjukan skulle oroa och fördystra stämningen i samhället. Men det är egendomligt nog tvärt om. Både i det aristokratiska England och i det s. k. demokratiska eller rättare plutokratiska U. S. A. saknas den illa undertryckta ilska mot de lyckligare lottade, som utmärker alla klasser i vårt land. En lyxbil, en lustjakt, en högelegant damtoalett, som hos alla, vilka ej äga dessa behagligheter, i Sverige framkalla ett gulgrönt leende av desperat avundsjuka, väcka i U. S. A. så gott som uteslutande känslor av sympati och belåtenhet. De hatbetonade samhällsutopierna ha dålig jordmån i Amerika. Ej ens upprörande väld i rättskipningen oroar dessa optimistiska och muntra arvtagare till de samhällskritiska och högtidliga puritanerna. Och åtminstone bristen på social avund är bra angenäm. I Amerika kan en milliardär skänka flera millioner till ett universitet eller ett sjukhus, utan att allmänheten undrar, varför han gjorde det eller varför han inte skänkte dubbelt så mycket. Man tycker helt enkelt, att det är storartat, och det hatfulla undrandet över de orena bevekelse-grunderna, som så ofta — på andra ställen — förekomma, hör man i Amerika mycket sällan.

»Jag är fri, jag lever i en stat med outtömliga möjligheter, som går en härlig framtid till mötes, vi amerikaner äro gud-fruktiga och moraliska, många av oss rika, jag blir troligen rik själv», tänka medlemmarna av detta stora, humoristiska och arbet-

samma folk, och en flod av kanske litet bullersam ungdomsglädje strömmar från U. S. A., livgivande eller åtminstone uppiggande, över världen från dessa gladlynta, energiska, språksamma och ovanligt välklädda män och kvinnor.

I ett avseende ha amerikanerna dessutom utvecklat en adlig dygd, vari de, som i vissa andra borgerligare dygder, såsom t. ex. arbetsamhet och gott humör, överträffa de flesta av oss européer, nämligen ridderlighet.

Gynokratien kan, som ovan påpekades, bli besvärlig och kanske farlig i U. S. A., men amerikanernas, detta äkta manliga folks, lust att hjälpa och skydda det låt vara näbbiga men i alla fall svagare könet ger en karaktär av

ädelhet åt den elies så jäktande och larmande sammanlevnaden i Förenta staterna.

Om vi tre skandinaviska stater tyvärr ej äro i högre grad förenta, så få vi under avvaktan på detta åtminstone söka glädja oss åt och draga nytta av det, som trots allt förbinder, och ingen skandinav, som rest i de två andra länderna, kan ha undgått att känna, att här icke är utländsk mark.

Man säger om vissa småstäder, att de ligga på landet, och det finnes i den skandinaviska kulturen någonting av lantluft, något av närmare naturen, som ger vår odling en särskild doft av friskhet.

Då vi höra Griegs toner i Sigurd Jorsalafar om Norge: Det skal give Kraft til andre så känna danskar och svenskar att, som Snoilsky skrev om den store mannens tonkonst,

Vid norränatoner skilda sinnen

ett eko höra som av barndomsminnen,

och vi tänka: Mycket ha vi fått från Jorsala och Romaborg och från hela världen, men på Danmarks bokskogsklädda öar, som fostrat ej bara normanderna, vilka med breda slagsvärd slogo sig fram i England och Normandie, utan också en Grundtvigs starka och barnsliga innerlighet och en Kierkegaards religiösa allvar och slutligen ett oproportionerligt antal skarpa och rörliga intelli-Svensk vetenskapsman.

Professor Oscar Montklius. Målning av E.mekik Stenberg.

»Till ariskt blod, det renaste och äldsta, till svensk jag vigdes av en vänlig norna», sjunger Viktor Rydberg, och Oscar Montelius, som bättre än någon känt sin germanska stams ursprung långt in i de töckenhöljda tiderna, kan säga detsamma om sig själv och tillägga: »Det syns på mig också.»1-IUR FOLKEN SE PÅ SIG SJÄLVA OCH PÅ VARANDRA. 112

genser, har sannerligen funnits kraft. Och man får ej glömma, att 1864 stred Danmark under ett halvt år ensamt mot centralmakterna och det med en seg tapperhet, som ännu 1914 uppskattades till och med av en von der Goltz. Ibsen har ej endast brutit sig vägen

til det dulgtes Hjertekammer utan också talat med en sådan isländsk korthet och kärvhet om människornas egoism och ömklighet, att han fått ej bara oss skandinaver utan till och med engelsmän och japaner att rodna.

Och slutligen har Sverige kanske blott för mycket trott än på svärdets, än på lagens kraft. De starka hjältarna ha hörts vida över våra gränser, kungar och lagmän ha byggt Sverige fast och starkt, om vi också nu ej få glömma, att rätten behöver makt bakom sig. Nog har det kommit kraft från Norden, nog har det i både fred och örlig flutit ut blod för att grunda Ryska riket, för att skydda kejsaren i Miklagård, för att rädda trosfriheten i Tyskland, för att skänka svensk lag och rätt åt hela Östersjökusten och befria både estniska och pommerska trälar, våra soldater ha blött hos storturken, och millioner svenskar fälla skog i Minnesota och odla åkrar i Illinois.

Du Hjffirtefolk, du Fantasiens, du Lasngselsfolk, du Poesiens, sjunger Björnstjerne Björnson i ett anfall av vänlighet om oss svenskar.

»En svensk är gjord för att luras», heter det i en amerikansk roman. Vi partisöndrade svenskar måste nu se på oss själva, ej bara på varandra med kritik. Vi vilja gärna ha med av den danska intelligensen — more brains, mer intellektualitet, behöva vi ropa lika högt åt varandra, som Meredith gjorde det åt anglo-saxarna. Vi behöva också något av den norska självsäkerheten före 1905, men vi vilja behålla vårt svenska sinne för rätt och billighet mot andra folk och börja tillämpa den också på landsmän. Vi vilja ha den neutrales rättighet att känna och uttala beundran för allt ädelt och stort hos andra folk, och vi önska oss främst, och därnäst våra skandinaviska och sedan våra germanska släktingar och slutligen de övriga fränderna, närmare och avlägsnare, kraft att skydda sina skatter och vinna nya andliga och materiella värden. Königswache vid Unter den Linden.

Uppförd 1S18 av SCHINKEL.

BERLIN.

Kallas ej Berlin ibland Spree-Aten? Kallas ej Paris ofta Babylon vid Seine? Vore icke tvärtom riktigare?

Det är ej gott att säga huru det såg ut i den duktige, med orätt förtalade Nebukadnessars väldiga tegelstad, som kanske snart åter skall uppstå på Mesopotamiens slätt under namnet Neu-Berlin med kejserligt astronomiskt observatorium och Pilsnerurquell, men då man på sitt D-zug ilar fram över den ändlösa Mark-Brandenburgska sandslätten och under den glödande sommarsolen ser de väldiga, oöverskådliga husmassorna breda ut sig och, framkommen, lägger märke till det energiska handlandet, ofta skött av svartknollriga, kroknästa se-

Brandenburger Thor vid 1700-talets mitt. Gravyr av Chodowiecki.

miter, ser de väldiga kasernerna och exercisplatserna, där kraftiga och bistra män efter korta och hårda kommandorop marschera och galoppera, eller upptäcker de feta och vitklädda Astarothprästinnorna i det kallblå elektriska ljuset förhandlande med enfaldiga lantbor och främlingar eller med högljutt och hånfullt skrattande stadsbor, då tänker man på den stora staden vid Eufrat.

Blickar man åter ut över Paris, så harmoniskt, trots sin storlek, staden med de många templen, så rik på förnuftets gudar och oförnuftets gudinnor, där sofister och hetärer betalas så högt, det enda samhälle, där skönheten är ett livsvillkor för ett större antal, då tänker man på Aten, den stad, som till och med romarna skröto över att ha sett.

Om Paris är Frankrike, och det vore orättvist mot båda att förneka detta, ty ingen huvudstad återger så konstnärligt sitt lands både fel och förtjänster, så uttrycker den andra lika stora kontinentala jättestaden ingalunda mer än några sidor av Tyskland.

Brandenburoer Thor vid Pariserpi.atz. Uppförd 1791 av Langhans.

Ar Paris världens mest rättvist överskattade stad, så är Berlin den mest orättvist underskattade.

Den i alla avseenden enklaste utlänning tycker om Paris, innan han hunnit fram, och illa om Berlin, sedan han studerat staden från droskan mellan Stettiner och Anhalter Bahnhof. Om man skulle fråga de 66 millionerna icke berlinska tyskar om deras huvudstad, skulle de allra flesta påstå, att Berlin är en otrevlig stad, men nästan alla skulle hylla Paris som en drottning.

Karl Scheffler, en av de kunnigaste och finaste konstbedömare som i närvarande stund finnas i Europa, har i sin bok »Berlin, ein Stadtschicksal», på det mest subtila och klara sätt analyserat de ytterst svårdefinierbara känslor, på vilka denna europeiska idiosynkrasi mot Berlin beror. I sin bok om Paris visar han åter, att kärleken — om föremålet är värdigt — tål vid en

ingående undersökning, ty Scheffler tyckes liksom Johannas av Aragonien livläkare Nisi efter okularbesiktning av sin, det vore synd att säga patient anse henne allt igenom och till alla delar fulländad.

Berlin har ironiskt kallats die Stadt der reinen Vernunft: det torra förståndsmässiga, satiriska, som utmärker en storstads befolkning, fanns där redan då Berlin icke var någon storstad. Om Berlin gäller den djupa sanningen, »att kärlet behåller sin smak», eller mera skönt format av Goethe och tillämpat av Scheffler på Berlin:

»Wie an dem Tag, der dich der Welt verliehen, Die Sonne stånd zum Grusse der Planeten, Bist alsobald und fort und fort gediehen Nach dem Gesetz, wonach du angetreten.»

Berlin är nämligen Syd- och Västtysklands, kulturens, konstens och vetenskapens Tysklands kolonistad mot Öster. Det är Streber- och Grunder-staden, amerikansk med allt vad detta ohyggliga ord innebär av hårdhänt självbelåtenhet, men också av energisk åtkomstförmåga.

För att handla med slaverna bosatte sig tyskar, som icke trivdes hemma eller »hade gjort något», ute på sandheden vid Spree, där de vendiska fiskarna så filosofiskt utövade sitt kon-templativa yrke, och litet av det

allra första av Rom- eller Chicago-andan fanns redan på 1300-talet i Berlin.

Då de från Frankrike genom Nantesiska ediktets upphävande fördrivna protestanterna av den store kurfursten kallades till Berlin och där fingo en tillflykt och vandrade upp för den stora lindallén, som nu är palatsgatan, räknade staden 20,000 invånare. Den var mindre än hälften av det dåvarande Stockholm. De nykomna protestanterna hade intet att protestera mot i Berlin, ty detta med religionen har alltid varit berlinarna bjärts ejab>. Inga ståtliga katedraler, inga vackra kyrkor byggde man i Berlin — förr än under upplysningstiden. Den nya domkyrkan verkar i all sin storlek så falsk och oäkta, att endast sådana, som hysa misstro mot officiell protestantism, anse den i djupaste och sorgligaste mening stilfull.Detalj ur Krugers Parad på Unter den Linden 1829.

Grupp av åskådare framför högvakten. I bakgrunden Schadow med ordenstecknet och till höger bakom honom Schinkel.IOO

Den religiösa klangbottnen har saknats, och det är kanske därför som huvudstaden i världens mest musikaliska land egentligen blott producerat några Meyerbeeroperor och en massa mässingsinstrumentmusik.

Berlin var dock Preussens huvudstad och residensstad sedan omkring år 1700. Mitt ibland alla dessa affärsmän i detta ords alla meningar uppväxte under hägn och tukt av de sparsamma och stränga Hohenzollrarna en torftigt levande adel, ett fattigt militärstånd och en arbetsam ämbetsmannakår. Alla dessa togo ordet plikt som det kategoriska imperativ det egentligen bör vara. Kallade plikten, befallde konungen, svarades med ett ljud-ligt preussiskt woh//».

Det är i en ren atmosfär av familjehjärtlighet, enkelhet och järnhård men stolt disciplin, som Tysklands svärd smiddes av kunglig viljekraft, adlig trohet och tapperhet, av ämbetsmanna-heder och arbetsamhet. Berlin blev en garnisonsstad, men ej roligare eller vackrare för det. I dessa kretsar bodde dock den ande, som skulle rädda Preussen 1760, Tyskland 1813 och 1870 och nu kanske den germanska rasen.

I 1600- och 1700-talens monarkiska pliktkänsla ingick också att pryda sin stad med monumentala byggnader.

Andreas Schliiter från Hamburg har på allerhögsta befallning arbetat på slottet och arsenalen, gjort en av Europas bästa ryttarstatyer av den Store kurfursten och med gripande konst utfört huvuden av döende krigare. Skönt och allvarligt har han visat oss den plågsamma döden på slagfältet, som, sedan Schliiter skulpterade dessa i dödssmärtan förvridna krigaranleten, blivit hundratusentals tyskars dyrbara och manliga offer åt fosterlandet.

Egentligen är det under 1800-talets förra hälft Unter den Linden fått sin konstnärliga prägel. Redan pä 1790-talet blev Brandenburger Thor färdig, men det var Carl Friedrich Schinkel, som främst i sin Königswache funnit den blandning av stränghet och nästan etisk skönhet, som finnes i den doriska stilen, och omskapat den till en kanske mer preussisk än berlinsk arkitektur, vilken utgör den bästa tänkbara bakgrunden till deBERLIN.

I)en store kurfursten.

Ryttarstaty nära slottet av SciILUTER. 1703.

revyer och parader, av vilka Franz Kriiger på 1830- och 1840-talen gjorde så kulturhistoriskt och konsthistoriskt intresseväckande tavlor. Unter den Linden är — man må försöka talaIOO

Huvuden av döende krigare. På borggården i >Das Zeughaus». Utförda av Schluter.

så nedlåtande om den man vill — i alla fall en av världens allra ståtligaste gator.

Ar 1840 hade Berlin 329,000 invånare. Nu har staden närmare 4 millioner. När gamle Wilhelm I, vilken både 1814 och 1871 såsom segrare ridit in genom Brandenburger Thor, mottogs som kejsare efter segern mot

Frankrike, anade han väl knappast, att staden inom några decennier skulle fyrdubblas och bli, man kan väl säga, icke precis som han ville ha den. Hade under Berlins första århundranden utvandringen från väster och invandringen från öster förstorat staden, så blev det efter 1870 en fullkomlig massinvandring från de slaviska och östra landsdelarna. Det icke-tyska hos Berlin blev ytterligare understruket. Det vulgära kvantitetsdraget, skrytet med the biggest in the world, brackans frågor vad allting kostar, frånvaron av all helgd ochStadthaus' fasad åt Klosterstrasse. Uppfört 1911 av Ludwig Hoffmann.S'1'adthaus' fasat) åt J udenstrasse.BERLIN.

allt stilla växande, saknaden av stilkänsla, det naiva föraktet för städer med lägre invånareantal, blev utmärkande för Berlin, där än på hederligt, än på ohederligt sätt, men alltid larmande som ett maskineri, proletärer och brackor knogade för att förtjäna sin Wurst och sitt Weissbier, sin champagne och sin kaviar.

En stad har en viss personlighet, den kan växa till, bli rikare, men sällan får den t. ex. charm, om den ej haft det från början. Berlin saknar charm och lär ej heller få det längre fram. A andra sidan har man svårt att begripa, hur Paris skall kunna bli av med sin förföriska behagfullhet.

I en storstads mikrokosmos finnes naturligtvis oftast vad man söker efter. Att världens vid sidan av Paris förnämsta universitetsstad ej skall sakna lärda och bildade män, att goda hem och stålsatta karaktärer skola finnas i mängder i huvudstaden för arbetets och ordningens land, där det största antalet män under de sista 150 åren tapprast bestått eldprovet och där den civila pliktkänslan tävlar med den militära i att tjäna staten, allt detta förstår man innan man kommer till Berlin, och man begriper också att tingel-tangelfröknar äro mera högljudda än diakonissor, vilket gör att de förras pip i världssymfonien blir väl starkt accentuerat, liksom att handelsresande och agenter i allmänhet äro mera skrymmande än docenter i teoretisk filosofi.

En människa som länge bott i en stad, där hon har sitt arbete, har sin krets av vänner och likatänkande, som för henne blir staden. En sådan hör med häpnad hur främlingen bedömer och berömmer med den sorts estetiska och pockande epi-kureism, som är turistväsendets oetiska sida. Den som i Berlin sitter och studerar malajiska språkrötter eller samvetsgrant knogar med en anfallsplan mot Holland, om den någon gång skulle behövas, eller säljer trådrullar, den känner sig häpen över att en kollega från Liverpool, Lyon eller Linköping gillar maten på lyxrestauranten Hiller, där han själv aldrig varit, och med hjärtlöst underkännande av damernas toaletter och figurformer i teatersalongerna förenar en verklig beundran för Kaiser Frie-drichsmuseums anordning av konstverken, dit infödingen kanske icke heller kommit sig för att gå. Kommer åter någon avIOO

dessa beskedliga berlinare till Stockholm, konstaterar han våra soldaters dåliga hållning, klagar över de dyra cigarrerna, är ledsen över att allt för fåtaliga kullor synas på gatorna och missnöjd med vår osmak att riva ner intressanta gamla hus, såsom t. ex. Gustav III:s opera, och är belåten att åtminstone »staden inom broarna» fått vara kvar.

Berlin har också sin gamla stad, där utom rådhuset från 1869 och stadshuset från 1911 — det senare av L. Hoffmann hör till det mest lyckade i modern europeisk arkitektur — stadens äldsta kyrka, Nikolaikirche, anlades på 1200-talet. Den tyckes vara tilltagen så torftigt, att samtida Skarabor skulle ha skrattat vid jämförelsen med deras egen domkyrka. Där ligger också ett för Berlin rätt gammalt hus, det rokokopalats, som byggdes av Fredrik den stores »hovjude» Ephraim.

En viss torrhet är utmärkande för den judiska rasen, och Samma fel torde ej kunna frånkännas fransk protestantism. Man bör då kunna tänka sig, att i det av franska landsflyktiga och polska judar påverkade Berlin under rationalismens århundrade torrheten skulle nå sin höjdpunkt. Också lär både Goethe och hela det övriga intellektuella Tyskland, som avskyr den otyska egenskapen torrhet, ha förfasat sig över det pedantiska snusförnuft, som grasserade i Berlin vid 1700-talets slut och som fick sitt klaraste uttryck i bokhandlaren-författaren Nikolais bok »Sebaldus Nothanker». Mera tilltalande och förbundet med en viss klar elegans kommer detta torrhetsdrag till synes hos den i Danzig födde polacken Chodowieckis teckningar. Han illustrerade Sebaldus

Nothanker och blev dessutom den första äkta Berlinkonstnären, kanske också influerad i riktning av sober stilkänsla genom sin maka, den franskfödda berlinskan Jeanne Barez.

Redan under 1700-talet och sedan alltjämt har den solida andliga och materiella Berlinkulturen varit till finnandes hos vissa rika judiska släkter, såsom familjen Mendelssohn-Bartholdy. Här fanns ett mot allt värdefullt nytt öppet sinne. Dessa familjer ersatte i någon mån saknaden av rik adel med konstnärliga och kommunala intressen och motsvara de borgarpatricier,BERLIN. 114

125

Professor Th. Mommsen.

Målning av F. v. LF.NiiACH. Nationalgalleriet.

som i Hamburg, Köln och Miinchen utgöra den gedigna förfiningens representanter.

En som begripit åtminstone det romerska patricierdraget bättre än någon annan, nämligen den store Mommsen själv, har emellertid ansett, att något av denna fransk-judiska andliga torrläggning i vissa fall kunde ha sin nytta med sig. Han skriver: »Både mot de reformerta fransmän, som invandrade till Brandenburg, och mot judarna bör Berlin vara tacksamt. Jag vet ej vad Berlin vore utan dem.»BERLIN. 114

Jag påminner mig också ha hört frän tyskt häll, att mera tänkande personer anse, att den nya tyska arbetsintensiteten varit omöjlig utan judisk påverkan. Den cyniska antisemitism, också den ett östligt drag, som finnes i Berlin, blir väl där som i hela Tyskland nu starkt undergrävd genorii det lysande mod och den offervillighet, judarna visat under det pågående kriget.

Berlin är platt som en pannkaka, och på grund av dess enformighet är det ovanligt svårt att hitta i staden. Dess egentliga medelpunkt är gatukorsningen mellan Unter den Linden och Friedrichstrasse, där garnisonsstadens furste- och paradgata skär handelsstadens myllrande trafikgata, vid Unter den Linden ligger Schinkels Königswache på ena sidan om Rauchs Fredrik den storemonument och på den andra det spartanskt enkla palats, där gamle kejsar Wilhelm bodde, omgiven av massor av fotografier och minnen och med Zorns porträtt av hans svenska dotterdottersöner som förnämsta konstverk. Med Bismarck i den större stolen i uniform, ty kejsaren lyssnade bättre, påstod järnkanslern humoristiskt, på en uniformsklädd, förhandlade den vithårige monarken, den ädlaste typen av preussisk officer, om krig och fred. Han, der Siegesgreis, sonen till den fagraste tyska furstinnan, Luise, Preussens skyddshelgon, förenar i sin person det gamla och nya Tyskland.

Den andra gatan, Friedrichstrasse, överflödar av praktautomater, storslagna affärer med similidiamanter, och svulstiga gipsornament i tysk renässansstil pryda fasaderna. Fetlagda herrar med kolsvart eller lingult hår och i celluloidkragar trilla upp och ned på den ytterst putsade, med karbolsyra desinficierade asfalten. Här utbjudas de små grötigt tryckta tidningarna och ibland också sista häftet av Die Zukunft, ett slags Fäderneslandet för filosofie doktorer, redigerat av den judiske Maximilian Härden, f. d. Witkowski, som med en berlinsk volubilitet men utan Esaias' etiska allvar med ett aldrig svikande intresse fördjupar sig i alla sorters politiska, finansiella och sexuella missriktningar. Berlin är den millionstad, där man ser minst elegant folk. En del franska socialister och svenska radikaler äro ledsna åt detta sakförhållande, men det kan inte hjälpas.BERLIN. 114

Middag i judisk familj.

Teckning av Bruno Paul.

För hundra år sedan var folktomhet en Berlinspecialitet. Den gamle berlinaren Sebastian Hensel, befryndad med den bekanta Mendelsohnska familjen, berättar, att då 1826 Rauchs Bliicher-staty en morgonstund avtäcktes på Unter den Linden, närvoro summa tre personer, Gneisenau, Hegel och Rauch själv.

Ett trafikcentrum är Potzdamerplatz. Där myllrar det kanske mest, och den stora Leipzigerstrasse börjar här. I närheten ligger den gigantiska kvantitetsrestauranten Reingold med sina allvarliga murar och sin symboliska dekorativa skulptur, med salar, hopfogade av jättelika polerade stenblock, som kostat lika mycket som Karl den

stores årliga civillista, och i dessa väldiga hallar förtär man under domsbasunstötar sin av 35- och 50-pfennigsrätter konstrikt hopfogade middag. Leipzigerstrasse överträffar i senare tider Friedrichstrasse i liv och rörelse. Här ligger Warenhaus A. Wertheim, den tyska organisationens triumf, där 15-öres-basaren utvecklats till en lika imponerande vacker som dyrbar jättebyggnad med ypperliga varor. Få saker ha112

Warenhaus Wertheim. Uppfört 1904 av Messel.

haft den betydelse i modern europeisk arkitektur som denna av Messel 1904 i en lika sträng som ädel modern stil uppförda handelslokal. I Paris finnes det i den vägen intet som kan tävla, åtminstone i smak. Byggnaden är som en symbol för en sida av vad det nya Tyskland med järnenergi har velat, nämligen bortarbetandet av stigmat från Philadelphiautställningen, omdömet schlecht utiei billig som karakteristikon på tyska industrivaror. I ingen av Europas huvudstäder visar den moderna arkitekturen en så löftesrik stränghet och smak som i Berlin.

Wilhelmstrasse, den finaste gatan, där rikskanslerspalatset och Auswärtiges Amt ha sina aristokratiska lokaler, förbinder Leipzigerstrasse med Unter den Linden. Har ej den egentliga tyngdpunkten glidit ned från dessa den tyska diplomatiens klas-BERLIN.

siska marker till hörnet av Wilhelmsstrasse och Leipzigerstrasse, där ett tämligen effektivt ämbetsverk har sin plats, som för närvarande ger full sysselsättning åt tre och något litet åt ett par andra stormakter — krigsministerium. Den tyska organisationen och disciplinen verkar otrevlig på mången, och dock minskas den även i Berlin av den hjärtlighet, som är ett lika slaviskt som tyskt drag. »Hier können Sie nicht steken! Sie miis-sen weiter gehen"*, säger den bestämde men fryntlige poliskonstapeln åt den, som står där han inte får stå.

Söder om Thiergarten och västerut bo de rika, och utefter den breda, rätt ledsamma gatan Kurfurstendamm pulserar livet. På hela området och ända ut till den vid några småsjöar, Halensee m. fl., i den glesa barrskogen byggda eleganta trädgårds- och villastaden Grunewald promenerar och åker man bil kanske livligare än i andra stadsdelar. Vid Kurfurstendamm ligger den dyrbara tämligen prosaiska Kaiser Wilhelms-Gedächtniskirche, till vilken de rika semiterna fingo ett hedrande tillfälle att frikostigt bidraga. Emellertid behöves nog dopattesten, entrébiljetten, som Heine kallade den, icke så mycket som förr. De judiska millionärerna behövde ej heller låta döpa sig för att få skriva på gåvolistorna, och hela den stora Berlinpubliken har i religiös tolerans fått något av Nathan der Weises syn på tingen. Med den fina smak för det stilfulla, vilken utmärker de kultiverade hebréerna, föredraga somliga att bli katoliker också i Berlin, och deras religion får därigenom något mera äkta och distingerat, ty det är ögonskenligen elegantare med kardinaler, skärseld, helgon och abbedissor och gamla guld- och elfenbenskrucifix än med tråkiga och kalla, nybyggda kyrkor och frisinnade favoritpredikanter. På detta sätt får mången berlinsk Freifrau von und zu, som rynkat på näsan åt judarna, i alla fall till slut en längre sådan än det mest salomoniskt eller sulamitiskt svängda luktorgan.

Den förnäma ro, som eljest är långt ifrån typisk för Berlin, den lugna, enhetliga helhetsverkan, som är en vila för sinnet, finnes egentligen blott på två ställen. Det ena heter egendomligt nog, och troligtvis ej av artighet Pariserplatz. Till och med det nybyggda hotell Adlon, säkert ett av världens elegan-

taste och bäst skötta hotell och till sin yttre arkitektur strängt och stilfullt, ökar blott känslan av att torget är avsett för fint folk, en mycket sällsynt sensation i ett land, där de mest feodala och riksomedelbara damer ha en pervers förkärlek för strumpstickning och Leberkriödel. I skuggan av Schadows Segergudinna — hur många utom Tyskland vet att Schadow är en av senare tiders bästa skulptörer? — som dekorerad med järnkorset 1814 fördes tillbaka av de segrande tyska trupperna från Paris och återuppsattes på Brandenburger Thors triumfbåge, bor Manetsamlaren och impressionistmålaren Max Liebermann, som efter Menzels död i sin konst bäst uttryckt

berlinska skönhetsnyanser.

Max Liebermann, sarkastisk och älskvärd på en gång, står som breslauaren Adolf Menzel i stor tacksamhetsskuld till fransk konstuppfattning och erkänner också, liksom Menzel gjorde, oförbehållsamt detta. Till skillnad från den kroppsligt dvärgartade konstnärsgiganten Menzel är Liebermann infödd berlinare, och han tillhör just en av de nyssnämnda judiska patricierfamiljerna.

På andra sidan Brandenburger Thor ligger Tiergarten, en mycket välhållen park, något vanpryddd av de sockervita Hohen-zollernfigurer, som på allerhögsta befallning uppställts till en Siegesallé. Skulle alla de, som i och utom Berlin uttalat sin förkastelsedom möt denna sorts skulptur, verkligen ha känt sig konstnärligt stötta, så skulle det europeiska konstomdömet vara dubbelt mera utvecklat, än det nu är.

Berlinarna, som ha en outrotlig trängtan efter parodier och en verklig fasa för både falskt och äkta patos, gladde sig mycket åt en på Cabaret Unter den Linden sjungen visa i Erlkönigs versmått. Fadern åker med sin son genom Siegesallé och tillfrågas ångestfullt av gossen om alla dessa marmorgubbar. Slutligen komma de fram till den tämligen banala Rolandsbrunnen, och då, heter det om det förtvivlade barnet: Da sak es den Roland, und dana war es tot.!

Huruvida Wilhelm II har sämre skulptursmak än M. Poincaré, det vet jag inte. Emellertid är det nog lugnare att ha kejsären som Oberster Kriegsherr än som Oberster Kunstherr.

Sådana som reta sig åt välhållna ekipager och eleganta bilar haBERLIN. 114

Altes Museum. Byggt 1S28 av Schinkf.l.

det lugnt i Tiergarten. Både Sevilla och Neapel ligga i hästlyx helt säkert över Berlin. All annan stilfull prakt ersättes i Tyskland av det militära. Men den är storartad. Tyskarna liksom svenskarna anse det vara en befrielse att slippa fracken och allt vad därtill hörer.

En resande i Japan meddelar, att skiltvakten vid kejserliga slottet i Tokio av vördnad blev något blek om sin gula näsa, då mikadon åkte förbi. Säkert klickar det också till i den mest fronderande berlinares hjärta, då han hör den vita kejserliga bilen signalera med sitt wagnerska Torsmotiv. Han sträcker på sig, då kejsaren, detta planetariska maktcentrum och dessutom och icke minst Konig von Preussen, visar sitt allvarliga manliga ansikte och pilsnabbt åker igenom Brandenburger Thor och vidare upp för Linden. Även den nuvarande kejsarinnan, urtysk såväl på fädernet som på modemet, är i hög grad uppskattad som en representant för »die deutsche Hausfrau», vilken besinnar sin höge makes ord till kvinnan att Kiiche, Kirche und Kinder böra vara hennes intressen.

När Eduard Meyer, professor i historia vid Berlins universitet,116

BERLIN.

Kejsar Wilhelm i fältuniform.

Efter fotografi.

och särdeles hemmastadd särskilt på gamla grekiska republiker, nyligen i sin bok om England sammanfattar Tysklands fördelar, var det nog ej fjäsk, då han slutar med orden, att bland det som måste bevaras orört i Tyskland är en kraftig, självständig, överBERLIN.

114

partierna stående monarki, »vilkens välsignelsebringande, skapande makt, som sammanfattar alla nationens krafter till en levande enhet, vi hava erfarit vid krigsutbrottet och det på det mest överväldigande sätt i den fulländade förberedelsen av alla hjälpmedel. Dag för dag under hela krigets förlopp ha vi fått denna erfarenhet förnyad.»

Monarkien har verkligen visat sig som en »Rocker de bronze» för det tyska statslivet.

Det andra torg, som tävlar i verklig berlinsk förnämitet med Pariser-platz, är det under 1700-talet anordnade

Gen-darmenmarkt. Torget är nästan symboliskt ber-linskt. I mitten Schau-spielhaus, ombyggt av Schinkel i Berlin-klassisk stil och ägnat åt de profana, ideella makterna; till vänster ligger Deutscher Dom med luthersk predikan, till höger Französischer Dom med fransk-reformert predikan. Torget har fått sitt namn efter Gendarmregementet, Preussens finaste regemente, som förut varit förlagt vid detta torg.

Pittoreskt är det kungliga slottet, i synnerhet den äldsta åt Spree vettande delen, men även den Spreeomflutna norra delen av Slottsön, där museerna ligga, har sin skönhet. I Berlins slott var det som »Adolf Carlsson», konung Gustav II Adolf, 1620

Kejsarinnan Augusta Victoria.

Efter fotografi.

Gendarmenmarkt med Schauspielhaus till vänster och Fran-zösischer Dom till höger.

sökte och vann Maria Eleonoras kärlek och enligt uppgift »hade såwidt Converseradt medh fröken att han hade bekommet een kyss uthaff hennes F. G(na)des munth uthi hennes kammar». Schin-kels allvarliga Altes Museum visar sin väldiga joniska fasad. Dess rotunda, fortfarande en av världens skönaste salar, var ännu härligare förr, för några år sedan, då den pryddes av Rafaels tapeter i det exemplar, som beställdes av Henrik VIII av England, och då det väldiga rummet var fyllt av klassisk ro, renässansens livskraft och nyantik svalka. Högt på en terrass ligger det pittoreska korintiska templet Nationalgalleriet, liksom de flesta andra museer föga tjänligt för sitt ändamål. Det har tillkommit genom samarbete mellan den geniale Fredrik Wilhelm IV och vårt eget Nationalmuseums upphovsman, den preussiske arkitekten Stiiler. På udden av museumsön ser man Kaiser Frie-drichmuseum, där man för första gången i historien har försökt

]

Nationalgalleriet. Byggt av Stoler efter en skiss av Fredrik Wilhelm IV.

och delvis lyckats att harmoniskt och med undvikande av den smaklösa överfyllnad och det huller om buller, som ju eljest utmärker ej minst de franska museerna, göra en konstsamling till ett konstverk. Då denna nymodighet, skönhetskravet tillämpat pä konstmuseet och gynnat av konstforskare, började i Tyskland, förstår man att det betydelsefulla uppslaget måste ignoreras i alla länder med tyskhat och tyskförakt, och detta gör att den stora »barbarnationen» fått vara ganska ensam om att ha ett vackert ordnat museum.

Då Messel dog, hade han en stor plan att testamentera Berlin. Han ville med enhetlig arkitektur förbinda de tämligen oredigt lagda museibyggnaderna. Kunde dessa bli ett organiskt helt, skulle man i Berlin få ett Akropolis, där de två alltid samnämnda gudomligheterna Konst och Vetenskap ej som eljest brukades behövde vända ryggen åt varandra. Det vore

verkligen värdigt Tyskland, där vetenskapen, utan att slä av på sin gudomliga natur, fått ösa sina välsignelsebringande flöden över det materiella livet, om den nu också skulle kunna förena sig med konsten i ett äktenskap, som icke skulle bli ofruktsamt.

Kan man ha roligt i Berlin? Det beror på. Eremiten vantrivs i Alexandria, men om man ej måste ha högfjällsluft och folkhögskolestämning för att må väl, så erbjuder Berlin möjligheter. Det arbetas i Berlin mycket och länge, men man roar sig också med en grundlighet, som är häpnadsväckande. Allt i Berlin är välordnat utom mattiderna, och den imponerande massvandring till hemmen och de offentliga matställena klockan 12 och 7, som äger rum i London och Paris, finnes ej i Berlin. Men på kvällen, natten och morgonen fyllas i Berlin alla de tusentals nöjeslokalerna. Och med vad roar man sig? Ja, inte med tjurfäktning, men eljest med alla de variationer som kulturen kunnat uppfinna på panis et circenses. Och även med Wein, Weib und Gesang, med andra ord restauranter, teatrar, vinstugor, danslokaler, nattcabareter och Sinfonie-Abende der Kgl. Kapelle. Den stil över nöjeslivet, som finnes i London och Paris, saknas i Berlin vad publiken beträffar. En blandning av tilltalande enkelhet och störande stillöshet förbinder i Berlin, som nästan överallt i Tyskland, Brahms musik med Eisbein

und Sauer-kraut och gör att centrallyrik och Knackwurst gärna inmundigas tillsammans. Publiken är ofta det minst fina på lokalen, hotellets eller den eleganta danslokalens betjäning är så strängt disciplinerad och så korrekt klädd, att man nästan tycker att den borde sitta ned och de slarvigt klädda och lindrigt rakade gästerna passa upp.

I Berlin blir publiken alltid en nyans borgerligare, än man skulle väntat av de särskilda individernas samhällsställning. I Kaiserhofs hortensiaprydda vita jättehall spelas av en förträfflig orkester i välsittande violetta frackar Isoides Liebestod för blekfeta, alltför blonda damer, bredvid några andra, som äro något för svarta. Bägge sorterna i tätt åtsittande blusliv, som kommer en att tänka på Margaretas ord: *Mein Busen drängt sich nach ihm kin? Här och där ser man ett välgörande in-BERLIN.

114

Hovbal på slottet t Berlin.

Målning av Menzel 1S7S. Nation algall er i et.

slag av mörkbläa rockar med röda kragar och hör litet sabel-klirr.

Maten på de finaste ställena är lika bra som i Paris, och pä teatrarna spelas förträffligt, den konstnärliga iscensättningen tävlar med Londonteatrarna. Ingenstädes kan man som i Berlin under en vecka få se mönstergilla föreställningar av Shakespeare, Moliére, Calderon, Gorki, Ibsen, Strindberg och Goethe. Jag vet ej om det är att vara glad eller ledsen åt, men säkert har ingenstädes så mycket gott vin av in- och utländska sorter glidit ned, kan man säga, genom tänkande strupar, som i Berlin.

Vad damerna beträffar, vägar jag tro att en Jules Huret, den bäste franske kännaren av det moderna Tyskland, har rätt,122 BERLIN.

Berlinska militArtyper. Teckning av E. Thöny. Ur Simplicissimus.

då han påstår, att unga damer, gifta och ogifta, i Berlin, liksom överallt i Tyskland, ha en liten nyans av nästan servil underdånighet mot sina herrar. I Frankrike är man, som bekant,BERLIN.

114

Berlinsic gathumor. Teckning av E. Thö.ny. Ur Simplicissimus. Då konung Alfons var i Berlin på giljarfärd: »Dräng dir vor, Emma; er sucht

doch eene Braut.»

mera road av att låta damerna med en drottninglik åtbörd bestämma, var man skall sitta på restauranten, ta sig en liten ton, orera och bestämma, men, som Barres påpekar, herrarna unna sig då124

BERLIN.

och då nöjet av att i hemlighet byta några blinkningar, då den kvinnliga tvärsäkerheten blir väl grotesk, allt detta, då det gäller det ytliga pladdret herrar och damer emellan. I Tyskland, ej minst i Berlin, är allmänbildningen hos både män och kvinnor så betydande, att som en finsk Tysklandskännare yttrade till mig: »Råkar man en tysk handelsresande, kan man alltid tala 0111 Goethe.»

Nyssnämnde Huret yttrar sig med en för en parisare aktningsvärd rättvisa om en del berlinska damer, tillhörande den övre delen av den undre världen. »Fulländat eleganta och med något distingerat som nästan ej passar på ett ställe som Linden Casino.» Det är en ytterst ömtålig fråga att lösa, men det förefaller, som om det vore stilfullt för en demimondaine att se ut som en mondaine. Eljest bör ju en officer se ut som en officer och en tjänarinna som en tjänarinna, men här tyckas vi ha ett undantag. Man behöver knappt tillägga att dessa undantag äro sällsynta. Berlin vill ha det bästa av allt, de bästa konstutställningar, de bästa lyxbutiker, de bästa musikdirigenter, de bästa professorer i kinesiska, de bästa gatspolningsvagnar och de bästa tidningar. Det senare bör det försöka skaffa sig, ty det saknar staden ännu. Rastlöst och målmedvetet arbetar man på sin förbättring, och detta är helt enkelt beundransvärt, denna berlinska och tyska hunger efter effektiva reformer. Berlin är fult,

nåväl, då bygga vi om staden. Berlin saknar enhetlighet, då låta vi goda arkitekter bygga kvartersvis. Allt vad gasmotorer, dynamomaskiner, serumterapi och desinfektionsapparater kunna göra, allt vad konstprofessorer, regissörssnillen och sani-tetsråd kunna hitta på, det skall, vilja berlinarna, göras grundligt och genast. Den stora staden börjar snart inse att det i alla fall är något den i hög grad saknar, och det är ännu en disciplin. Soldatdisciplin, polisdisciplin, hygienisk disciplin, de finnas, men en stark societetsdisciplin skulle göra gott. I Paris, i London, i New York förstår man att denna är nödvändig för att få stil i uppträdandet. Berlinarna måste i mycket större antal ännu mer tvinga sig att äta, kläda sig och uppträda som herrar och damer. Ofantligt mycket är gjort i den vägen under de sista decennierna, men ofantligt mycket återstår också.BERLIN.

114

Vi svenskar se nog ej denna svaghet lika klart som anglosaxare och latinare. Vi äro så lika tyskarna och så nära släkt, att våra herrar och damer både i London och Paris mycket ofta tagas för tyskar. Ty också vi sakna med få undantag den formella skolningen. Och denna sammanblandning med tyskarna torde vi nog efter kriget ganska eftertryckligt få lära oss känna på våra resor i ententemakternas länder.

Allt tyder på att Berlin skall bli en ännu mycket större, en ännu mycket mäktigare stad. Den forna ko-lonist- och soldatstaden har blivit en av de största städer som någonsin funnits på jorden, medelpunkten i det rike där nu världens säkert största moraliska och troligen också betydligaste materiella kraft är samlad. En bred guldström flyter in i staden, ty där inne arbetas det som endast tyskar kunna. »När kriget är slut, vet Ni vad vi då skola göra?» yttrade nyligen en tysk till en av mina svenska vänner. »Jo, arbeta.» Han gladde sig åt detta som åt en fest.

Vad skall man önska Berlin. Man hoppas, att det måtte övervinna den för slaverna utmärkande servilismen, judaismens rotlöshet och torka, den amerikanska larmande tomheten. Man önskar, att Tysklands väldiga stad, huvudet för det land, som

Berlinsk-judisk tidningsreporter. Teckning av Olof Gulbransson. Ur Sim-plicissimus.126

BERLIN.

fött den kärnfulla Diirerska konsten och den lutherska innerligheten och friskheten, det Kantska djupet och pliktkänslan, en Beethovens universella skönhetsrike och en Bismarcks humor-fyllda kraft, att denna stad måtte bli riktigt tysk.

Drottning Luise. Byst av Sciiadow. Kyrkan Notre-Dame. Etsning av Cit. Meryon.

PARIS.

Tusen år före den tid, då de vendiska fiskarna vid den sakta flytande Sprees bruna vatten nödtorftigt germaniserades och fingo vara folk i det nyanlagda Berlin, utropades Ju-lianus Apostata i staden Lutetia Parisiorum till Caesar över Romerska riket. Likt Julianus har staden ofta haft tendens att återfalla i hedendom, likt Julianus har Paris längtansfullt blickat tillbaka mot Hellas, mindre suckande efter de klassiska dygder, som den förläste magistern under kejsardiademet drömde om att återuppväcka, mera ivrig efter de skönt formade vishetsläror och Aspasior, som satte den galliska fantasien i rörelse.

Turbulentia och elegantia har Paris haft från början. Lätt-retliga och nervösa som fina hästar, som bortskämda kvinnor, än grymma, än gråtande av rörelse, förkroppsligade parisarna med keltisk religiös sensualism sina ideal i kvinnor som Sainte-Geneviéve, vilken räddade staden från hunnerna, eller Madame Momoro, dyrkad som förnuftets gudinna 1793 i Notre-Dame. Ett inslag av latinsk torrhet och en skepsis, skarp som förtä-128

PARIS.

rande syra dödar ofta de vidskepelse- och poesibaciller, som trivas så ypperligt i keltiskt blod. Paris har också genom fran-kerna ett germanskt inslag, och måhända ha några egenskaper av nyttig art från det frankiska blodet ingått i den parisiska blodmassan, egenskaper som vår germanska blygsamhet avstår från att närmare ange.

Under det att Spree knappast spelar någon roll i Berlin, växer Paris upp ur Seine och utbreder sig utefter de mot floden sluttande stränderna. Seine genomflyter Paris i en väldig båge. Rive gauche och Rive droite äro skilda till karaktären och betrakta sig, den vänstra stranden som allvarets och det intellektuella arbetets stad, den högra som nöjets och rikedomens huvudpunkt, »Sion le vénérable en face de Gomorrhe», som en fransk skald säger.

Ur Seines gula och grumliga flöden höjer sig La cité. Här byggde Hugo Capet det äldsta slottet, då ännu Ynglingaätten regerade i Sverige, och här uppförde vid 1200-talets mitt Ludvig den helige sitt slottskapell, det Sainte Chapelle, som ännu står som ett det gamla Frankrikes relikskrin på gården till Pa-lais de Justice, som nu ersätter både de yttre och de andliga grundmurär, inom vilka den franska kungligheten tronade under de tider, då Paris var det medeltida Europas lärdaste stad och då vid dess murar den för århundraden stilbestämmande gotiken, en blomma med alla sina rötter i Frankrikes jord, uppväxte.

»Fin som en insekt och tung som en elefant», för att tala med Anatole France, reser sig på La cité den väldiga Notre-Dame, det mest vördnadsvärda gudshus norr om Alperna, grundlagt på samma ställe, där det kristna templet från 300-talet stod. Nu på andra århundradet ber man Gud om förlåtelse för vanhelgandet och skymfen, som kyrkan undergick genom 1793 års förnuftskult. Den räddades i maj 1871 av lärare och elever i École de pharmacie från att uppbrännas av det petroleumindränkta bål, som kommunarderna rest upp under dess heliga valv.

I sjuhundra år har man studerat och diskuterat i Quartier Latin. I början rörde sig debatterna mycket om frågan: HarPARIS.

Seinen i Paris. Målning av Sisley.

en allvetande och allsmäktig Gud förutbestämt människorna till synd och osalighet? På senare tider heter det: »Har människan en fri vilja?» och skillnaden är nog ej så v.idare stor. Detsamma har oroat alla från Abélard till och med Bergson.

Studenterna äro indelade i nationer; svenskarna hörde till den anglikanska. Här studerade svensken magister Stenarus, som i början av 1200-talet blev biskop i Skara, och flera svenskar blevo lärare i filosofiska fakulteten, såsom magister Suno de Suecia.

Än svärmande för fromhet, än för frihet, ha de pigga med glesa svarta strån på hakan försedda franska studenterna med den allra friskaste aptit mumsat på kunskapens äpplen och ej heller glömt bort de små Evorna i lustgården. Icke som hemska nattfåglar, flaxande i skymundan, utan dels som gråsparvar, dels med de näpna formerna framhållna av mera lysande fjäderskrud, hoppa dessa små tättingar omkring på Boulevard S:t Michels träkubb och bland kaféterrassernas marmorbord, kvitt-

rande i solskenet och betraktade med välvilja av långhåriga och gråa professorer i babyloniska och alltid omfattade med det allra livligaste intresse av ungdomen, då de från droskor, omnibustak eller restaurantsoffor med gälla skrik deltaga i det galliska glada och larmande studentlivet.

Från den tid, då den morgonfriske studenten hällde ut sitt nattkärl över den till morgonmässan ridande Ludvig den helige och för ådagalagd flit därför erhöll prebendet S:t- Ouentin i Vermandois, till den tid, då den republikanska regeringen tackade studenterna för deras kraftiga rop: Conspuez Boulanger, ha de styrande i allmänhet varit vänligt sinnade och urskuldande mot den lärda och mycket bråkiga ungdomen i Quartier Latin.

Det Paris, till vilket svenskarna reste för att lära skolastik, var för 1200-talets Europa en enorm stad, en kunglig stad i alla avseenden, ryktbar för sin vetenskap, sin konstflit och sina nöjen. Tvåhundratusen fransmän bodde då i staden, nu leva nära trehundratusen utlänningar inom Paris' råmärken.

Då Birgitta reste i Frankrike, lät Karl V bygga Louvren till borg åt sig och uppförde Bastiljen till fängelse åt sina

fiender. Under 1500-talet ombyggdes Louvren i fransk renässans, och Katarina av Medici lät bygga slottet Tuilerierna, då utanför staden. Något förut hade Hotel de Ville uppförts. Bägge dessa praktbyggnader uppbrändes samtidigt av de något egendomliga stadsfullmäktige, vilka i maj 1871 styrde Paris. En annan Mediceerdrottning, Maria, Henrik IV:s gemål, lät vid 1600-talets början på vänstra Seinestranden Desbrosse bygga Palais du Luxembourg, åtminstone i fasadens behandling minnande om hennes barndomshem Palazzo Pitti.

Visserligen hade Paris både under 1400-talet och i synnerhet under fronden på 1600-talet fått rykte för att vara litet fronderande, och Ludvig XIV förlade residenset till Versailles, men Paris blev ej bara Frankrikes utan Europas huvudstad med 500,000 invånare och fick även sin del av det kungliga byggnadsintresset genom Invaliddomen och Place Vendöme, ett torg, som visserligen i sin storvulenhet har något litet enformigt men dock äger en »grand air* nästan utai* motstycke.PARIS.

131

De två stora borggårdarna i Louvren.

På den till trädgård förvandlade förgrunden stodo Tuilerierna.

Claude Perrault, både läkare och arkitekt, byggde Louvre-kolonnaden och den östra fasaden, och det var alltid lyckligt, att man inskränkte sig till denna kanske litet för lärda tillbyggnad. Det hängde på ett hår, att cavaliere Bernini hade fått riva ner hela Lescots Louvre och ersätta den med en byggnad i italiensk barock. Vid den tiden var det som Ludvig XIV ville avstänga Tuilerie-trädgården för allmänheten, men Claudes bror Charles Perrault lyckades hindra detta genom att undra om ej trädgården vore tillräckligt stor för att alla fransmän, »alla konungens barn», som han insmickrande sade, skulle kunna få plats att vistas där.

I Versailles' slott bodde utom de kungliga en hel värld av uppvaktande, hopträngd med kammarjungfrur och betjänter, inhysta i garderober och bakom cloison-väggar, och med ett148

PARIS.

parasitväsen, som utmärkte 1'ancien régime under 1700-talet och nästan frätte upp monarkien, inhystes och pensionerades ända till 10,000 personer, från och med hertiginnor till och med perukmakare, i Tuilerieslottet. I Tuilerierna fanns det bokstavligen inte plats för Marie- Antoinette, som då hon reste in till Paris därför icke kunde bo i sitt eget slott. Den, som letar efter rokokobyggnader i Paris, blir besviken. Den akademiska klassicitet, som 1600-talets Frankrike fick från de italienska målarna och arkitekterna, fanns både i Poussins tavlor och i en Perraults, en Mansards, en Soufflots verk, och där fanns också en sorts torrhet, som störde redan i Versailles-slottet och utmärker även kyrkorna. Så den av två våningar, underst dorisk, överst jo-nisk, prydda fasaden av Saint-Sulpice på vänstra Seinestranden, där den betydliga kyrkan ligger, omgiven av små hotell, där präster taga in, och butiker, där radband och helgonfigurer försäljas, och mellan träden skymtar det katolska prästseminariet, le séminaire de Saint-Sulpice. Den ännu ryktbarare Sainte-Geneviéve, nu Panthéon, visar samma nyklassiska drag, ehuru den är byggd på 1760-talet. Allt efter som tidsguden bjuder blir den kristet eller hedniskt tempel, där Voltaire och Zola, utan entusiasm från les sulpiciens' sida, begravts. Till och med aristokratiens bostäder under rokokotiden visa till det yttre föga av rocaillestilens ornamentik, det skulle då vara på själva huvudportalerna. Palais Bourbon, det allra största privata palatset, uppfördes av Ludvig XIV:s dotter med Madame de Montespan och visar utanpå ett allvar, som var främmande för bygg-fruns höga moder. Palais Bourbon är snarast ett korintiskt tempel.

Vad livsåskådning beträffar, så skilja sig de »tres nobles et tres vertueuses dames», som under 1'ancien régime bebodde palatset, föga från den som hyllas av de radikal-socialistiska deputerade, vilka nu röra sig i den stora i smakfull empirestil utstyrda hemicykeln, där en gobeläng efter Rafaelsskolan i Aten manar till visdom och harmoni. Alla längta de efter frihet, frihet från alla band, de senare ej minst från partibanden.

Vid 1600-talets början var Place Royale, under revolutionen omdöpt till Place des Vosges, medelpunkten för det elegantaPARIS.

Franska konfirmander. Litografi av Louis Legrand.

Parislivet. Här hade Montgomery vid en tornering av våda ränt sin lans i ögat på Henrik II och dödat honom. Här hade Ludvig XIII under ledning av den berömde de Pluvinel utfört sina134

ringränningar mitt emot det palats, där Richelieu bodde, och med enda risk att misslyckas med ringens tagande, vilket kunde vara ganska otrevligt ändå, ty, som de Pluvinel som äkta parisare uttryckte sig, »damerna göra narr av ett misslyckande, och just de vackra damerna tyckas ha särskild rätt att göra sig lustiga, om man ej lyckas». De låga förnäma tegelhusen omsluta ännu detta torg, där det gamla Paris' anda lever kvar, ty lyckligtvis är det endast torgets namn, som ändrats.

Richelieu byggde sig sedan strax vid Louvren sitt Palais Cardinal, som han före sin död skänkte konungen. Här bodde den resoluta, roliga och varmhjärtade tyskan Liese-Lotte av Pfalz, gift med Ludvig XIV:s ömklige broder Filip, här roade sig hennes snillrike — hon brukade säga: »Mein So/m is t sehr klug» — ättling Filip av Orleans, regenten, med sina rouéer litet väl grundligt, och här lät dennes sonson Filip, innan han utbytt namnet Orléans med det mera folkliga Egalité, omgiva den stora trädgården med gallerier, som han hyrde ut till butiker, kaféer, spelhålor och bordeller. Här var revolutionens utgångspunkt och mittpunkt, och det är i överensstämmelse med den förtätade dramatiska form fransk historia så ofta får, att just på denna plats — där furstliga orgier och statsundergrävande idéer frodats, där avskedade betjänter, »revolutionens jäsämne», och gatflickor släppte sig lösa i de nöjeslokaler, på vilka hertigen av Orléans förtjänade — från en trädgårdsstol i den likt ett Campo Santo kringbyggda oheliga plats, där kunglig och folklig vinningslystnad och kättja jäste ihop till revolutionär ilska, Ca-mille Desmoulins riktade till massan det tändande ord, som framkallade explosionen den 12 juni 1789.

Då fanns redan det med Palais Royal sammanbyggda hus, där nu »världens första scen», Théâtre Frangais, är inrymd. Går man härifrån på den mest kejserliga, mest latinska av alla världens gator, Rue de Rivoli, uppförd av de två Napoleonerna, genom de oändliga arkaderna fram till den stora öppna platsen, så befinner man sig på Place de la Révolution. Sedan Ludvigs och Marie- Antoinettes huvuden fallit, och Bourbons och Habsburgs blod blandats med det, som rann från »le sage Maximilien»PARIS.

Rue Soufflot med Panthéon i bakgrunden.

Robespierres logiska och trånga huvud, fick platsen namnet Place de la Concorde.

Månne ej till och med de officerare, som kommenderade de tyska artillerister, vilka i mars 1871 togo torget i besittning, ansågo, att här var jordens medelpunkt.

Här blickar Ramses ILs obelisk, den store erövrarens, som ville »bada sitt hjärta» i barbarernas blod, över staden. Dess spets — obelisken symboliserar ett knippe av de heliga solstrålarna — skådar närmast ut över den med svart prydda Strassburg-sta-tyn, nationalismens symbol, och vid slutet av den oändliga Ave-nue des Champs-Elysées står den jättestora triumfbågen, mili-tarismens helgedom.

Åt katolicismen lät Napoleon I »under åkallan av den heliga Magdalena» — kanske Paris' egentliga skyddshelgon — uppföra136

Madeleinekyrkans korintiska tempel, vilket ligger till höger om Place de la Concorde. Mitt emot, på vänstra Seinestranden, reser sig Palais Bourbon, parlamentarismens helgedom, där de revolutionära känslorna få rasa fritt genom en pratets säkerhetsventil, och på den fjärde sidan skymtar man bland Tuilerieträd-gårdens lövverk och marmorstatyer Louvren, det tempel, som invigts åt traditionens och konstens skönhet och där alla utan knot vilja höja själ och hjärta så gott det går.

Något som bidrar till den känsla av fyllighet, som världens oförlikneliga huvudstad ger besökaren, är, att från och med medeltiden alla perioder ha tryckt något av sin prägel på staden, att den alltid, och ej som de flesta andra städer blott med mellantider, blomstrat. Både under restaurationen och under den lysande period i fransk kultur, som kallas julimonarkien, alltför mycket förbisedd ehuru överflödande av intressanta personligheter i dikt, konst och vetenskap, stod Parislivet lika högt som förr. Staden hade visserligen då ej ens Warschaus nuvarande storlek, men de 800,000 parisarna voro på 1830-talet viktigare för världskulturen än både Glasgow och Chicago, som dock äro så mycket större, äro för nutiden.

Det var under 1860-talet Napoleon III genomförde sin gigantiska plan till omformning av staden, men en oerhörd risk var det, att denna nyreglering skedde under en tid, då till och med i Paris smaken stod i nedan och pieteten mot det oersättliga historiska och vackra från äldre tider påminde om den i Sveriges överinten-dentsämbete — för en del år sedan. Mycket härligt och dyrbart förstördes under denna arkitektoniska och finansiella jordbävning, som Zola så lysande skildrat i romanen La Curée, inälvorna, som bli hundarnas lön efter jakten, men ej bara nya penningevärden utan också nya skönhetsvärden skapades.

Haussmann, den Seine-prefekt, som fick göra ett nytt Paris, var mycket energisk. Persigny skriver om honom, att han riktigt gladde sig att »få kasta detta storvuxna djur av kattsläktet mitt i hopen av de mot kejsardömets ädla strävanden hetsade rävarna och vargarna». Det var mot ett koppel av jobbare, som flämtade av guldtörst, Haussmann hade att kämpa.

Place de la Concorde.

Madeleine-kyrkan och Luxor-obelisken i bakgrunden. Fotografi.

De inre trädplanterade bulevarderna hade funnits redan under 1700-talet. Nu skulle hela Paris luftas ut och få röra sig fritt i ett storartat bulevardsystem i koncentriska ringar, förbundna med breda avenyer, i slutet på vilka monumentala byggnader lades. Så Charles Garniers opera i slutet av Avenue de l'Opéra, vilkens genombrytande genom expropriationer kostat mer än en halv milliard francs. Den är litet brackvräkig, som smaken var under andra kejsardömet, eller rättare som vi alla voro det 1855— 1875. Operan blev visserligen färdig 1874, men den smak för svulstig dekorering, som den visade, fortfor länge. Den tvivelaktiga arkitekturen avslutades ej med andra kejsardömet. Den fortsatte under republiken, och Trocadéro, den stora konsertlokalen, är typisk för denna tråkiga och banala nyfranska stil. Denna byggnad tillkom 1876, och lika karakteristisk för den

nyfranska ledsamheten i arkitektur är kyrkan Sacré-Coeur, härligt belägen på Montmartre-höjden. Den visar, att smaken liksom segergudinnan Nike har vingar, med vilka den kan flyga sin kos.

»Stora tag», som arkitekterna säga, finnes det i den nybyggda Orléansbangårdens fasad mot Seinen, en byggnad, som ersätter det av kommunarderna förstörda Cour des Comptes.

Samma svulst i ornamentiken och samma alltför stora skala i de dekorativa detaljerna, som göra den stora Alexanderbron nästan lika sorglig, som den fransk-ryska allians, till vars ära den döptes, vanpryda också det stora utställningspalatset Grand Palais, som ligger mitt emot det ganska vackra och måttfullare prydda Petit Palais, bildande en arkitektonisk samverkande grupp, där i fonden i Alexanderbrons linje på andra sidan Seine Invalidhotellets stora kupol höjer sig i guldglans. Här i Invalidhotellet vilar i en mäktig porfyrkista Napoleons aska. Vid sidan av Moulin Rouge anses det vara Paris' förnämsta sevärdhet.

Värre än den moderna senrenässansens utsvävningar och svärande mot den stil av lugn storhet med hus uppförda likformiga i grå, lös sandsten, som tillsammans bilda en kvarterarkitektur, vilken gör Paris till världens mest storslaget bebyggda stad, är den s. k. style nouveau, vars degiga slingor och groteska ut-buktningar skulle kunna driva hela världsstadens befolkning på flykten, om denna »frusna musik» kunde tina upp.

»Paris est un nionde», heter det med skäl. Om man jämför hörnet vid Café de la Paix — namnet något olämpligt

valt för världens bråkigaste gathörn — kl. 6 e. m., då en skara av svarta herrar i höga hattar och ovanligt välformade damer med spänstig gång och ett skickligt grepp om klänningen, som då modet tillåter det visar hela ena strumpan till knäet, strömmar fram och åter, och Métropolitain-banan tömmer mängder av blusmän genom stationshålet i gatan, och luften genljuder av automobil-tut och kuskarnas egendomliga varningsrop samt de springande tidningsynglingarnas illtjut: »Comptes-rendus des Chambres! Resultats des courses!i> så anser man Paris vara en trängselns och bullrets stad, vilket den visserligen kan vara. Kommer manPARIS.

Napoleons grav under Invaliddomens kupol. Fotografi.

äter till någon av de mänga f. d. klosterträdgårdarna, där man mitt i staden bakom höga, vita murar under jätteträd ser kvinnor läsa eller sy och barn leka i stilla hemtrevnad, sä påminnes man om Gränna.

Jag hörde en gång om en gumma i Montmartre-trakten, som tillfrågades var genaste vägen till floden gick: »Det vet jag inte, jag har aldrig varit där.» Hon hade levat hela sitt liv »dans le quartier», småpratande utanför portgången på sin lilla halmstol140

med grannkvinnorna, syende och tvättande med det glada franska arbetshumöret, haft sin bröllopsmiddag på kaféet i hörnet och begravt sin man på närmaste kyrkogård. Bagaren och slaktaren bodde vid nästa gata, och hon hade aldrig behövt gå ned till Seinen. Allt vad som hände där nere och »på andra sidan vattnet», d. v. s. på vänstra Seinestranden, det stod i Petit Journal.

Detta orörlighetsdrag hos världens rörligaste och oroligaste huvudstadsbefolkning gör, att de olika stadsdelarna bli nästan främmande för varandra, och dessutom finnes det någon sorts hemlig stilkänsla, äkta fransk den också, som gör, att liksom vissa samhällsgrupper besöka vissa kaféer och även en mycket rik borgare och mångmillionär ej gärna går in på en hyper-elegant restaurant för att till exakt samma pris äta sin frukost, bara därför att omgivningen generar honom genom sin finare stil, så blir en folklig eller en aristokratisk stadsdel i Paris mera oblandad än på de flesta andra ställen.

An går man på om Italien påminnande gator, trånga, smutsiga, det myllrar av fattigt folk, kvinnor med hår som en kolsvart hästsvans men välkammade, utan huvudbonad, klädda i mörkblått och svart, högbarmade och högttalande, skrattande och prutande framför de oftast utanför bodarna uppställda föremålen, en grönsaksknippa francs o: 95, en hatt francs 9: 95, en klänning francs 95: 50, allt enligt prislapp. Det är ett leverne med utroparnas olika ramsor och melodier, som går tillbaka på gamla traditioner, en lätt vitlöksdoft blandas med stekos, och lukten från nybakat bröd ligger över det hela. Piggögda, tätt-ldippta små gossar i svarta ripsförkläden med bälte om livet och små nätta flickor i samma dräkt prata och leka med en volubilitet, som förvånar. Fattigmans barn se ovanligt trevliga och enkelt välklädda ut i Paris. Då och då stiger en vissångare upp på sin lilla pall och sjunger, omgiven av en ring av beundrande åhörare, med tunn och sorglig stämma:

»Dans un palais tout rempli de dorures vivait heuTeuse une enfant de qninze ans.»PARIS.

Det glada livet på Montmartrf..

Väggmålning i Taverne de Paris av A. Willette.

Några steg från en sådan gata kan man komma in på någon av de aristokratiska avenyerna eller bulevarderna, där på de breda as-faltlagda trottoarerna röra sig majestätiskt och behagfullt ytterst väl och sobert klädda damer, där litet för röda läppar, litet för bra hy och litet för modernt här ger dem det lätt konstgjorda drag, som fransmän i alla tider satt så högt. Nästan alla dessa damer, utom de unga flickorna omkring femtonårsåldern, vilka ofta bruka förefalla litet för tjocka, ha bra figur. En stark parfymlukt, den enligt parfymannonserna »behagligt sinnes-förvirrande doft», varmed parisiskorna, »dessa stadens blommor», söka göra sig ännu oemotståndligare, slår en

till mötes. Vid de grå husens väldiga inkörsportar ser man betjänter i vita förkläden pyssla och syssla. En liten stallpojke leder fram en rashäst. I de omsorgsfullt svartlackerade bilarna sitta vitklädda damer med sitt stereotypa leende, hälften mockant, hälften melankoliskt, pudrade i ansiktet och med en oftast mager och mörklagd herre i välborstad hög hatt och blomma i knapphålet, uttryckande från sin behagliga och obekväma plats142

mellan damerna sin förtjusning och hyllning. Solen lyser på de silvergrå platanerna. Från ett av de höga fönstren i He bel etage» gör en näpen kammarjungfru i svart klänning och vitt förkläde koketta miner till den slätrakade kusken — det allvarliga och stela i tavlan —, som väntar utanför med sin kupé. Innanför fönstren skymtar man en salong med gobelänger på väggarna. Den enda illa klädda på hela gatan är den småväxte soldaten i sina röda byxor, som håller vakt utanför ett av massiva järngrindar inhägnat ministerium. — En gammal gumma låter en liten bleckgubbe, Loubet eller Poincaré, alltefter omständigheterna, röra sig på asfalten och skriker med gäll röst: >~>Mes-sieurs, voila ce que vous pozroez ojfrir de plus charmant, de plus coquet a votre femme, a votre maitresse, a vos enfants!»

Går man nere vid Seinen och ser på staden från Pont- Royal, den vackraste av alla broarna, så kommer man in i en helt annan stämning. Vid hörnet av Rue du Bac, där Corots fader sålde sina berömda vårhattar samtidigt med att Madame de Staél förklarade rännstenen vid denna gata märkligare än

o o

Nevan, ser man ut över Quai Voltaire. Här stå utefter bröstvärnet mot floden små portativa antikvariatlådor, där mången student och även andra bildningssökande och universitetsfolk med det violetta lärare- och prästordensbandet i knapphålet på de luggslitna rockarna leta i timtal bland diktsamlingar och kommittétryck och undra, om en udda del av Rabelais eller Pascal, pris 3 sous, skall skänka dem mest båtnad.

Nedanför flyter Seinen mellan höga murar, och för 2 sous om vardagarna samt för 4 sous om söndagarna — det blir fullt ändå på båtarna, säga de mera ekonomiska än demokratiska ång-båtsbolagsdirektörerna — kan man göra en riktigt lång flodresa från Charenton till Auteuil genom hela Paris.

Maupassant sörjde över Eiffeltornets fulhet. Jag undrar, om man ej får räkna det till en av dessa »vårtor» på Paris' sköna anlete, vilka Montaigne tog med i den stora kärleken till staden. Tornet går nu in i Paris' silhuett, och om ett trehundra-meterstorn också har ett drag av amerikanism, är det dock ett av de oskadligaste attentaten mot världsstadens skönhet.['A RIS.

M3

Något som ger Paris ett särskilt behag är blandningen av gammalt och nytt. Jag menar dä icke bara, att det gotiska tornet Saint-Jacques, där Pascal gjorde fysikaliska experiment, fick stå kvar, trots att Eiffeltornet byggdes, utan den ovilja för att ändra i onödan, vilken gör att affärer, teatrar och matställen fä en sorts stil och karaktär, som saknas både i Berlin och Stockholm. Vestibulen i Théâtre des Variétés är oförändrad från 1800-talets första år. I Stockholm ha alla teatrar under de senaste tjugu åren omändrats.

Den idealisering eller koncentrering av verkligheten, som konsten och dikten skänker, har Paris framför alla andra moderna storstäder. Härtill kommer även, att de franska romanerna, nästan alla skildrande Paris, ofta ge oss en ovanligt sann bild av livet. Man får ofta höra, att fransmännen ej äro sådana, som de framställas på teatrarna eller i romanerna. I min tro finnes det intet folk, som blivit så fylligt och sant avspeglat i konst och litteratur, om ej möjligen danskarna. Och deras tecknare! Står en Daumier likt en Michelangelo över tid och folk, så hur lever däremot ej Paris i Gavarnis, Degas', Stein-lens, Forains och Legrands teckningar. Och liksom de gamla siminrättningarna vid Pont-Neuf, fallfärdiga och smutsiga som väl inga andra renlighetsinrättningar på jorden, fått odödlig skönhet genom Meryons etsningar, han som fått fram den svarta mystiken på allting i och omkring La Cité, så har den ljusa dallrande atmosfären över Seine-broarna, dammet och solskenet över bulevardernas myller skildrats av en Monet, en Raf-faélli, en Sisley, en Pissarro. Alla dessa utsökta och flyktiga intryck, »impressions», av Parisluften ha med trolleri bundits på duken.

Naturligtvis har man också i Paris varit litet oförsiktig med att »försköna» staden med monument, så att det finnes fullt fosr

' o

för bildandet av en förening, som borde inlösa och nedgräva de fulare statyerna, något som bittra kvickhuvuden föreslagit. Men denna sorg finnes i alla civiliserade huvudstäder, både i Rom och i Stockholm. Monumentet över Jeanne d'Arc däremot på Place des Pyramides vid Louvren hör i mått och linjerSoldater och arbetare. Teckning av Steinlen.PARIS.

Gatsångare 1 Paris. Teckning av Steinlen.

till den rätta sorten, och om Dalous frodiga, livsfrustande republikmonument är placerat litet ödsligt i stadens östra utkanter, så trängas i stället millionärernas byster och stående och

Parisiskor.

Teckning av Steinlen.

liggande statyer på Pére-Lachaise ej långt därifrån. På denna jättekyrkogård, där bland alla skrytsamma och fula gravvårdar de sista kommunarderna nedskötos 1871, påminnes man dock om att man är i den goda moderna skulpturens hemland, då man ser Bartholomés stora monument åt de döda. Paris är ej bara en »värld», staden är också ett konstverk. Från Montmartre <— Montmertre på parisiskt folkspråk — ser man över hela Paris. Bland trädgårdar och apachekaféer reser sig mellan danslokalerna Moulin Rouge och Moulin de laPARIS.

Galette, »som Kristi kors mellan tvenne rövare», den vita Sacré-Cceur-kyrkan, byggd som en sorts försoningsoffer för Galliens synder, en medelpunkt för den katolska nationalistiska rörelsen. Dess läge och den anda, i vilken den uppförts, ha hos den radikalsocialistiska massan väckt en känsla av att den är byggd som någon sorts tvingborg mot friheten. Men det är ej alldeles slut med den ännu. Individualister både av den vilda och den milda typen trivas ännu uppe på La Butte, som Mont-martre-kullen kallas i dagligt tal, det ena av »det intellektuella Frankrikes två bröst», som det pompösare benämnts. Både studenter från Sainte-Geneviéve-kullen, det andra bröstet, och konstnärer från Montparnasse, även denna stadsdel på vänstra sidan Seine, göra ej ogärna pilgrimsfärder till detta nattlivets Mecka, där ungdomlig tro och det rätta sinnet såsom alltid är det viktigaste, om någon hugsvalelse skall ernås. Det typiska här uppe är blandningen av ovanligt kvalificerat patrask, impregnerat med lastens virus, det osunda utslaget på samhällskroppen, med å andra sidan hyggliga, borgerliga, förtroendefulla människor, småhantverkare och värdshusvärdar, vilka lämna långkredit även åt fattiga svenska konstnärer. Det finnes hos dessa parisiska småborgare ofta något hederligt och någon sorts fatalistisk och humanitär levnadsfilosofi. De äro liksom immuna för det gift, som omger dem, och ha en glad tro på att allt reder sig, händiga och flitiga och med den goda sidan av. gammal storstadskultur i kroppen. Särskilt lustigt är det att se en 14 juli-fest på Montmartre med dans på gatorna och någon sorts frciternitc förverkligad och förbunden med ganska mycken libertc samt med demokratiska kärleksmåltider ute på gatorna.

»Fluctuat nec mergitur», det vaggar på vågen men går ej i kvav, är staden Paris' valspråk. Äro arbetarna i stadsdelen Baltignolles för revolutionära, så äro slaktarna i stadsdelen La Villette för reaktionära; bråka syndikalister, anarkister eller nationalister, så skola i alla dessa olikartade fall de små soldaterna fram och göra för fot gevär på de osäkra platserna. Arbetarna besvara det militära ingripandet med galliska och hånfulla inlägg.148

PARIS.

Den 14 juli pä Montmartre.

Teckning av STEINLEN.

Faran stimulerar parisarna, och mången frågar sig: »Skall det den här gången icke braka löst, bli en 22 februari, en 15 maj, en 4 september eller en 2 december?»

Den som jag tror sista av de gamla pittoreska kvarnarna, som reste sig på Montmartre-höjden sedan urminnes tider och som så Rembrandtsaktigt stämningsfullt avbildades av George Michel under 1700-talets sista år, var Moulin de la Galette. Såg man en vacker förmiddag ut över Paris från den gamla rangliga träkvarnen, steg ett svagt brus upp ur det gråa hushavet och man tyckte, att även stadens yttre konturer ha sin skönhet. Ej i plan enformighet utan med en viss vågig rytm också på den lägre vänstra Seine-stranden utbreder sig världens skönaste storstad. På natten i månsken, mellan vita murar och på folktomma krokiga, starkt sluttande gator tror man sig vara i en småstad, då man från den genom Renoirs kända tavla bekanta danslokalen Moulin de la Galette eller någon av de små litterära kaféerna, såsom Pére Frédéric, där unga skalder själva läsa uppPARIS.

Nattrestaurant.

Teckning av Jehan Testevuide.

sina rytmiska utgjutelser om friheten och skönheten, beger sig ner till bulevarderna, där rörelsen längst fortsätter.

Med bulevarderna menar man i dagligt tal den trädplante-rade, mycket breda, en kilometer långa gata, som bär namnen Boulevard de la Madeleine, des Capucines och des Italiens och som utgör en liten del av den inre bulevardcirkeln. Här är Paris' egentliga medelpunkt, här brusar livet hela dagen och en god del av natten och betraktas på latinskt sätt som ett skådespel från de fyra stolrader, som kanta vardera trottoaren. Här smutta parisarna på sin apéritif före och på sin digestif efter måltiden, och inhämta på samma gång ur tidningarna och av den förbiströmmande folkmassan både teoretisk och praktisk kunskap om livet. Många främlingar bli besvikna, liksom den lille Alphonse Daudet blev det, över att gatorna ej liksom i det nya Jerusalem voro av klart guld. Moskoviter och stockholmare166

PÅ Bulevarden. Målning av Pissarro.

bli litet nedslagna åt att skaran av vicomter och eleganta mondäner och demimondäner endast utgör 0,1 % och kanske rent av undra, varför man så sällan ser M:lle Polaire eller M. Henri Bergson gå förbi. Till och med i det lyckliga Frankrike har försynen blott sparsamt utdelat glänsande svarta hattar och vita damasker åt herrarna och givit ett fåtal damer den dyrbara gåvan att behaga vid första ögonkastet. Allt måste jämföras, och då kan den vresigaste icke förneka, att både lustiga och vackra typer ofta förekomma på Parisbulevarden. På morgnarna, då hästarna trampa på den nyvattnade träkub-ben och trängseln ännu ej är så stor, att den hindrar en att se i de ofta smakfulla bodfönstren, men i synnerhet på aftnarna vid teaterdags är bulevarden mest till sin fördel. En sorts ner-
PARIS.

Gatubild från Paris.

Målning av Raffaéi.li. Göteborgs museum.

vös iver bemäktigar sig alla. Körbanan är proppfull med eki-pager och automobiler, droskkuskar svära över chaufförer, och det elektriska ljuset belyser de vackra damerna, som självmedvetet kråma sig i sina teaterkappor och trippa behändigt ur vagnarna och över asfalten.

Jag råkade en gäng i Paris en engelska. »Paris vore bra», sade hon, »om bara parisarna inte funnes.» Utom det, att man har svårt att tänka sig myrstacken utan myror och kupan utan bin, så måtte det sägas, att parisarna ge en känsla av att ej kunna leva annat än i Paris, de »landsförvisas» till landets övriga städer, som de skrattande säga. De ha skapat sin stad som de vilja ha den och gjort den till »staden» i samma mening som romarna kallade sin

stad »urbsstaden i egentlig mening. Man gri-pes av en känsla av obehag, alldeles oberoende av politiska sym- eller antipatier, vid tanken pä att några andra skulle besätta152

PARIS.

Anatole France hemma hos sig.

Efter fotografi.

och besitta Paris. Om utsikt funnes, att parisarna skulle få sina fel förbättrade, så erfar man snarast en olustkänsla. Men man bör ej oroa sig i onödan.

Hur äro parisarna och parisiskorna? Det är en stor skillnad på den unga dam, som i sitt hus vid Parc Monceau klockan 10 väckes av att en kopp choklad och ett par delikata brioches ställas bredvid hennes rymliga oah komfortabla rokokosäng, och den, som fem timmar förut med en skur av ovett av poliskonstapeln kördes upp från sitt obekväma läger på kajen under någon av Seine-broarna. Även en parisisk slätrakad och svart-muskig kypare på ett nattkafé, som försöker lura på den något tummelumske men eljest korrekte Chicago-bon en falsk tvåfranc, skiljer sig mycket från den vithårige idealistiske gamle professorn i nationalekonomi, som sitter i sitt arbetsrum, vid Jardin du Luxembourg, och logiskt och formfulländat bevisar hurPARIS.

153

krigen, tack vare världshandeln, blivit omöjliga. Svaret beror också på till vem man ställer frågan.

I landsorten svaras nog ibland: Parisare, det är den sortens fransmän, som gyckla med allt, i synnerhet med det övriga Frankrike, de som vilja sälja sin själ, om de äro män, och sin kropp, om de äro kvinnor, för pengar, fördärvade av de milliarder immoralitetsbakterier, som flyga omkring i luften i lastens huvudstad. De ha kalla hjärnor, om det skall vara någon förtjänst. Liksom blodet från kroppen suges till hjärtat, så strömmar Frankrikes blod till Paris för att där avkylas, steriliseras på goda mikrober och inficieras av alla kroppens och själens sjukdomar. Må vara att Paris är Frankrikes huvud, säger landsortsbon, men jag skall be att få instämma med lant-adelsmannen i Feuillets »Monsieur de Camors» och säga som han gjorde om Paris: »När huvudet blir för stort, blir mannen en idiot.»

Frågar man en parisare, svarar han kanske: »En parisare är en sådan fransman, som kan vara flitig och glad, känslig och modig, kritisk och full med hänförelse på en gång. Som han blott fruktar två saker, löjlighet och tråkighet, så reser han inte gärna, ej ens till landsorten, och han trives i sin stad, den skönaste och friaste i världen, därför att den är gjord av parisarna själva och så stor, så välskött, så vacker, att ej ens en million främlingar och landsortsbor kunna göra den otrevlig. Om man också i Paris endast tillber det franska snillet och den franska skönheten, så har man dock där hänsynslösare än på något annat ställe i landet offrat gods och blod för Frankrike. Vi parisare älska ej flandrisk måttlöshet eller gascogniskt skrävel, vi ha den blygsamheten att dölja vår äkta rörelse med ett skratt eller ett skämt. Låt Madrid-bon tycka mest om sina tjurfäktningar, London-bon om sina hundar, stockholmarna om sin punsch, vi parisare instämma med den, som påstod, att vi mest älska 'tavlor, blommor och kvinnor'.» Nå, är hon då så märkvärdig, denna parisiska, hon lär ju ha uppnäsa? Kvinnan blir som mannen vill ha henne. Parisarna ha velat ha en litet om målning, i mycket om en blomma påminnande varelse, som154

PARIS.

En parisare. Pasteur i sitt laboratorium. Målning av Edelfelt.

var alltigenom kvinna, och så har i alla klasser ett större antal kvinnor än annorstädes format sig. Uppoffrande mödrar, drivna kassörskor, praktiska, arbetsamma och sparsamma husmödrar, allt detta finns det gott om i den franska huvudstaden, och man far väl gå till det gamla Grekland och Japan för att finna såPARIS.

155

En parisiska.

Skådespelerskan Marcelle Lender. Etter fotografi.

psykologiskt och fysiologiskt skolade vackra hetärer som i Paris, och Taine har blott till en del rätt i sitt elaka, mycket överdrivna yttrande i Vie et opinions de M. Graindorge: »Butik -ägerska, världsdam och kokott, det är fransyskans tre yrken. Där äro de ypperliga, och bara i dessa.»

Det kvinnliga sätter sin prägel på Paris och ger färg åt stadsbilden, och både gatsoparen och ministern vända litet på huvudet, då en ovanligt näpen midinette med sin pappask, bar-156

PARIS.

»Un provincial a Paris.» Målning av Louis Legrand.

huvad och i slät svart klänning, med drottninglik, d. v. s. kvinnlig, självmedvenhet skrider förbi. Och den raggigaste anarkistföreläsare småler under sin originella mot luggen borstade huvudbonad, då någon stilfull Venusprästinna med diamantspännen på skorna, i en spetsklänning och med ett 500 francs' hattkonstverk på det ondulerade håret glider fram på Champs-Elysées, med nonchalant säkerhet tillbakalutad och liksom infattad i det korrekta, eleganta ekipaget.

De flesta norrifrån komma till Paris genom Gare du Nord. Deras första intryck blir att ha anlänt till en smutsig, enformigt byggd, larmande stad, påminnande om ett större Lille.PARIS.

Presidenten och madame Faluéres.

Efter fotografi.

Parisarna tyckas ha tänkt på detta och anordnat en liten paviljongartad — bonbonniéreformad som så mycket ny fransk arkitektur — Gare des souverains, där krönta huvud skola få fördelen att se staden en beaute, så att de bli förälskade i ett ögonblick och få — som det heter på det erotiska fackspråket — le coup de foudre, då det gäller Paris.

En gång under Falliéres' milda spira gick jag uppför Champs-Elysées. En utländsk suverän och hans drottning hade just mottagits vid den då nya stationen vid Bois de Boulogne. Solen glänste på de ståtliga kavalleristerna med deras gyllne hjälmar, från vilka de svarta tagelduskorna hängde efter ryggen. De mörka, manliga och vackra galliska ryttarna skrattade, där de sutto på sina jättehästar — det är stor skillnad på utseende, då det gäller franska infanterister och kavallerister.158

1'AftIS.

Solida i alla avseenden, fyllde M. och M:me Falliéres sin vagn, äkta representanter för det borgerliga stor- och små-kapitalistiska Frankrike. En elegant liten flicka gick förbi och yttrade med något av äkta parisisk hånfullhet till sin mor: »M:me Falliéres ser ut som en kokerska», och man fattade i ett slag, att den republikanska regimens traditionella yttre formlöshet trots all formalism skall av bra många fransmän och fransyskor, både monarkister och anarkister och många mitt emellan, erfaras som ett slags stigma.

Vanliga människor kunna alltid bege sig till Bois de Bou-logne-stationen och tänka sig effekten på dem som där för första gången se Paris. Bois de Boulogne är nog bra, men liksom det personliga är det högsta i historien, så äro de promenerande och åkande det viktigaste i Bois de Boulogne. På Avenue des Acacias defilera ekipager och automobiler varje dag kl. 6, och ingen preussisk underofficer granskar truppens knappar och stövlar med den falkblick, varmed damerna mäta varandras toalettföreträden och mästra eventuella toalettmisstag. Herrarna få nöja sig med andra planet och tyst citera Gavarnis lilla Paris-lorette, då hon såg ut över alla de eleganta damerna på en operabal och sade till sin väninna: »När man tänker på att alltihop det här skall äta, så börjar man verkligen förstå, att herrarna ä' styva.»

Det blir skymning. Ekipager, bilar och droskor trängas, då man över den eleganta trädgårdsgatan Avenue du Bois de Boulogne åker förbi Triumfbågen, som avtecknar sina latinska och gigantiska former mot kvällshimmeln. Det ligger en egendomlig storhet över denna båge, denna gata, denna stad, där skönhet och väldiga mått utmärka hela

stadsbilden och själva folkmyllret har något av rytm. Man har hela Champs-Élysées sluttande ned mot Place de la Concorde framför sig, och längst i bakgrunden skymtar man Louvren. Lyktorna tändas, en högtidlig surrande ton som ur en jättestor bikupa dallrar över den enorma gatan, som nu är helt svart av åkdon, och man säger sig: Paris, denna stora och konstrika samhällsbyggnad, liknar sannerligen bikupan. I Paris strävar man ej minst för drott-

ningen-kvinnan, mänga äro drönare, men arbetsbin i millioner arbeta på något så stort och fulländat, att blott ett fåtal vet hur kupan skapats och ingen kan säga varför den har blivit till, denna sköna, heta, söta, surrande och konstfulla mikrokosm.

Triumfbågen på Place de l'Etoile. SVENSKT FOLKLYNNE OCH EMIGRATIONEN.1

»TT T' änn dig själv», ljöd det antika visdomsordet. Allt har två sidor, och belåten Narcissusartad självbespegling mot--Ä- ^-svaras av att »holde Domedag over sig selv», men visst är, att hela mänsklighetens utveckling visar ej blott på ett djupare inträngande i naturlagarna utan också på ett högre fattande av vårt inres krafter, av dess begränsningar och möjligheter, och vår styrka växer, då vi målmedvetet kunna beräkna våra andliga tillgångar, våra fel kunna motarbetas med större kraft, sedan vi erkänt dem för oss själva. Detsamma gäller om de mera långlivade personligheter som kallas folk.

För åtskilliga år sedan läste jag i »Sveriges land och folk» några sidor om det svenska lynnet. De omdömen, som där fälldes, verkade slående sanna, lika avlägsna från klichéartat skåltalsberöm som från det belåtna och angelägna underkännandet av våra goda egenskaper, som kännetecknade den övervägande delen av pressen och nästan hela nationen under den nationella smälekens tid, 1870-talet och 80-talet, då vi svenskar visade en egendomlig tillfredsställelse över att mot ett angrepp österifrån blott kunna ställa 12,000 man övade trupper och intet enda krigsfartyg. Sverige var som en man, som hade jublat över att han var nästan lam i armar och ben. Det var den tid, då de klassmedvetna försvarsvägrarna utgjordes av Sveriges dugliga och ovanligt politiskt begåvade bondeklass. De rättvisa och välövervägda ord, som lästes i nyssnämnda bok, vilken sedan översatts till världsspråken, hade till upphov Gustav Sund-bärg. Han har i bilaga XVI av den digra, i sanning för

1 Ord och Bild 1911.177

allvarligt tänkande svenskar förfärande emigrationsutredningen utvecklat och belyst, vad han förut yttrat, i en serie aforismer, vilka borde begrundas av varje svensk man och kvinna. De äro någon gång roande men oftast oroande. Det finnes ibland tillfällen, då pressen visar _

en mycket stor iver att skaffa sig offentliga, ännu för allmänheten okända handlingar, nämligen då dessa äro av skandalös natur. Denna bok är en offentlig handling av nästan genomgående skandalös natur, av vilken man har rätt att trycka av vartenda ord.

Då i en officerskår eller i en socialistisk fackföreningsstyrelse har hänt någon skandal, t. ex. att en summa försnillats, håller någon därtill befogad ibland ett för tillfället lämpat tal, brännmärkande brottet och uppma- _ nande de närvarande att tillse, att summan ersät-tes, samt slutar väl gärna med en förmaning, att det sagda ej får tränga ut till allmänheten. I detta fall lär väl saken ej kunna hållas hemlig för våra grannar, vilka dessutom redan anat ett och annat. Kanske frågar någon: »Men

o o

vad i Herrans namn ha vi svenskar då gjort för något illa?» Professor Sundbärgs bok handlar om de fel i värt nationallynne, som bidraga till utvandringen. Han har här, som han säger, den mindre angenäma plikten att lysa upp så mycket som möjligt i fråga om skuggsidorna i det svenska samhällslivet, och här är ej fråga

Gustav Sundbärg. Efter fotografi.

SVENSKT FOLKLYNNE OCH EMIGRATIONEN. l6l

om partisynpunkter, höger och vänster; konservativa statsråd och ungsocialister ha alla något att taga åt sig. Endast den, som med glädje konstaterat våra förtjänster.fullt ut, kan göra anspråk på att bli hörd, när han utan klemighet framhåller felen. Vad självaktning betyder för individen är nationalkänslan för folket. En man utan självaktning kan vara mycket begåvad och hygglig men är i stort sett ryggradslös; detsamma gäller folk utan nationalkänsla. Man kan leva så länge i ett rum med förskämd luft, att man ej själv känner det, och vi hade levat så länge i anti-nationalismens stinkande luft, att vi funno den vara alldeles särskilt frisk. Jag hoppas och tror dock, att författaren har rätt i att vi vaknat, och jag delar alldeles hans känsla av »oändlig befrielse att vi äntligen äro över det tidevarv, som vi sovit över». Sovit över? Ha vi sovit under de 40 år, då den odlade arealen nästan fördubblats, då den svenska industrien blivit till; under de 30 år, då svenska hären och flottan nyskapats, då vårt nationella välstånd förökats som aldrig förr, då kroppsarbetarna kämpat sig fram till en levnadsstandard, som skulle varit ofattbar för deras fäder, då vi grundat skolor, både elementar- och folkskolor, där de mindre bemedlade i alla klasser få gratis ypperlig undervisning, då svensk konst och svensk litteratur blomstrat? Ja, vi ha sovit som svenskar. Allt detta har tillkommit under »olust i landet», under ett ideligt gnatande och tjatande på Sverige och det svenska, men nu börja de högre klasserna på att vakna och skämmas, och snart kommer turen till de mindre bemedlade att inse, att den svenska friheten och den svenska rättvisan, som man gyck-lat så mycket över, kanske ändå hade sina förtjänster, till och med jämförda med

»det stora landet i väster,

där ingen kung finns och inga kitsliga präster».

Vi ha genomlevat en tid av nationell förnedring utan att ha vetat om det, ty man vet ju ej om, att man sover. Man kan ha alla skäl att bedja bönen »Inled oss icke i frestelse», i detta fall krig, och ändå tycka, att det ej är mycket med den oprövade dygden. Vi ha i Sverige under 1800-talet saknat natio-179 SVENSKT FOLKLYNNE OCH EMIGRATIONEN. l6l

nell väckelse och därigenom gått miste om det enorma värdetillskott, Danmark, Tyskland, Frankrike, Italien och flera andra europeiska stater haft under samma tid.

Om en liten svensk pojke sprungit omkring med en matrosmössa bärande inskriften »H. M. Dreadnought», hade han väl knappt väckt andra tankar än: »Måtte vi aldrig få någon svensk Dread-nought i flottan.» Jag undrar om det skulle verka otrevligt på någon nu, ifall på hans ljusa huvud sutte en rysk matrosmössa med »H. M. Poltava»? Det finnes få saker, som äro så motbjudande som fanatisk nationalism, om det ej skulle vara fanatisk antinationalism, men är det behövligt att varna en nästan ohjälplig slösare för girighetens vådor? Kan man ej först få läxa upp honom och det ganska länge för hans lättsinniga sätt att umgås med pengar?

Vi ha bättrat oss, det är sant, och det var i grevens tid. Man kan nu få sjunga Kungssången utan att se brydd och generad ut och »Du gamla, du fria» utan att behöva komma med ett litet hånskratt vid ordet »fria», och vara bildad ändå. När Norge den 7 juni 1905 bröt unionstraktaten och »Ja, vi elsker dette Landet» fulltonigt och lidelsefullt klang från Folkets-huspubliken i Stockholm, föreslog Branting, som alltid haft en misstänkt benägenhet för chauvinism (enligt våra blygsamma svenska begrepp), att man för jämviktens skull också borde sjunga »Du gamla, du fria». Georg Brändes yttrar i en skrift 0111 nationalkänsla, att Norges höger alltid skulle vara maktlös, för att den alltid misstänktes för att ej vara tillräckligt nationell. I Sverige misstänkes vänstern för att ej vara tillräckligt försvarsvänlig och nationell. Brändes kunde nog även här ruska på huvudet. De nationalliberala behövas i en välordnad stat, och det är ej tillräckligt att ursäkta sitt avslag på pansarbåtar och kanoner med att man i alla fall ej principiellt är mot ett försvar. Kanske intresserar sig den svenska vänstern för ett effektivt försvar precis lika mycket, som svenska högern intresserade sig för en effektiv rösträttsreform ?

Känslan för Sverige har ökats, eller rättare otrevnaden över att vara svensk har även i de bredaste folklagren minskats. Då180 SVENSKT FOLKLYNNE OCH EMIGRATIONEN. l6l

Aftonbladet på 1890-talet en valdag hade prytt sina tidningsbud med rosetter i rött, vitt och blått, de franska, ty det var väl ej de norska färgerna, blev jag häpen, men man får hoppas, att då Sven Adolf Hedin, insvept i

trikoloren, i september 1905 nedsänktes i sin grav, mycket av den sortens försvarsvänlighet och fosterländskhet följde med de främmande färgerna och får stanna där en längre tid. I Dagens Nyheter för den 25 juli 1905 lästes: »Det (stoftet) hade svepts i trikoloren — dessa färger som Hedin så högt älskat. Över den enkla kistan — vars enda lyx bestod av en silverplåt med den dödes namn — hade lagts den svenska flaggan, som även den skulle följa honom i graven.» Det vore orättvist att neka till den grundliga förändring Aftonbladet och Dagens Nyheter liksom hela nationen undergått på dessa år. Den senare tidningen har, även den, icke någon ovillig hållning mot det svenska.

Den bok, som givit anledning till denna uppsats, är så rik på synpunkter och träffande anmärkningar, den vilar på ett så enormt statistiskt, på ett så stort ut- och inländskt material, att man vid första genomläsningen nästan storknar. Man behöver ej leta efter tankar och uppslag som efter ärter i en småländsk ärtsoppa, man känner, att allt är skrivet av en person, som i årtionden sett det han värderat och älskat bemött med likgiltiga axelryckningar eller nedgycklat; har han tegat hela tiden, nu vill han en gång tala ut. Vi ha väl nu nått förnedringens djup och befinna oss på uppgående. Vi veta väl, att vi på den vägen långsamt närma oss den nationella självöverskattningens Karybdis, beläget några tusen mil från den plats, där vi nu befinna oss. Om jag förstått författaren rätt, vill han ej alls ingå på sådana fall av landsförrädisk förtjusning för våra fiender, som, om jag själv får taga ett exempel, motsvaras av de svenska politici, som 1905 reste till Kristiania »för att andas frisk luft». Sådana finnas överallt, på alla tider och på alla ställen, om de också i allmänhet få tala litet tystare i andra länder. Nej, det är mera en annan typ, det är fråga om, t. ex. den svenske lärare, som vid underrättelsen 1905 utropade: »Nu vore det roligt att vara i Kristiania!» Denna fullkomliga brist på nationell känsla är så naivt oanständig, så181 SVENSKT FOLKLYNNE OCH EMIGRATIONEN. l6l

typiskt svensk, att man bör tänka litet närmare på den. Landsförrädare ha vi väl här lika litet eller lika mycket som på andra ställen, ehuru svenskhatet hos våra ungsocialister är ovanligt giftigt. Vad vi däremot nästan alldeles sakna är den hos hög som låg i England eller Frankrike förefintliga glädjen av att känna sig i samklang med det nationella, detta: »Här är oss gott att vara.» En gång på 1890-talet, det var på en av de yttre bulevarderna i Paris, hörde jag en gatusångare, omgiven av gatpubliken, sjunga en visa. Texten var ungefär sålunda: »Tror någon, att det är lyckligast att leva i Picardie, så misstar han sig, ty det är lika bra i Normandie.» Och publiken instämde i omkvädets: »Ja, var som helst i det härliga Frankrike är man lycklig.» Man tänke sig en gatsångare i Sverige sjungande något liknande. Skulle ej de skrovliga rösterna staka sig, om de skulle instämma i omkvädets »Ja, var kan det vara bättre än i Sverige»? Och denna känsla av likgiltighet för eller ovilja och hat mot det svenska har funnits hos de högsta som hos de lägsta. Den kommer fram i de minsta småsaker. Märker man, att utlänningen ej använder sig av skålande eller tackande för maten, anses det i de högsta kretsarna genast för fint att släppa av dessa vänliga gammaldags svenska bruk, och här är ej fråga om någon nykterhetsvänlig tendens, endast om svenska symboliska handlingar, och dét finns intet onödigare i svenska ögon, ty vi ha allesammans bra litet sinne för formen här i landet, och det kan vara ett fel. En varmhjärtad och intelligent författarinna, Ellen Key, har framhållit det kulturdrag, som ligger i iakttagandet av formerna, och klandrade just den bristande stadgan i våra festvanor. Men skulle man inte kunna, för att ingå på ett annat område, anmärka på henne själv, som i sina bidrag till utländska tidskrifter så ytterst sällan väljer svenska ämnen! Emellertid ha vi under de sista tjugu åren börjat få en viss aktning för det svenska. Den paroxysm av förargelse, som utbröt, då Oscar II på 1870-talet lät sätta upp den svenska flaggan på slottet, vore nu omöjlig. Nu ser man rätt gärna den svenska symbolen. Ett mycket framstående rum bland dem, som bidragit till den nationella lyftningen, intages182

SVENSKT FOLKLYNNE OCH EMIGRATIONEN. l6l

av författare och konstnärer, och vi ha alla skäl att för den saken ytterligare öka vårt tack. Man behöver blott tänka på, vad en Selma Lagerlöf eller en Bruno Liljefors betytt för vår nationalkänsla. Egendomligt nog har prof. Sundbärg glömt att nämna den avgörande vändning till nationell eftertanke, som framkallades av Heidenstams uppsats om svenskarnas lynne, offentliggjord 1896 i Ord och Bild.

Somliga säga: »Jag bryr mig ej om nationalkänslan.» Det påminner om honom som »ogillade sociala frågor».

Nationalkänslan finnes nog, oberoende av våra önskningar. Den bryter ibland fram som en naturkraft, och då förstår man, att man måste bry sig om den. Under den nationella förnedringstideu ha vi, åtminstone under 1870-talet, haft övernog av nationella floskler, och en reaktion mot dem var nödvändig. Det är naturligtvis ej meningen, att vi skola bliva lika blågula, som amerikanerna äro »starspanglcd», men det är långt från den mera onödiga minutslånga applåd, varmed namnet Washington hälsas på de amerikanska teatrarna, om det nämnes under pjäsens gång, till det ovilliga, halvt generade sätt, varmed en svensk åhör fullt objektivt beröm om Gustav II Adolf. För några år sedan lästes i en svensk huvudstadstidning en recension över ett utländskt arbete om Karl XIV Johan. Recensenten anmärkte, att författarens förtjusta utlåtanden om sitt föremål gjorde ett otrevligt intryck på en svensk.

Professor Gustav Sundbärg fruktar danerfolket, även om det, mot förmodan, komme med skänker, och påstår att vår blindhet gentemot danskarna är ett grunddrag i det svenska lynnet. Jag måste erkänna, att jag ej kan bortarbeta detta svenska fel hos mig, jag kan ej övervinna min sympati i detta fall. Sundbärg anser, att man i en svensk historia för folkskolan ej medtagit slaget vid Lena 1208 av undseende för danskarna. Jag är övertygad om, att han misstar sig, och att detta beror på andra orsaker.

Däremot har jag själv hört en svensk professor bekymra sig om hur man skulle placera Karl X Gustavs staty i Malmö så, att danskarna ej sårades.

l6l

Författaren har emellertid ett mycket skarpt öga för skillnaden i danskt och svenskt lynne och sätter svenskens naturkänsla i motsats till hans brist på psykologisk uppfattning. I Danmark är det tvärtom, och träffande framhåller Sundbärg detta, då han talar om skillnaden mellan en dansk och en svensk kalfaktors ställning till sin löjtnant. Efter fjorton dagar känner dansken löjtnantens förtjänster och fel och begagnar sig av båda. Efter mötets slut har svensken intet annat intryck av sin förman än att han är endera »en djävla hygglig karl» eller »en djävla fähund». På ett sinnrikt och i min tanke riktigt sätt härleder författaren vår ledsamhet i umgänget ur vår brist på psykologi — intresse för människor. — Tillåt oss erkänna att vi äro ganska tråkiga. Vem av oss har ej hört det specifika svenska skrytet: »Vi råka aldrig någon, vårt landställe har gudilov inga grannar», »På badorten X. behöver man ej vara tillsammans med någon b' I sanning älskvärda sällskapstendenser.

Vad är det då för drag hos oss och i vårt liv som medverkat till emigrationen? Vår enstörighet, vår avundsjuka, vår otacksamhet mot alla men främst mot Sverige. Vad har Sverige skänkt mig? Hör man ej den retade, hos vissa nästan ursinniga tonen? Jo, skatter, värnplikt, dryga smällfeta kapitalister! Vår enstörighet framkallas av svårigheten att umgås med människor. Den trevnad en fransman eller en belgier får på sin cabaret eller estaminet med sina vänner och dominobrickor, den finner man här i Sverige hos vallonernas ättlingar, då de språka utanför sitt hus på en bruksgata i Bergslagen. Dessa svenska val-loner vilja ej flytta till något pris. De rena svenskarna flytta gärna.

Under arbetet har svensken oftast ett humant och vänligt sätt men är så mycket ledsammare i umgänget efteråt.

Avundsjukan, denna »andra sida av rättskänslan», som den mest svenske av alla författare, August Strindberg, yttrar sig i sin uppsats om »det allmänna missnöjet», är kärnsvensk. Hos vissa, som t. ex. hos Strindberg, »värkte fosterlandskärleken bort», hos andra nötes den bort genom en propaganda börjad i Sverige, i »Fäderneslandet» skulle man kunna säga. och Aftontidningen »Svenska

folket» hade i regel ej vidare svenska känslor. Vad den svenskamerikanska pressen beträffar, bör nog bergsingenjör Wittings ord från 1910 hållas i minnet: »Såsom svenskfientliga måste tyvärr flertalet av de svensk-amerikanska tidningarna betraktas.» Man får hoppas på energiska protester från de svensk-amerikanska tidningarna mot dessa ord, men ännu tacksammare vore man för en grundlig ändring i tonen, då de tala om Sverige.

Om man tänker på huru den mest objektive och högt bildade påverkas av sin miljö, så får man väl ej förvånas åt,

att ett halvt sekels hackande på och häcklande av allt svenskt hos hög som låg med några banala festtalsfraser och medelmåttiga dikter i skolböckerna som enda motgift slutligen gjorde nationen »olustig» mot sitt eget och att många gärna lämnade landet. Ett annat förhållande, som också det haft sin stora betydelse för utvandringen, var missnöjet med den så kallade patriarka-liska tonen mellan herrskap och tjänare, mellan arbetsgivare och arbetstagare. Herr Svensson vill hellre höra ett öppet amerikanskt: G o to hell, mr Swanson! än ett nedlåtande svenskt: Hur står det till med Svenssons hustru? Frågar man arbetsfolk, som varit i Amerika, eller genomläser man bilaga VII av emigrationsutredningen, »utvandrarnas egna uppgifter», så märker man, att det en svensk-amerikan kallar »den löjliga titelsjukan och det ur-fåniga klassväsendet i Sverige» skulle bedömas mildare, om Mr Swanson hade fått sitt »Herr» klart och tydligt i hemlandet, och han skänker gärna bort all personlig välvilja, alla sorters julklappar och' sjukhjälp, han erkänner att han behandlas kortare och brutalare i Amerika, men han anser sitt »Mr» vara värt detta, och då han t. ex. i badorten Newport tilltalas av en milliardör, som ber Mr Swanson sopa gården, behöver han ej lyfta på hatten för milliardören för det. Ty i Amerika lyfter en yngling ej på hatten för en gammal senator. Det brukas helt enkelt inte. På kvällen åker Mr Swanson nöjd ut till sin stad, den för common people. I Newport får det ej finnas det allra finaste hotell, ty då kunde enkla och tarvliga personer med bara en million komma och snaska ned det till skillnad från Sverige alldeles jämlika amerikanska samhället.185 SVENSKT FOLKLYNNE OCH EMIGRATIONEN. l6l

Skulle det ej vara skäl att, utan subtila utredningar om orsaken till avskyn mot det svenska patriarkaliska sättet, i ännu högre' grad än som redan skett helt enkelt använda herrtiteln här i Sverige och i alla fall av det patriarkaliska behålla åtminstone julklapparna och vänligheten?

Däremot, ehuru en svensk emigrant, bilaga VII s. 221, skriver, att han alltid på sin fråga varpå emigrationen berodde av sina kamrater fått följande svar: »Värnplikten driver oss bort från Sveas modersfamn», torde det vara klokt att dröja med avskaffandet, ty sedan den tid, då man fordrade 30 dagars värnpliktsövning av den svenska ungdomen, har den alltid varit »för lång, för hård och för brutaliserande», och hade greve Anckarsvärds förslag på Riddarhuset att nedsätta den till 4 dagars vapenövningar gått igenom, skulle den i alla fall hava varit »för lång, för hård, för brutaliserande» i svenska ögon. I Amerika åter är militarismen något annat. Där är den ej brutaliserande. Där har man »de dyraste och största pansarbåtar i världen» och är nöjd åt det.

I Amerika är det så annorlunda. Där skryter man till och med ohejdat över »kapitalistdjävlarna», och samme svenske avundsjuke bonde, som med glädje läste i Vimmerbyposten, att man lyckats pruta 1,000 kronor på justitierådens pension, kommer belåten med ett: »Det var fan till karl» över att Rockefeller genom en djärv kupp lyckats ruinera en järnväg och göra sig en personlig vinst av 10,000,000 dollars.

Vi ha i Sverige en livligare ståndscirkulation än i kanske något annat land, och penningen spelar här en mindre roll än på de flesta andra ställen. Vår fria skolundervisning och lättheten att få studielån möjliggöra för en begåvad fattig svensk pojke att nå högt, ibland statens högsta poster. Då emigranten ryser över att man först nyss avskaffat fordran på en årsinkomst av 4,000 kronor för att bliva svensk senator, bör han komma ihåg att han reser till ett land, där en årsinkomst av 400,000 kronor knappast är tillräcklig för att bli senator. Vi ha ståndscirkulation här i Sverige men ha alltid haft och skola alltid också ha en annan cirkulation. Överklassens antinationella floskler,186 SVENSKT FOLKLYNNE OCH EMIGRATIONEN. l6l

dess likgiltighet för vårt lands egenart cirkulerar bland den stora massan, och om vi något eller rättare mycket ha bättrat oss, kommer det att dröja länge, tills nyare, mera manliga, mera svenska men också mera hårdsmälta ideal cirkulerat i hela statskroppen.

I motsats till all annan överklass saknar den svenska klassmedveten självkänsla, och detta avspeglas i »folkets» föreställning om de »borgerligas» dålighet. Hur skulle det kunna vara annat, dä samma överklass ej ens själv tänker på att den i enastående grad gentemot sina- likar i andra länder utgör en arbetande klass. Hur skall man då kunna förvåna sig över att satsen om justitie-råds, postexpeditörers, verkställande direktörers och elementar-skollärares kapitalistiska dagdrivarliv blir en dogm hos bönder och »arbetare».

Professor Sundbärg har med sitt betydelsefulla inlägg visat, att emigrationen är allas vårt fel, men därigenom har

han också fäst vår uppmärksamhet på att endast gemensamma ansträngningar av alla samhällslager kunna framkalla den trevnad i landet, som nu redan är på väg att förmå den gamla olusten att emigrera.

Att en hel del av utvandrarna lämnat landet på grund av verkliga svenska missförhållanden, det kan ingen neka till, och trots detta läser man med rörelse i flera av Amerikabreven naiva uttryck av kärlek till Sverige, och det är väl få som ej inse, att grundlig vilja till förbättring inom alla klasser måste finnas, innan utvandringen blir normal. Den harm, som framlyser hos professor Sundbärg, och som delas av mig, vänder sig mot förringandet av de förtjänster vi verkligen äga och som det är vår plikt att erkänna, liksom vi äro skyldiga att grundligt och av hjärtat tacka för de fördelar som fosterlandet bjuder oss. En ny tid har kommit, men det gamla är ännu ej förgånget. Det är i alla händelser så nära, att vi minnas det från i går. Vi vilja behålla så mycket som möjligt av det professor Sundbärg kallar vår frihet från fanatism mot andra folk, också mot danskarna. Vi vilja ha kvar rätten att fullt ut få lära känna och även beundra det utländska. Vi vilja ha rätt att klandra187 SVENSKT FOLKLYNNE OCH EMIGRATIONEN. l6l

våra egna fel, men vi vilja först och främst ha rätt att säga ifrån, att vi äro stolta och glada över att vara svenskar. »Må de missnöjde ge sig av till Amerika» vore däremot det dummaste man kunde säga. I våra dagar, då det sociala intresset är starkare än någonsin förr i vårt land — man tänke blott på den hänförelse, med vilken t. ex. folkskollärarna ägna sig åt sin uppgift i stad och på land — kan verkligen ett upplysningsarbete bedrivas och en ny känslomiljö skapas. Tyskland hade på 1880-talet en oerhörd emigration. Denna har nu så gott som upphört. Visserligen beror mycket på industriens utveckling i landet, men belåtenheten med förhållandena i Tyskland, stoltheten över att vara tysk har ökats, så att Amerikabrevens krav på införande av republik och avskaffandet av värnplikten ej mätte ha varit nödvändiga för att få den tyska emigrationen att upphöra. Varför skulle ej den svenska utvandringen också kunna avstanna ?

Om den svenska överklassen blir lika initiativrik, lika modig, lika bergfast nationellt kännande som den tyska och amerikanska överklassen, så komma dessa goda egenskaper att genomsyra hela svenska samhället, och då torde alla kunna trivas bättre här i Sverige. Folkvisan har från de övre lagren kommit ned i de lägre. Den är lika vacker för det. Om svenskheten be-höves sannerligen att det sjunges en ny visa, och det ej bara en för i år utan för nästa år och för all framtid. De svenska gymnasternas intåg i Stadion.

POST FESTUM.1

Höljda utav olympiskt damm och stolta som gudar", för att tala med Horatius, blicka vi svenskar tillbaka på den stora högtiden, där »tävlingens nyttiga strid» samman-tvang många hjärtan, vilka eljest klappade rätt långt ifrån varandra, där partikamraten August Nilsson i Arbetet för första gången känt sympati för greve Carl Bonde, ryttmästare vid Livregementets husarer, och där man fick höra ett ångestfullt »För Guds skull, Karlsson, hugg i» från sköna läppar, för vilka både Karlsson och trestegshopp i dagliga livet varit skäligen likgiltiga.

Hela den anda av nationell samling, som blev resultatet av spelen i Olympia, har, om också tyvärr troligen blott för en kort tid, blivit vår vinst av den jättestora idrottstävlingen.

Åskådningsundervisning är nödvändig ej endast för barn, även vi fullvuxna behöva komma från orden och trycksvärtan

1 Idun 1912.POST FESTUM.

och se påtagligt inför våra ögon handling och kraftutveckling. Här i vårt Stadion, för vilket arkitekt Grut funnit så vackra och så svenska former, kände vi oss som medhandlande, en ordnad folkmassa med något av nationellt ansvar och kanske även med något slags maktkänsla, påminnande om den publiken erfor på Colosseum, där den betraktades som arvtagare till den avskaffade romerska folkförsamlingen och till och med begärde och fick beviljade av kejsaren framställningar, som gällde det allmänna. Utan att ett ögonblick vilja avskaffa riksdagen

och ersätta den med Stadion, kunde det vara lustigt att tänka på vilken nåd man i så fall skulle ha begärt av härskaren, som, omgiven av stränga censorer — nykterhetsfanatiska riksdagsmän — och vestaliska jungfrur — Sofiasystrar —, beskådade spelen. Månne rätten att, samtidigt med att offren pågå, i frid och med tacksamhet mot gudar och överhet få förtära sitt bröd och sitt vin på stadens taverner? När kronprinsen på invigningsdagen med hög röst yttrade: »Den bästa skall segra», kände man att här skulle både aristokratisk oberättigad självgodhet och demokratisk avundsjuka mot de bättre och lyckligare få stryka på foten för en ny, låt vara tillfällig, men i alla fall mera ideell och human värdesättning. Det var som om alla de grinets och gnatets bakterier, oviljan mot allt som höjer sig i ställning, rikedom, skönhet och prakt, bakterier, som trivas så ypperligt i vår karga jordmån, hade avlivats eller åtminstone domnat av i det solljus och den högtidsstämning, som värmde åskådarna på Stadion. Man tycktes till och med erfara tacksamhetskänslor mot det älskvärda intresse, konungen och hela hans hus visat idrotten och dess utövare, och många med mig påminde sig, hur ofantligt ofta all denna furstliga välvilja och personliga insats förut hälsats med ett vresigt »Tacka för det», en något för svag form av tacksamhet. Både sådana, som av moraliska skäl, och de mycket talrikare, som av avund och lust att häckla ondgjort sig åt att rikssymbolen-konungen omger sig med den ståt, som passar Sverige och honom och borde glädja förståndiga och svensksinnade människor i alla klasser, sågo nu med nöje och nästan med stolthet på den lysande kortegen och tänkte kanske

för första gången i sitt liv med belåtenhet på, att Livgardet till häst måhända är världens vackraste och bästa rytteriregemente.

Det finns ingenting som friskar upp den inre människan som att få starkt erfara tacksamhet och beundran, och något av det härav framkallade välbefinnandet lyste från Stadionpubliken. Vi voro tacksamma mot alla dessa skyttar, spjutkastare, ryttare och simmare, som gjorde sitt bästa ej bara för egen ära utan också för Sveriges skull.

Den järnvilja, som vi främst ha att hylla, den man, som ej kan tänkas bort och utan vilken vi aldrig skulle ha fått uppleva denna stora heder: de olympiska spelen förlagda till Stockholm och Sverige segrande på ett sätt, som väckt världens förvåning, är överste Balck.

Jag minnes för mer än trettio år tillbaka, då jag som pojke en afton såg en spänstig officer kasta spjut i Gymnastiska centralinstitutet, och jag hör ännu det glada rop han utstötte, när han gjorde sitt segerkast. Vilken mängd träffar har han ej gjort sedan den tiden, och herculeo nixu — med herkulisk ansträngning — som romarna sade, och med den sinnets ungdom, som antikens folk tillskrevo gudarna och deras särskilda skydds-lingar, har han fört sina landsmän till den olympiska lagern.

Det har stått strid mellan två åskådningar, då det gällde hur vårt idrottsliv skulle utvecklas. Den ena, den Balckska, höll på tävlingen och de stora ansträngningarna; den andra, den Törn-grenska, ville inskränka tävlingarna och lägga huvudvikten på gymnastiken i Lings anda, varnande för överansträngning. Det förefaller mig, alldeles utomstående lekman, att bägge uppfattningarna segrat i dessa spel och att vi just härigenom kommit att likna det grekiska, det fornolympiska.

Tävlingens hårda, mycket hårda strid är nödvändig. I det fallet sammanföll sportsutvecklingen och den militära utbildningen i Grekland, och det är därför Julius Lange säger, att de nakna, olympiska segrarnas skönhet, sedan avbildad i brons eller marmor, fick för grekerna ett moraliskt-politiskt intresse. Något av idrotten som förberedelse till rikets värn ligger också i våra

nya spel, och för hård kamp, med livet som insats, behöves hård förberedelse. Men om det sålunda var tävlingsidén med musik, flaggor, vackra och dyrbara toaletter, jubelrop och dånande applåder, utmärkelser, pris och ståtliga fester, som lyckligtvis segrade över puritanska funderingar, så var det också glädjande, att svenskarna kunde visa så många harmoniskt utvecklade idrottsmän, hemföra alla tre segrarna i modern femkamp och även visa sig goda i tiokampen. Här har andan i den Lingska gymnastiken gjort sitt verk.

I ett viktigt avseende har vår seger överskattats. Svenskarna äro, trots sitt höga poängtal, ingalunda ett med anglosaxarna jämbördigt idrottsfolk. Vi ha ovanligt stor läskunnighet i Sverige, men vårt bildningsintresse är i förhållande därtill obetydligt. Vi ha gymnastik i alla skolor, men hur många svenska män mellan tjugu och fyrtio deltaga aktivt i någon idrott? Jämför Uppsala och Lunds studentkataloger med Oxfords och Yales och pricka för de aktiva idrottsmännen! Fråga hundra engelsmän och hundra svenskar ur alla klasser, vilken idrott de helst förfriska sig med! Nej, vår allmänna idrottskultur står ännu ej så högt. Men, varför segrade vi så ofta? Här spelade skolgymnastiken troligen ej så stor roll. Många av segrarna voro kanske befriade från skolgymnastik, liksom Albert Engström var det i skolteckning.

Det blev groteskt, när en fransman beskrev, hur vi kropps-ligen höllo på att försvinna strax innan Lingska gymnastiken återgav oss åt livet. Nej, det är nog bra med gymnastik, bara lärjungarna få tillräckligt mycket av den, bara den fortsättes genom hela livet, bara den är förenad med mycken idrott och många tävlingar, då kommer slutligen det bästa en nation kan uppvisa att i stort antal förekomma, nämligen spänstiga och krya gubbar, detta som är Englands stolthet, gubbar, vilka ha både kraft och mod att kasta ut en lymmel och försvara sig mot en skurk. Sverige segrade, därför att vårt folk sedan hedenhös varit friskt, storväxt, ej för rikt och ej för fattigt. Svenskarna ha blott mycket sällan lidit av den pauperism, som fräter engelska och franska storstadsarbetare. I Sverige fryser176

man sig ej till reumatism som i andra länder. Sill och potatis, ved och frisk luft, åtminstone utomhus, har här funnits i sekler. Ordning, lydnad och förmågan att befalla, dessa krigaregenska-per, ha vi kanske också så pass tillgång på, att segern därmed kan förklaras. Men någon idrottsnation i anglosaxisk mening, med alla vuxna, friska män idkande någon sport, äro vi icke. I det viktigaste, i det, med vilket vi skola försvara oss själva, allmän skjutskicklighet, officerare med mycket goda krigar-dygder, visade vi oss »bra», som överste Balck med verkningsfull korthet och med ett vibrerande nasalljud brukade säga. Vi skulle misstaga oss, om vi på grund av de tämligen talrika fördelaktiga urklippen ur utländska tidningar trodde, att den utländska pressen och publiken något allmännare intresserade sig för våra segrar. I de flesta fall har man i tyska, engelska och franska tidningar så mycket som möjligt sökt hålla tyst med de svenska framgångarna.

I Berlin om fyra år blir striden hård. Vi måste lära oss segra lika bra eller bättre och lika bra eller bättre bära de nederlag, som medfölja alla tävlingar. Vi ha fått se och höra ett och annat internationellt och kommit till den uppfattningen, att ibland en alldeles särskild heder borde ägnas åt den, som på ett ädelt och värdigt sätt kunde bära ett nederlag och — som skedde — icke i lidelsefull ilska rappade till sin motståndare med värjan eller anklagade prisdomare och medspelande. Även i detta fall visa sig germanerna vara jordens adelsfolk. Det vore glädjande, om vi svenskar kunde med tiden tillkämpa oss första priset i den högsta adliga dygden, självbehärskningen, den japanske samurajens, den romerske, isländske, engelske och tyske krigarens mest eftersträvade manliga prydnad.

Skulle ej Sverige kunna i Stadion anordna tävlingar, där man landskapsvis kämpade om prisen, och så uppnå något liknande de grekiska stammarnas tävlan i Olympia? Detta skulle understödja idrottslivet ute i landet och förbereda till de internationella tävlingarna. Det är ej ofta vi svenskar få råka in i något internationellt. Här fingo vi kanske för första gången vara domare i internationell idrott, och publiken hade att avväga bifalletPOST FESTUM.

Starten för terränglöpningen.

så att det ej blev orättvist, så att den verkliga förtjänsten belönades och så att vår berättigade glädje över egna segrar skulle märkas, så att våra nationella sympatier skulle komma till synes, dock så, att internationell artighet alltid iakttogs.

Olympiska spel skola alltid medföra internationell avund, hetsiga tvister och små, ibland stora konflikter. Min tro

är, att de nationella lidelserna mycket snart skola göra dem alldeles omöjliga; endast i små, relativt opartiska land äro de möjliga, sedan de tagit så skarpa former som i de sista spelen. Man tänke sig fotboll, dragkamp, prisridning mellan engelska, tyska och franska officerare i Berlin, Paris eller London!

Det vore av stort intresse att veta, vilka känslor som lågo bakom de svenska applåderna för de olika nationerna. Danmark applåderades, hoppas jag, av släktkänsla, men troligen mest för vänligheten att ha sänt en så stor och vacker trupp. Hade publiken vetat, att dessa raska och ståtliga män och kvinnor till stor del voro av bondeklass, så hade man bort hylla dem ännu

hjärtligare, som ett märkligt uttryck av Europas mest genom-bildade nations kulturenergi.

Frankrike fick sin obligata applåd. Om man kunnat ana, hur likgiltiga spelen blevo för Frankrike, då fransmännen själva ej hemförde tillräckligt många pris, hade man kanske knappat av på bifallet. Nödvändigheten av kärlekens reciprocitet för att förhållandet skall bli lyckligt borde ej vara fördold för den stora psykologiska och amourösa nationen.

Att U. S. A. ej bara är sportens utan också maskinteknikens land hördes på de taktfasta ess, ä, — rä, rä, rä, —ä, em, i, ar, ej, si, ä, Amorka, Amörka, A mor k a».T Om jublet för dessa sportsmän, bestående av vilja och järn — visserligen ingalunda, som sades, professionella, men ibland anställda och underhållna vid universitet för att genom sina hopp kasta glans över läroanstalten och dra dit lärjungar både till hopp- och astronomiövningarna — något tystnade mot slutet, så var det därför, att man blev litet nervös åt deras alltför talrika segrar. De förtjäna emellertid ljudligt bifall som världens bästa idrottsmän. Det var egendomligt att se, hur i Förenta staternas kontingent det största antalet förmögna och högtbildade unga män förekom. Det bör ha varit uppfriskande för våra svensk-amerikaner, vana vid att förakta allt som nu göres i Sverige, att jämföra det gamla »dåliga», europeiska hemlandets poängsiffror med de amerikanska. En jämförelse kan man vara viss på att de ej göra, den emellan Amerikas hundra och våra fem och en halv millioner invånare.

Finland med sin lysande idrottsseger fick redan från början ett bifall, som hade sin undermening. Vi borde vara mer än vi äro tacksamma för den kamp för svenskhet, som utkämpas för vårt språk och vår kultur mot ryssar och finnar av de svenskfödda i Finland. Kanske att de finska namn, som förekommo här, ej instämt i sina rasfränders dödsrop på svenskar och svensk odling. Kanske äro de lika oskyldiga i denna hatfyllda strid mot det svenska, som de ryska idrottsmännen äro, då det gäller

1 D. v. s. U, S, A — ra, ra, ra — A, m, e, r, i, c, a, America, med bokstäverna uttalade på engelskt sätt.

ryska övergrepp mot Finland. Kejsardömet Rysslands och stor-furstendömet Finlands representanter borde ha hälsats med den stora artighet man använder, då förhållandena äro ömtåliga. Norge höll jag på att glömma bort. Jo, i detta fall borde man kanske använda sig av den kyliga artighet, som brukas, då man på en fest träffar en aktningsvärd släkting, som gjort ett visserligen ej vanhedrande, men för en själv ganska obehagligt och skadligt snedsprång. Varje sorts försök att påpeka Sveriges stora vinst av 1905 är från det hållet lika burleskt som de gamla radikala försvarsfiendernas fordran på tack för att de genom ilsket och hånfullt motstånd äntligen framkallat den försvarsvilja, som, trots Olympiska spelen, lär bli huvudvinsten av 1912.

England, där idrotten kanske har en starkare ställning än annorstädes, hade med vanligt engelskt övermod mot foreigners ej de nödiga ansträngningarna för att segra. Nästa gäng

kommer detta folk av sportsmän att göra en kraftigare spurt. De blevo litet undanskjutna i våra spel och tappades bort bland de andra engelsktalande. Den stora allmänheten visade dem en viss ljum sympati, som avbröts genom deras alltför brutala spel i fotboll och vattenpolo.

Den betydande andliga engelska kulturen är tyvärr så litet känd i Sverige, att England för den skull ej kan påräkna vördnadskänslor ens hos de s. k. bildade klasserna. Herrar med sinne för välgjorda kläder och kappsäckar, damer, som svärma för skräddarkostymer av manligt snitt och med dessa och långa steg bevisa kvinnans överlägsenhet över mannen, ha i alla länder och även här engelska sympatier. Vi borde åtminstone alla ha beundrat det äktengelska nobla sättet att bära tillfälliga nederlag. Fransmännen anse, att det ligger något omoraliskt i att förlora, och fransk publik liknar den kartaginiensiska i att vilja avrätta de härförare, som ej vunnit. Engelsmännen likna mera romarna, tackande de slagna konsulerna »för att de ej misströstat om republiken».1

Det var emellertid en nation, som möttes med köld, den nation vi likna mest, den av vilken vi fått mest för vår kultur,

1 Författaren beklagar, att han 1912 saknade profetians gåva.196

den enda som riktigt kan förstå och uppfatta våra böcker och vår konst, den enda som kan vara oss till hjälp i nödens stund. Då dess flagga, den vid vilkens sida den blågula kommer, hoppas många med mig, att hissas, om Sverige angripes, flög upp som segrare, då blevo applåderna svaga. Då de tyska natio-nalmelodierna spelades, var entusiasmen, jämförd med den då de andra spelades, stötande svag. På vad kan detta faktum, som man söker välvilligt förneka, beror Troligen på minnena från krigen mot Danmark 1848 och 1864, där hela Norden helt naturligt höll med detta land, och på att Tyskland, ohövligt nog, litet väl grundligt slog tillbaka det franska angreppet 1870, något som sårade våra franska sympatier, och på att den svenska frisinnade pressen för varje jättesteg i utveckling, Tyskland tagit under de senaste fyra decennierna, talat om »drill», »preusseri», »militarism» och hånfullt pekat på »mönsterlandet». Tyskarnas brister i det formella uppträdandet göra, att dampubliken rynkar på näsan, och som den fyllde nästan halva Stadion, blev resultatet ett så svagt bifall för Tyskland, att det sårade detta folk, som eljest är lika godmodigt och vänligt som det ryska och alltid visat särskild välvilja mot svenskar.

Detta är min privata fundering efter festen, och jag skulle ej begära bättre än att alldeles ha misstagit mig. Vi skola vara mycket hövliga mot alla, norrmän, ryssar och finn-finnar icke undantagna, men vi skola vara vänliga mot våra vänner, och hur mycket vi än må ha att tacka Tyskland för i kulturellt hänseende, ännu dyrbarare saker torde vi få att tacka dem för i framtiden, dessa stamfränder med väldiga maktresurser, men också med den sorts livssyn, den sorts känsla för rätt och plikt, den sorts lyrik, musik och hjärtelag, som vi väl i allmänhet känna oss mest i släkt med, då vi tagit reda på det.

Det kan ej sägas vara förmätet att påstå, att svenskarna skött sig bra under de Olympiska spelen, och det från den högste till den lägste. Vår största seger var organisationen, vår största glädje var att få känna, att vi nu vilja och våga jubla över svenska framgångar, både officerares, polisers och socialistiska kappspringares. Vi ha lärt oss från de gamla Olympiska spelen,

Den nordamerikanske segraren i längdhopp.

att seghet, skönhet och styrka böra hyllas av hela folket. I Grekland voro visserligen, med undantag av Demeters prästinna, representerande fruktbarheten och väl i forntidens Sverige mest lik »grödkonan», alla kvinnor förbjudna att åse spelen. Här hade det kanske varit litet för magert med den, låt vara frodiga, »grödkonan», här pryddes och livades lyckligtvis totalbilden av damer i mängd, några deltogo till och med i tävlingarna. För egen del är jag av samma mening som mr Sullivan, ett av Amerikas ombud vid spelen, då han sade: »Vi ha icke sänt

kvinnor till tävlingarna, emedan vi i Amerika icke önska se dem sporta offentligt. Både sporten och de må bättre

av att utöva idrotten på avstånd från publik nyfikenhet.» I allmänhet känner jag mig föga tilltalad av amerikansk uppfattning om kvinnans ställning, men gör här ett undantag. Jag är övertygad om att folkhälsan vinner på att männen bli manligare och kvinnorna kvinnligare. Det är många dygder, som tillsammans utgöra kvinnligheten, men jag tänker nu först på den djupast hos kvinnorna liggande, den av vilken Sverige just nu är i trängande behov, d. v. s. att hon gärna blir moder och med glädje sköter sina modersplikter. Naturligtvis böra kvinnorna, såsom också skedde i Grekland, idka all slags sport, som lämpar sig för deras kroppskrafter och kall, och sinsemellan tävla i alla idrotter, som en man kan vara stolt över att hans syster, hustru eller mor vunnit pris uti.

Det skulle vara den stora grekiska lärdomen av dessa spel, om vi hädanefter arbetade på folkhälsan, på allt som gör våra män och kvinnor starka, sköna, sunda och svenska. Anna Larsen. Efter fotografi.

SVENSKT OCH DANSKT.1

Några ord i anledning av Gustav Sundbärgs »Det svenska folklynnet».

Folkpsykologi verkar ofta på dem, som därmed sysselsätta sig, som haschisch pä araberna. Det heter om detta något riskabla njutningsmedel, att »marken kännes försvinna under

1 Denna artikel var införd i Stockholms Dagblad samt i novemberhäftet 1911 av den danska tidskriften »Tilskueren».

fötterna, och man erfar därav en icke obehaglig känsla av svävande i luften». Man behöver blott tänka på den grundlärde germanofilen Houston Steward Chamberlain, vars böcker utgivas med fyrtiotre tyska professorers intyg om författarens snille. Chamberlain tycker mycket om tyskar, mindre om judar, och på folk-psykologisk väg får han fram, att judarna, Moses', Esaias' och Jesus' folk, sakna religiös begåvning, och söker göra troligt, att ej blott Dante utan även Jesus av Nasaret hade germanblod i sina ådror. Germanska legotruppsavdelningar lära ha varit förlagda i Genesarettrakten omkring år i. Schopenhauers sats, att semiten saknar vördnadskänsla, tyckes kunna utsträckas även till antisemiten, och ändå innehåller Chamberlains stora arbete »Die Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts» en mängd snillrika uppslag och är, som det heter om de Apokryfiska böckerna, »nyttig till läsning», ett betyg, som man ej kan ge alla böcker, och »nyttig till läsning» är även i hög grad för oss svenskar Gustav Sundbärgs bok »Det svenska folklynnet», även om en och annan sats där skulle vara aprokryfisk och sväva ganska fritt i luften. Ej minst gäller detta en del av de ställen, som behandla Sveriges förhållande till det danska.

Vi ha haft allt för få psykologer i Sverige och även för fa folkpsykologer, ty man måtte väl få sträcka sig efter det svår-begripbara också om det ibland svindlar för ögonen.

Skandinavismen, tron på Sveriges, Norges och Danmarks treenighet, där de tre folken sammansmälta likt tre toner i ett harmoniskt ackord, är ett hårt tal och en förargelseklippa för det nyktra förståndet. De tre skulle bilda ett väsende utan sammanblandning eller förvandling, tre och dock ett. Det är en för vacker tanke för att dö, om man också, sedan man hört de tjogtals disharmoniska försöken att få ackordet rent, utropar: »Herre, jag tror, hjälp min otro.»

»Löftesbrott» är ett ord, som sedan unionstiden legat svenskarna på tungan, då de talat om förhållandet till Danmark. De tänka då ej så mycket på 1643 eller 1659, då i ena fallet Axel Oxenstierna, i det andra fallet Karl X Gustav utan krigsförklaring överföll Danmark, knappast på 1864, då de löften, som av

konung och folk högtidligen avlagts, skulle infrias. Man glömmer lätt saker, i vilka man spelar en tvivelaktig roll, och har gott om minne, då det gäller oförrätter mot en själv. De icke så få gånger de danske brutit lejd och loven mot oss ha vi i bättre minne. »Ger man sig in med danskar, blir man alltid lurad», heter det svenskar emellan. Är det ej ganska blygsamt sagt av oss? En dansk dam frågade en gång en framstående svensk danskfödd dam, om det funnes begåvade personer i Sverige. Ja, naturligtvis finns det en del sådana, ehuru vår ekonomiska begåvning är svag. I många fall är dock kanske vår åtkomstförmåga underskattad av oss själva. Jämtland och Härjedalen, Bohuslän, Halland, Blekinge och Skåne ha haft sin också nationalekonomiska betydelse och kunna väl väga upp

en del förluster på smör. Svensken ser dock i allmänhet på dansken som en officer på en slug grosshandlare, och »procentare» är nog det ord, som han mumlar mellan tänderna, åtminstone då han omsätter sina växlar. I »Peer Gynt» representerar som bekant Trumpeterstråhle svensken, och denna typ, som slamrar med Karl XII:s värja och sporrar, har både i Norge och Danmark ansetts lämpligen representera vårt land. Men typen är dels gammalmodig, dels orättvis, ty sedan Trumpeterstråhle vid punschbordet hållit sina tal om Karl XII, gick han till aftonplenum i riksdagen och motsatte sig all ökning utöver de 30 dagarna, som då ansågos vara tillräckliga att öva sig till Sveriges försvar. Jag vet ej om man är mera okunnig om vårt land i Norge än i Danmark, men att storsvensken under 1870-, 80-och 90-talen varit vårt minsta fel, därom är jag övertygad, och det är professor Sundbärgs stora förtjänst att kraftigt, med för oss svenskar ovederläggliga exempel påvisa, att en dekadans i vår känsla som svenskar alltför länge varit rådande hos oss. Den som ej förstår detta, den förstår ej heller hur allvarligt 1905 träffade den svenska folksjälen och hur skamsna över vårt lättsinne och vår naivitet vi blevo, ju längre vi fingo tänka över, hur grundligt den här gången vi missräknat oss på vår skandinaviska känsla. Detta årtal ligger oss ännu alltför nära. Det var visserligen bra med bortsprängandet av de fästningar, som

vär f. d. förbundsbroder hatfullt och hotfullt lagt vid våra gränser, men den illa dolda förtjusning, varmed vär sydlige frände hälsade unionsbrottet, förvånade dem som ej under -decennier lagt märke till den hånfulla överlägsenhet, varmed den tidning, som kallar sig själv Danmarks bedste Organ , behandlade oss under många är. Andra vindar blåsa nu i Sverige. Vill man se, hur kraftigt omslaget är, behöver man blott betrakta det parti, som skryter med att representera den nationella olusten, det socialistiska. Man flinar nu pä detta håll ej ens åt Gustav II Adolfs-minnet,1 som eljest varit ett sä kärkommet ämne för svenskt gyckel långt uppe i den s. k. borgerliga pressen.

Vi ha stängt oss inne en stund för att tänka över våra fel och hoppas, att våra förtjänster snart skola om icke trumpetas ut sä dock stråla ut något mer än under den period, Gustav Sundbärg med full rätt kallar grå.

Det gamla skrävlet, som under en längre i tiden tillbaka liggande period fanns hos oss och som ärvts av det land, vi för ett par år sedan kallade föregångslandet, är oss nu motbjudande. Jag minns, hur tragikomiskt det lät, dä jag hörde den finske politikern d:r Lille berätta, att en norrman 1905 i augusti sagt till honom: -Ser De, Lille, vi Nordma;nd ha alltid vädret vores Konge tro.» Norrmännen äro också de mest rojalistiska revolutionärer som finnas.

Vi hoppas nu i Sverige att kunna gå frän ord till handling, och den avbasning, som prof. Sundbärg ger oss, har också den bland tusentals, ja, hundratusentals svenskar ökat vår känsla av att vi vilja försvara vår svenskhet militäriskt, ekonomiskt och kulturellt.

Det låter nästan pä prof. Sundbärg, som om han trodde, att danskarna vore dåliga människor, därför att de äro så bra affärsmän och helt naturligt ordnade det så, att vinsten blev deras och i de flesta fall förlusten vår- De äro kloka, vi mindre kloka, och det är rätt som Sundbärg säger, att den välordnade Carls-

1 Vilket dock icke hindrar, att sporadiska hångrin över vårt största minne förekomma på detta håll 1914.

Dansk mor med sin son. Första vårdagen. Målning av Fritz Syberg.

bergsfonden med dess rika utbyte för Danmark är betydligt mycket förståndigare än Nobels millionfond med dess fredspris, pä äkta svenskt sätt överlämnat till Norges storting att utdela. De talrika danskar, som slå sig ner och slå sig fram i Sverige, och som i många fall gjort vårt land stor nytta, utgöra emellertid

precis samma företeelse, om ock i mindre skala, som de tyska köpmännen i England, varöver britterna jämra sig så högljutt. Tyskarna äro helt enkelt flitigare ooh skickligare köpmän än engelsmännen. Då engelsmännen bli skickligare, få väl tyskarna stanna hemma. En sak, vari danskarna äro mycket före oss, är försvarsnihilism. Jag hörde en svensk berätta om ett danskt valmöte, som han åhörde. Orden »Vi kunne slet ikke forsvare os» väckte

formligt jubel. Vi äro tillspillogivna, hurra, hurra, vi vilja icke röra ett finger för att försvara oss, hurra, hurra! I den frågan ställa sig nog många svenskar undrande. Över huvud tycka vi svenskar, att danskarna ha väl svårt att taga något allvarligt. Vi ha lånat det danska ordet »vrövl» för att beteckna något, som, Gudi klagat, också förekommer hos oss. Vi ha vår avundsjuka; danskarna ha ett kallgrin, ett kritiskt frätande, som kanske beror på ett övermått av intellektualism, och i så fall måtte den danska pressen vara den mest intellektuella som tänkas kan, men man får, då man läser vissa tidningar, som åtminstone i utlandet anses representera danskt väsen, en känsla av att dessa publicister äro för benägna att underskriva Heraklits ord »Allt flyter» och ej utan tillfredsställelse instämma i Arne Garborgs uppfattning att »allt stinker». Professor Höffding anser kärnan i religionen ligga i tron på »Vtzrdiens Bestaaen*; i så fall kan man kalla dessa tidningar för irreligiösa i högsta mening. Redan under medeltiden var Danmark för oss kulturlandet, och då vi alltid varit, kanske mer än de flesta andra folk, benägna att beundrande blicka över våra gränser, ha vi också tjusats av dansk kultur och norsk friskhet. »Jeppe» gick ut i 50 upplagor i Sverige, och ända till 1905 köpte man med förkärlek dessa danska och norska, i Danmark tryckta och utgivna böcker, som redan typografiskt gjorde ett så kultiverat intryck. Nu köper den stora allmänheten ej så gärna något norskt eller danskt. Hade Georg Brändes 1904 i Politiken skrivit sina berömda ord om den svenska regeringens drängtjänst till Ryssland, så hade det ej skorrat så svårt i svenska öron som 1907. Vår utrikesminister gjorde allt för att rädda den nihilistiske brottslingen Tcherniak från att utlämnas till Ryssland. Tcherniak reste över200 SVENSKT OCH DANSKT.

Göteborg på egen begäran.1 Hans enda önskan var att ej behöva resa över Danmark, där han trodde sig skola bli utlämnad till sitt moskovitiska hemland. Själv reser jag däremot gärna över Danmark. »Danmark är det vackraste ord som finns» har den snillrike, ibland alltför litet skeptiske, i Sverige så högt uppskattade Georg Brändes sagt. Så långt vill jag ej gå, men nog väcker begreppet Danmark en serie av angenäma sensationer hos mig.

Skandinavism är nu för tiden ett ord, som låter litet fult i Sverige. Vi ha under många år gått och känt oss i huvudsak vänliga mot våra skandinaviska bröder. Nu har ordet »skandinavisk broder» något av samma ihåliga klang som titeln »punschbroder», och vi glömma att det här är fråga om köttsliga bröder, med vilka man aldrig kan säga upp släktskapen, hur gärna man än ville. Att Norge på ett brutalt sätt sade upp kompan-jonskapet, kan bli till skada för oss bägge, men den störste, starkaste och rikaste brodern, han med den största forntiden, kanske den största nutiden och säkert den största framtiden, han får och bör ej önska olycka över den litet bråkige »Askeladden», »den som ingen kunde maalbinde», som det står i sagan, om också umgänget torde bli litet stelt och dvalhänt under en tid framåt, ty det är ovedersägligt att efter unionsbrottet en grundlig ovilja mot Norge uppvuxit och ännu tillväxer i kretsar, som länge varit alldeles särskilt vänligt stämda mot detta land, men jag tror, att flertalet svenskar i alla fall på bottnen av sina hjärtan ha någon sorts känsla för Norges friskhet och ursprunglighet och att om många år denna sympati kan bryta fram igen. Denna känsla för Ibsens genialt juridiska dialektik, för Björnsons kärnfulla lyrik, för Griegs innerligt nationella toner, för näverlurarnas friska låtar och för vindarna på fjället har föga att göra med försvarsförbund och tullunion, och det har kanske byggts för mycket på den kulturella affiniteten, men säkert är att också folken emellan finns en attraktion och repulsion i andligt avseende, som, hur ovägbar den än må vara, dock har sin stora betydelse.

1 Han och flera passagerare avledo genom gasförgiftning ombord på fartyget.200 SVENSKT OCH DANSKT.

Då efter sekler av danskt förtryck och ännu flera sekler av ständiga krig med vild grymhet och många ömsesidiga löftesbrott Sverige stod som den slutlige segraren gentemot Danmark och hade införlivat Sydsverige med det övriga Sverige och slutligen tvungit Danmark att till oss avstå Norge, kvar-levde nog mer eller mindre under medvetandets tröskel litet av samma sorts känsla, varmed spanjorerna även efter Granadas erövring betraktade morerna, och om dessa känslor mer och mer blekna, giva de dock en grundton.

Den lärdaste kännare vi ha på förhållandet mellan Sverige och Danmark under unionstiden yttrade till mig: »Svenskarna ha under århundraden helt naturligt betraktat danskarna med något av den obildades avundsjuka och ovilja mot den bildade.» Vår storhetstid och glansen från våra segrar i Tyskland, Österrike, Polen, Ryssland och Danmark gav oss sedan ett visst övermod, vilket under 1800-talets senare hälft slog om till sin motsats. På den

danska rikare kulturen blickade under den senare tiden blott ett fåtal svenskar med den rätta avundsjukan. Den allmänna svenska jargonen har länge varit ett skämtande med de småborgerliga förhållandena i Danmark, avbrutet av små väl-visa suckar om det goda exempel danskarna ge på enkla levnadsvanor, något som jag personligen aldrig råkat på i Danmark, men som kanske funnits under Fredrik VI:s milda spira, och en önskan, att svenskarna också måtte lära sig att sko sig lika bra som det penningälskande danerfolket. De bittrare anlagda konstatera med glädje dels att svenskarna sedan 1905 söka undvika att köpa från Danmark, dels att danskarna i sin oro att förlora alldeles särskilt dumma och oekonomiska kunder börja försöka sig med vänliga ord om Karl XII, Anders de Wahl och Selma Lagerlöf i förhoppning om att blidka en och annan svensk. Kort sagt, om sanningen skall fram, råder det en viss ovilja mot det andra brödrariket, och de flesta tycka det är riktigt vilsamt att äntligen få säga sitt hjärtas mening 0111 de två släktfolken, med vilka vi förut trodde oss vara vänner, åtminstone på det kulturella området. Detta förhållande är i min tanke beklagligt. Vi ha behov av, därom är jag enig med200 SVENSKT OCH DANSKT.

Dansk gumma. Målning av Viur. Hammkrshoi. Nationalmuseum i Stockholm.

Sundbärg, ett starkt tillskott av självkänsla, men vi böra också akta oss för att ej göra våra stamfränder full rättvisa. Vi böra ej gå miste -om den enorma vinst, som ligger i att intränga i danskheten. Själv kan jag ej komma till de bokskogskransade öarna, till den lummigaste och frodigaste arkipelag i Europa200

SVENSKT OCH DANSKT.

utan att känna glädje över släktskapen. Nyligen har jag rest genom det land, som den knarrigaste främling, hur mycket mera då en förtjust släktning av fullaste hjärta måste kalla »yndigt». De danska unga damerna äro också, förefaller det en som vill vara opartisk, alldeles ovanligt fulla med livslust och kvinnlighet. Natur är ett vackert ord, men kultur låter också bra, och Danmark har både markens, hjärnans och hjärtats kultur. Jag vet ej hur stort jämförelsetalet mellan grundtvigianer och dekadenter bör vara i ett väl ordnat samhälle, men det förefaller mig som om nästan allt, som lever och spirar under Dannebrogen, den vackraste flagga i världen, vore harmoniskt avvägt utom Köpenhamn, som väl är för stort, och vem har ändå hjärta att önska den på en gång glada och hemtrevliga storstaden mindre! Finns det ett finare kulturmärke än att med frisk känsla för och idogt arbete i det nuvarande livet ha en stark vördnad för och ett ständigt sammanhang med det förflutna? Tradition i detta ords vackraste mening finnes i Danmark i bibehållandet av allt gammalt vackert och för känslan dyrbart i arkitekturen, i den danska målarkonsten, av vilken man fått en så god överblick i det pietetsfullt och smakfullt anordnade Hirschsprungska museet, och den traditionen finns också i den summa av erfarenhet och nedärvd smak, som ligger i en dansk Holbergsföreställning. Att bondeodlingen skall stå högt i ett av ett intelligent folk så tätt bebott land är ej att undra på. Borgerligheten har sitt optimum i Danmärk. Sedan 1600-talets holländska kultur har väl ej funnits ett land, där både i konst och diktning all den förfining, all den slipning, som gör de borgerliga egenskaperna till dyrbarheter, till den grad kommit till synes som just i Danmark. Landet har, förmodar jag, också principfasta socialister och förtjusande länsgrevinnor, men det mest framträdande och det som tilltalar mest i Danmark är den förfinade borgerligheten, som fäste sig i mitt sinne redan i barndomen, då jag läste H. C. Andersens sagor och som jag återser i Hammershois drömmande och »stille Stuer». Den återfinnes i den måttfullhet, varmed över hela landet, långt upp i Jyllands småstäder, de offentliga byggnaderna avpassas efter städernas storlek och be-200 SVENSKT OCH DANSKT.

hov, och i den enkla stilfullhet och äkta danska utsmyckning de fått.

När jag gled i båt nedför Gudenå och inunder lövvalven, som sträckte sig över vattnet, skymtade Himmelbjerget, och allt var frid och sommar, tänkte jag: »Måtte det gå Danmark väl», och då jag sedan kom tillbaka till Köpenhamn och såg den hemtrevligaste offentliga trädgård i världen, den vid rådhusets mörkröda tegelmurar, där murgrönan slingrar sig, där häckarna bilda stängsel och där barnen plantera sina små dannebrogar i sandhögarna och gamla tanter med 1860-talets koafifyrer sitta och läsa romaner och skolpojkarna sina läxor, det hela avbrutet av den på en gång melankoliska och lustiga melodi, som var kvart ljuder från rådhustornet, då kände jag verklig stolthet över att få räkna släkt med danskarna och fick en aning om den skönhet man skulle

erfara, om man en gång fick lyssna till den rena skandinaviska treklangen.

13—11)4403.

La urin, Folklynnen. Martin Luther på Wartburg. Porträtt, målat av L. Cranach.

BARBARERNA.1

Segrarna vid Salamis kallade i stolt självkänsla Österns skaror, som med piskrapp drevos mot fienden, för barbarer. Jurist- och soldatfolket, »Roms världshärskande folk, det to-gabärande släktet», som ville krossa hela jorden för att likt Napoleon kunna »bjuda fred över världen», kallade alla folk

1 Stockholms Dagblad 1914.

utom de besegrade grekerna vid samma namn, ej minst handelsstaten Kartago, ända tills den Catonska maningen »Delenda est Carthago» blivit så grundligt åtlydd, att det rika samhället fick blöda lika ymnigt som den heliga staden, då Godefroi de Bouillon planterade korsfanan i Jerusalem, och lågorna slogo lika högt mot himlen som då den franska grenen av det internationella freds- och humanitetspartiet våren 1871 satte eld på Paris.

Barbarer, det ordet har sedan ljudit genom tiderna. Det har upptagits av den grekisk-romerska odlingens arvtagare, italienare och fransmän, vilka officiellt åtminstone bruka, liksom romarna då det gällde grekerna, undantaga varandra från det obehagliga vedernamnet. I hela den europeiska kulturkretsen har ordet kommit att betyda okultiverade, odisciplinerade och oorganiserade folk.

I dessa dagar, då österrikare och tyskar å ena sidan, serber, ryssar, fransmän, belgare, engelsmän, japaner och montenegri-ner å andra sidan kommit i strid, hör man ordet barbarer lidel-sefullare uttalat än vanligt. Troligen användes det även av de serbiska tidningarna mot tyskarna. Säkert brukas det och till övermått i den franska och engelska pressen. Det var ej många dagar sedan den engelska finanspressens mest spridda dagliga organ, Financial News, började en artikel mot Tyskland med orden: »Intet medlidande» och slutade den med ett »Delenda est Germania».

Vi svenskar, som ännu äro lyckliga nog att få stå utanför striden, kunna blott beklaga, att stora folk: engelsmän, fransmän, tyskar och ryssar, bärare av dyrbara och olika ideella arv, skola haffullt söka skada varandras anseende som kulturnationer. Kan den ovanlig-a och man kan säga alldeles oengelska

o 00

hetsigheten att kalla kejsar Wilhelm för »en krönt kanalje», som »låter öva sina soldater i våldtäkt», bero på att kejsar Wilhelm kränkt Belgiens neutralitet genom att fordra fritt genomtåg för sina trupper? I Frankrike var man åtminstone icke så upprörd, när Napoleon III ville annektera Belgien såsom icke varande någon riktig nation? Är emellertid den engelska allmänheten så rättän-

Immanuel Kant.

Målning av döblf.r.

kände, så bör den i alla fall ej glömma att tillämpa sitt vackra engelska sportuttryck "»fair play» pä det Tyskland, mot vilket det förklarat krig. De borde förstå, att tyskarna, som både i Europa och Amerika visserligen äro det mest orättvist underskattade av alla stora folk, ej lämpligen kunna betecknas som barbarer, hur starka fiender de än äro. Med manlig fasthet och orubblig pliktkänsla, något som Nelsons och Gordons landsmän bättre än några borde fatta, söka de att skydda germansk rätt och odling i öster, något som Kipling borde begripa, och om de vilja i Asien, Afrika

wolfgang v. goethe 1828. Målning av Jos. Stif.lek. Goethemuseet i Weimar.

och Australien skaffa sig »en plats i solen», så är det en synpunkt, som icke borde vara obegriplig åtminstone för

engelsmän, som underkuvat en fjärdedel av alla pä jorden levande människor och låta dem tjäna sina intressen. Tyskarna kunna ej jämställas med de svarta, gula och bruna, som nu skickas emot dem, och lord Curzons önskan att få se hinduer tassa omkring i Fredrik II:s parker i Potsdam är av den beskaffenheten, att Carlyle skulle vända sig i sin grav. Man har från Kansas till Kasan, frän198

Kragujevatz till Kapstaden påstått, att tyskarna äro barbarer. Skulle man ej kunna säga, att de äro motsatsen till barbarer? Man kan tvista om olika kulturformers och statsformers företräden, man kan sätta formell kultur mer eller mindre högt. Allt gott finnes ej i Tyskland, men där finnes en hel del obarbariskt, från Kants Königsberg till Beethovens Bonn, från Helm-holtz' Berlin till Durers Niirnberg. Och mellan det centrala Tysklands två stora typer Luther och Goethe finnes det verkligen rum för bra mycket antibarbariskt. liar något folk den musikaliska klangbotten som det tyska? Strömmar det ej en väldig våg av sympati mot allt stort och skönt från det folk, som översätter serbiska dikter lika villigt och förmodligen lika bra som Bellmans sånger? Där engelsmännen kunnat få se Shakespeare ypperligt spelad under den tid, dä han var glömd i England, och där fransk konst, det må nu vara Chartres-skulpturer eller Manet-tavlor, har lika många och lika entusiastiska beundrare som i Frankrike.

Är det ett fel hos tyskarna, att alla män, höga som låga, ge sig ut i striden i stället för att leja folk att slåss för sig? Varför är den tyska tvååriga krigstjänsten mera militaristisk än den franska eller ryska treåriga? Betalar ej en engelsman för sitt fosterlands försvar åtminstone i pengar mer än en tysk för sitt? Både ryssar och tyskar äro vänliga av hjärtat, men skulle Lou-vains gamla rådhus ha stått oskadat, och skulle det ha skyddats under själva beskjutningen från de civila belgarna, om det varit ryssar i stället för tyskar, som besatt Belgien?

Finnes det någon annan stor nation, som skulle anse förstörandet av motståndarens minnesmärken så motbjudande som tyskarna? Ehuru de som alla andra folk naturligtvis beskjuta till och med katedraler, om dessa användas för militära ändamål. Säkert blevo tyskarna lika glada som fransmännen, då Reimsdomen efter den nödvändiga beskjutningen var så litet skadad som den var. Att vi blevo nöjda i Sverige är visst och säkert. Här ha vi haft de bästa förbindelser med Frankrike sedan medeltiden. Vi älska fransk kultur. Många av oss ha den livligaste beundran ej bara för de glänsande parisiska si-Helmholtz.

Målning av L. Knaus. Nationalgalleriet i Beriin.2 OO

dorna i denna enhetliga, imponerande odling, som Nietzsche satte så högt, utan också för hela den stora idoga landsbygden, och vi fasa för tanken att Frankrikes område skulle förminskas eller att de latinska folkens drottning ej skulle få behålla sin höga och tillbörliga plats i världen.

Vi svenskar sörja över detta krigs olyckor. Vi vilja i det längsta slippa tro den tyska och den franska generalstabens försäkringar, att krig ingår i den gudomliga världsplanen. Att det ingår i den världsliga, veta vi tyvärr säkert. Vi veta också, att gallern Brennus' ord »Vae victis» citeras både av germaner och anglosaxare och att det ej bara är i England, som man säger: Right or wrong, my country. Men många här i landet tro, att även i kriget, och ej minst där, skall det visa sig, såväl vid nederlag som segrar, att det folk, som organiserat toner och tankar, socialdemokrati och krigshär, handelsresande och järnvägsnät som det tyska, just är motsatsen till de okultiverade och odisciplinerade, som kallas barbarer.

Beethoven. Skulptur av Aronson. EN FRANSMANS OMDÖME OM SVENSKARNA.1

ärldens medelpunkt är Place de l'Opéra, säger parisaren, härifrån utgå strålformigt bulevarderna och de gator, på vilka man kommer till de yttre bulevarderna, därpå vidtager så småningom landet med förstäder och skogsdungar, dit man for ut och älskade under studenttiden, så har man 60 km. från Café de la Paix till staden Chartres, den avlägsnaste punkt som man rest till, så hela Frankrike, »Mittens rike», och så kommer gränsen. Men »om vad som händer på andra sidan gränsen, vet jag absolut ingenting», förklarade en gång för mig en fransk konduktör, som häpnade vid tanken, att han skulle kunna ha reda på när den vagn, i vilken vi befunno oss, skulle hinna fram till någon tysk stad.

Denna parisiska världsuppfattning är, ehuru ännu mycket allmän, dock på senare tider mildrad av en ny allt mer tillväxande lust eller kanske snarare så småningom begynnande pliktkänsla att veta något av vad som sker på andra ställen. — André Bellesort hör till de nu ej så få fransmän, vilka verkligen vilja taga reda på ej blott hur det ser ut utan också hur man tänker och känner i utlandet. Han har vistats i Japan, i Chile och Peru och ej nöjt sig med korta besök. För en utomstående verkar åtminstone hans bok om Japan både intressant och trovärdig.

För några år sedan kastade han sina blickar på Sverige och bodde en längre tid i Uppsala. Nu har han i den gamla vördnadsvärda åttioåriga Revue des deux Mondes under rubrik »Voyage

1 Stockholms Dagblad 1910.2o8 FCX FRANSMANS OMDÖME OM SVENSKARNA. 2o5

en Suéde. I. Upsal» yttrat sig om en hel del folkpsykologiska erfarenheter från Sverige. Hans ord ha väckt stark förargelse i den svenska pressen, några obestridliga misstag ha framhållits, men å andra sidan ha hans uttryck ej sällan blivit otillbörligt misstydda.

Då fråga är om fransmän, måste man alltid komma ihåg, att deras beundransvärt starkt utvecklade nationella odling trängt till själva roten av deras varelse och blivit deras element, utan vilket de ej kunna leva eller tänka; de måste bedöma allt ur fransk synpunkt. Liksom den lutherske pietisten, som alltid lever i sin religiösa stämning, har svårt att opartiskt bedöma en Ignatius Loyola, en Anatole France, en Toulouse Lautrecs litografier eller studentlivet på Boulevard St.-Michel, så är det nästan psykiskt omöjligt för en fransman att förstå vår svenska blandning av blyghet och råhet, vår lust att bo för oss själva, vår likgiltighet för *les idces génerales», vår avsky för snobbighet, vår fasa för osanningar.

Genomläser man noga vad Bellesort skriver om oss, känner man sig visserligen böjd att undra om ej svenskarna äro litet bättre, men skulle vi ej i allmänhet göra detsamma, om vi hörde någon riktigt opartiskt yttra sig om vår egen yttre och inre person. Skulle ej en fransman också känna sig något stucken, om han i stället för skåltalsbedömandet av »la douce France», »alla goda människors andra fädernesland», finge höra ett fullt rättvist beröm för deras nyktra och ur statens synpunkt berättigade uppfattning av äktenskapet, för deras sansade sätt att umgås med penningar och för deras förmåga att kasta ett skimmer över den mest banala otukt. Fortsatte man sedan med litet milt klander och ursäktade deras likgiltighet för och obekantskap med utlandet med att kinesisk självtillräcklighet gärna medföljer en mycket stark kultur, att deras barnfattigdom ej får klandras för mycket, då den direkt härrör ur deras berömda sparsamhet, och att deras alkoholism, vari de stå bland de främsta i världen, egentligen endast förstör underklassen och ej den nästan helnyktra överklassen, så har nog också en fransman fatt nog av opartiskhet.2o8 FCX FRANSMANS OMDÖME OM SVENSKARNA. 2o5

Säkert är emellertid, att mycket få fransmän ha känt oss så noga som Bellesort. Det är ej bara Selma Lagerlöf och Heiden-stam, som han har grundligt reda på, det gör ett nästan spök-ligt intryck att i en fransk text se Almquist: »Den svenska fattigdomens betydelse» citerad och läsa om hur »göterna» på sina litterära sammankomster hälsade varandra med tillropet »Hej!»

Kan Bellesort svenska? Man har all anledning att förmoda att kunskapen är bristfällig. Den nästan abnorma svårighet fransmännen ha för moderna språk gör att de aldrig, hur lärda och hur intelligenta de än må vara, kunna helt intränga i ett främmande lands väsen. Man tänke sig nu M. Bellesort översättande med språksäker svensk hjälp bitar ur Strindberg, ur Våra överliggare, ur Karlfeldt och sedan översvämmande ett bord på någon uppsaliensisk matlokal med stela, städade studenter — vana att tiga pä svenska och ännu mera vana att hålla mun på franska — med invecklade spörsmål. Frågan gäller: Äro svenskarna särskilt svansviftande för ämbetsmän? Sedan man viskande gjort sig underrättad om några grammatiska detaljer, svarar kanske den djärvaste: Je ne doute pas qtion ne le soit. Men rättare hade kanske varit, att trots d:r Kleen, vilkens kvicka och ofta träffande paradoxer Bellesort gärna citerar, ehuru han konsekvent kallar honom Klein, fråga: Finns det något kulturfolk, katolskt eller protestantiskt, där en biskop gör sig så litet gällande som här i Sverige? Finnes det något land, där en medlem av högsta domstolen så litet kan påräkna den alldeles särskilda sociala vördnad, som statens allvarligaste ämbete kan göra anspråk på och också nästan överallt får, ej minst i Frankrike. Svansandet för

ministrar, kunde man tillägga, försvåras i Sverige av att ett stort antal bildade ej ens känna namnen på statsråden.

I folkpsykologiskt kannstöperi kan man aldrig nå matematisk visshet, men varför skulle man ej få komma med värdeomdömen och jämförelser också på detta område, som helt naturligt intresserar? Vi svenskar bruka med iver läsa, vad som yttrats om vår gästfrihet och våra ljushåriga kvinnor efter de mest flyktiga fransyska visiter. Det måtte väl vara mer roande att höra2o8 FCX FRANSMANS OMDÖME OM SVENSKARNA. 2o5

vad en högt bildad främling kan ha att klandra oss för, sedan han länge vistats i vårt land för att studera svenskarna, så mycket mer som vi ej behöva känna oss personligt träffade, och man kan väl alltid gå in på att ens landsmän ha fel. Rättvist klander från utlandet gör stark verkan. Den pojke, som aldrig brydde sig om att hans mamma bad honom tvätta sig om händerna, kan få lust till tvättvattan genom en enda anmärkning i en främmande familj.

Bellesort anser, att vi äro för lata och ha för litet yrkesstolthet, och här berör han väl en särdeles öm punkt hos både över-och underklass. I den förra nöjer man sig för lätt med minsta möjliga arbete. Alla franska författare tyckas skriva lika mycket som vår Strindberg och knoga dessutom ihop en eller flera artiklar i veckan. Vi flåsa för länge efter en novellett. Och vem kan neka, att mycket få av våra skomakare och jungfrur äro stolta och belåtna över att vara förstklassiga inom sin art och sitt yrke?

Man får naturligtvis hålla i minnet, att många av den begåvade fransmannens anmärkningar direkt härröra från svenskar, och de bruka ej sticka under stolen med våra fel, ehuru M. Bellesort märkvärdigt nog tyckes tro att optimism, då det gäller Sverige, är ett nationaldrag. Emellertid retas han av att höra om hur »hederliga vi äro» och blir förtjust, då han ur »M. Kleins» böcker får veta att vi äro mycket ohederliga affärsmän och förtjäna på våra konkurser. Det sista påståendet torde nog många svenskar, som gjort konkurs, suckande förneka, men bero ej dessa ömsesidiga beskyllningar för ohederlighet på det faktum, att i vårt avlägsna land den gamla primitiva kulturen med sin hederskänsla finnes kvar, så att man dels kan med större trygghet glömma sin plånbok i sitt hotellrum här än i Frankrike och till och med på konditorier med större förtroende lita på gästernas uppgift om hur många bakelser de tagit, än man tyckes kunna göra i Frankrike, där jag på Marseilles elegantaste konditori energiskt beskylldes för att ha stulit en bakelse. I affärer har vår hederskänsla liksom den japanska ej ännu haft tid på sig att inse den skrupulösa hederlighetens finansiella fördelar. Man2o8 FCX FRANSMANS OMDÖME OM SVENSKARNA. 2o5

har mera affärskultur i Frankrike och troligen därför mera affärsheder.

Vad vår rättvisa beträffar, tycker förf. att vi gå för långt i ängslig noggrannhet, men skulle man ej kunna fråga: Går man ej i Frankrike för långt åt andra hållet:

Likheten inför lagen, säger Bellesort, har ej realiserats någon-städes så som i Sverige, och detta är ett beröm, som berör själva livsnerven i staten.

Hade han tillagt, att trots vår goda folkskolebildning detta förhållande ej alls är tillräckligt känt här i Sverige, och att det borde kunna behandlas både i studentkriorna och på de ungsocialistiska söndagsskolornas lektioner, så hade han sagt en sanning till.

Helt naturligt är Bellesort glatt överraskad åt att våra regeringar, liberala och moderata, ej ha något av det franska sättet att oblygt gynna sina partivänner och oblygt klämma efter sina partifiender. I deputeradekammaren i Paris hörde jag en gång M. Combes dyrt och heligt försäkra att han delat ut livräntor (les bnreaux de tabac) endast till partivänner.

Däremot förekastar Bellesort oss vår brist på kärlek i alla dess former.

Bristande kärlek till yrke och arbete, bristande kärlek till idéer, ja till och med till kvinnan anser den stränge fransmannan utmärker oss svenskar, och han har citat ur förf. till »Svenskarnas lynne» för att bestyrka sina påståenden. Detta är ett .hårt tal, ty om något är sant, sä är det väl Paulus' ord, att den som icke har kärleken är som en »klingande bjällra». Ett värdelöshetsintyg i högsta mening skulle således detta yttrande om oss vara. Till

en del men blott till en liten del är det sant, och vår högsta uppgift är att göra det alldeles osant. Ej får man för mycket undra på att »folket i Nifelhem» förefaller en galler nästan bottenfruset. Då den första bjudsamheten och artigheten mot gästen gått bort, brukar nog denne oftast förvåna sig över hur tröga och tråkiga dessa svenskar kunna vara på bjudningar, konversationen går hackigt även svenskar emellan, deras hyllning åt damerna är av lamaste slaget, och man skulle ej bli förvånad,2o8 FCX FRANSMANS OMDÖME OM SVENSKARNA. 2o5

om fransmannen tänkte: de djupa, tystlåtna svenskarna ha gömt sina fina känslor så långt in, att de själva tappat bort dem. En svenska förklarar kanske för honom, att »dulgt Kaerlighed», som man aldrig, aldrig får se, är allra finast, och fransmannen är nog banal att föredraga den som han sett, hört och känt strömma emot sig.

Att mäta hur mycket man offrar av kärlek till yrke och idéer är omöjligt, men nog finnes det väl ändå många svenskar, som, trots att de veta sig bo i ett land, där småsinnad avundsjuka inom alla klasser är huvudfelet, arbeta i stadsfullmäktige med ovett som enda lön eller bygga museer och teatrar. »Packdraget», som Ruskin säger, är emellertid hös oss både i över-och underklass avundsjukan. »De skulle hellre hänga sig än berömma en landsman.»

Denna avund måste tillbakaträngas av en annan typiskt svensk egenskap, också den framhållen av Bellesort, sinnet för rätt och billighet. Och detta sinne bör ej hindra oss att med kraft tillbakavisa orättvisa beskyllningar, men det bör också förmå oss att erkänna sådana som äro rättvisa.

Kärleken man och kvinna emellan och även den relation mellan könen, som lon s est convenn cC appeler poliment tamour, för att tala med Anatole France, är i Frankrike ytlig och cynisk och, särskilt då det gäller Quartier Latin-erotiken, på det mest stötande sätt oblyg. Detta är en ganska vanlig svensk uppfattning. Bellesort åter påpekar, att de svenska studenternas första intryck av den sensuella driften är vanligen både torftigt och rått och att i allmänhet det andliga och kroppsliga kärlekslivet hos oss är utsatt för ett snustorrt och förnumstigt moraliserande. Det kan vara skäl att dröja ett par ögonblick vid denna ömtåliga punkt och begagna sig av den hos oss nyvunna friheten från pryderi och avlägsnandet av den lögnaktighet, som tills för ett par decennier sedan ansågs för det enda passande på detta område.

Så gott som alla fransmän och fransyskor, som komma hit, anse att i Sverige kärleken könen emellan lever ett tynande liv, och att kvinnan som kvinna — ej som kvinnosakskvinna — är2o8 FCX FRANSMANS OMDÖME OM SVENSKARNA. 2o5

alldeles i skymundan här i Sverige. Vad offra ni svenskär för er kärlek? Den kan ibland — och ändå för sällan, säger er statistik — förmå er att gifta er, och väl är det, men ibland bli ni väl kära utan att kunna gifta er, och hur blir det då? Förmodligen, säger fransmannen, hejdas de förälskade här i Sverige liksom på andra ställen av plikter, moralbud, religiösa betänkligheter och penningfrågor; oftast böjer man sig för dessa hinder, men ibland ropar blodets och hjärtats röst högre, och då offra vi fransmän hellre än ni både lugn och penningar för att få uppleva »den stora lyckan», hur kort och hur osäker den än kan vara. Ni svenskar, fortsätter helt säkert en fransman, tyckas på kärleksområdet vara lika »behärskade» som Hjalmar Ekdal i »Vildanden» inför sin revolver, då han »hade mod att leva», och med en djup suck, innerligare och renare än vi fransmän kunna fatta, ersätta ni ert ideal med ett surrogat från gatan. Och han fortsätter kanske: A andra sidan är det sant att vissa svenskar sätta sin kärlek så högt, att de i tio eller tjugu år avsäga sig varje sexuell förbindelse för att bli värdiga den de kanske komma att älska och gifta sig med. Dessa karaktärsstarka män äro högst aktningsvärda, men de utgöra blott ett ringa procenttal, den övervägande delen nöjer sig med att låta sina första erfarenheter och minnen pä detta område, där man dock, säga fransmännen, kan få uppleva så mycket varmt och vackert, smutsas av tarvlig råhet. Ni svenskar skratta litet skeptiskt, då vi tala om Musette och Mimmi Pinson, och vi erkänna att också i Quar-tier Latin finnes mycken vidrighet och köpslagan, men man har också mycket annat där, små glada, vackra och vänliga fröknar, som sedan gamla torra domare och läkare här och var i Frankrike minnas med tacksamhet. Genomsnittsfransmän säga sig ej förstå, varför vi äro så nöjda med de tarvliga former sinnligheten hos oss rör sig i, men mera intelligenta galliska herrar och damer förklara med ett litet leende att denna svenska hjärtlöshet och

snaskighet på det erotiska området väl är att fatta som en »indirekt hyllning åt dygden», under det att den svenska uppfattningen framhåller, att »synd är synd» och last är last, även om den är förgylld.2o8

Men skulle ej också vi svenskar kunna fråga fransmännen och först och främst M. Bellesort: Jämför ni Uppsalas hel- och halvvärld med Paris'? Och är ej det erotiska intresset i Frankrike onaturligt uppdrivet? För några år sedan frågade jag Mae-terlinck, om man ej i Frankrike sysslade alltför mycket med det erotiska. »Jo visst, det är ju det enda man talar om här», invände han skrattande. Vid en studentbankett i Paris sjöng en av mina franska studentkamrater en mycket oanständig visa, bland gästerna befann sig undervisningsministern Léon Bourgeois. Den senare tackade särskilt för den »galliska» visan. »Så länge fransk ungdom hade det 'galliska lynnet', misströstade han ej om fäderneslandet» etc.

Man är i Frankrike alldeles för skuggrädd för moraliserande. Historikern Ernest Lavisse talade en gång till studenterna i Nancy och slutade sitt anförande med de tänkvärda orden: Ne profanez pas tamour. Tidningarna framhöllo hur djärvt det var av den omtyckte mannen att komma med ett förtäckt angrepp på det ungdomliga lättsinnet. Det finns många sorters kärlek. Filemons kärlek till Bauds, varande genom hela jordelivet, är väl den vackraste och bästa, det finnes många steg mellan glödande lidelse och iskall otukt, men både det oinskränkta lättsinnets och det inskränkta moraliserandets representanter och till och med de, som befinna sig emellan, kunna ha skäl att stanna vid de ord, som yttrades av Lavisse, målsmannen för den finaste franska kultur: »Vanhelga icke kärleken.»

För att återgå till Bellesort, kan det ej nekas att han trots misstag och trots en kanske väl sval sympati — men vi »Nifel-hemmare» kunna väl ej fordra kärlek — har bra förstått flera viktiga sidor hos svenskheten, både '»le längtan» och mycket annat. Hans skildring av studentsången, som han är förtjust åt, visar att han fattat, att vi ha den stilla, allvarliga känslan för fosterlandet, och vackert beskriver han den tacksamhet, som förbinder häradshövdingar i Västergötland, präster i Norrland och läkare i Värmland med Uppsala och minnena därifrån. »Jag älskar Uppsala», säger han, »därför att det är en fläck på jorden, där männi-2o8 FCX FRANSMANS OMDÖME OM SVENSKARNA. 2o5

skorna ära det oegennyttiga arbetet och där politiska pratmakare äro mindre ansedda än professorer i assyriska.»

Man förvånar sig åt att en så förståndig karl tycker att vi äro alltför nöjda med vår läskunnighet. Väl kan man med Filippus fråga mången svensk: »Förstår du ock vad du läs?» och påminna sig den italienske positivspelaren, som sade att »här i Sverige kunna alla läsa, men de begripa ingenting, i Italien kan man inte läsa, men man begriper allt». Bellesort tyckes ej heller förstå varför vi äro så nöjda med våra läkare: »Man dör i Sverige som annorstädes, men man har den trösten att man dör i armarna på de bästa läkare.» Ja, det är sant, att vi dö här varenda en, men tack vare våra läkare ej så fort som i Frankrike, ty vår mortalitet är lägre, och jag dör dessutom hellre i armarna på en bra svensk läkare än vårdad av en mindre bra fransk, som ännu fumlar med sina gammalmodiga blodiglar.

Vår religionsfrihet är han heller icke nöjd med. Det är ej så farligt som han tror. Våra 3 500 judar och 2 000 katoliker äro lyckligtvis ej som han försäkrar utestängda från lärare- och domarebefattningar, men statsråd kunna de ej bli ännu, förmodligen därför att frågan ej praktiskt förelegat och blott ideella rättskrav förefalla våra lagstiftare alltför poetiska.

För resten klär det oss ej alls att förneka de i religiösa frågor fritt tänkandes lindrigast sagt alltför stora indolens, då det gäller civilbegravning, rätt till utträde ur statskyrkan, frivillig religionsundervisning och dylika ting, som man sannerligen ej får begära att kyrkomötet skall driva igenom på eget initiativ. Man får dock komma ihåg att vi leva i ett land, där en befordringsfråga passionerar alla, en intellektuell fråga eller en ideell rättsfråga ett par dussin individer.

Alldeles orätt däremot har vår franske granskare, då han tror att vi svenskar lida av för mycken hjältedyrkan. Nej,

det var för länge sedan, då man i tid och otid stoltserade med Karl XII:s stövlar. Med tre så betänkliga egenskaper som konung, segrare och svensk står ej ens Gustav II Adolf väl till boks i de bredare lagren av vårt folk, om också på det mest kompetenta och bil-

dade håll en stark rörelse har börjat för att lära svenska folket att det ej behöver skämmas för sin historia.

Det är väl de svaga dyningarna från den punschpatriotism, som fanns på 1860- och 1870-talen, som nått honom.

Han erkänner dock gärna att svenskarna ha svårt att hålla sig framme, och han jämför deras i mitt tycke klandervärda av lättja och tåpighet sammansatta rädsla att göra sitt lancl känt med norsk energi på detta område.

Bellesort skämtar bittert med sina landsmäns ständiga fråga: »Älskar man Frankrike här i landet?» »Ingenstädes älskar man Frankrike», säger han.

Trots att folkens beundran för Frankrike avtagit mycket under de sista tjugu åren, har man ändå kvar ganska vänliga känslor för den stora rika kulturnationen, om också kärlek är ett litet för starkt ord. Frankrike, som slagits mot nästan hela Europa, som haft Österrike till sekelgammal arvfiende, som härjat Ryssland, som plundrat, föraktat och gång på gång anfallit Tyskland, som sökt krossa Spanien och hotat Belgien, som intill det sista sökt skada och håna England, detta Frankrike är verkligen beundrat så gott som överallt, tack vare sin fina enhetliga kultur, ty för den ha människor, som eljest ej veta ens vad ordet kultur vill säga, en tydlig respekt. Öppet prisat i Ryssland och den slaviska världen, hemligen beundrat i Tyskland, sympatiskt för Holland och Danmark också på grund av dessa länders tyskfruktan, hyllat i Italien och Spanien som den latinska rasens naturliga ledare, är det egentligen blott i England och Amerika man har en bestämd motvilja för franskt väsen, om man också även där högaktar den franska kulturen. I det senare landet erkänner man Paris som nöjesstad, och dess damskräddares förtjänster fa höga lovord, men »Frenchy» blir i alla fall ett skymf-ligt tillmäle.

Hur är det i Sverige, hos »Nordens fransmän»? Jag tror att de senare ha förlorat något av sitt franskintresse, sedan de märkt att de äro så olika Söderns fransmän som gärna kan tänkas. Den sydliga sortens fransmän älska penningar, kvinnor, intellektuella nöjen, dramatik och hastiga, våldsamma lösningar, men ha2o8 FCX FRANSMANS OMDÖME OM SVENSKARNA. 2o5

trots allt orerande om allmänna idéer en seg konservatism på botten. Den nordliga sorten — svenskarna — är tvärtom. Man älskar nämligen ej penningen, därför att man ej ogärna vunne en million på lotteri.

För min del ser jag med sorg att kunskapen i franska avtager och motarbetas i vår läroplan. Bokhandlarna klaga över att så få nu vilja ha franska böcker, och likgiltighet för fransk kultur breder ut sig.

Frankrike är dock den latinska kulturens stolta representant, och dess gamla odling har skönhet, pregnans och rikedom som ingen annan. Det skulle vara en svår och obotlig förlust för vår svenska bildning, 0111 vi ej längre stode i andlig förbindelse med Frankrike, som skänkt oss så ofantligt mycket.

Till slut har Bellesort bland alla vackra och berömmande ord om svenskt väsen ett par obegripliga bilder och ett uttryck, som är svårfattligt: han talar om Sverige som '»la lourde arriere-garde de la race scandinave»

Menar han härmed de tunga och solida reservtrupper, som till sist skola avgöra slaget om Nordens framtid, så har han rätt, menar han åter att vi skulle utgöra trossen i Skandinavien — kan man ej gå in på omdömet.

Någon dansk eller norsk tillskyndelse bör man ej gissa på, ty författaren förvånar sig åt att Georg Brändes talar om Uppsala som om det dimmiga Thule och »häpnar över att konstatera, hur okunniga norrmän och danskar äro 0111 vad som man skriver och tänker i Sverige». Lämpligare än den skandinaviska rasens tunga eftertrupp vore väl att säga Skandinaviens framtidsfolk. Liksom Sverige varit det skandinaviska folk, som ingripit i världshistorien, liksom det nu är det största och folkrikaste, så har det säkert också de största framtidsutsikterna.

Vi vilja och ha rätt att dröja ett ögonblick vid vad Sverige uträttat, om vi också ej glömma vad vi förlorat genom vår slapphet och brist på politisk framsynthet.

Västliga förolämpningar utförda under sydliga applåder böra ej hindra oss att rättvisst beundra Norges storartade litterära insats, det mest betydande tillskott Skandinavien hittills kommit2o8

niecl pä detta område. Vi erkänna även att Danmark i mänga avseenden är ej blott Nordens utan också Europas mest genom-kultiverade stat. Men vi ha också gjort något även på sista tiden.

Av våra »sovande millioner», varom också »Le docteur Klein» talar, ha nu många dussin vaknat ej blott i Norrland utan i hela landet. Under sista hälften av 1800-talet nyskapades den svenska industrien, men samtidigt fördubblades den svenska åkerarealen.

Under de sista årtiondena har en mäktig rörelse trots kraftigt motstånd nybildat den svenska hären och flottan, vilka båda voro så gott som odugliga.

Även nationer kunna ändra sig. Vem trodde 1788, att Frankrike under de kommande hundra åren skulle bli revolutionernas hemland, vem trodde 1863, att Preussen åtta år därefter skulle bli världens starkaste militärmakt? Kanske den svenska trögheten kan övervinnas. Det ser ut så.

Att vår vetenskapliga insats relativt till vårt antal är mycket stor kan ej ens professor Arrhenius förneka, redan hans egen verksamhet har väl sänkt vågskålen något till vår fördel. Vi ha den yverborna men ganska stilfulla vanan att i detta avseende jämföra oss med de största och bästa nationerna.

När franska pojkar nyligen skrevo att »de helst i världen» ville bli lika stora som Sven Hedin, varför skulle vi ej då känna oss lika hedrade som han gjorde, då en perser vördnadsfullt hälsade i honom en Karl XII:s landsman.

Viktigast för ett folk är nationell samling. — Då magneten närmas till koppartråden, ställa sig molekylerna parallella och en elektrisk ström, en ny kraft uppstår. Vi vänta på magneten, men vi se under tiden på hur allt flera undantag bryta mot den kärlekslöshet, för vilken V. von Heidenstam och M. Bellesort anklaga oss svenskar.

Våra tröga, punschfeta officerare ha blivit spänstiga och hängivna sitt allvarliga yrke. Artur Hazelius har älskat och arbetat fram sitt Nordiska museum. Tusentals män och kvinnor anstränga sig hängivet och ofta för intet med socialt arbete. En uppoffringens och iverns anda har gripit våra lärare och kanske2o8 FCX FRANSMANS OMDÖME OM SVENSKARNA. 2o5

allra mest våra av idealitet överströmmande lärarinnor, även de »utmärkta läkare», över vilka Bellesort skämtar, söka med entusiasm efter sina baciller och spara ej på sin hjälp och sina krafter.

Först dä vi alla få ögonen öppna för allt det värdefulla, som skapats omkring oss, kunna vi börja närma oss målet, den enhetliga svenska kultur, som den intelligente främlingen såg sig om efter, och vilken redan finnes i vår rika nu framväxande litteratur och konst och slutligen skall prägla all svensk verksamhet.

Då skola vi rätt känna den stora hedern och glädjen över att vara svenskar, och då få Sveriges millioner ett ännu större intresse och värde för Europa. Arthur Meyer.

Redaktör för Paristidningen »Le Gaulois». Efter fotogTafi.

EN iVIONDÄN TIDNINGSREDAKTÖR.1

Anarkisten Proudhon, som med sin på en gång starkt vänsterfärgade och etiska läggning mycket påminner om borgmästar Lindhagen i Stockholm, yttrade vid ett tillfälle: »Jag drömmer om en så liberal republik, att jag själv skulle giljotineras som reaktionär.» Dessa ord fälldes under 1800-talets '

mitt, sedan Frankrike kommit i den gungning den stora revolutionen framkallat, och herrar som Proudhon motsvaras på andra ändan av gungbrädan av konservativa, som äro något mera utpräglade än vad vi äro vana vid i Sverige. Arthur Meyer är en av dessa, en av de mest typiska, om också ej av de mest djup-tänkta. Vi, som lätt

bliva sjösjuka på brädans yttersta ändar, flytta oss gärna åt mitten, där herrar av Lindmans, Staaffs eller Briands typ maka sig allt tätare samman, ju vansinnigare ytterlighetspartierna gunga. I motsats till Tyskland, England och Frankrike sakna vi här i landet så gott som alldeles sådana personer, som på 1860-talet i Frankrike kallades för les gens de manvaise droite men finnes det omkring mitten av brädet tillräckligt många fullviktiga typer, kunna de, om man skall fortsätta bilden, alldeles få gungandet att avstanna, vilket visserligen ur lekens synpunkt vore betänkligt men, ifall det är fråga om mera fullvuxen politik, kan vara ganska fördelaktigt.

Liksom den berömde doktor Véron i sitt omfångsrika arbete »Les mémoires d'un bourgeois de Paris» skildrade tiden 1815— 1850, också han ledare av en stor tidning, Le Constitutionnel, så ger Arthur Meyer, redaktör för Le Gaulois, en bild av »Vad hans ögon sett» under perioden 1870—1911. Det finnes många sorters charme, barnets och den unga flickans äro kanske de älskligaste, men även en judisk tidningsredaktör i Paris kan ha en sorts omedveten naivitet bevarad intakt även efter 40 års vistelse på för oskulden så pass prövande ställen som valmöteslokaler, natt-restauranter, fondmäklarekontor och ej minst tidningsredaktioner.

När fader Abraham Meyer, sedan han med påse på ryggen traskat genom Frankrike, skickade ut sin lockige Arthur i världen, anade han väl knappast, att denne 1911 skulle tillhöra det »tout Paris», dit sannerligen blott ett fåtal av konseljpresidenterna ha räknats, och att hans lille svartögde gosse skulle bli en om också måttfull antisemit och dedicera sina memoarer åt sin maka, född m:lle de Turenne, ett sådant där namn som gör att man instinktivt bockar sig i Frankrike.

Meyer har i två små historier förklarat orsaken till sin framgång. Som liten pojke fick han en gång, berättar han, se en216

herre, som visade honom en persika fäst vid ett metspö. Arthur skulle försöka fånga persikan med munnen. Än fick den lille sträcka sig på tå efter frukten, än kravla efter den i rännstenen, men slutligen lyckades han dock fä ett duktigt bett i den något nedsnaskade persikan. Detta blev en symbol av hela hans liv.

Vid slutet av andra kejsardömet var Bignon-restauranten på modet. Meyer brukade där intaga sina frukostar. Han fick mycket litet för sina pengar, och av sparsamhetsskäl inskränkte han sig att till maten dricka endast vatten, uppblandat med ett glas av den billigaste konjaken. Han betvang sin ungdomliga aptit, han hade ju kunnat äta en grundligare frukost på ett billigare ställe, men han hade spekulerat ut, att han hos Bignon så småningom skulle bliva tilltalad av några fina och inflytelserika herrar, som brukade frukostera där, och hoppades att han kanske slutligen skulle bli ombedd att sitta ned hos dem. Han hade ej räknat fel och lyckades verkligen bättre än de flesta att genom smidig ihärdighet, än krypande, än knuffände, komma fram till livets dukade bord.

Bland Meyers första politiska minnen är den 4 sept. 1870, en av de vidrigaste folkrörelser i historien, då mitt under brinnande krig, under stoj och gyckel andra kejsardömet störtades. En republikan, som höll tal till massan från trappstegen vid Corps législatif, slog Arthur på axeln med orden: »Unge man, se här, hur en förhatlig regering störtar samman.»

I fyrtioett är, räknat efter denna dag, har Meyer sedan längtat efter att den av honom avskydda republiken också skulle ramla, men hur den vacklade, vilka dumheter och brott den än begick, sä stod den i alla fall. I andra länder skyller man på regeringen, i Frankrike skyller man också på regeringsformen. Hade Filip VIII suttit på Frankrikes tron, så hade Panama, Dreyfusprocessen, barnlösheten och den tilltagande osedligheten berott på en »genomrutten monarki», och den republik, som Forain tecknade som ett tvetydigt, simpelt 40-års fruntimmer och försåg med underskriften »Vad hon var vacker under kejsardömet!» skulle, i händelse monarkien återinförts, ånyo fått sin stränga men sköna och rena profil under den frygiska mössan.216 EN MONDÄN TIDNINGSREDAKTÖR.

217

Republiken nu.

»Vad hon var vacker under kejsardömet!» Teckning av Koraln.

Den gamle, mer än tvetydige tidningsmannen Emile de Girardin yttrade en gång profetiskt till Meyer: »Ni kommer att bli en verklig jornalist.» Han fick rätt. Meyers danske kollega, Politikens redaktör Henrik Cavling skrev en gäng i ett dystert brev frän Paris: »Ett folk har den press det förtjänar.» Kanske att den durkdrivne danske publicisten denna gäng talade sanning, men i så fall ha fransmännen lika stora skäl till nationell förtvivlan som t. ex. danskarna. Det är egentligen som renodlad typ Arthur Meyer har sitt intresse, och hela hans väsen kommer fram i de dråpliga ord han en gång fällde under DreyfusafTären: »Det är brist på savoir vivre att ej tro fem krigsministrar.» Om det gäller militära saker, har han väl i huvudsak rätt, men då frågan är juridisk, och då fyrtioåtta justitieråd ha motsatt mening, må det ursäktas en person, som också vill vara korrekt, om han ställer sig på den enhälliga kassationsdomstolens sida. Men216

Meyer är ej den ende som anser att staten är i fara, 0111 ett storkors skulle häktas, och ända är det väl lika samhällsbevarande att kasta en general Mercier i fängelse som att låta några demonstrerande arbetare, som slagit sönder fönsterrutor och poliser, under en tid mista sin frihet.

Det legitimistiska Frankrike har ända sedan 1830 levat i ett sterilt fronderande, som framkallat den naturliga effekten, att det blivit en tvinande lem i den franska statsorganismen. Liljan har blivit lika overklig som romantikens blå blomma. Man har suckat, bitit ihop tänderna och stått overksam bredvid. Att franskt statsliv därigenom gått miste om mycket av dyrbar god tradition och nedärvd förfining och att en skadlig nationell splittring framkallats är åtminstone åsikten hos den som skriver detta. Denna oppositionella ställning vid sidan av ansvaret har hos vissa franska högerorgan framkallat samma sorts blandning av löslighet och förbening, som man finner hos socialisttidningarna. Ä ena sidan de högerfrälsta och å den andra de vänsterfrälsta, båda av världen och dock icke i världen, för att vända på ett bekant bibelspråk. Den religionsfrihetsivrande socialistredaktören anser, att det är skamligt, att presidentskan är närvarande vid sin sons första nattvardsgång, och den katolskt konservative redaktören förlöjligar henne för hennes alltför enkla och smaklösa toalett vid samma tillfälle. Genomläser man Arthur Meyers bok, får man klart för sig dels vilka allvarliga saker som röra sig i fransk politik och hur lidelsefullt man däri deltager, dels vilket ytligt pjoller som blandar sig in i de stora händelserna. Man har ibland intrycket av att Meyer är någon sorts politisk Pelle Jöns i oklanderlig redingote, välborstad cylinder och paillegula eller, naturligtvis, om så skall vara, pärlgrå handskar.

Korrekt och småleende frambär han för Napoleon III, prins Napoleon, Boulanger och Filip VII uttrycken av sin obrottsliga trohet, något påminnande om de unga damer, vilka ständigt byta om älskare, men alltid äro kärleken trogna. — Med vilken fin religiös takt varnar ej Meyer på den stora middag, Boulanger höll en fredag, då generalen invigde sin bostad vid Rue Dumont d'Urville, för att bryta fastebudet och servera köttföda. För-216 EN MONDÄN TIDNINGSREDAKTÖR.

gäves, köttsligheten tittade fram diskret ur volauventen, ohöljt ur tournedoserna. — En gång, det var hos den gamle prins Napoleon, fick Meyer en verklig chock: »Ser Ni, unge man», sade Napoleon III:s kusin men sin vanliga bryskhet, »regeringsformen betyder intet!» Arthur Meyer blev perplex: skulle den fri tänkande, radikale Prins Plon-Plon rent av vilja nöja sig med att bliva president? Han blev dock snart lugnad: »Om», sade prinsen, »en dam går in på att besöka Eder i Eder ungkarlsvåning, brukar hon vanligen låta Eder lova att behandla henne som Er syster, men om Ni sedan skulle vara nog dum att hålla detta löfte, skulle hon aldrig förlåta Eder. Nå, jag ber republiken komma i min ungkarlsvåning, förstår Ni» Det återstod för Meyer blott att vördnadsfullt instämma och buga sig.

Med den kostligaste naivitet erkänner Meyer, att han böjer sig för allt galonerat. Vår tid har, Gudi klagat, alltför liten vördnad för auktoriteter, men Meyer visar, att man också kan få för mycket av det goda.

Den petersburgske polisprefekten Levachof hade allvarligen förehållit Meyer att han i sin tidning borde prisa och

lovsjunga en liten näpen fröken vid namn Blanche dAntigny. Meyer hade endast att leende buga och säger, att han, »ivrig att göra generalen en tjänst», skyndade sig att med önskad effekt upphöja hennes talang. Då Blanche hade kreerat Marguerites roll i Petit Faust, bjöds Meyer att vara med på festen, och han avtrycker brevet i sin bok: »Jag kan ej glömma, vad Le Gaulois, tack vare Er, gjort för mig. Min vänskap. Blanche.»

Vänner av den omedvetna humorn kunna fä en riktig högtid av kapitlen Le dreyfusisme och Lantisémitisme. Man fattar ungefär arten av den persilja, som pratades i vissa parisiska salonger, då dessa två så aktuella ämnen kommo på tal. Den belåtna smidighet, varmed den förbindliga redaktören söker eska-motera bort fakta, är av en fullkomligt burlesk verkan: »Jag anser», heter det, »att många goda fransmän oroades, i sin vidskepliga vördnad för formen, genom att försvarsadvokaten ovetande papper förelagts rätten, eller att de tjusats av de stora orden: rättvisa och sanning, och att känsliga själar plågats av olyckor,216

som skickligt framhållits. Må man tillåta mig att bittert beklaga, att ej hela Frankrike helt enkelt, som vi, böjt sig för den redan avkunnade domen.» Han berättar vidare, att han i de brev Esterhazy skrivit till honom funnit handstilen »identisk» med M. Alfred Dreyfus' och således med bordereauns. »Jag bryr mig ej om att förklara sammanträffandet.» Han meddelar, att han hört en general under Zolaprocessen säga till Esterhazy: »Major, ni får inte svara.» Han omtalar vidare att hans tidning, då Picquart, vilken vid denna tid vistades i Afrika, skulle kallas som vittne i Zolaprocessen, »hade funnit det mycket enklare» att skicka en frågekommission till Afrika för att förhöra översten. •Det var dä», säger Meyer, »som en av de mera distingerade damerna i den parisiska societeten, som hade och har bevarat, förefaller det, den fastaste och mest uppriktiga tro på Dreyfus' oskuld, bad att han och hans tidning ej skulle sätta sig emot, att Picquart personligen skulle svara inför rätten i Paris.» Den galante redaktören hade blott att jaka och leende buga sig. Försynen använde sig sålunda också av detta låga redskap för att hjälpa till att framkalla revisionen och det t. o. m. ytterligare en gång. Under Zolaprocessen frågade honom nämligen general Pellieux: »Vad tycker Ni vi nu böra göra?» »General», svarade Meyer, »jag är en bra obetydlig liten herre för att besvara den frågan, men det förefaller mig att man borde följa den taktik, som alltid gynnat fransmännen, och taga till offensiven.» »Har Ni något papper, något ovederläggligt dokument? Vi äro i mörkret. Man måste hjälpa oss ur det.» »Mycket andäktig, mycket allvarlig», för att använda Meyers ord, säger då Pellieux till honom: »Vill ni göra mig den tjänsten att säga general Gonse, att jag skall läsa upp dokument n:r 4?» Meyer hade endast att förbindligt jakande buga. »Dokument n:r 4» var Henrys förfalskning.

Som ovan yttrats, finnes det i boken mycket att skratta ät, men på vissa ställen måste jag erkänna att endast avsky och förfäran äro tillräckligt starka ord för att uttrycka mina känslor, och det gäller särskilt den passage i företalet, där republikanen, den lärde och aktade professor Emile Faguet instämmer med216 EN MONDÄN TIDNINGSREDAKTÖR.

Meyer i ett beklagande att »affären» aldrig kan bli riktigt slut, ty kassationsdomstolen har, säga båda herrarna, endast genom en falsk tolkning av artikel 445 kunnat kassera domen. Saken borde ännu en gång ha hänskjutits till ny krigsrätt.

Det finnes vissa förhållanden, då det användes en så uppenbar orätt, då man ljuger och förtiger sanningen så hänsynslöst och ihärdigt, att endast en djävulsk förhärdelse i det onda kan vara förklaringen. En blick i dessa avgrunder framkallar, utom den etiska, också en sorts intellektuell vämjelse, vare sig man råkar på detta stoltserande i lögnen i en Strindbergs författarskap eller i ett franskt försök att krångla sig ifrån de enklare sanningarna i Dreyfusaffären. Att hela denna rättssak begagnats som antimilitaristiskt vapen av försvarsnihilister och lagfiender, vilka använt sig av den serie brott, som begåtts i »affären», för att söka skada den franska hären, det vet var och en som något sysslat med detta rättsfall, som i åratal oroat den franska folksjälen. Men man får ej glömma, att dä kassationsdomstolen för andra gången i juli 1906 kasserade krigsrättsdomen över Dreyfus, som första gång fällts 1894, visserligen olagligt, men i god tro, den nu hade att kassera den i sept. 1899 fällda krigsrättsdomen, som avkunnats mot bättre vetande, och att man lika litet inskridit mot de brottsliga militära

domarna i Rennes som mot upphovsmannen till hela denna serie olagligheter, general Mercier, vilken av sitt lands högsta domstol utpekats som menedare.

Det är naturligtvis intet ont i att övergå från judendom till kristendom — det gjorde, som bekant Saulus — men kanske skedde detta efter djupare själsstrider än vad fallet var med den förbindlige redaktören för Le Gaulois. Döck därom veta vi intet. Att en antisemitisk läggning däremot är mindre klädsam för den elegante neofyten och konvertiten kan man väl komma överens om. Nu är det naturligtvis så, att mycket av den fina världens antisemitism ej är så allvarligt menad, och ofta utmynnar allt tal om massmord på judar, som förts vid kaffet och cigarren, helt enkelt i att en ung judisk millionär placeras ej på sträckbänk, som först föreslogs, utan med pappas och mammas tillåtelse i deras högadliga dotters rokokosäng, och man ryser216

således ej — naturligtvis om de ekonomiska förutsättningarna förefinnas — för det connubium, vilket eljest är den sista rätt, patricier bruka medgiva vanbördingar. Judar intaga liksom protestanter en stor plats ej blott i den franska bankvärlden utan också uti ämbetsmannakretsarna. Är det ej ganska naturligt, att skickliga och energiska personer, som ha allt att vinna av den republikanska statsformen, hellre få platserna än de mot republiken fientliga? Arthur Meyer ställer sig ibland litet spörjande gentemot antisemitismen, och med full rätt gör sig Abraham Meyers son följande fråga: »Vore det lämpligt med en allmän plundring hos judarna? Äro vi alldeles säkra på att dessa plundrare, uppeggade av att plundra hos judarna, skulle stanna i sitt värv vid den gräns vi utstakat, och kunde man ej tänka sig, att då de fått blodad tand de skulle angripa också de stora och små katolska och protestantiska förmögenheterna?» Arthur Meyer har fullkomligt rätt. Man skulle kanske dock önska att varningen för plundringen fått en mera energisk form. Nu påminner den nästan om de socialister, som taga avstånd från sina anarkistiska vänners »expropriationer» eller mord. »Ce que mes yeux ont vu» är emellertid en bok, som med nöje läses av sådana som vilja friska upp sina franska minnen och av sådana som önska veta, hur världsbilden tett sig och ter sig för dem, som rida om rnornarna i Bois de Boulogne, fäkta mellan tre och fyra och med Le Gaulois i fickan och modeblomman i knapphålet tillsammans med några välmålade och välfriserade damer mellan sex och sju åka ett par varv fram och tillbaka i Allée des acacias för att sedan under middagen läppja på sitt kolsyrade vatten i någon matsal med Louis XV-gobelänger, sucka över pack-aktighetens tilltagande, citera några exempel på gammaldags fromhet och verkligt välklädda kokotter samt avsluta dagen på jockeyklubben med ett kortspel, som fått samma prägel av allvar och religiös helgd som Le jeu du Roi på Versailles' bästa tid.

Det finnes inom Frankrikes högsta kretsar både intelligens och den ömtåligaste rättskänsla, det finnes skatter av glad energi och offervillighet, som ej komma till sin rätt under nuvarande216 EN MONDÄN TIDNINGSREDAKTÖR.

förhållanden, men till den sortens aristokrati hör ej den gamle judiske redaktören med de välvårdade, grå polisongerna och de vänliga ögonen, som lysa av den levnadsvisdom, han tror vara den högsta, den att ha bitit ett stort stycke ur framgångens persika, om den också legat i rännstenen.

Oscar Levertin. Målning av Carl Larsson. Thiels galleri.

OSCAR LEVERTIN SOM KRITIKER AV UTLÄNDSK LITTERATUR.

Ord och Bild 1910.

Känslan av den stora förlust, som den svenska kulturen led genom Oscar Levertins bortgång, stiger med ny styrka upp i ens sinne, då man läser den nyutkomna volymen »Utländsk litteratur», utgörande den sextonde delen av hans samlade skrifter.

Man kan tveka om hans insats som skald, litteraturhistoriker eller konstforskare varit mest fruktbringande, säkert är att han

även i sin egenskap av kritiker i en daglig tidning har varit en kulturmakt av oskattbart värde, och därom påminnes man ännu en gång, då man omläser dessa hans samlade kritiker ur Svenska Dagbladet.

Någon har sagt att man blott skall läsa det som man vill läsa om, och man behövde ej se många av Oscar Levertins litteraturgranskningar för att begripa att man här stod inför den sorts litteratur, som man gärna ville läsa två eller flera gånger.

Mången anser kritik för en otillåten och onödig form av litteratur. Den liknar diktning och måleri däri, att kvantitativt taget det mesta är värdelöst, men det hindrar ej att vissa skalder och målare äro särdeles betydelsefulla. En kritikers värde beror på vad han har inuti sig och hur han kan uttrycka detta. Även om honom kan det sägas, att "»der versammelte heimliche Schatz des Herzens offenbar ivird durch das Werk». Apostelns ord att somliga ha fått gåvan att tala med tungor, andra tungomåls uttydande gälla också här. Att säga djupt förstående saker om de dyrbaraste livsföreteelserna blir nog aldrig onödig sysselsättning, om också en mängd grunda och sterila personer, hätska mot dem som skapa, göra skada och ohägn. Den semitiska rasen har länge varit intellektuellt förmedlande och andligt stimulerande.

* *

*

Vilken tack äro ej vi svenskar skyldiga Oscar Levertin! Här är ej platsen att tala om hur väl han förstod det svenska lynnet, hur lidelsefullt han älskade Bellman, hur djupt han inträngde i Linnés allvar, hur sympatiskt han skildrade de läsarrörel-ser, på vilka Selma Lagerlöf grundade sin Jerusalem. Jag vill blott i korthet påpeka hans förmedling mellan utlandet och Sverige.

För ett land med Sveriges läge är en ständig andlig förbindelse med de stora kulturländerna nödvändig, om också svår att upprätthålla.

Materiellt ha danskarna ett försprång på tolv timmar, om man räknar Stockholm som vårt andliga centrum.

OSCAR LEVERTIN SOM KRITIKER AV UTLÄNDSK LITTERATUR. 22 5

Vår naturliga tröghet och en med högfärd något uppblandad blyghet hindra de flesta av oss att tala vår bristfälliga tyska eller franska med utlänningar och även att upprätthålla skriftlig förbindelse med främmande länder. Våra gamla så välgörande relationer med fransk kultur upphöra mer och mer, man gör allt för att motarbeta och inskränka studiet av franska vid våra läroverk, och för varje år blir det färre svenskar som kunna läsa en fransk bok, varigenom slutligen förstahandskunskapen om det romanska tanke- och känslolivet blir oss undandragen.

* * *

Oscar Levertin, som för varje år trängde längre och längre in i förståendet av det svenska och som älskade Sverige med en innerlighet, som jag åtminstone sällan påträffat, hörde till dem som med outtröttlig iver spejade efter det värdefulla, var det än fanns.

Han hade en förklarlig förkärlek för den galliska kulturen. Den fasthet och fulländning, den rikedom och skönhet, som ligger i fransk odling, den elegans i detta ords högsta mening, som finnes såväl i fransk fromhet som i fransk sensualism, allt detta ägnade han en beundran, som endast den visade rikedomen i hans väsen.

Jag skulle vilja säga, att förmågan av djup beundran är den etiska egenskap som den estetiske kritikern främst bör äga, liksom ödmjuk sanningskärlek är vetenskapsmannens moraliska ryggrad. Och dessa egenskaper äro också i högsta grad typiska för Oscar Levertin.

Mitt första minne av honom, som går tillbaka till slutet av 1800-talet, var förvåningen över hans glödande hänförelse över en detalj i en rysk roman, till den grad avstack denna hans förtjusning mot torrheten och knarret hos det halvtjog litterära personer, som sutto omkring. Hans vetenskapliga intresse förde honom till ett omutligt krav på sanning och rättvisa. Hans samvetsömhet i den vägen kom honom att våga allt, och hur obehagligt det än var för honom, hur mycket han än stötte partikam-

rater och vänner, hur mycket han utsatte sig för att betraktas än som »osedlig», än som »reaktionär», så sade han alltid ifrån sin åsikt. Detta förefaller kanske de icke skrivande ganska naturligt, de som skriva veta hur pass svårt det är.

Beundransvärd var också den energi, varmed han kastade sig in i det nya. Den, som ej försökt att förstående betrakta något främmande och ibland antipatiskt nytt, kan ej föreställa sig vilken andlig ansträngning det kostar att ärligt gripa sig an med att vilja förstå en ny konstnär eller en ny författare. Det var just Levertins manliga och modiga livspatos att besegra Bojgen, som vill intala oss att det osympatiska och svårfattliga nya kan kring- och förbigås.

Och vidare, är det ej etik i högsta mening att aldrig själv-förnöjt slå sig till ro med vad man vet, att fullvuxen och lärd sätta sig åter på skolbänken för att, som Oscar Levertin gjorde, läsa och lära de naturvetenskapliga ämnen han visste med sig att ha underskattat, att alltid gå till de grundligaste utredningarna och läsa Harnacks alla volymer om den kristna dogmbyggna-den för att rättvist kunna bedöma kristendomen. I vår tid, då så mycket övermodigt och löst prat avfärdar de högsta och heligaste saker, då kristendomen kallas en vävnad av prästlögner av personer, som ej ens veta vad som står i katekesen, och då å andra sidan notisen om »vetenskapens bankrutt», ett uttryck, som särskilt förargade Levertin', ideligen omtryckes, äro personer av Oscar Levertins art sådana, att man hälsar dem med

fröjd och skiljes från dem med bitter saknad.

* *

*

Han var mångsidig och så djup, att flera ytliga människor trodde honom vara ensidig, ty han beskrev så förstående doften i rokokobudoarerna, att vissa trodde honom blott vara en sensualist utan blick för pliktens stränga men höga skönhet. Men Levertin beskrev, begrep och älskade också en Frans från Assisi, en fattig, ideell svensk elementarskolelärare eller plikttrogna preussiska officerstyper.OSCAR LEVERTIN SOM KRITIKER AV UTLÄNDSK LITTERATUR. 22 5

Det var ej bara mot parfymer och ädla stenar han log med sitt melankoliska sensuella leende, det var efter ännu större ljuvligheter och dyrbarheter han trängtade med en hunger och törst äkta och ödmjuk som trots något helgons. Hur fri från all sorts tillgjordhet och förkonstling är han ej, då det gäller de högsta och viktigaste sanningarna, dem om vilka Anatole France säger att »ett barn kan taga dem med sin hand».

I uppsatsen om Pierre Louys, denna tomma och vekliga dyrkare av kvinnokroppen, har Levertin skrivit några ord om det alltid aktuella ämnet könsmotsatsen och gjort detta på ett sätt som förefaller mig belysande för hela rikedomen och djupet av hans världsvy.

Att Levertin skulle anses betrakta kvinnan uteslutande som en odalisk eller hetär var helt naturligt här uppe i det kalla Nifelhem, där själva leendet fryser på kvinnans läppar. Han har gärna påvisat, vilka skatter av skönhet och njutning Afrodite kan skänka sina tillbedjare, utan att han menar vare sig att därigenom kränka den klarögda jungfrugudinnan eller ens att håna de hänryckta i Dionysoståget, vilka gyckla över dem som prisa den ljuvare dryck och högre yra, som kärleksgudinnan ingjutit i deras sinnen. Men nog förstår Levertin, att kvinnan också kan skänka oss andra dyrbarheter än sin kropp, och sällan var någon längre än han från det kvinnoförakt, som i än grövre än subtilare former finnes hos kyrkofäderna och hos Strindberg och Weininger.

»Hur trött blir man icke», säger Levertin, »på att höra denna sak om och om igen, hur sterilt blir det icke på längden att ständigt peka på skiljaktigheter, där förståelsens försoning är den enda tänkbara lösningen.» Och vidare yttrar han: »Vilken man måste ej, om han går till sig själv, finna de vackraste och subtilaste av sina drömmar åtminstone uppvägda av de dyrbaraste av realiteter, som äro en moders förbön, en systers handslag och en bruds kyss?» När man förebrår Levertin hans alltför heta sensualism, bör man minnas, att han i sitt förmedlar-kall kanske trott sig förmärka, att vår folkkaraktär lättare förstod det hårda semitiska rättfärdighetskravet, med vad dettaOSCAR LEVERTIN SOM KRITIKER AV UTLÄNDSK LITTERATUR. 22 5

kan ha av sympatiskt och osympatiskt t. ex. hos en Brand, än den jublande hymn till den sinnliga kärleken, som också står i bibeln, i Salomos Höga visa.

Ingenting är så utsatt för olika partiutläggningar som opartiskheten, säger Geijer. Därför kunna ej alla vara nöjda med en god domare.

Levertin hade starkt utvecklad en sida, som ej brukar ofta förekomma hos estetici, törsten efter rättfärdighet. Exempel på detta överflöda i den bok, varom här är fråga. Läs kapitlet om Barres, där han visserligen framhåller det drag av »utsökt andlig perversitet», som fanns hos denne ytterst begåvade nationalist, men också försöker att göra full rättvisa åt denne författare, vilkens tänkesätt han »ej blott ogillar utan finner i högsta grad osympatiskt». Helt naturligt skulle en så känslig person som Levertin såras av den brutala behandling, Napoleon III rönt av flera historieskrivare, och de par sidor, där kejsarens karaktär skildras, äro typiska för författarens grundlighet och själsliga finhet. Denna lyser dessutom igenom överallt, såväl då fråga är om en Tristan Bernard, den iskalle, tokrolige cynikern, eller när han talar om den holsteinske lantprästen Gustav Frenssen med sin nordtyskhet och sina etiska krav.

Om det är sant som Schopenhauer säger att semiten saknar verecundia, så var Oscar Levertin i detta fall olik sin ras, ty helig vördnad för sanning, skönhet och kärlek, för alla de höga livsmakterna var själva grunden i hans varelse.

Han har i sin diktning särskilt dröjt vid motsatserna mellan liv och död, mellan Österland och Västerland, som bägge funnos hos honom, han har klart förstått att smärta och vällust äro båda nödvändiga. Också den ibland svåra motsättningen mellan världsborgare och fosterlandsälskande har uppstigit i hans sinne. Att han inträngt i de mest olikartade kulturformer visar denna bok, som sträcker sig från dAnnunzio till Tolstoj. Ett uttryck i detta arbete antyder också, hur innerligt han fattat fosterländskheten.

»Den som en gång», säger han, »verkligen känt sig som ett lösslitet blad, förtorkat och piskat av rymdens stridiga vindar,OSCAR LEVERTIN SOM KRITIKER AV UTLÄNDSK LITTERATUR. 22 5

den ensam förstår kanske helt lyckan av att växa pä en gren, att känna sig i samhörighet med en mäktig organism och livnärd av saven från dess djupa underjordiska rötter.»

Vi svenskar ha all rätt att med saknad och stolthet räkna Oscar Levertin som vår.

Oscar Levertin. Träskulptur av Carl Milles, utförd fyra år efter Levertins död,som inträffade 1906. Nationalmuseum.

TYSKFÖRAKTET I EUROPA.

Ord och Bild 1915.

I en nyligen publicerad artikel frågar sig författaren, en ung ett par dagar före artikelns utgivande vid västfronten fallen tysk officer, Freiherr Marschall von Bieberstein: »På vad kan det bero, att tyskarna äro så förfärande illa omtyckta i hela världen?»

Då artikeln med denna fråga på den stupades önskan blev mig tillsänd och då detta spörsmål från barndomen väckt mitt intresse — min mors båda föräldrar voro tyskar — har jag velat komma med ett svar.

Alltid har bland alla folk funnits en rangskala för nationerna. För en romare var en grek för mer än en galler, en galler förmer än en german, en german bättre än en syrier eller en jude. Då blodets finhet kommer på tal, bli alla folk aristokrater, och man kan få se den tarvligaste ryss, som ej ens vet vad tvål heter på ryska, rynka på näsan åt »en smutsig jude», som står skyhögt över honom i renlighet och förfining. Det finnes en egenskap, som alla folk, de må vara hur demokratiska och »fria» som helst, förakta hos andra folk, och det är borgerlighet. Ju borgerligare dygder och fel ett folk har, dess mer ses det över axeln. I den så ytterligt viktiga och så ytterligt ytliga värdesättningen av nationerna i folkens societet spelar samma sorts bedömande in, som då middagsgäster vägas mot varandra. Med en viss ovilja måste man placera efter rang, men hur tarvliga än gäster och värdfolk må vara, alla ge främsta platsen i sitt hjärta åt dem, som genom börd, rikedom, distingerat uppträdande och, då det gäller damer, även skönhet äro kända och erkända som *fina*, och något ligger det väl i dennanaiva folkliga ytlighet. Om sedan den förnäma, rika, distingerade och vackra damen till på köpet har takt, så beundras hon ytterligare av alla, från och med värden till och med husan, som passar upp.

Hur är det nu, då de höga damerna Gallia, Britannia, Italia och Germania och även »moder Ryssland» äro tillsammans? Säger icke själva namnets klang oss alla icke-tyskar — och den eleganta damen av blandras Austria tycker nog på samma sätt —, att den fetlagda borgerliga Germania, nyligen alltför ödmjuk — hennes anor som nationalstat äro blott 44 år gamla — nu alltför grötmyndig, alldeles säkert i sitt umgänge med de andra ofta saknar den viktigaste egenskapen för att utan obehag kunna umgås, nämligen takt. Men att sakna takt är just den egenskap, som enligt Anatole France är det som Skriften menar med »synden som aldrig kan förlåtas».

Från urtiden har man med misstro betraktat det främmande folket. Då främlingen trädde in i grottan, tältet eller stugan, höll man sig på sin vakt och undrade, om han ville slå ihjäl eller tacksamt slå sig ned vid elden. Särskilt värde satte man på att han var taktfull och ej oombedd klev in, ej för glupskt grep efter födan, att han visste sin plats och ej stannade för länge, samt att, om han slog sig ned på allvar i trakten, han ej skulle i dubbel mening klå urinvånarna.

Främst judar och tyskar ha haft tendenser att exploatera, och tyskföraktet har stora likheter med den föga tilltalande antisemitismen. Särskilt hos ett ekonomiskt så obegåvat folk som svenskarna blev man redan på 1300-talet led på att skinnas och i vidrigaste fall också ihjälsågas med träsåg av energiska tyskar. Under senare tider har den tyska energien i vårt land endast varit ekonomisk, men så pass stark, att vi underlägsna svenskar hämnat oss i de två hånfulla populära frågorna: »Är han tysk jude eller *bara* tysk?» menandes, att detta är så gott som en jude, eller »Vad gör inte tysken för pengar?» i den meningen, att en fin och ridderlig person icke nedlåter sig att göra nästan vad som helst för att förtjäna en slant. Och denna känsla, så farlig för ett lands ekonomiska uppsving, vare sig den finnes hos enTysk patriot I. Teckning av E. Thöny.

(Zeichnung von E. Thöny)spansk caballero eller hos en svensk bonde, har i Sverige säväl som i England och Rumänien och på nästan alla ställen mot tyskarna framkallat den föreställningen, att de i ekonomiska ting äro den specifikt oridderliga nationen.

När man på kontinenten ser en illa klädd och tjock — vi germaner ha anlag för fetma — snaskigt ätande utländsk herre och vid förfrågan i nio fall av tio får veta, att det är en tysk handelsresande, så gripas de flesta mer av antipati för uppenbarelsen än av beundran för den ihärdighet, varmed han prackar på främlingarna sina manicure-etuin eller dynamomaskiner, ja ej ens den sparsamhet, som kommer honom att inskränka drickspengarna till ett minimum, väcker någon vidare förtjusning.

Att tyskföraktet till stor del beror på dessa formella brister torde bekräftas överallt i hela världen, och det veta inga bättre än tyskarna själva, som i fredstid med en nästan långt driven godmodighet skämta över de hatfulla och hånande tillmålen, som ibland från i dräkt och åthävor *knappast* mera förfinade folk kastas efter dem.

Den, som har haft förmånen att vistas något längre i Tyskland och ej bara på Palais de danse, Moulin Rouge och Piccadilly i Berlin, vet, att den viktigaste delen av bildningen, hjärtats bildning, kanske ingenstädes är så utbredd som i detta land. Att tyskarna stå högst i s. k. allmännbildning kunna ej ens deras fiender bestrida, och för min

del måste jag framhålla att endast det mest partiska tyskhat kan förneka, att den högsta förfining, både själens och kroppens, finnes — särskilt inom militärståndet och även hos de fina judefamiljerna — men även inom andra viktiga lager i det på sin egen utbildning mest energiskt och framgångsrikt arbetande folket, tyskarna.

Den allmänna meningen hos ett folk om ett annat beror — om några politiska tvister eller krig ej förekomma — på vad man har fått sett av det främmande folket och något litet av vad ur pressen eller från de högtbildade av det egna folket kan ha sipprat ner om det främmandes litteratur, konst, vetenskap, tekniska begåvning och ej minst krigiska bragder. Begreppet svensk i U. S. A. väcker tanken, ej på Linné eller Gustav IITysk patriot II. Furst Otto v. Bismarck. Målning av v. Lenbach.Adolf, utan på underklass, snälla ljushåriga tjänarinnor och tafatta men starka bonddrängar. Tyskarna äro den mest resande av alla nationer. Om en tysk i München har 250 rmk att roa sig på, reser han till Italien på en månad, men det gör inte en herre i Grenoble, som får 300 francs att skaffa sig något roligt för. Om detta vore förhållandet, skulle fransmännen i Italien anses lika otrevliga och snåla som tyskarna, kanske mer, ty man kan knappast råka något så suffisant och knussligt som en fransk småborgare. Det är nämligen ej efter furst von Bülow — en av Europas mest kultiverade personligheterEn stor fransk tidning tillät sig nyligen det groteska påståendet, att *le prince de Bülow* hade *Kultur* men ej *culture*. — utan efter Gebrüder Bierdimperl och likasinnade som italienarna bedöma *i tedeschi*.

Madame de Staël säger med rätta: *En littératur et en politique les allemands ont trop de considération pour les étrangers et pas assez de préjugés nationaux*. I politiken gäller nog detta uttryck ej i våra dagar, ty om man kan tala om nationell omvändelse, så är det då det gäller Tyskland. I den första delen av satsen — den om litteraturen — och då det gäller de nationella fördomarna, äga den geniala fransyskans ord ännu giltighet, ty den kulturella egenkärlek, som finnes i Frankrike och England och där kanske gått för långt, men som behövdes för att inge andra folk en hälsosam respekt, den finnes icke i Tyskland. Den hänförelse, som en Thomas Carlyle eller en Ernest Renan, en Hippolyte Taine erforo för tysk bildning, för djupet, skönheten och kraften i det tyska Faustlynnet, allt detta kunde knappast tränga ned i den stora massan av engelsmän och fransmän ens som en flyktig vördnadskänsla. Den som ej högaktar sig själv har svårt att få någon aktning av andra, och den tyska kulturen var dessutom, som Nietzsche sade, ej så homogen och därför ej så fin som den franska och engelska.

Tyskland, splittrat, fattigt, futtigt i politiken, blev i krigets och den nationella hänförelsens ässja sammansvetsat. Det mest kritiskt resonerande och desorganiserade folk hade en enhetskamp, vars märkligaste drag var, att den mig veterligt var denTysk sjöofficer. Kaptenlöjtnant Otto Weddigen och hans hustru. Efter fotografi. Weddigen var befälhavare på undervattensbåten U 9.enda strid för nationell enhet, som utkämpats och vunnits mot hela världens antipati. Det sämst organiserade folket blev det bäst organiserade folket, det mest förödmjukade folket blev det segrande folket. »Kakelugnar, öl och tobaksrök bilda», säger madame de Staël, »i Tyskland en sorts tung och varm atmosfär, ur vilken tyskarna icke vilja ut. Den atmosfären är skadlig för handlingskraften, vilken är lika nödvändig för kriget som modet.» Nåväl, man kom ut i alla fall ur denna atmosfär och det folk, som vid mitten av 1800-talet sålde sin krigsflotta, bestående av ett par träskepp, på auktion, har nu om icke den största så dock den bäst skötta flotta i hela världen.

Men en tysk är lika illa sedd i nattrock, *gemütlich schunzelnd* med porslinspipa i munnen, som om han med dragen sabel efter under av tapperhet, med sträckta ben skulle i preussisk paradmarsch tåga in i Riga. I Östersjöprovinserna är det nämligen bara tyskar som trakasseras. Alla tycka det är gräsligt, att danskarna förtryckas i Nord-Schleswig — och det tycker jag också — och hur många ha ej klagat med skäl över finnarnas och lillryssarnas hårda lott, kanske t. o. m. sorgset grubblat över hur svårt serberna ha det utanför Serbiens gräns. Men då det blir fråga om tyskar, då slutar medkänslan, även om det är de eljest så föga omtyckta ryssarna som äro det förtryckande folket. »För se tyskarna ha ett så fult språk», heter det. »Tobak och tyska är det värsta jag vet», sade redan Fredrik den stores systerson, den av tysk far och tysk mor födde Gustav III, i vars ådror varenda blodsdroppe sålunda var tysk.

Det finnes ej någon säker metod att få veta, om ett språk är vackert, men väl kan man få veta om det anses vackert. För mig personligen låter tyskan i dikt skönare än något annat språk, liksom jag anser Goethes

Margareta och Holbeins tyska husfruar vara kvinnlighetens högsta former. För de flesta icke-anglosaxare låter engelskan ful men ej simpel, för de flesta icke-tyska öron låter högtyskan, som schweizisk-tyska låter för en berlinare, d. v. s. på en gång löjlig och tarvlig.

Frisk, starklemmad och grov, en jungfru, fostrad i skogen, smidig därjämte och skön, endast är munnen för bred,sjunger Tegnér 1817 om det tyska språket. Att språket är grovt och munnen för bred, det framhölls sålunda till och med vid den enda tidpunkt under de sista trehundra åren, då vi svenskar stodo särskilt sympatiskt till tysk litteratur, och då den tyska kultursympatien — ty det finnes också en sådan i vårt land, om också ej vidare stor — grundlades genom ett i den bildade klassen flitigt bedrivet umgänge med de stora tyska författarna. Av Goethe har Tyskland haft lika mycken nytta som av tio kommenderande och segrande generaler och av Heine som av två.

Tänker man på Europa i dess helhet, så har den beundransvärda franska kulturen, för vilken man bör ha den största sympati, liksom för den lika beundransvärda tyska kulturen genom de franska 16-, 17- och 1800-talsförfattarna på grund av det vackra och i rak motsats till tyskan klara och även epigrammatiska språket, kunnat tränga mycket längre ned i de olika europeiska folken. Denna franska uppfostran har haft en betydande verkan på uppfattningen i Italien, Tyskland, Ryssland, Sverige, ja till och med i England. Dels har den räckt i 250 år och verkat hela tiden, tack vare att den franska kulturen knappast under dessa år haft några avmattningsperioder. Både konsten, teatern, romanen, biografien och den historiska litteraturen äro hävstängerna. Den franska stilen har varit klar, kortfattad och rolig, och en så ovanlig pedagogik har därför, som rätt och billigt är, fått den lön, som ej lär bli många magistrars, nämligen uppriktig tacksamhet.

Den tyska överlägsenheten i filosofi och musik har genom dessa ämnens abstrakta karaktär ej fått samma nationella betoning. Det är lättare att se att Tartuffe är fransk än att höra att den 9:e symfonien är tysk. De franska dygderna, klarhet, kvickhet och elegans, och man får väl också tillägga galanteri, ha även något mindre förolämpande dygdigt än de tyska, ordning, grundlighet och disciplin.

I det solida förakt, i den till fysisk motvilja gående aversion, som den anglosaxiska rasen erfar för »*the dirty german*», ligger naturligtvis på ytan den formellt skolades känsla av obehag mot det högljudda och påträngande, mot detTysk. Hieronymus Holz Schuher. Målning av Albrecht Dürer. Museet i Berlin. underklassmärke, som t. ex. ätande med kniv, särskilt för engelskt folk, innebär, men det är kanske allramest i den tyska disciplinen som både engelsmannen och amerikanaren se en slavisk underdånighet och den servilism, mot vilken redan författarinnan till »De l'Allemagne» i början på 1800-talet reagerade. Alla fientliga nationer beskylla varandra för smutsighet. Jag har hört den gamla historien om gästen som hade bordduken till lakan berättad i Frankrike och förlagd till en tysk småstad. I Tyskland har jag också hört den, men där som ett typiskt exempel på fransk osnygghet. Här är blott frågan om varför deTyska. Målning av H. Holbein d. y. Museet i Haag.främmande nationerna säga sig förakta tyskarna, orsaken till den engelska beteckningen »*dirty german*» torde inskränka sig till att en engelsk teater- eller restaurantpublik, jämförd med en tysk i samma ekonomiska och sociala ställning, ser betydligt elegantare ut än den tyska. Vad själva renligheten beträffar, tyckas kännare av båda folken vilja hålla på att renligheten, som är skrupulös i den högsta klassen och i medelklassen i England, kanske sträcker sig något djupare ned i samhället i Tyskland än fallet är i England. Vad den tyska toalettfrågan beträffar, för vilken de andra européerna och utomeuropéerna ha så stort intresse, förtjänar det påpekas, att redan 1909 Le Figaros förträfflige och intelligente representant Jules Huret efter långa och samvetsgranna studier överallt i Tyskland kom till den uppfattning, att den nya generationen av båda könen utmärkte sig för korrekthet även i detta avseende. Säkert är att staten i Tyskland också målmedvetet arbetar för renligheten, liksom den på ett grundligare och mera effektivt sätt än på något annat ställe i Europa och Amerika verkat för arbetsklassens höjande, säkerställande och trevnad. Under de sista decennierna har föraktet mot Tyskland i England fått en ny tillsats av hat och avund över den tyska industriens, handelns och krigsflottans kraftiga ökning. Man har talat om den tyska handelns *onaturliga* utveckling under de sista åren, och lord Crewe har från själva regeringsbänken, och ej bara i sin klubb, tillåtit sig den taktlösheten att nyligen kalla Tyskland för en uppkomling bland konungariken, »*an*

upstart kingdom».

Hur skall nu det tyska folket bära sig åt för att bli omtyckt? I politiskt avseende har en stor amerikansk tidning, med den takt och även med den sakkunskap som var att vänta från det hållet, kommit med ett välmenande råd: Kejsaren avsättes, »militarismen», d. v. s. tyska krigshären, avskaffas, och det tyska enhetsverket upphäves, så att de olika tyska staterna på något vis mot sin vilja skulle återfå sin »frihet». Då blir det fred och lugn, ej bara i Tyskland utan i hela Europa. Ja, men den tyska nationalkaraktären finnes kvar. U. S. A. har verkligen *en* originalitet, och det är att verka *selfmade* i så hög grad, attTysk härförare. General fältmarskalk v. Hindenburg. Efter fotografi. man ej sällan blir frestad att bedja dem »gå hem och göra om sig». Men lika ledigt kan ej detta gå för sig, då det gäller det vördnadsbjudande folk, som i bergfast enighet målmedvetet och med en offervillighet utan gräns kämpar för sitt och den germanska rasens bestånd mot många stora, tappra och rika nationer och mot hela världens antipati, utom en mycket stor del av invånarna i ett litet bävande stamfolk. Tyskarna, detta framför alla andra manliga folk, ha också den äkta karlaktigaegenskapen att på allvar fråga efter sina fel, ej för att få dem förnekade eller bortsmickrade, utan för att själva bortarbeta dem. Från Luther till och med Simplicissimus ha de sjungit ut om sina egna svagheter och egna löjligheter, och jag kan knappast tänka mig något mera manligt och äkttyskt än den unge officeren, som i skyttegraven med döden i sin omedelbara närhet, med varmt hjärta för de små klenmodiga stamfolken, önskar även för dem en varaktig fred och samtidigt, lika oberörd av franska granater som av de svarta, fräsande lögnböljor, som komma över Kanalen och över Atlanten för att översvämma hela Europa, utan tillgjord ödmjukhet, enkelt och värdigt frågar: »Varför äro vi tyskar så illa omtyckta?»

Jag har försökt att svara så ärligt jag kunnat: De äro illa omtyckta, därför att alltför många bland dem ännu sakna den formella kultur, den själens och kroppens smidighet, som blott gamla, självsäkra kulturformer kunna giva. De äro illa omtyckta, därför att de i större antal än andra länder äga initiativrika och bildningssökande medborgare och i följd därav utsända ett större antal sparsamma och enkla resenärer. De äro illa omtyckta, därför att de inom affärsvärlden äro litet *för* energiska. De äro illa omtyckta, därför att den disciplinens hårda skola, som de själva förstått vara nödvändig för att organisera det nya riket, sårar genom den hårda kommandotonen, och de äro slutligen illa omtyckta, därför att de äro för litet kända.

»Man kan inte *säga*, hur god en vin är», sade en gång till mig en tysk vinagent. Man kan ej säga vad det är för kraft och tyskhet som klingar ur Siegfrieds segerfanfarer, man kan icke *säga* vad som är det högsta och finaste hos tyska folket, men man kan *känna*, att must, drömmeri och styrka där hava ingått en förening, som har sin betydelse för hela världen.

Unge Siegfried är en hjälte med så stora egenskaper, att man ej får ta allt för illa vid sig, om han blåser litet för hårt i sitt horn och är litet för rufsig i håret. Leo Tolstoj. Efter fotografi.

LEO TOLSTOJS SJÄLVBIOGRAFI.1

Den demokratiska uppfattningen att alla människor äro lika och lika värda har alltid någon sanning i sig, om den också ur de flesta synpunkter är grundfalsk. Nog har väl Leo Nikolajevitsch Tolstoj mer betydelse för den allmänna världsutvecklingen än de flesta andra individer i guvernementet Tula!

Nyligen citerade Lord Curzon i ett tal Ernest Renans ord om aristokratiens stora insats i det allmänna, och han skulle då mycket väl kunnat hänvisa också till den högförnäme greve Leo av den gamla ryska aristokratsläkten Tolstoj, till honom som för så många européer fastslagit, att det rätta bedömandet av religion, lagar, konst och vetenskap endast finnes hos den ryske bonden.

1 Ord och Bild 1910.246

LEO TOLSTOJS SJÄLVBIOGRAFI.

Tolstoj förkroppsligar Ryssland, liksom Björnson uttrycker Norges väsende. Bägge äro profeter, som predika utan hänsyn till diplomati och polis, men vilka också hava förmånen av någon sorts andlig exterritorialitet som »makternas» ministres plé-nipotentiaires, vilket ej hindrar att både »maalstraevere» och »sant ryska män» kunna

kasta stenar, och att åtminstone vissa lärjungar till den profet, varom här är fråga, kastas i fängelse både i Ryssland och i andra land.

Emellertid är det ofantligt mycket intressantare att höra om hur Tolstoj är beskaffad, vad han tänker och vad han tar sig för, än att göra bekantskap med flera dussin av de muschiker, vilka något inkonsekvent av den store jämlikhetsaposteln anses samt- och synnerligen vara ej bara lika utan honom överlägsna både i världsuppfattningens djup och i rena seder. Sinnet för det historiska, för det personliga, för det äkta är i våra dagar ovanligt starkt utvecklat. Tolstoj må aldrig så mycket underkänna det historiska och det personligas roll i historien, han är i alla fall redan själv en historisk person, och vad äktheten beträffar finnas väl — för att endast beröra en sida — blott mycket få som i samma grad äro äkta ryssar och ha sitt folks behov av att »löbe Linen ud», att vara oresonligt misstänksamma mot hederligt folk av överklass och känna en sådan bottenlös sympati för alla sorters brottslingar, cl. v. s. dem som äro i mindre goda ekonomiska omständigheter.

Alla litterärt, religiöst eller folkpsykologiskt intresserade böra läsa Birukofs Tolstojbiografi, en bok vars fel är det mest ursäktliga av alla, utgivarens nästan evangeliska ödmjukhet gentemot mästaren, vilkens minsta ord och gest betraktas med samma vördnad, som Boswell visar för sin idol i den ryktbara Samuel Johnson-biografien. Men också detta sympatiska fel mildras därigenom, att läsaren, så ofta tillfälle gives, får Tolstojs egna ord i brev och anteckningar. — Man kommer vid läsningen att tänka på huru mäktigt en stor författares stämma ljuder, huru han i bokstavlig mening blir sitt folks röst.

Tyst, omätligt och okänt låg Ryssland under århundraden. Man hörde om ryska knutpiskor, man skrattade åt de långskäg-247 LEO TOLSTOJS SJÄLVBIOGRAFI.

giga bojarer, representanter för sitt land, som tappade juveler och löss på de blanka dansgolven i Londons slottssalar. Slutligen för några årtionden sedan fick Europa höra litet om samo-varer och nihilister, men i stort sett kände man om det rike, som är lika stort som månskivan och räcker från Ålands kobbar till Stilla havets strand, blott namnen på några kejsare, fältslag och freder.

Då berättade Turgenjef, Dostojevski och främst Tolstoj 0111 cle ryska studenterna, som halvsvultna men vitglödande av entusiasm resonerade om pikrinsyrebomber och generalguvernörer, byggande i fantasien den eviga fredens rike på den bloddränkta marken. Man lovade sig att mörda grundligare än de ytliga och lättsinniga fransmännen. Sedan man sprängt i luften de reaktionära och de ljummare frihetsvännerna, skulle dödsstraffet avskaffas. Melankoliskt tuggade de bleka uniformerade studentynglingarna och de renhjärtade kortklippta studentskorna på sina marmeladbitar och återfunnos så småningom allt efter temperament i galgen, i Sibirien eller i Petersburgs ämbetsrum. Man fick läsa om rödbrusiga, vodkadoftande godsägare och kaptener, som skrattade och kysstes och, då de lämnade den sista varietélokalen, ropade till isvoschiken: »Kör mej nånstans/» som det Gribojedovska bevingade ordet lyder. Man fick höra om hur Gontjarofs Oblomof i oändlighet diskuterade med sig själv, huruvida han skulle stiga upp ur sängen eller ej. Man lyssnade till Turgenjefs officerare i tsarens garde du corps, där man använde en så korrekt franska och engelska, att de ryska egen-namnen feluttalades, som om en engelsman hade gjort det, och där Turgenjef beskriver hur den första ödmjukhetskänsla en rysk furste erfor uppstod i hans hjärta, då han antichambrerade hos en mycket dyrbar Pariskokott. »Tänk att jag, en vanlig ryss, får etc.» Så kom romanen Raskolnikof med sin blandning av evangelium och perversitet, där Dostojevski visar hela sin frätande analyseringssjuka. Tolstoj själv, »den ryska jordens store författare» som Turgenjef säger, blev dock den, som genom »Krig och fred» och »Anna Karenina» väckte den stora sympatien för det mänskliga i den ryska »breda naturen», som man248

älskar i Ryssland för dess lättsinniga frikostighet, dess bristande sinne för »småsaker» och dess motsats till »tysk noggrannhet».

Hela Europa påverkades av Tolstoj, d'Annunzio, till och med, och vicomte Melchior de Vogiié hyllade honom i sin bekanta bok »Le roman russe».

Ytterligare något som Västerlandet fick av Tolstoj var en konkret föreställning om att allt ej var bysantinism i den grekiskt-ortodoxa ryska kyrkan. Det ligger säkert mycken sanning i Harnacks ord: »Hos den ryske bonden och hos det lägre prästerskapet finnes, trots all bild- och helgondyrkan, en stark och enkel gudsförtröstan, en finhet i den sedliga uppfattningen och en dådkraftig brödrakärlek, vilken icke förnekar sitt ursprung från evangelium.» Man skulle kanske kunna tillägga, att Jesus' av Nasaret och Franciscus' av Assisi fattigdomsideal är djupare förstått i Ryssland än annorstädes.

Den fullkomliga frigörelsen från ägandet och fasthängandet vid något som helst timligt, det ordagranna uppfyllandet av ordet: »Den som icke försakar allt vad han äger, han kan icke vara min lärjunge» (Luk. 14: 13), detta antisociala men storartade ideal är äkta ryskt. Om man vill tränga in i den kristnade anarkism, som i våra dagar sä djupt tilltalar den moraliska gruppen av fienderna till vår samhällsordning, bör man läsa Tolstojs liv, ett komplement till furst Krapotkins memoarer.

Hur mycket av hans liv är absolut ärligt och osjälviskt? Det är ej gott att veta. Vissa framhålla, att den fattige, asketiske greven har det ganska bra hos sin rika grevinna, å andra sidan kan man säga, att en person, som på gamla dagar lär sig grekiska och översätter evangelium för att få en klarare bild av läran, tyckes ha en starkare sanningstörst än de flesta av oss andra. Någon pose finnes det väl hos tiggaren greve Tolstoj, men troligen var även Simeon styliten lika högfärdig över smutsen på sina paltor som den cyniske filosofen Antistenes över sin mantels hål, »ur vilka fåfängan tittade fram». Den rätta ödmjukheten är den mest sällsynta ört i världen. —

Konsekvensen kan bli ett gift för människan. Loyolas heta törst efter auktoritet har, trots den goda viljan, fördärvat myc-

ken kultur och många höga värden, Tolstojs avsky för all militär, kyrklig och statlig disciplin kommer troligen att förstöra ännu dyrbarare saker.

Den andra del, som nu föreligger av Birukofs Tolstojbiografi, omfattar den viktigaste perioden i hans liv. Ar 1862 råkar man honom först som nygift 34-äring. Man får följa honom till 1884, dä nedanstående typiska rader växlades mellan honom och hans maka. Tolstoj skriver: »Jag kan icke — och vredgas nu ej på mig, min älskade — tillmäta dessa pengar och räkenskaper något värde.» Sofia Andrejevna svarar bland annat: »Nog vore det väl bättre och nyttigare, att du levde tillsammans med våra barn.

---Du svarar naturligtvis, att du lever i enlighet med din

övertygelse och att du finner dig väl därav. Nå, detta är ju en sak för sig, och som svar härpä kan jag endast säga: 'Njut av livet, som du finner bäst!' — Men det smärtar mig, att sä stora andliga krafter skola förspillas på att klyva ved, sköta om samovarer och tillverka stövlar, vilket ju obestridligen är mycket bra såsom en nyttig omväxling i arbetet, men ingalunda som huvudsaklig sysselsättning.»

Låt vara att Tolstojlärjungen Birukof är alltför okritisk mot sitt ämne, någon sorts sancta simplicitas besitter dock den man, som i inledningen berättar, hur han, då han skulle skriva Tol-stojbiografien, började med att slå upp ordet biografi i konversationslexikonet. Slutet på den definition han fann i Brockhaus, att biografien skulle ställa personen i »allsidig belysning», har han kanske ej förmått rätta sig efter, men detta arbete, utfört under medverkan av både Leo Nikolajevitsch och Sofia Andrejevna, har alla kriterier på att vara ärligt och sanningsenligt. Man får veta hur »Krig och fred» tillkom, hur den upptogs i Ryssland, och utgivaren meddelar upplysninger av stort intresse 0111 förebilderna till personerna i Tolstojs kanske främsta arbete, »Anna Karenina».

Ur hela biografien slår en till mötes en doft av Ryssland, särskilt stark i de korta rader, varmed han fäster i minnet ett naturintryck för att sedan använda det i romanerna.

»Sommarens slut (augusti). — Himlen översållad med stjärnor. — Vita svampar. Bin på kardborrarna. Köksträdgårdar-

na, lin- och hampåkrarna dofta. — Gurkskal och gurkrester. Kvinnor brunbrända av solen uppträda i prunkande granna ru-baschki men utan panjaan. I stugorna är det tyst och tomt. Efter kvällsmålet nattsvärmeri.» Hur nära känner man sig ej här det ryska!

Man märker också likheten med Sverige, detta fria sommarliv bland ängsblommor och frodig grönska, som är en så innerligt dyrbar sak för oss alla, som bo i ofantliga, glest befolkade land och njuta fylligare av sommaren mot bakgrunden av den långa och bistra vintern.

Boken är också en rysk kulturhistoria från 1860-, 70- och 80-talen. Intressant är Tolstojs möte och brevväxling med Tschaj-kovsky. Den »väldige hjärterannsakaren» brast i tårar, dä han hörde den store kompositörens D-dur-kvartett.

Även förhållandet till och beskrivningen pä Turgenjef är betecknande för de två stora. Nästan burlesk verkar Tolstojs korta anteckning om Turgenjefs besök pä Jasnaja den 22 aug. 1881. Den älskvärde gamle författaren hade, uppspelt av ungdomens glädje, dansat något cancan, och Leo Nikolajevitsch skriver lakoniskt i sin dagbok: »Turgenjef — 'cancan' — bedrövligt. — — Glädjande folkmöte pä landsvägen.» — Ja, frågar man sig, vart skall det taga vägen med den fördärvade överklassen?

Den långhårige Sjutajef med sitt toviga skägg besökte Tolstojs i Moskva. I vardagslag vaktade han boskapen och tänkte på Gud. Inbjuden till Tolstojs tillsammans med furstinnan Go-lizyn och andra höga och ädla damer, började gubben, skriver grevinnan Tolstoj, predika i kabinettet. »Snart drogo sig alla, som voro i salongerna, dit, och därmed slutade soarén.» Det var samme Sjutajef som med sin- lilla häst skjutsade Tolstoj. Under vägen fördjupade de sig till den grad i betraktelser över Guds rike på jorden, att de icke märkte vart hästen förde dem, förrän både de och teljegan huvudstupa föllo i en grop. Låter det ej som en rationalistisk moraliserande 1700-tals-fabel? Men det vore ytligt att avfärda Tolstojs djupgående omvändelse, som bildar arbetets gripande avslutning, med en hänvisning till något mer eller mindre lustigt misslyckande i detaljer. Även om251 LEO TOLSTOJS SJÄLVBIOGRAFI.

man själv misstror hans halvasiatiska visdom och hoppas på samhällsformer mitt emellan bomber och massarkebuseringar å ena sidan och broderskyssar och tsaren givande sin faders mördare pengar i stället för galgen — som Tolstoj föreslog Alexander III — ä andra sidan, så har man stor båtnad av att söka fatta vad Tolstoj egentligen vill säga. Han har — tror jag — först velat visa oss det stora Ryssland. Så har han velat peka på ett omätligt rike i våra hjärtan, som under allt lättsinne har en oro, en otillfredsställdhet, som ej kan stillas med partiella reformer. Den revolution han vill framkalla där behöver inga våldsamma medel. Hos människan liksom då frågan är om Ryssland, tror han att, sedan sanning, ödmjukhet och kärlek banat vägen, Herren skall komma i det stilla vädret.

Greve Leo Nikolajevitsch Tolstoj.

Efter fotografi. TZU HSI.1

i »långhåriga djävlar av första klassen», för att nämna oss med en av våra kinesiska titlar, ha i allmänhet allt för itet reda på Mittens rike, »Det stora rena riket». Vi veta nu visserligen, att kineserna tydligt ogillade våra planer att indela landet i intressesfärer genom någon sorts penetration paci-fique, och att dessa förslag att skifta Kinas bästa bitar mellan stormakterna ha blivit alldeles oaktuella.

Vill man, lockad av det fantasiväckande, veta något grundligare om Kina, blir det så besvärligt, att man snart får sitt lyst-mäte på exotism. Varje stad, varje flod, varje person kan ha ända till ett dussin olika namn, och önskar man lära sig språket, om också endast nödtorftigt, stöter man redan i början på något så nedslående som ordens olika betydelse vid olika tonvikt, varigenom samma enstaviga ljudkomplex erhåller flera olika betydelser eller, rättare sagt, blir till flera olika ord. I högspråket finnas fem olika toner: i) den jämna phing-sing, varvid rösten under stavelsens hela uttalstid bibehåller samma musikaliska tonhöjd och vilken delas i a) en hög jämn sang-phing och b) en låg jämn hja-ping; 2) »stigande ton», sang-sing, då röstens tonhöjd under uttalet stiger liksom frågande, 3) »fallande ton», khiy-sing, den förras motsats, samt 4) »avbruten» ton, zi-sing.

Nöjer man sig åter med en smakbit, med — för att ta en bild från det finare kinesiska köket — ett svalbo eller ett par hajfenor, så äro Putnam Weales »Indiskreta brev från Peking» och ännu mera Biands och Backhouses »Kina under sista änke-

1 Ord och Bild 1913 i anledning av Bland och Backhouse. Kina under sista änkekejsarinnan.TZU Ii SI.

Tzu Hsi med Kuang Sus gemål Lung Ju och förnämsta bihustru Jen Fei, uppvaktade av eunucker. Efter fotografi.

kejsarinnan» lättsmälta läckerheter av en doft och en saft, som nästan berusa personer med fantasi.

Samtidigt med att Mutsuhito, en av vår tids största monarker, regerade Japan, »Den uppgående solens land», styrdes Kina, »Blommornas rike», av den största regentinnan i senare tider. Hen-254

nes majestät Tzu Hsi, cl. v. s. moderlig och lyckobringande, fick under sitt långa liv hederstitlarna renlärig, av himlen välsignad, lyckosam, allnärande, glatt öppen, lugn, sansad, fullkomlig, långlivad, vördnadsfull, vördnadsvärd, ärevördig, berömd och upphöjd». Man tycker kanske att det kunde vara nog med ett namn, men då man får veta, att var och en av dessa titlar betydde ett anslag av million francs ur statskassan, begriper man att mången penningbehövande lättsinnig europeisk monark på sådana villkor gärna antoge titlarna »sparsam, kysk, nykter m. m.»

I en ädel mandschusläkt föddes 1835 den kvinna, som skulle bli Asiens Katarina II. och 1852 den 14 juni valde kejsar Tao Kungs änka 28 mandschuflickor av finaste familjer och bland dem Tzu Hsi till gemåler ät den unge kejsar Hsien Feng. Denne, en svag vällusting, som bland annat väckt sitt folks förtrytelse genom att ej, som hans förfäder brukat, utgiva goda normalupplagor av klassikerna, fann snart stort behag i den vackra, i kinesiska historien välbevandrade sjuttonåriga Tzu Hsi. Hennes goda råd vid Taipingupprorets kuvande — trots att hon blott var en bihustru — och ej minst att hon 1856 skänkte kejsaren en son gjorde, att hon uppflyttades till gemål av första graden och erhöll namnet Yi, »kvinnlig dygd». Då fransmännen och engelsmännen år 1860 inträngde i Peking och plundrade Sommarpalatset, ville hon att kejsaren skulle stanna, ty hon kunde i sin oerfarenhet icke fatta den europeiska krigskonstens oerhörda överlägsenhet, som gjorde, för att tala med en samtida kines, att européer med 1,000 kavallerister kunde driva en halv million kineser på flykten. Kejsaren flydde, »begav sig», som det officiellt hette, »på en hösttur i inspektionssyfte» och nöjde sig med att tillfredsställa patrioterna med ett skriftligt beklagande att han ej begått självmord. Det var nu många som trodde, att »om tiotusen år», det kinesiska uttrycket för när kejsaren dött, kejsarinnan i egen person skulle ta ledningen, och då kejsaren strax efter flykten avled 1861. lade »den kvinnliga dygden», som stödde sig på sin intime vän Jung Lu. beslag på det kejserliga sigillet, dagligen överlämnad myndighet», begav sig hastigt i skydd av Jung Lus soldater till Peking, varifrån hon ödmjukt tackade sinaÄnkekejsarinnan Tzu Hsi med övereunucken T.i Lien Ying

Efter fotografi.256

dödsfiender, de av kejsaren tillsatta tvenne regenterna, för deras omsorg om kejsarens likkista, men samlade under tiden omkring sig trupperna, konfiskerade regenternas väldiga skatter och lät det femåriga kejsarbarnet, »på grund av att de begagnat sig av vår späda ålder» och »i följd av deras outsägliga ondska», döma dem till sönderslitande och långsamt avlivande. Hennes heliga majestät kejsarinnan-modern lyckades dock övertala femåringen att låta nåd gå för rätt och tillåta de två minst skyldiga att avliva sig själva. »Den välvilliga modern», som gav kejsaren och hans kommande regeringstid namnet Tung Chih, »förhärskande lugn», talade i sina skrivelser något eufemistiskt om »vår starka obenägenhet att övertaga ledningen av statsangelägenheterna», som hon tillsammans med den avlidne kejsarens andra hustru, Tzu An, »moderlig och lugn», skulle sköta bakom fördragna gardiner». Bakom dessa gula sidengardiner tittade eunuckerna fram och meddelade med pipig röst Tzu Hsi, kejsarinnan av det västra palatset, varje etikettförsyndelse.

En aprildag 1865 reste sig prins Kung, tronens rådgivare, från sin knäböjande ställning mitt under audiensen. Det urgamla bruket att blott mottaga framstupa liggande personer hade till en del sin grund i de mordförsök, som gjorts mot monarkerna, och Tzu Hsi, som av en beskäftig eunuck hörde om Kungs opassande djärvhet, ropade upprörd in vakten och lät köra ut och straffa den höge mandschuprinsen, misstänkt redan förut genom umgänge med kineser och barbarer. Censorerna, de ämbetsmän, som ha laglig befogenhet att inkomma med klander till och med mot den allerhögsta personen, anhöllo att mildhet måtte visas, och kejsarinnan avlät ett nådedekret angående Kung, meddelande att »han grät bittert som bevis pä sin gränslösa för-krosselse, men», tillade hon, »prins Kung, se till, att du icke glömmer din blygsel och ånger .

Vad knäböjande inför tronen beträffar, avskaffades det för barbariska sändebud 1873. Censorn Wu inkom då med en skrivelse till tronen, däri han säger, att sändebuden från de folk, som ha fräckheten att kalla de »bondtölpar» som regera dem för kejsare, borde frivilligt befrias från knäfall, ty eljest kunde främ-TZU HSI.

Karl XV mottager en kinesisk ambassad på Ulriksdal 1866.

Samtida träsnitt ur Ny Illustrerad tidning.

lingarna, tafatta och löjliga, i sin obekantskap med kinesiska regler för uppförande, väcka skratt hos kineserna, och detta vore dels emot den gamla kinesgrundsatsen, att främlingarna böra behandlas hänsynsfullt, dels farligt, om de främmandes förödmjukelse skulle väcka deras raseri mot Kina. Wu slutar med de kinesiska hövlighetsfraser, som ibland äro lika ärligt menade som vårt: »Med utmärkt högaktning», använt till vissa personer av våra bekanta. »Jag, författaren till detta värdelösa memorial, är blott en okunnig inbyggare av ett öde och avlägset distrikt och förstår ingenting av statsangelägenheter. Jag vågar dock framlägga detta memorial, väl vetande att jag därigenom utsätter mig för dödsstraff!» Kejsarinnan biföll förslaget.

Några år förut, i början av 1870-talet, blev kejsar Tung Chih myndig. Hans moder hade ivrigt uppmuntrat hans laster, i hopp

om att sonens hälsa genom någon venerisk sjukdom skulle undergrävas. Hennes önskan gick i uppfyllelse. Dessutom tillstötte 1874 smittkopporna, vilket föranledde ett i december samma år utfärdat kejserligt brev: »Vi ha haft förmånen att denna månad insjukna i kopporna» — att fa smittkopporna anses i Kina vara ett gott omen — »och deras majestäter änkekejsarinnorna hava visat all tänkbar ömhet vid vårdandet av vår person.» Emellertid måtte ej förebudet varit så lyckligt som man trodde, ty redan den 13 januari 1875 tvungo honom hans tvenne sjukdomar att »bestiga draken».

Tzu Hsi genomdrev nu, att en späd ättling av mandschusläkt, hennes egen systerson, skulle bli kejsare. Gråtande bars den lille fursten till palatset och fick namnet Kuang Su, - Fortsättning på glansen» eller »Ärorik tronföljd». Den avlidne kejsarens efterlevande maka A-lu-té, som var havande, begick självmord för att protestera mot rättskränkningen mot den ofödde, och den nyssnämnde censorn Wu gav i »den trefaldiga pliktens tempel» ett exempel på gammalkinesisk dygd genom att som protest mot Tzu Hsis brott mot tronföljden hänga sig därstädes, sedan han i ädel konfuciansk blygsamhet skrivit en utförlig motivering till sin son: »Jag har studerat historien och blivit djupt rörd av alla föredömen av fosterlandskärlek och trohet mot monarken. Berättelserna om de gamles levnad ha stundom rört mig till tårar,

stundom fyllt mitt hjärta med jubel.---När din moder

gifte sig med mig, åtnjöt hon anseende som dotter av en gammal officersfamilj. I vårt äktenskap har hon plikttroget tjänat mina föräldrar, och hennes rykte för dotterlig ömhet är det bästa. Din hustru är en förståndig kvinna, hälsa henne från mig att varje familjs lycka beror på kvinnornas lynne — — — Se till att mina småskulder betalas, så att jag kan sluta mitt liv på ett värdigt sätt.» Till kejsarinnan skrev han: »Jag tycker mig se

hans majestäts själ svävande på den stora draken upp mot himlen. Ödmjukt offrar jag dessa år av min levnad, för vilka jag har kejsarens mildhet att tacka, ödmjukt lägger jag ner dem som en försoningsgärd inför änkekejsarinnorna för att av dem utbedja ett kort dekret till den avlidne kejsarens förmån. Jag,TZU Ii SI.

Kinesiska ambassadens besök på Nationalmuseum 1866. Teckning av F. v. Dardel.

eder ovärdige tjänare, är ingen lärd man, sådan som funnits i gångna tider. Huru skulle jag då kunna vara så lugn och sansad som våra förfäder voro? E11 man gick en gång för att taga sitt liv, och han kunde icke gå upprätt. En åskådare sade till honom: 'Är du rädd?' Han svarade: 'Ja.' 'Varför går du icke tillbaka i så fall?' Han svarade: 'Min fruktan beror på svaghet. Min död är en plikt mot staten.' I ett dylikt tillstånd befinner jag mig i dag.»

Vilken egendomlig blandning av romerskt offerväsende åt hedern och staten med buddhistisk ödmjukhet och tillika någon sorts ädel psykologisk sanningskärlek, fruktande att synas mer än2<5o

han är, ligger icke i detta gripande kinesiska självmord! »Ingen haver större kärlek, än att han låter sitt liv.» Det är en hård sak att göra det i kulregnet, under trumpetsmatter och kamraters bifallsrop, ännu svårare blir det att stilla hänga upp sig i det lilla templet vid kejsarens vördade grav. Censorn Wu, som penslat så många fraser och komplimanger, visade i handling vad som fanns på botten av hans ärliga kinesiska hjärta.

Några år förut, 1866, hade Stockholm under juli månad besökts av den första kinesiska beskickningen. En medlem av kinesiska utrikesdepartementet, mandarinen med blå knapp, Pin, av mandschusläkt, var dess chef. Hans 1869 utgivna reseberättelse meddelar, att i Yun-ku-ping (Jönköping) »kvinnorna nyfiket kommo och betraktade våra sobelskinn. De hade sköna anleten och behagliga manér. Vi hörde att de skola vara graciösa, talangfulla och dygdiga.» Ankomna till Sz-Ta-Ko-O-Man (Stockholm) togo de höga resandena in på hotell Rydberg och besökte utställningen. Aftonbladet skriver om den oblyga närgångenhet stockholmskorna lade i dagen: »Damerna visade ingalunda prov på den tillbakadragenhet, som utgör en av kvinnans förnämsta prydnader.» Man kan tänka sig hur dessa damer, bland vilka befunno sig åtskilliga av våra finaste, klassificerades av de kinesiska diplomaterna. Ambassaden såg också på Nationalmuseum »målningar och ritningar av människor, ting, fåglar, fyrfota djur, vilka voro som levande, samt berg, vatten, sol och måne, vilka lyste och voro ytterligt lika verkligheten».

Man gjorde ett Djurgårdsbesök, och hemåkningen skildrades på följande vis: »Under angenäm sinnesstämning färdades vi i skymningen tillbaka genom parken, besökte på kvällen ett komedihus och sågo ett skådespel av så besynnerlig och ovanlig art, att man icke kan beskriva dess form eller karaktär.» Det var sannolikt »Bockfoten», en revy som gavs på Djurgårdsmané-gen och som alla, inklusive »de kungliga», då måste se. En dag besökte kineserna Drottningholm, där Sveriges Tzu PIsi, änkedrottning Josefina, bodde och visade dem all artighet, och där särskilt lustslottet Kina roade dem. Onsdagen den 11 juli kl. 6TZU IISI.

Kinesiska ambassadörer introduceras hos Karl XV 1869 av B. Schildt och A. Lewenhaupt. Teckning av F. v. Dardel.

mottogos de pä Ulriksdal av kung Karl och prins Oskar. Man torde ej säga för mycket, om man påstår, att senare på kvällen, då, vid »hundens timme», efter kinesisk ticl, de »främmande djävlarna» med sitt lidelsefulla minspel och iförda frackar eller krinoliner omsvärmade kineserna, dessa ansågo sig ha kommit i egendomligt sällskap. Pin författade emellertid hyllningsdikter både till Ulriksdal, Karl XV och den vid detta tillfälle mycket aktuella Malmska valen.1 En stockholmsk »djävul» hade den oför-

1 Även 1869 besöktes Sverige av en kinesisk ambassad. Ar 1906 i april besökte en kinesisk ambassad åter Stockholm och beság skolor och kaserner, och 1909 i okt. kom envoyén Yang Shoo med följe till vårt hov för att tacka konungen för- att han låtit representera sig vid kejsarens begravning.2<5o

syntheten att rycka en av dessa diplomater i flätan och blev därför häktad.

Vid 1880-talets början blev brytning mellan Tzu An och Tzu Hsi. Den förra hade klagat över att Lien Ying, Tzu Hsis över-eunuck, använde det högst olämpliga pronominet Tsamen, »vi två», om sig och kejsarinnan och dessutom tillade sig titeln »Herre av 9,000 år», vilket var nästan majestätsbrott, då kejsarens titel var »Herre av 10,000 år». Tvisten slutade, som ej sällan var fallet i 1500-talets Italien och 1700-talets Ryssland med att den ene antagonisten tämligen oförmodat avled. Så blev fallet med Tzu An, men som »Moderlig och lugn» sade i sin avskedsskrivelse före döden: »Många hederstitlar och välgärningar hava kommit mig till del, varför skulle jag dä sörja?» När »Fortsättning på glansen» fyllt 17 år, måste han få makten, och Tzu Hsi valde då sin systerdotter Lung Yu till kejsarinna, men kejsaren lär ha varit kallsinnig mot denna gemål och föredrog tvä älskvärda bihustrur, som lystrade till namnet Pärlan och Den glänsande.

Tyvärr hade Kuang Su ej ärvt mycken fasthet av sin duktige och kloke fader, prins Chun. Denne kraftige mandschuprins, som av blygsamhet avböjt erbjudandet att fä använda aprikosfärgade sidengardiner i sin bärstol — motsvarande pä vårt uttryckssätt: åkte heller i eget än i kejserligt ekipage —, hade visat stor energi i 1880-talets strider mot fransmännen och genomskådat Sydkinas högförrädiska planer mot hovet i Peking. Då hans bärstol trängde sig fram genom Kantons trånga gator bland myllret av hundratals bläklädda vitsulade resliga kineser, säg han hatet glöda ur deras sneda ögon och tänkte nog med skäl, att den mandschuiska hårpiskan snart nog var det enda lojala de hade. »Det vore bättre», utropade han en gång i ursinne, »att överlämna riket till de utländska djävlarna än att låta det styras av dessa kinesiska rebeller.» Ar 1891 dog Chun och begrovs i ett tibetanskt böntäcke samt fick, trots en del ytterst invecklade dynastiska betänkligheter, efter mycket motstånd titeln »Avliden kejserlig fader». Ett par år efteråt började kriget med »dvärgbanditerna», som japanerna kallas av de mera resliga kineserna. Den store Li Hung Chang lyckades ej besegra Japan och ansågs

Japansk gosse ger stryk åt en liten kines.

Sinnebildlig teckning på omslaget till en japansk bilderbok om kriget mellan Japan och Kina 1895. Färgträsnitt av Kadji Ta Hanako.

därför på gammalt gott franskt 1870-tals-manér »ha förrått Kina».

En kinesisk censor skrev, att »Japans styrka är helt och hållet ytlig», d. v. s. han tycks, trots släktskapen och tusenårigt grannskap, vetat lika litet om Japans verkliga styrka som ministrarna i Petersburg tio år senare. »Och», fortsätter censorn vidare, »när man tänker på dessa trälborna dvärgar» och »hur vårt rike säljes av förrädare (Li Hung Chang), finnes det icke en kines som icke skär tänderna och önskar sätta dem i Li Hung Changs kött.» Tzu Hsi, som både fruktade och beundrade Li Hung Chang, förvisade censorn till rikets västra gräns. Det blev Kuang Su som fick skulden för nederlaget mot Japan, och sedan

hans mor, Tzu Hsis syster, avlidit, blev förhållandet mellan kejsaren och Tzu Hsi mer och mer ovänligt. Änkekejsarinnan hade i palatset »Vila och fred åt en av himlen beskärd ålderdom» vilat och roat sig men höll hela tiden ett vaksamt öga på statsmaskineriet. Kejsaren gjorde henne ofta sin uppvaktning, och övereunucken Li Lien Ying, som avskydde honom, lät monarken ibland knäböja en halvtimme, innan han släpptes in till audiens nos änkekejsarinnan. Nu, 1898, stundade stora ting. Kejsaren hade kommit under inflytande av Kang Yu Wei, en ivrig reformvän och fiende till Tzu Hsi, och Kuang Su ville taga Tzu Hsi till fånga och i ett slag omskapa Kina. Han kallade till sig Yuan Shi Kai —• Kinas nuvarande president — och föreslog honom att döda kejsarinnans gamle vän Yung Lu, vilken förde befälet över de trupper, som lågo omkring Peking. Änkekejsarinnan och hennes vänner skulle fängslas. Yuan Shi Kai svarade, att hans förtjänster blott voro som en droppe i oceanen, men att han ville tjäna kejsaren, så länge det fanns anda i hans kropp. Yuan, som en gång ingått fostbrödralag med Yung Lu, reste med första tåg till Tientsin, där Yung Lu förde kommandot, och omtalade allt, varpå Yung Lu tog extratåg för att komma till Peking, där kejsarinnan just förrättade offer vid silkesmaskarnas altare. Han uppsökte

henne och berättade allt. Kejsarinnan tog då själv trådarna i sin hand, och den 6 augusti 1898, just då kejsaren genomläste det av ecklesiastikdepartementet uppsatta böneplakatet för höstoffret till skyddsgudarna, greps »Fortsättning på glansen» av eunuckvakten och fördes till »Det moderliga ansiktet», vars rödsminkade drag torde varit ganska olycksbådande. Nio gånger fick han falla framstupa inför henne men skonades till livet. Efter en tid erhöll han dock, enligt prejudikat från Sungdynastien, den obehagliga titeln Hun Te Kung, »Hertig av förvirrad dygd», d. v. s. välmenande fuskare. Många av hans reformvänner fingo lida döden, men den ärelystne Kang Yu Wei, »Den förbannade mannen från Sydkina, djävlarnas vän», undkom kejsarinnans raseri. »Säkert måste», skriver kejsarinnan, »naturens elementära krafter undandraga en sådan man sitt skydd, och hela mänskligheten måste med förenade ansträngningar sökaTZU Ii SI.

utrota så fördärvbringande varelser.» På eftermiddagen, i »apans timme», då solen stod röd och jättestor väster om Peking, slungade Tzu Hsi sina förbannelser efter Kang Yu Wei, vars adress då var »Sverige, Stockholm, Korsholmen via Saltsjöbaden, medföljer Wahlunds båt».

Den gamla kejsarinnan, som i nära ett halvt sekel styrde världens folkrikaste och äldsta välde och låtit söndersåga upprorsmän, halshugga prinsar, prygla ihjäl förrädiska eunuckur och utdela millioner taels i välgörenhet, skulle ännu en gång fä uppleva stora faror och lida bitter smälek före sin död. Mycket har från europeiskt håll skrivits om boxarna, »de rättfärdiga knytnävarnas eviga förbund», denna rörelse som äger så stora likheter med den franska patriotligan och nationalismen i sitt intresse för gymnastik som förberedelse till revanchekriget och i den glödande fanatism, som i Kina tar sig kanske ännu mera medeltida former än i Frankrike. Rörelsen gick som en flammande eld över Kina, och man meddelade allerunderdånigst änkekejsarinnan, dels att en gud under exercisen visat sig för boxarna, vilket, som Tzu Hsi med lärdom och fromhet anmärkte, också skett under kejsarinnan Wus regering, dels att boxarna voro osårbara, över vilket förhållande kejsarinnan uttryckte sin glädje. Det är, som man hörde en fransk nationalistisk och religiös tidning berätta om hur någon from överste vid linjetrupperna fått en uppenbarelse, där han såg Jeanne d'Arc och härunder erfor en hänförd visshet om seger i revanchekriget.

Man kan tänka sig effekten på en fosterlandsälskande kines, då han i juni 1900 märkte att boxarnas nationella rörelse hade nått Peking, och man trodde, att de främmande djävlarna, avskydda redan förut genom sin löjlighet och råhet, rent av um-gingos med planer att dela fosterlandet och blandade sig i den inre kinesiska politiken. Skulle man ej äntligen våga, resonerade man i Sommarpalatset, låta boxarna på en gång utrota hela den frätande utländska ohyran? Man behövde blott låtsas, som om man ej hade någon hand med i boxarrörelsen. Legationerna blevo i ett slag omgivna, och ministrar och legationssekreterare samt deras av ett tusental marinsoldater av alla nationer bestående2<5o

skyddsvakt inneslötos av en svällande flod gulingar av alla sorter, som tassade omkring de höga murarna. Som bölande av tusentals ilskna tjurar läto deras utdragna basunstötar, och den tapprastes blod isades, då i den ljusa varma junikvällen i timtal ropet Shao Tao: bränn och döda, hördes, än som en hes viskning, än svällande ut till ett vrål som kom husen att skälva. »Främlingarna äro nu som fiskar i en gryta», sade Det moderliga ansiktet. »Under 40 år har jag för deras skull ätit mitt bröd med bitterhet och bidat min hämnd som prins Kou Chien.» De klokaste kineserna, de som kände Europas jättekrafter, vågade sig fram till tronen med allvarliga varningar. Den gamle Yung Lu föll tre gånger på sitt ansikte och påvisade faran för att främlingar kunde som straff för legationernas förstöring sätta eld på skyddsgudarnas tempel. Men han utvisades. Yuan Chang, som haft diplomatisk förbindelse med djävlarna, meddelade, »att han i allmänhet funnit utlänningarna kloka och rättrådiga i sitt handlingssätt'.

Genom en egendomlig händelse kan man följa kejsarinnans politik mot legationerna och beriktiga de lögner, som hon sedan naturligtvis måste utsprida för att ursäkta sitt handlingssätt. I augusti 1900 hittades Exc. Ching Shans dagbok omedelbart efter sedan denne höge ämbetsmans hustrur begått självmord och han själv av sin son blivit stoppad i en brunn. Här läser man om hur boxar-frägan tedde sig från nationell och officiell kinesisk synpunkt.

Putnam Weale berättar, hur en professor James en dag försvann från legationskvarteret. I Ching Shans dagbok får man veta hur det gick med professor James på den kinesiska sidan. Boxarna »förde honom sårad till prins Chuangs palats och stucko honom med sina bajonetter. — Han avrättades i morse kl. 6 och hans huvud är nu upphängt i en bur mitt i Tung An-porten. Det måste placeras i bur, eftersom det ej fanns någon härpiska att hänga det i. Uttrycket i ansiktet är hemskt, men det är i alla fall något storartat att se en utlännings huvud upphängt i porten till ett palats. — Yung Lu försökte rädda barbarens liv — prinsarna läto honom ligga på knä i flera timmar på en kedja framför dem, och hela tiden bönföll han dem att de skulle skona hans liv. Hans jämmer var svår att höra. Man har underrättatTzu Hsi.

Efter fotografi, tagen 1903.268

kejsarinnan om hans död. och hon befallde att 500 taels skulle utdelas till soldaterna.»

Med lysande tapperhet och otrolig seghet försvarade sig legationerna. Särskilt utmärkte sig dock tyskar och japaner. Den tyske ministern, von Ketteler, vågade sig den 20 juni 1900 ut i staden för att begiva sig till kinesiska utrikesdepartementet. Han blev genast skjuten. Mördaren, soldaten En Hai, tillfångatogs sedan genom en japansk spion. En Hai erkände mordet, men då man ville framhålla, att han varit drucken, svarade han: »Vin är gott, och jag kan dricka ganska mycket, men den dagen hade jag icke smakat en droppe. Tror ni att jag skulle vilja minska mitt ansvar — jag är glad att dö därför att jag dödat en av mitt lands fiender. Var god och halshugg mig genast.»

Ching Shan skriver i sin dagbok angående von Kettelers mord, att den nyssnämnde Yuan Chang låtit lägga von Kettelers kropp i en likkista, och han påstår, att »skurken försvarade sitt handlingssätt» med att »han kände den tyske ministern personligen och icke kunde uthärda tanken på att lämna hans kropp utan kista. Meng-Tsze (372 —289 f. Kr.) säger: 'Medlidandet är gemensamt för alla människor, ingen kan se ett barn falla i en brunn utan en känsla av fasa och medlidande', men dessa kinesiska förrädare känna medlidande med vårt gamla rikes fiender. I sanning egendomligt. . .»

Hög och låg, boxare eller reformkines, nästan alla dessa kineser visade det mest upphöjda mod och att de alla grundligare än vi europèer lärt sig den konst, som är den svåraste av alla och som alla behöva, att de kunna dö enkelt och värdigt. Och därav skulle de nu bli i allra största behov, ty sedan den elektriska gnistan meddelat tyske kejsaren hans ställföreträdares mord, befallde han, att mördarnas blod skulle flyta, där Ketteler dödats, och att Kina där skulle uppresa ett minnesmärke för att hedra den modige tysken, vars kejsare nu skulle tvinga Kinas härskarinna, ehuru han bodde på andra sidan jordklotet, att ödmjuka sig och halshugga sina egna vänner.

Samtidigt med att europeiska undsättningsexpeditioner anlände till Peking den 15 augusti på morgonen »vid tigerns timme»,TZU Ii SI.

rymde kejsarinnan och tog kejsaren med sig. För fyrtio år seclan hade hon själv avrått sin make att fly på detta sätt. Nu framträdde kejsar Kuang Sus mest älskade bihustru, den förutnämnda Pärlan, och avrådde kejsaren från att lämna Peking. »Stoppa ner henne i den där brunnen», var Det moderliga ansiktets kärva svar, och under det att kejsaren med gråt och knäfall protesterade, kastade eunuckerna Li och Sung ned den höga damen i brunnen.

Sedan Tzu Hsi väl repat sig från denna lilla obehagliga episod och över sin förargelse att behöva lägga upp sitt hår på kinesiskt och ej på mandschusätt, tog hennes medfödda livslust ut sin rätt. Hon intresserade sig för och förvånade sig åt hur uselt det lägre folket hade det. Om allt detta hade hon icke haft en aning, då hon enligt kinesisk etikett ej fått vara utom sina palats, och hon ömkade sig över de fattigas hårda lott. Själva resan roade henne mycket. »När allt kommer omkring, är det skönt att få se litet av världen», sade hon till Kuang Su. »Under lyckligare förhållanden vore det mycket angenämt», genmälde kejsaren beskt. Kejsarinnan komplimenterade ivrigt guvernören Yu Hsien för hans mord på de kristna missionärerna, men var nog klok att förstå att de kristne ej skulle vara lika tacksamma. Finkänslig som alltid, tillsade hon därför sin guvernör, att »priset på likkistor nu

vore i stigande», vilket på kinesiska var en uppmaning att gå och hänga sig. Den intelligenta och modiga gamla damen lyckades på bästa sätt tillgodogöra sig denna nödtvungna »hösttur i inspektionssyfte». Hon häpnade åt att ej hela Kina kunnat på två månader intaga de av blott ett tusen vita försvarade legationerna i Peking och över att den »pansrade näven», som tyske kejsaren talade om, ej var någon tom hotelse utan sträckte sig över världshavet och halva Kina, plockade ut boxarledarna och främlingsmördarna i de avlägsnaste provinsstäderna och kramade sönder dem utan hänsyn till hennes majestäts av Kina önskningar. Tzu Hsi insåg, att »ärkeförrädaren» Kang Yu Wei, som just då led rättvisa kval på den kinesiskt skötta Saltsjöbanan, hade haft rätt i mycket, men offentligt ville hon ej erkänna det. Men då hon på ett lyxtåg2<5o

återkom till Peking, dit hovastrologerna fastställt gynnsammaste ankomsttid till 1902 den 7 januari kl. 2, hade hon blivit en helt annan kvinna än då hon för ett och ett halvt år sedan flydde. Hon ville dock ej ett ögonblick ge bort något av sin makt. På stationen Pao Ting Fu hade hon fått höra, att Yuan Shi Kai — Kinas nuvarande president — och ett par andra kinesiska höga dignitärer beställt en första klassens vagong ytterligare för att fä bättre plats. Tzu Hsi gav genast befallning om att den skulle frånkopplas och gick själv in till de förbluffade herrarna, uttryckande sin höga belåtenhet med hur bekvämt de hade det och påstod att de hade fullt tillräcklig plats. Det var första gången hon for på tåg. I smått som stort visade hon, att en ny tid förestod. Sedan hon anlänt till Peking och genast offrat vid krigsgudens altare — det var sannerligen av behovet påkallat —, visade sig hennes minnesgodhet också däri, att hon utgav ett dekret om den kejserliga bihustrun Pärlan, som hon i augusti 1900 låtit sina eunucker dränka i en brunn. Mordet omdöptes i dekretet till »beundransvärt självmord», och Pärlans ande fick en ny hederstitel. Viktigast var, att hon ej blott behandlade främlingarna med den största älskvärdhet utan att hon också begrep att enda medlet att bli av med dessa brutala, vin-ningslystna främlingar var, att Kina liksom Japan skaffade sig europeisk teknik och en välövad, stor och välbeväpnad här. Att få européerna att glömma hennes mordlust sommaren 1900, att få hederliga ämbetsmän och väldisciplinerade soldater, det var vad hon nu önskade arbeta för. Ståtlig låter hennes hälsning till Peking: »Jag har nu återkommit till mitt palats i huvudstaden och finner förfädernas tempel vilande i majestätiskt lugn. Under den djupa bävan, som griper mig inför mina ärorika förfäder, känner min själ ökad sorg och förkrosselse, och jag kan blott hoppas, att himlen må förunna mig att leva för att utföra något förtjänstfullt och gagnande arbete.» Hon insåg, och det är alltid bra att börja med, »att anciennitetsprincipen som befordringsgrund har väsentligen bidragit till åstadkommandet av bedrövliga förhållanden. Då vi nu avskaffa den, sker det för att statens tjänster må skötas uteslutande av kompetenta personer,H. M:t Hsuan Tung.

Kinas siste kejsare av Mandschu-dynastien. Efter fotografi.

men om I, våra ämbetsmän, fortsätten med den gamla långsamma slentrianen, skall ingen skonsamhet visas eder.»

Tzu Hsi begrep också, att kineser och mandschuer måste för-272

sonas, och endast i ett avseende, som ej är så nödvändigt för oss här i Sverige att besinna som då frågan gäller befordringen av den dugligaste, var hon obönhörligt konservativ. Hon höll bergfast på dynastigrundläggarens varning: »Inga mandschuiska eunucker och inga kinesiska bihustrur!» Intet intrång fick göras på den härskande rasens maskulinitet, och ingen väg fick öppnas för kinesiska hovintriger. Ar 1903 dog hennes ungdomsvän, den gamle ärevördige Yung Lu. I sitt avskedsbrev till henne skriver han: »Ödmjukt beder jag att Eders Majestäts rykte alltjämt må tillväxa. Då skall jag leva, även om jag dör. Nedfallande inför tronen, slutar jag Yung Lu nu mitt memorial med min bortdöende andedräkt.» Han erhöll efter döden hederstitlarna »Lärd och trogen».

Slutligen kom den stund, då Tzu Hsis offer, Kuang Su, skulle bestiga draken. Strax förut hade Tzu Hsis gamle ungdomsvän Yung Lus späde dotterson, Pu Yi, blivit utsedd till tronföljare, för att visa den kejserliga tacksamheten mot den som i nära femtio år varit hennes stöd. Den 14 november 1908 var kejsar Kuang Su så

dålig, att han ej behövde frukta att röja sin tanke om Det moderliga ansiktet. Han nedskrev sin sista önskan och lämnade papperet till en av sina gemåler. Om Tzu Hsi skriver han: »Hon har alltid hatat oss, men till mitt elände under de sista åren är Yuan Shi Kai skulden — när tiden kommer, önskar jag att Yuan utan vidare må bliva halshuggen.» Klockan 5 samma dag avled kejsaren på Oceanterrassen i närvaro av änkekejsarinnan samt en första- och tvenne andrarangsgemåler.

Redan dagen därpå blev det storänkekejsarinnans tur att begiva sig till »De nio källorna». Strax innan hon dog, bad man henne uttala »sina sista ord».

»Låt aldrig någon kvinna mera innehava högsta makten i staten», yttrade hon, sträckte ut sig, vände, som det höves en döende, ansiktet mot söder och utandades sin sista suck. Strax före döden hade hon sagt, att hon ej ångrat något som hon gjort. Hon hade alltid blott sökt statens väl. Efter sin död fick hon större hederstitlar, än någonsin någon kvinna i Kina hade fått.Yuan Shi Kai.

Den kinesiska republikens president vald till kejsare 1915. Efter fotografi.

Hennes namn i historien blev »Den plikttrogna, vördnadsvärda och ärorika».

Den som vill ha ett starkt intryck av Tzu Hsi som hon gick och stod i Sommarpalatsets svala salar och lummiga trädgårdar bör läsa den amerikanska konstnärinnan Miss Katharine A. Carls bok om hur hon år 1903 målade den höga damen. Den visar tydligt att de Kinakännare ha rätt, som påstå att storänke-kejsarinnan under de sex sista åren av sitt liv på det mest energiska sätt och till gammalkinesernas förtrytelse sökte vara så älskvärd som möjligt mot européerna. En fransk diplomat har nyligen sagt: »Ett belevat sätt finnes numera blott i Kina», och de ge oss ett egendomligt intryck av hög och utsökt kinesisk kultur dessa den amerikanska damens skildringar av den förfining, den tysta vördnadsfulla högaktning som omgav kejsarinnan över »Blommornas rike». I de av nyplockade sällsynta blommor doftande salarna överhopades amerikanskan med älskvärdhet. Kejsarinnan, förvånande ungdomlig för sin ålder, var begåvad med en charme som tjusade alla. Som ett barn kunde hon fröjdas och sörja, hon var behagfull som en ung kvinna, och det förvånar ej, om hennes skiftesrika liv lärt henne den visdom som pryder ålderdomen. Tyst tassade man genom salarna, småleende presenterade man varandra frukter, stilla gledo båtarna över småsjöarna, under det eunuckerna uppläste med mild stämma kinesiska dikter, men under Tzu Hsis lugna yta levde alltid en omättlig hunger efter makt, som hos alla stora härskare.

Hur hade det gått, om hon fortfarande levat? Hade hon kunnat stilla det uppror mot mandschuväldet som i september 1911 började resa huvudet och som den 13 februari 1912 störtade dynastien och mandschuerna samt införde något som kallas republik under Yuan Shi Kais styrelse? Därom vet man lika litet som hur Kina, med allmän, lika, direkt (även kvinnlig?) rösträtt kommer att ställa sig till proportionella val eller officiella djävulsbesvärjelser.

Det är kanske ej förhastat att antaga, att mycket av det gamla Kina kommer att fortleva.

Ti Wang Miao i Peking.

Efter fotografi.

»Tempel till minne av dygdiga monarker under föregående dynastier.»

Det urgamla riket har lyckats utdriva många olikartade djävlar av alla kulörer, både i hjälmar och turbaner, både i kepi och pickelhuva. Det skall nog lyckas dem även under detta århundrade. För Asien har Kina alltid varit det stora kulturlandet. Då Tamerlan vid fjortonhundratalets början skulle skaffa sig det finaste för sitt harem, föll valet på små sminkade kinesiska prinsessor, som i broderade sidendräkter skulle trippa omkring i Samarkands palats. Ännu samla rika perser på kinesiskt blåvitt porslin.

Europa har hittills vetat litet om Kina. På sextonhundratalet försökte våra listigaste jesuiter genom att avmåla Jesus snedögd och förtiga hans korsdöd att närma Kina till kristendomen. Nu försöka svenska bondynglingar, som genomgått Johannelund, med mera ärlighet men kanske mindre framgång att lära Kina väster-276

ländsk visdom. Kanske skola de, liksom fiskarena vid Genesa-ret segrade över Europa, slutligen segra över Kina. Mycket av det som rör sig hos de hundratals millioner, som pyssla på risfälten, på flodbåtarna, på de oändliga områdena mellan Yunnan, där påfåglar skrika och tigrar smyga i snåren, ända till de nordliga trakter, där karavanernas raggiga kameler skrida fram över snötäcket, blir väl alltid en hemlighet för oss, men i många saker äro dock alla människor lika. Vi vilja alla ha mat och guld, kärlek och ära. Vi fasa alla för döden och det okända.

Under årets mörkaste tid, då vi fira jul i Sverige, glädjande oss åt julgalten och julbrännvinet, och röras av änglahälsningen: Frid på jorden, offrades det vid himlens altare i Peking.

Där offrade kejsaren åt sina höga förfäder siden, buljong och brännvin, där bad han för Kina till den gud han kallar Alls-våldige himlen, herren i höjden.

Är det ej som en symbol för all smärta, mänskligheten från tidernas morgon har lidit och av vilken den till dagarnas ända skall pinas med brott, blod och brand, att på altaret en levande tjur förtärdes av offerlågorna och att, under det hans vrålande fyllde luften, ur tusende kinesstrupar steg mot stjärnorna hymnen: Allmän fred.

VÄRLDENS BARNKAMMARE.[1]

Afrika, där visdom och grubbel över de stora gåtorna, såvitt vi veta, först hade sitt hemvist, där allvarliga solpräster i tempel, större och fastare än vad någonsin förr eller senare tillkommit på jorden, i heliga skrifttecken sökte tyda frågan om vårt ansvar inför evigheten, i denna världsdel har också sedan tidernas morgon och till våra dagar funnits det största antalet barnasjälar. I månens silverljus ha under årtusenden negrerna efter de mest tröttande dagsmarscher, glada och flinande, dansat sin cake ivalk kring eldarna utan att det minsta låta störa sig av hungriga lejons rytande.

Från Taffelberget, omkring vars mörka hjässa vita moln skocka sig och som hälsades av Ostindiefararen, skeppsprästen Jakob YVallenberg med orden:

I, afrikanska berg, som städs orörda stå, fast alla djupets svall mot edra bottnar slå, och vädrens grymme kung på edra höge kullar sin stormbekläclda vagn i dundervirvlar rullar, ack, tager mot ett folk från Bores kalla bygd, som nu i edert sköt' har sökt en stilla skygd.

Opp, hottentottska släkt, att svenska flaggen ära!

— till Alexandrias Faros, som sedan den tid den var ett av världens sju underverk vänligt blickat över Medelhavet, visande inloppet till kulturens Afrika, reste juli 1911—mars 1912 greve Eric von Rosen och docenten Fries från hottentottskorna med naturlig turnyr, förbi flodhästar och elefanter med omisskänneliga

1 Ord och Bild 1913.278

likheter med dessa mörkhyade skönheter till det Egypten, där en gång Kleopatra kysste bort en värld för Antonius och där nu fezprydda paschor på operasalongen i Kairo med välbehag åtminstone se på den europeiska kultur, som representeras av smärta ladies med borttrollade höfter. Under marschen bars den blågula flaggan framför den lilla svenska karavanen.

Eric von Rosen har i en ypperlig bok med gott humör och för en upptäcktsresande — och för andra också för resten — klädsam blygsamhet låtit alla, som vilja erlägga 5 kronor, på ett bekvämt sätt i fantasien få vara med om den längsta resa som kan göras i Afrika.

Snart blir väl järnväg färdig genom hela världsdelen, och om man också kan vinna på järnvägsaktier, så förlorar man i stället i poetiskt och estetiskt hänseende på att världens härligaste naturpark blir förstörd. Det är sorgligt

nog att tänka sig stinkande motorbåtar på Hornavan, men man ryggar nästan ännu mera tillbaka för utsikten, att simbyxor skola bli obligatoriska vid Bangveolosjön.

En glädjekälla för forskare äro dessa primitiva folk, där man kan få se huru våra egna förfäder hade det på den tid, då de tände eld med två träbitar, levde i träsk eller, som de tidigare stenåldersfolken, oförvillade av alla konstdoktorer och musei-herrar, på sten- eller benflisor expressionistiskt utförde sina djurbilder. Sydafrikas bushmän torde ha varit de sista verkligt primitiva på detta område.

Under den 3,000 kilometer långa järnvägsresan i Sydafrika stannade Rosen bland annat i Bulawayo i Rhodesia, där ännu under 1890-talet matabelekungen Lo Bengula lyckats hålla sig kemiskt ren från vår tids undfallenhet för radikalism och fri kärlek, ty han var så konservativ, att han från det s. k. »Hövdingebergets» brant lät nedstörta oppositionens ledare, och så moralisk, att han från den »Havande kvinnans berg» lät de mödrar, som utom äktenskapet blivit välsignade med avkomma, beskriva samma obehagliga kurva som vänsterledarna.

Det bör vara uppfriskande att mitt i Afrika dröja något vid Zambesiflodens väldiga Viktoriafall. Ofantliga vattenmassor störta279 världens barnkammare.

Hottentottska. Efter fotografi.

ned från en höjd, som är fyra gånger Katarinahissens i Stockholm och bredden motsvarar avståndet mellan Odenplan och Slottet.

Vid Ndola slutade järnvägsresan, och fränsett en ångbåtstur på Tanganyikasjön — sjön är visserligen längre än avståndet mellan Malmö och Stockholm — hade Rosen att tillryggalägga 2,000 km. gående eller roende, d. v. s. ett avstånd lika långt296

världens barnkammare.

som från Sverige till Afrika, för att nå fram till ångbåten på Vita Nilen. Att det ej skulle bli vad man kallar en promenad, märktes redan första dagen. »Vi måste», hette det, »färdas över en gräsbevuxen sumpmark, där vi plumsade till höfterna i gyttjan, medan det knivskarpa gräset skar sönder armar och händer.» Att säga hur det »ser ut» i Afrika är litet vanskligt. Hur ser det ut t. ex. i Europa? Men att det ej bara är Sahara som är torrbränt, måtte vara ett faktum. Frukterna lära också, efter vad greve Rosen påstår, i allmänhet vara dåliga och sura, gräsmattor att rulla sig på äro ytterst sällsynta, och ett uppfriskande bad i värmen är förenat med så stora faror, alldeles frånsett de ymnigt förekommande krokodilerna, att man helst låter bli. Bland annat otyg har man att befara ett bett av tse-tse-flugan, som överför den dödande sömnsjukan.

Det är verkligen svårt att förstå huru infödingarna kunna hålla humöret uppe, men det tyckes blott vara i Centralafrika som visdomsordet »Mensc-h, ärgre dich nichP är obehövligt. Rosen berättar huru de unga baushiflickorna med gälla gnägg-ningar, en älskvärd hälsning, som väl närmast motsvarar den i Sverige så sällsynta »vänliga nicken», närmade sig karavanen och följde den, dansande one-step och andra, som författaren mycket riktigt påpekar, om parningslekarna minnande dansarter.

Man torde ej säga för mycket, om man påstår, att negrerna gärna äta kött. Den som läst Dudley Kidds roliga och upplysande bok »The Bull of the Craal», översatt på svenska under titeln Kraalens tjur, får en känsla av att negrerna i Sydafrika tala om djurkött lika mycket som enligt Lumholtz australneg-rerna tala om människokött och operaartisterna om sina kapellmästare och regissörer, om också icke med samma belåtenhet.

»Tala negrerna bara om kött?» frågade jag en gång en person, som för gradmätning levat några år i Centralafrika. »Nej, de språka också litet om sina fruntimmer», sade den svenske vetenskapsmannen. Det är precis som hos oss, då efter en supé med dans de äldre och yngre herrarna mer eller mindre svärmiskt behandla hummerrisollernas och damernas företräden. Samma person berättade för mig, att hans engelska kamrater hade tagit281 världens barnkammare.

Greve Eric von Rosen med en fälld hartebfest-tjur. Efter fotografi av R. Frif.s.

med sig en av negrerna till London, och då denne återvänt till Afrika, tillfrågades han om vad som slagit mest an på honom i jättestaden. »Köttsaluhallen», svarade han utan betänkande. Liksom vi i National Gallery tveka om vilken som är ljuvligast, en madonna av Botticelli eller en av Fra Filippo Lippi, så vacklade negern entusiastiskt mellan oxkroppar och kalvlevrar.

Greve Rosen har själv berättat för mig, huru alla hans bärare, sedan han nedlagt ett större antal antiloper, nedfallit för honom och, hungriga och beundrande, hyllat honom som »det myckna köttets herre».

Den sextonde marschdagen nådde karavanen Bangveolosjön, och författaren beskriver stämningsfullt, hur han och hans kamrat njöto av tropiknatten för att slutligen draga sig tillbaka till282

världens barnkammare.

sina tält och där impregnera sig med svenskhet genom att läsa var sin del av Heidenstams »Svenskarna och deras hövdingar-. Liksom Blasco Ibanez i sin berömda roman Canas y barro1 skildrar det spanska träskfolket vid Albuferasjön nära Valencia, så har Rosen för första gången beskrivit dessa okända afrikanska träskmänniskor, batwafolket, som lever i sina hyddor mitt i gungflyn och bland blommande näckrosor. Här dyka de efter näckrosrötter, skjuta med sina bågar efter de plumsande träsk-antilopérna, här bli de i vidrigaste fall ihjälklämda av de jättestora pvthonormar, som kräla i träsket. För dem som äro särskilt rädda för fukt lämpar sig ej Bangveoloträsket, men invånarna där trivas bra. Barnen krypa förnöjt omkring i gyttjan, männen spela på bågsträng som på ensträngad harpa och kunna ibland låta strängen vina olycksbådande, då de med behagfull hållning skicka en av sina, med ohyggliga hullingar försedda, förgiftade pilar mot en fiende.

Under färden från Bangveoloträsket till Tanganyika sköt Rosen ett par elefanter, dessa väldiga kvarlevor från forntiden, vilka än ljudlöst, som i detta fall, glida fram i skogen, än larmande och trumpetande knäcka fotstjocka träd.

Man erfar en viss stolthet över chefsegenskaperna hos vår ras, då man hör att i hela nordöstra Rhodesia, ett område större än England och Skottland tillsammans, blott finnas 250 vita, men att dessa äro tillräckliga för att sätta fart i vägarbetena och styra och ställa i detta enorma land.

Genom trakter, nu nästan utdöda i följd av sömnsjukans härjningar, nådde karavanen Tanganyikasjön, över vars fräsande blågröna vågor expeditionen guppade fram på den lilla tyska båten Hedwig von Wissmann. Den 20 meter långa ångaren hade i 10,000 mansbördor burits från kusten tilj den centralafrikanska jättesjön och där hopsatts. Den uppehåller nu en oregelbunden trafik på denna sjö. På andra sidan om den av dekorativa eufor-bior omgivna Kiwusjön nåddes själva julaftonen en bäck, som flöt norr ut och tillhörde Nilens vattenområde. Efter ytterligare

' Översatt till svenska under namn av »I vass och dy».Fransk bondkvinna med sitt barn. Teckning av J.-F. Millet.

Moderligheten är en allmäntmänsklig dygd, men den är också typiskt fransk. Innerligare och skönare än av Millet har den sällan skildrats i konsten.284

världens barnkammare.

Den nyssnämnde svenske gradmätaren hade på min fråga, hur det stod till med den äktenskapliga troheten i Centralafrika, svarat, att man i allmänhet ej var så förfärligt noga, men att det ansågs korrekt för vanligt folk att hålla sig ifrån hövdingefruar och furstliga negresser. Visade sig dessas vitala charm och dragningskraft vara för stor, brukade hövdingen knipsa bort ett öra på den skyldige mannen, och, tillade min sagesman, efter en stunds betänkande, »man ser ofta män med ett öra i dessa trakter».

y,Es ist eine alte Geschichte.'» Rosens nye bärareuppsynings-man hade älskat en av konung Kabaregas gemåler. Den svartsjuke Kabarega nöjde sig ej med ett öra utan skar, bland annat, av båda öronen, båda läpparna samt avhögg även båda händerna, som så lidelsefullt och djärvt hade gripit efter den alltför vänligt flinande furstinnan.

Är det ej som en predikan för alla sura och knarriga, modstulna och molokna, att varje gång hans, åtminstone vad

slutresultatet beträffar, olyckliga kärlekssaga berördes av tolken, skrattade negern förnöjt med sitt stympade ansikte.

Helt naturligt säga många människor: »Går det till så där i den stora afrikanska barnkammaren, då måste, bara för det, de vita ingripa.» Det är onekligen väl patriarkaliskt, eller vad man vill kalla det, att, som Rosen berättar, en musikalisk hövding blev så förtjust i sin spelman, att han lät sticka ut ögonen på honom, för att han ej skulle söka engagement på annat håll. Så kraftiga metoder vågar man ej använda mot t. ex. herr Forsell.

Många nationalistiska negrer föredraga emellertid att få sina händer avhuggna av inhemska furstar framför att få dem straff-amputerade av det väl energiska Kongokompaniet, därför att de varit för lata i kautschuksinsamlandet.

Man tycker kanske att toalettfrågan skulle spela en underordnad roll hos folk, som gå nakna, men lika väl som vår stammoder Eva helt säkert placerade sitt fikonlöv på något kokett vis, så ha barikvinnorna, vilka som enda plagg använda en lövruska såsom turnyr, kanske mycket arbete med att få den attBågskytt av batwastammen. Efter fotografi av E. von Rosen.286

världens barnkammare.

»sitta väl». Denna ruska har dessutom den fördelen, att man därigenom vet att vederbörande måste vara fru, ett praktiskt bruk, om man därnere presenterar damer lika otydligt som i svenska salonger.

Från Gondokoro fortsattes resan i ångbåt utefter Vita Nilen. Det måtte vara ett härligt nöje att från en välbehållen båt, njutande sin iskalla lemon squash, blicka på flodhästar och dinka-negresser, allt med en kombination av västerländsk vetgirighet och orientaliskt lugn. Författaren berättar, hur genomkomiskt det var att i en turistflock av herrar och damer göra besök i land, där ståtliga shillukkrigare med kodynga använd i stället för brilliantin i håret och spritt nakna dinkanegrer, omsorgsfullt insmorda med, enligt deras synpunkt klädsam ljus lera, läto sig beundras. De senare ha inövat en viss enbent storkställning, som anses för speciellt världsmannamässig i dessa trakter.

Greve von Rosen har alla skäl att vara nöjd med den vackra bok, däri han så sympatiskt beskrivit sin färd. Han visar sig höra till dem som förstå både allvar och skämt, och i denna bok för lekmän kunna tusentals svenskar få tillfälle att göra en angenäm bekantskap både med Eric von Rosen och med Afrika. Den unge forskaren utger nu ett större arbete, där det väldiga materialet vetenskapligt bearbetas.

Snart skall hela den afrikanska kontinenten vara civiliserad eller exploaterad, hur man nu vill kalla det. Flodhästarna skola sova i zoologiska trädgårdar, shillukkrigarna använda eau de cologne, barikvinnorna på etnografiska museer medlidsamt betrakta sina gamla risiga turnyrer, endast baushikvinnorna kunna lugnt fortsätta med sin one-step, ehuru i fullt anständiga toaletter.

Man känner sig litet beklämd vid tanken på detta.

Rosen omtalar, hur karavanen en morgon tågade förbi en bariby. Just när solen höjde sitt röda klot över papyrusträsket, stämde alla kvinnorna upp ett klagoskrik, ty någon hade dött under natten. När jag läste detta, trängde sig den tanken på mig: Så ha mina förfäder kanske tjutit en gång, då döden gästat grottan och en nyfödd dag kom dem att känna saknadens bitterhet. Ur dessa skrin ha under tusentals år de harmonier fötts,287 världens barnkammare.

som röra oss i en Chopins sorgmarsch. Negrerna ha hållit sig kvar på samma ståndpunkt, levande i nuet, skrattande och gråtande som barn. Kams söner voro sådana redan då Moses dundrade på Sinai, då Roms vällustingar berömde de välformade negresserna — nigra sed formosa —, då den medlidsamme katolske patern, för att bespara indianerna det hårda arbetet, rådde att hämta svarta slavar från Afrika till Amerika, och likadana äro de nu, då de nedmejas med våra kulsprutor och snabbeldskanoner. Den bistraste tiden för den stora afrikanska barnkammaren har varit vår känsliga tidsålder, »barnets århundrade».

Negerflicka från Bangveoloträsket. Efter fotografi av E. von Rosen.. KARL XII.1

Svenska voro icke många droppar av Karl XII:s blod. Hans älskliga moder, den vackra och milda danska, som Karl XI tagit för att, som denne kärvt sade, »gé honom barn, men inga råd», hans fars Holstein-gottorpska mor, hans farfars tyske far ha gett Karl XII:s blod en dansk-tysk blandning. Men betyder blodet så mycket, som antisemiterna påstå? Har ej Yrjö Koskinen, f. d. Georg Forsman, blivit en god representant för finskheten. Karl XII själv har ej så få finska drag utan någon finsk släktskap. Miljö och uppfostran äro oftast starkare än blodet. När fråga är om Karls uppfostran, anar man hans framtid, redan då man får höra de ord, hans lärare Nordenhielm yttrade till den sjuårige gossen vid slutet av deras pedagogiska disputationer: »Därmed fick Herren överhanden, och den måste giva tappt som mindre förmår. — Rätt och fullkomligen svarat, och alltså behåller Herren ännu Victorien över mig efter sin gamle vane.»

Karl XII har varit orättvist nedsvärtad, men det finnes kanske ingen människa som varit så hänsynslöst hyllad. Professor Quen-nerstedt säger gillande: »Bland våra egna stamförvanter har han i en fördärvad och trolös tid gällt som en rättens och renhetens kämpe, ja, rent av som en Messias.» Voltaire, vars storhet ej får komma oss att glömma hans ytlighet och som är så olikartad med professor Quennerstedt som möjligt, yttrar om Karl: »Han är kanske den enda människa och hittills» — detta skrevs visserligen vid 1700-talets mitt — »den enda konung som icke haft någon svaghet.» Ja, man har gått så långt, att Karl XII blivit kallad human.

' Idun 1912.Karl XII. Målning av David von Krafkt." Gripsholm. 19—10440.1. Laurin, Folklynnen.^290

Liksom människorna aldrig skola komma överens huruvida Julius Cesar var av godo eller ondo. var sympatisk eller osympatisk, skall man allt efter temperament i Karl XII-gestalten stryka under de stora sidorna eller »svagheterna», om man i motsats till Voltaire tror att han hade sådana. Huru som helst har man även utan kunskap om väglaget i Ukrajna 1709 och utan att ha läst sultan Achmed III:s hemliga anteckningar om sin höge och orolige gäst, om de nu återfunnits, i likhet med doktor Anton Nyström, kapten O. Kuylenstierna, Voltaire och de flesta medlemmarna av Karolinska förbundet rätt att tycka något om den person, som ställes upp som en svensk idealbild och som redan vid 1700-talets mitt några årtionden efter hans död av Olof von Dalin, så rationalistisk denne än var, placerades bland himlakropparna, som vår gudomliga ledstjärna.

Kapten Oswald Kuylenstierna har om sin hjälte skrivit en bok avsedd för den stora allmänheten.1 Han framställer också felen, men så, som en brud på bröllopskvällen tror sig rättvist bedöma sin brudgum. Säkert skola andra lika förälskade kaptener och professorer tala om Kuylenstiernas underskattande och fnysa av förargelse åt att han alls understått sig att beundra och skriva om deras hjälte. Liksom alla ärliga kärleksförklaringar är den Kuylenstiernska boken något rapsodisk. Det är oftare det varma hjärtat än det kalla huvudet som talar. Men en mängd ibland hittills okända smådrag meddelas ur Karl XII:s sagolika liv, och hela den beskrivande delen av boken har en flärdlöshet, som väl sluter sig till ämnet. Huru målande är ej den allt igenom historiska skildringen hur kung Karl går och lägger sig. »Det är kallt i rummet, och Karl tager sin kappa och breder den över den på golvet sovande pågen. Så drager han sin värja och sätter den med en kraftig stöt fast i det låga taket över bädden för att hava den till hands i händelse av ett fientligt överfall. Därefter tömmer han ur ett par av sina många fickor Gustav II Adolfs miniatyrporträtt och en bönbok, som också tillhört den store konungen. Så läser han vid skenet från

1 Karl XII, hans öden och hans personlighet av Oswald Kuylenstierna.

talgljuset ur denna bönbok, men klockan är tio och sömnen tynger hans ögonlock. Karl sparkar av sig de stora ryttarstövlarna och går till vila.» Boken överflödar av autentiska och pittoreska smådrag, som i mitt tycke göra den mycket roligare och värdefullare än alla romantiserade omstuvningar.

Huru ser man ej den tidens Stockholm framför sig, då man läser om hur prinsen äter middag med sin pappa och sina systrar i »Kongsträdgården, som är vid S:t Jakob», eller hur han med Apelman, Wrangel och Hård som trettonårig gosse skjuter vargar på Djurgården eller får vara med, då hans pappa »drillade hela guardiet».

Förmodligen ha under de sista tvåhundra åren lika många lärda svenskar funderat på att göra en folkbok över Karl XII, men de ha antagligen ansett att ytterligare femhundra år av trägna strategiska, taktiska, språkliga och historiska studier behövas, innan vanligt folk i Sverige skola få läsa om kalabaliken i Bender. Jo, det är sant, Fryxell skrev en folkbok om Karl XII, men han lär ju haft »galiga» åsikter.

Sedan Voltaire, den förste med de riktiga åsikterna — i detta stycke — 1731 gav ut sin berömda Charles XII, översatt till alla språk, det arbete som gjort Karl XII världsbekant genom sin ypperliga och klara stil, har ej utkommit något likvärdigt arbete, där vanliga människor kunna få läsa, ej bara om fackmännens osäkerhet om Karls förhållande till operationsbasen väster om Weichsel, utan där man får höra om hela hans liv från junimorgonen 1682, då en prins föddes i Stockholms slott och samtidigt en häftig storm blåste tegelpannorna från husen, och till den adventsöndagsafton i november 1718, då tafifeltäckaren Hult-man i kulregnet frambar konungens kvällsmåltid och en norsk muskötkula genomborrade Karls huvud. Det är en sådan bok Kuylenstierna velat skriva, och därför har man skäl att vara honom mycket tacksam, även om den historiska forskningen skulle ändra ett eller annat i boken förekommande. Han kan trösta sig med att ha lärt många svenskar att beundra kung Karl den unge hjälte, den Demir-basch, Järnhuvudet, vars bragdrika, lätt romantiserade liv, tolkat med turkiska och arabiska

krumelurer, ännu i dag vid sidan av hans likes, Alexander den stores, finnes till salu i Mindre Asiens och Syriens basarer och slukas av de fez- och turbanprydde.

Man kan angripa Karl XII:s minne med någon sorts pervers under senare 1800-talet typisk svensk lust att förringa och bortförklara våra stora minnen, men man torde väl alltid ha både rätt och skyldighet att nyktert se på de, ej minst på senare tiden återuppdykande försöken att förhärliga Karls egendomliga person och ge varje hans ord och handling sakrosankt betydelse. Tror man, att han i något var människa, så hade han nog även fel. Hans största fel var dock hans inhumanitet. Jag vet mycket väl, att han bredde kappan över sovande pager, kallade sin syster mon coeur och begrät både Hedvig Sofia och hennes »lille Karl Fredrik» med bitter och uppriktig smärta, men djupare sett var ej bara hans huvud utan också hans hjärta av järn. Människans väsen är inkonsekvens. Karl var ovanligt konsekvent och därigenom ovanligt litet mänsklig. En isig fläkt slår en till mötes från detta matematiska snille, som med de flesta av sina matematiska medbröder har den sorgliga egenskapen att få allt som rör det organiska livet alldeles om bakfoten och som med ett evigt småleende på läpparna — hur hemskt är ej redan detta — i järnhårt rättshaveri, med det mest konsekventa hjältemod, tigande störtar sig och sitt folk i fördärvet. Även sedan man dragit av rundligt på det som kan skrivas på ett mera otympligt martialiskt uttryckssätt, återstår i hans egna brev mycket, som måste göra den opartiske betänksam. I brevet till Rehnsköld juni 1703 skriver han: »Jagh skickar i måron ochså härifrån Cavalleriet at aldeles fördrifva dhet Canalliet, som här ströfvar ikringh och at göra rent igen för tillförseln 6kull, som och at afstraffa dhe olydiga och medh svärdh och brandh till uthdrifva Contributionen, så at förr een oskyl-digh skal lida, en een skyldigh skal slippa.» Det är, som om man hörde Tilly, vilken även i nykterhet, renlevnad, hårdhet och fromhet var Karls like, men orden äro otänkbara i Gustav II Adolfs mun. Är det barnslighet eller inhumanitet, då han lyckönskar Rehnsköld till segern vid Fraustadt? Han skriver:

»Jagh frögdar migh öfvermåttan at H. Generalen och dhe brafva regementerna hafva hafft dhenna förnöjelsen til at hålla een så skarp och lustigh lek.» Det kan också vara en sorts humor, en humor, som påminner oss om hans hemska skämt med fältsjukan i hären: »Hoffolket de äro vekliga här och sjukna något. H. Nils Camerat Aronius har dragi åf. Apotekaren, fast han hade alla kryddor, har ock måsta däran och åthskilliga andre.» Han var, har man sagt, »det lättsinnigaste dygdemönster som någonsin levat», och liksom spelaren trodde han på ödet eller, rättare sagt, han lät i ordets alla meningar »det gå på Guds försyn». Då Karl spelade schack, berättas det att han ville låta kungen vara för aktiv. Karl hade i hela sitt liv det ohyggliga felet att ej lita på någon. En beundrande utländsk fackman och krigshistoriker skriver: »Hänsynslöshet var en av huvudegenskaperna i hans karaktär, och

den orsakade, att han, oaktat alla sina framgångar, i verkligheten vann ingenting, emedan han ej i verkligheten beaktade befintliga förhållanden. Hade han för varje gång dragit mera vinst av det politiska läget än han gjorde, så skulle han säkerligen för en lång tid bevarat åt sitt land den maktställning, till vars försvar han drog svärdet. Att så ej skedde, bör Sverige ej klaga över; denna ställning, som steg vida utöver dess krafter, skulle förr eller senare gått förlorad, men ett har Sverige vunnit genom sin nationalhjälte, något, varför det är honom tack skyldigt för evärdeliga tider, att han genom sina bragder kastat en glans över de svenska vapnen, som aldrig skall förgå.» Utan att vilja bortförklara något av värdet av denna glans, må det tillåtas dvärgaklokskapen att önska den förbunden med något mer av Axel Oxenstiernska synpunkter.

Man kan ej frigöra sig från den känslan, att hos Karl XII finnes ett drag av något psykologiskt onormalt, och detta drag fjärmar oss från hans person, liksom det gör det från Kristina, den föregående riksförslösande monarken. Det mest mänskliga, det irrationella och mest sympatiska hos den snillrikejärnhårde, fullkomligt originelle hjälten är hans gudsfruktan. Man riktigt gläder sig åt, att han kan böja knä för någon. Fänriken Petre berättar hur han vid Buditsche den 6 juni 1709, några veckor294

före Poltava, såg Karl hålla morgonbön under en ek. »I detsamma blef jag hwarse att Hans Kungl. Maijrtt låg på sijna blåtta knän och gjorde sin bön till Gud wid ett stort trää i gården, som för des quarter belägen war, hwilken bön förrättades med största devotion, så att jag det intet anskåda kunde utan öfwerflödiga tåhrars utgutelse, hwarpå jag mig till wachtparaden skyndade och öfwersåg mitt manskapp.» Det är en fläkt av en eeendomlie värme över dessa ord. Det fanns således ett ställe

o o

i Karls hjärta, där ångest och kärlek kämpade, och den man, som fått de flesta och bittraste svenska tårar att rinna, framkallade också sådana av en annan sort, som smälte bort något av den isiga hårdhet, som eljest gör Karl XII, den ensamme hjälten, så främmande för oss vanliga människor.

Karl XII:s sarkofag i Riddarholmskyrkan.

Ritad av Nikodemus Tessin d. y., utförd i Amsterdam 1735. Ar 1916 har det föreslagits att ersätta den med en snyggare och mera tidsenlig, vilket måhända vore mindre lyckligt.Albert Engström. Självporträtt.

ALBERT ENGSTRÖM SOM FÖRFATTARE.

Strix 1909.

Det är svårt att yttra sig om honom, som är lika rädd för rökelse som den gamle hedervärde Djävulen, en personlighet som Albert Engström förstår, och för vilken han i dessa tider av halvhet och mjäkighet skulle kunna vördsamt petitionera hos domkapitel och kyrkomöte: »Låt oss behålla vår gamle Djävul!»

Det berättas, att man under antiken en gång hörde en väldig stämma ropa över vattnen: »Den store Pan är död.» Skulle över våra stationssamhällen med hus av korrugerad järnplåt, med bensinparfym och sulfitdofter ljuda ropet: »Den gamle Fan är död», så skulle Albert Engström sörja som över »ett besynnerligt dödsfall», ty han gläder sig åt att »Tusan traskar omkring till och med i Härjeådalen», och detta pietetsfulla sinne för allt296

gammalt och fornt ryser mest av allt vid tanken på att vi alla skulle ha blivit definitivt tama, måttfullt tärande vår pomril, så att magen ej skadas, och diskuterande i parlamentariska former om bakterier och proportionella valmetoder. Engström älskar innerst vildheten, naturgrunden. Ellen Key skriver om »kvinnans vildhet» och menar, att det är ett ganska tunt lager av konvenans och små choser och poser, som omgiver hennes varelse, men att under detta finnes naturen själv med dess hat, grymhet och kärlek. Hon är hänsynslösare än den visserligen till

det helas båtnad av lagkulturen mera anstuckne mannen. Då det är fråga om kärlek, mystik eller konst och dylika trevliga saker, i vilkas dyrkande man gärna ger den sociala synpunkten den s. k. fan, är det ganska välgörande att också bland män träffa på naturgrunden utan att behöva gräva för länge.

Engströms författareskap har sin förnämsta dyrbarhet i denna vildhet. »Anden skall inge eder vad I skolen säga», heter det, och det är som om den svenska anden talade med Engströms mun. Det är helt enkelt ett mysterium, hur varje ord av honom smakar svenskt. Vare sig nu det är frågan om nytjärade båtar eller smultron eller ljushåriga flickor i bomullsklänningar, så har allt en svensk arom av så genomträngande art, att jag tycker en fattig hemlängtande emigrant i Illinois kunde drivas till självmord genom att läsa en bit av Engström.

En egendomlighet hos Engström är den suveräna skicklighet varmed han behandlar formen. Med samma lätthet med vilken han skiljer grisslor, skarvar, trutar och skäggdoppingar, rör han sig inom prosodiens irrgångar och resonerar som en Homerus-tolkare i Alexandria om hexameterns egenskaper. Några citat äro ej behövliga. Vi ha ju Strix, denna cornucopia volup-tatis och thesaurus omnium scientiarum. Han är nästan klassisk lärdomspedant denne man, som eljest minst av allt är pjåskig i ordvalet, då han skriver sitt modersmål. Man »badar sitt hjärta» i hans svenska. Engström skrev om det gamla dalamålet, att man fick liksom »en smak av blod och hedendom i munnen», då man efterhärmade dess åldriga ljud. Albert Engström. Självporträtt.

ALBERT ENGSTRÖM SOM FÖRFATTARE.

Strix 1909.

Det är svårt att yttra sig om honom, som är lika rädd för rökelse som den gamle hedervärde Djävulen, en personlighet som Albert Engström förstår, och för vilken han i dessa tider av halvhet och mjäkighet skulle kunna vördsamt petitionera hos domkapitel och kyrkomöte: »Låt oss behålla vår gamle Djävul!»

Det berättas, att man under antiken en gång hörde en väldig stämma ropa över vattnen: »Den store Pan är död.» Skulle över våra stationssamhällen med hus av korrugerad järnplåt, med bensinparfym och sulfitdofter ljuda ropet: »Den gamle Fan är död», så skulle Albert Engström sörja som över »ett besynnerligt dödsfall», ty han gläder sig åt att »Tusan traskar omkring till och med i Härjeådalen», och detta pietetsfulla sinne för allt296

gammalt och fornt ryser mest av allt vid tanken på att vi alla skulle ha blivit definitivt tama, måttfullt tärande vår pomril, så att magen ej skadas, och diskuterande i parlamentariska former om bakterier och proportionella valmetoder. Engström älskar innerst vildheten, naturgrunden. Ellen Key skriver om »kvinnans vildhet» och menar, att det är ett ganska tunt lager av konvenans och små choser och poser, som omgiver hennes varelse, men att under detta finnes naturen själv med dess hat, grymhet och kärlek. Hon är hänsynslösare än den visserligen till det helas båtnad av lagkulturen mera anstuckne mannen. Då det är fråga om kärlek, mystik eller konst och dylika trevliga saker, i vilkas dyrkande man gärna ger den sociala synpunkten den s. k. fan, är det ganska välgörande att också bland män träffa på naturgrunden utan att behöva gräva för länge.

Engströms författareskap har sin förnämsta dyrbarhet i denna vildhet. »Anden skall inge eder vad I skolen säga», heter det, och det är som om den svenska anden talade med Engströms mun. Det är helt enkelt ett mysterium, hur varje ord av honom smakar svenskt. Vare sig nu det är frågan om nytjärade båtar eller smultron eller ljushåriga flickor i bomullsklänningar, så har allt en svensk arom av så genomträngande art, att jag tycker en fattig hemlängtande emigrant i Illinois kunde drivas till självmord genom att läsa en bit av Engström.

En egendomlighet hos Engström är den suveräna skicklighet varmed han behandlar formen. Med samma lätthet med vilken han skiljer grisslor, skarvar, trutar och skäggdoppingar, rör han sig inom prosodiens irrgångar och resonerar som en Homerus-tolkare i Alexandria om hexameterns egenskaper. Några citat äro ej behövliga. Vi ha ju Strix, denna cornucopia volup-tatis och thesaurus omnium scientiarum. Han är nästan klassisk lärdomspedant

denne man, som eljest minst av allt är pjåskig i ordvalet, då han skriver sitt modersmål. Man »badar sitt hjärta» i hans svenska. Engström skrev om det gamla dalamålet, att man fick liksom »en smak av blod och hedendom i munnen», då man efterhärmade dess åldriga ljud.297 ALBERT ENGSTRÖM SOM FÖRFATTARE.

Man kommer djupare in i den svenska folksjälen, då man läser Engströms svenska. Hans språk smyger sig om våra innersta halvt omedvetna känslor. De träffa precis vår lynnesart. Så tala svenskar, då de äro törstiga, lystna eller ursinniga.

I denna stund kan ingen tala med svensk tunga söm Albert Engström. Fri från all sorts falsk vetenskaplighet och från allt slags preciöst arkaiserande, fri från danismer, gallicismer och germanismer, lägger han de rätta orden i munnen på sina figurer, och de böra smaka dessa olikartade typer lika hemtrevliga som matsnuset eller »Cederlunds torra».

I sina naturbeskrivningar är han en Liljefors eller rättare en Engström. Han har långt ifrån sagt allt vad han vet och vad han känt för yrsnö och kramsnö, för vårsnö och spårsnö. Han älskar stillheten, där de stora snöflingorna falla. Men så längtar han efter den dionysiska yran. Ha vi inte haft någon gammal Frö-kult, där man fick galnas och väsnas och svänga om litet vårdslöst med horgabrudarna, och där svartsjuka och vildhet satte bronsknivarna i gång? Det är ibland något av denna vildens självberusade ilska, som tyckes gripa Strix' redaktör och ansvarige utgivare. En tjock självbelåten herre eller en kortklippt välvis kvinno-kvinna kan hos honom väcka ett hat, som han söker släcka med ett eller två knivhugg. Är det ej litet för starka medikamenter? I ett avseende är Engström liksom de flesta av genus irritabile vatum något mer än lovligt kvinnlig. Han ser med ett fint leende på, hur osympatiska figurer hackas till kalops — och hjälper själv till. Och när det gäller den eller de beundrade, så få de absolution för förflutna, närvarande och tillkommande synder.

Men man får taga honom sådan han är, och tacka till. Litet kväsarkvanting, mycket profet, med rika sympatier för Kolingen och Carl von Linné, »amicus veritatis» — men mera beundrare av Strindberg.

Då man läser Engström, hoppas man, att vi svenskar för en gångs skull måtte få bukt med den enda egenskap vi ha gemensamt med atenarna — otacksamheten. JEAN-CHRISTOPHE.

»TZ ära barn, älsken Eder inbördes», voro de ord den åldrige IV^ aposteln Johannes riktade till församlingen i Efesus. Den A ^^gamle juden inlade i detta yttrande till sina grekiska lärjungar hela summan av vad livets strider lärt honom.

Det germanska favorithelgonet Kristoffer, som ansåg att makten och kraften var det högsta och blott ville tjäna den mäktigaste, fick, sedan han kämpat både för konung och djävul, till slut märka, att kärlekens Gud var den starkaste, då Kristoffer med det dyrbaraste och viktigaste i världen på sina axlar strävade nästan dignande genom flodens vreda vågor för att på andra stranden knäböja för den starkaste, för kärlekens maktfilosofi.

Fransmannen Romain Rolland, född 1866 i Clamecy i Ni-vernais i mellersta Frankrike och av katolska franska föräldrar, har i tio volymer skrivit en roman, där lian från vaggan till graven följer den tyske musikern Johann Christoph Krafift, skapad med så levande fantasi, att man nästan skulle ha lust att slå upp honom i ett konversationslexikon.

Camille Mauclair säger om denna bok: »Den har för mycket idéer, det är ett stort fel — — — som inte alla ha!»

Den är en levande vattukälla, porlande, kvällande, brusande av rent friskt vatten, en källa vid vars stränder grönskan frodas och blommorna växa. Kommer denna bok att höra till de bestående? Det vet jag ej, men att den hör till den sort, som nu kan göra människor rikare, vet jag av erfarenhet, och jag tror och har sett förut, att tankar och ord, stämplade av en verklig personlighet, ha bestående värde och att rättvisa och san-Romain Rolland. Efter fotografi.

ning äro livskraftiga. Vad som saknas i Rollands arbete är fransk pose och tysk sentimentalitet. Vad som finnes där är bland annat fransk klarhet och tyskt djup samt ett fransk-tyskt mod.

Romain Rolland är lika fjärran från det som fransmännen kalla trop malin som från det avsiktligt tillkrånglade och aus-gekliigelte, som gör det mesta av modern tysk kritik så outhärdligt. Han är en lärd, som har omsmält lärdomen till vishet. Vad pryderi och cynism äro, det vet han också, men själv lever han i en sådan atmosfär av ädel och blodfull humanitet, att han ej ens behöver akta sig för deras torrhet och stank. Rolland är musiker, konsthistoriker, filosof. Lärjunge i L'Ecole normale, sektionen historia-geografi, studerade han för Brunetiére och Gabriel Monod. Bland de personer som haft stort inflytande på honom, voro de gamla grekiska filosoferna, Spinoza, Beetho-ven, Wagner, Ibsen och särskilt Shakespeare och Tolstoj, samt den gamla tyska författarinnan till »Memoiren einer Idealistin» Malwida von Meisenbug. Själv påstår han, att hon visserligen ej påverkat hans filosofiska synpunkter, »men», fortsätter han, »det är genom utstrålningen från hennes renade, lugna, klara, alltid unga själ, som hon, efter att ha uthärdat så många olyckor, sorger och gemenheter, på mig, som på så många andra, utövade sitt inflytande. Hon smälte ihop med Rom» — det var i Italien Rolland var tillsammans med den märkliga tyskan — »och kom en att bättre förstå dess vördnadsvärda och lugnande innebörd.»

Italien, dess natur och konst, har också givit hans själ föda. Tyskland känner han genom några få resor och av samtal med tyskar och har med sällsynt intuition och grundlig lärdom, genom dess stora författare och musiker, trängt in i tysk känslo- och tankevärld. Hans beundran utesluter emellertid ej på något håll kritik. Att tysk servilism, sentimentalitet och militärövervåld angripas förvånar oss ej så mycket, men till och med hans ungdoms hänförelse Tolstoj får med av hans satiriska pilar, och trots Rollands ivriga arbete för folkupplysning i ideell demokratisk riktning har han ögon för att folklig är och förblir ettJEAN-CHRISTOPHE.

skällsord för massan — »folk det kan ni vara själv, jag är lika mycket borgerlig som ni!» — och hur mycket han än angriper »/es mauvais riches», och Rolland har nästan nasarenens beklagande ton över de rikes nålsögepassage till himmelriket, så glömmer han ej att ganska elakt skratta åt de socialist-anarkister, som bara drömma om att få kasta sig över och stoppa på sig det avskydda kapitalet »och lägga sig i bourgeoisiens ännu varma säng».

Med bister humor berör han, ehuru själv ej positivt kristen, den väsentliga nyansskillnad, som finnes mellan »frihetens» lyckorike i framtiden och den kristna åskådningens hopp och längtan. I Jean-Christophe låter han den vanskapte socialistgossen Emanuel uttrycka sitt framtidshopp med en sådan entusiasm och ändå talande som en bok och en tidningsartikel, dä han prisade den stora sociala revolutionens segerdag och hur bra alla då skulle få det, att hans revolutionära och mera rakryggade kamrater slängde till honom: »Hör du, du! Du behövs inte, du är för ful. I framtidsstaten skall det inte finnas puckelryggar. Dom slänger man i vattnet när de ä' nyfödda.»

Här kunna endast antydas några folkpsykologiska synpunkter ur Jean-Christophe. Alla bildade svenskar och svenskor, som haft lyckan att få lära sig världens vackraste och mest kultiverade språk och som ej äro så unga, att de blivit lidande genom de kulturfientliga, i min tanke åtminstone för vår odling farliga försök att uttränga franskan från skolschemat, komma väl så småningom att läsa ett arbete, som är ett av det rika landets vackraste och mest närande frukter. De icke franskkunniga och i alla fall bildade ha i fru Louise Åkermans smidiga och kunniga översättning, vars många förtjänster på kompetent håll framhållits, en möjlighet att få bli delaktiga av en av dessa sällsynta böcker, som man ej bara genomläser utan som — vare det sagt utan ringaste litterära fraseologi — kan bli en händelse i ens liv.

Ellen Key har i en hänförd Ord och Bild-artikel yttrat om Romain Rolland, att han låtit oss »se in ej endast i Jean-Christophes själ utan i hundra andra själar av olika åldrar, kön och folk».30o

Det finnes ej ett ord för mycket i detta den ädla europeiska och svenska författarinnans omdöme, och det är just hennes »livstro» och även kanske något av hennes egen svaga tro på det statliga, som utmärker den store franske

författaren. Och liksom André Beaunier kallat den eklektiske Rolland för >~>Don Juan des idées», så skulle man kunna kalla hans svenska beundra-rinna för "Dona Juanita des idées».

Ja, men boken är inte litterär, heter det. Det är kanske inte heller Apostlagärningarna, men nog är det till exempel svårt att förneka, att samtalet mellan Jesus och Petrus och den sena-res skamsna, ur själens djup framsprungna ord till den han så nyligen förrått: »Herre, du vet allting, du vet att jag älskar dig» uppväger även för de icke troende det mest litterära arbetes formulering. Denna enkelhetens och sanningens verkningsfullhet är utmärkande för Rolland.

Den första delen av Jean-Christophe, L'Aube, utkom i Paris 1904 och den sista, La nouvelle journée, 1912. Detta ofantliga arbete behandlar ett människoliv, och, skulle man kunna säga, liksom Wagners Rhenguldet börjar på en utdragen ton — begynnelsens kaos — så får man i Jean-Christophe vara med om den stund, då barnasjälen, vaggad av Väter Rheins vågor, dyker upp ur dunklet, ända tills den åldrige mästaren efter arbete och mödor, ja till och med brott av den sort som han mest ogärna ville begå, renad genom kamp och kärlek, åter ingår i det dunkla bruset och mörkret men med en panteistisk känsla av ödmjukhet och vördnadsfylld glädje över livets och alltets rikedom.

Sådana germaner, som beundra och känna till franska författare, förvånas över hur sällan dessa intelligenta fransmän låta en få se några om djupare uppfattning vittnande fördelaktiga eller ofördelaktiga omdömen om tyskarna. Ett par ord om Henri Heine, le jeune IVertker, les contes dHojfmann, »les géants roux» och les Gretchens aux tresse blondes äro de uttryck, som bruka tuggas om och om. Sällan, ytterst sällan får man läsa något så träffande och kvickt som Taines beskrivning på tyskarna i hans lustiga och betydande bok »Vie et opinions de MonsieurJEAN-CHRISTOPHE.

303

F. T. Graindorge», som ursprungligen var tryckt i La vie Parisienne på 1860-talet. Taine beskriver sina intryck från ett värdshus i Ntirnberg: »Så olika de äro våra fransyskor. Två av husets kvinnor, dottern, en liten god färsk bulle, såg en i ansiktet med en öppen frågande blick och tänkte bara på sitt öl, modern, stor, lugn, starkt byggd, såg ut som en hederlig kviga, som idisslade och var dessutom havande i åttonde månaden. Hon gick omkring bland borden och visade sig utan blygsel. Man hör på långt håll utläggningarna på en restaurang i Paris! Men i rummet ovanför satt bortåt femton unga män, bod- och kontorsherrar, och studenter omkring ett långt bord. De hade tagit pipan ur mun, och var och en hade dragit upp ur fickan ett nothäfte. Den som satt i mitten gjorde ett tecken, och så började de sjunga en koral av allvarligaste och ädlaste slag, en komposition av gamle Bach. De två kvinnorna torkade sig i ögonen med sina förkläden. Att vara vackert klädd eller en sådan känsla, vad är mest värt?»

En fransman tycks behöva vara ett snille för att upptäcka något gott hos tyskarna, t. o. m. före 1870, och han måste vara ett snille och en karaktär för att efteråt kunna göra det. Ro-main Rolland kan det. Hurudan skall den fransman vara, som kan upptäcka det mänskliga i dess tyskbetonade form efter 1914?

Då Rolland beskriver Jean-Christophes moder Louisa, den tystlåtna hjältinnan storartad utan att ana det, enkel, oansenlig, osjälvisk utan att tänka på tacken, har han väl egentligen skildrat moderligheten oberoende av särskilda rasgränser, men i den första avdelningens glanspunkt, när den unge mannen träffar den gamle musikern Schulz, som utan att ha personligen råkat Jean-Christophe ägnat hans kompositioner och honom själv den varmaste beundran, har författaren nått upp till en skildringskraft och ett djup i förmågan att kunna träffa den nationella hjärteroten, så att han »lyser op fra Grunden» i fråga om tyskheten. Det fumliga, ödmjuka, sentimentala, hela kärlekskapaciteten, motsatsen mellan yttre löjlighet och beskäftighet och inre lågande idealitet klinga tillsammans till en förlösande humor, kostlig i dubbel mening, äkta mänsklig och världsfamnande.30o

JEAN-CHRISTOPHE.

Rolland ser på mänskligheten ur någon sorts Gud faderssynpunkt. Han förvånar sig ej över att loppor och tigrar bitas och »haver intet anseende till personen». Det påstås att en gammal fransk grevinna under Tanden régime på

sin dödsbädd yttrade: »Jag är inte rädd för Gud, han kan ej vara sträng mot une dame de qualité.» Jag inbillar mig, att hon fick tillfälle att sedermera undra över de originella synpunkter, som däruppe' lades på hennes handlingssätt. Rolland blir varken imponerad eller ilsken över ett von, ej orättvis till förmån för små söta rika eller ens fattiga barn. Han genomskådar, och det utan att bli viktig, hjärtan och njurar. Till och med hos det lilla tyska stoftgrandet Minna von Kerich, den lille Jean-Christophes första gossförälskelse, upptäcker han det mänskliga, och den blott antydda Frau von Kerich, Minnas moder, har han skildrat så att man häpnar över den galliska, nästan otroliga säkerheten att förstå och särskilja även den allra banalaste kvinnas och societets-dams intimaste själsmekanism.

Lidelsefullt sanningskär som så många av de stora fransmännen, avskyr Rolland den lögnkult, som är en fransk nationalsynd, liksom fariseismen med många och betydelsefulla undantag var det hos judarna, och tidshjältarna »Cyrano, pratmakaren, och det skrävlande hönset Chantecler, hjältarna som ljuga!» som Rolland uttrycker sig, överlämnar han åt majoriteten i sitt land att beundra. I sitt ideal Jean-Christophe med det betecknande tillnamnet Krafft skildrar Rolland den starke, ur vilken mod och sanning stråla, och han har så långt ifrån någon antipati mot det tyska väsendet, att han påstår, att »en hederlig tysk diskuterar med en redbarhet, som ej alltid finnes hos en latinares lidelsefulla egenkärlek, hur uppriktig denna än må vara». Detta gör också, att man lyssnar ej bara med spänd uppmärksamhet utan också med fullt förtroende på hans kritik av tyska typer. Jag tror, att något av det mest upplysande svar på, varför tyskarna äro så motbjudande för många, trots de goda och stora egenskaperna, har han lämnat på den sida, där Jean-Christophe presenteras för lilla Minna von Kerichs man och där denne, uppfylld av närgången och taktlös viktighet, och hela äkta paret,JEAN-CHRISTOPHE.

som är bekajat med någon sorts vulgär känslooblyghet, diskret men obarmhärtigt avslöjas av den franske författaren.

Det finnes hos Rolland ingen lust att överdriva, varken då det gäller dygd eller last. »De franska författarna förefalla icke att vara förtrogna med dygden», säger han, och det har han grundligen rätt i för de flestas vidkommande. Men om man drar den slutsatsen, att han därför själv skulle tala om sinnligheten eller 0111 brottet med någon sorts naiv fumlighet, som brukar utmärka absolutisterna på det sexuella området, så misstar man sig. Den blonda vackra Ada, söt och saftig som de plommon hon kastade på den hänförde musikynglingen, då Frau Holde för första gången på allvar spelade upp Venusbergets melodi, har i all sin bodflickinskränkthet ett sinnligt behag och en naturfyllighet, som visar, att Rolland minst av allt lider av någon intellektuell eller asexuell torka. Jag förstår, att man kan litet enerverat fråga: Ja men allt i denna första avdelning, i de fyra volymerna, som handlar i Tyskland, är väl så utmärkt? På de 1200 sidorna skall man väl kunna anmärka något. Det förefaller den som skriver detta, att Rolland tecknat detta myller av olika och levande individer utan att framhålla ens några av dessa personer såsom kännande sig som delar av statsorganismen, och detta gör att man ej får riktigt klart för sig den i hela Tyskland så utbredda preussiska romarandan, som finnes ej bara i den lugna gången mot döden på slagfältet, och som får ett storartat uttyck i den blinde tyske invalidens yttrande på tåget här i Sverige: »Finge jag åter mina ögon, skulle jag gärna offra dem en gång till för mitt land», utan som också återfinnes på exercisplatser och i ämbetsrum, där pliktens stränga skönhet kastar sin glans över enkelt arbete och stärker hjärtat hos de millioner, som med hemlig stolthet tänka på det stora fosterlandet och i ödmjuk glädje säga till sig själva: i>Ick dieti.»

Man har förvånat sig över motsättningen mellan det fredliga tänkande Tyskland under 1700-talet samt 1800-talets förra hälft — i Frankrike och England riktigt längtar man efter dess återupp-ståndelse — och det krigiska och handlande under de sista femtio åren. Det existerar tvärtom det allra innerligaste samband

mellan dessa nationella tidsåldrar, och detta har kanske ej Rolland sett. Det är den tyska pliktkulturen,

vördnadskänslan för det statliga överhuvudet och offerviljan, som förbinder det gamla Tyskland med det nya Tyskland och där framkallar nästan'identiskt samma effekt som i Japan. Att taga sin offerplikt mot fosterlandet och sin vördnad för statsöverhuvudet på djupaste allvar, det hinner man ej lära sig på femtio år. Japan och Preussen ha byggt på denna fasta grund långt före värnplikt och aeroplan, och därför ha dessa två så olika folk, som ha det gemensamt, att de förstå pliktens, vördnadens och offrets nödvändighet och höghet, kunnat reda sig bra mot en väldig övermakt, som icke har eller åtminstone icke tillräckligt länge haft alla dessa andliga kraftkällor.

Romain Rolland har emellertid i Jean-Christophe lungt och klart fasthållit vid det nödvändiga i att Frankrike militärt försvarade sig mot Tyskland. Han har ej som Anatole France och ännu mer Gustave Hervé svävat på målet, då det gällde den aktiva fosterländskheten. Det ursinniga angreppet på honom på hösten 1915 och den groteska idéen att kalla den då om ett par månader femtioårige, sjuklige mannen »desertör» är till stor del framkallat av raseriet över att han varit nog' foster-ländsk och rättrådig att, trots sin smärta och harm över tyskarnas angrepp på Belgien och Frankrike, en harm uttryckt i flammande protest, dock ej vilja förneka, att Tyskland äger kulturpersonligheter.

Man kan emellertid förstå, att ett folk, som till den grad bär detta krigs tunga och hetta både i eget land och då det strider för de engelska intressena på Balkanhalvön, att dess människooffer enligt engelsk uppgift är nio gånger större än det lika stora Englands, med en ytterlig nervositet måste lyssna till en landsmans uppskattande ord om arvfienden. Frankrike har varit värdigt sin lysande krigshistoria, och dess uthållighet och mod ha väckt hela den neutrala världens sympati, fiendens beundran och troligen tacksamhet hos dess allierade.

Vid ett uppträde, där militärt övermod och våld hade framkallat ett ingrepp av Jean-Christophe, utdelade den unge het-JEAN-CHRISTOPHE.

sporren några slag av sä allvarlig art, att han måste fly till Frankrike. Denna fjärde del, La révolte, kunde liksom Die Räuber, haft mottot In tyrannos. Här angriper Jean-Christophe med ungdomens häftighet och orättvisa både verkliga och överdrivna missförhållanden, både stora och små musikaliska föregångare. Denna del mottogs med mycket gillande i Paris, men så blev man i stället litet tyst och undersam i Frankrike, då den femte delen, La foire sur la place, kom med en alldeles lugn men fullkomligt mördande kritik över det Paris, som främlingarna oftast och, det bör kanske tilläggas, många parisare uteslutande få se. Och han hade profeternas gamla vanliga smak för att säga just det man helst inte vill låtsas om.

Jean-Christophe har en litet oredig kronologi, som stör den uppmärksamme läsaren. De parisare han skildrar bo i 1908 års Paris. Hur kan då ynglingen, som får göra bekantskap med dessa, hinna bli en åldring 1912? Någon har sagt och med skäl anmärkt, att en ung fattig tysk ej kan se Paris, såsom Jean-Christophe under Romain Rollands alltför ypperliga ciceronskap gjorde det. Marknadslarmet på gatan har han kunnat höra, och med tysk energi lärde han sig snart att läsa dessa mutade »absolut oberoende» tidningar och begripa hur skamlöst — kanske något skamlösare än på andra ställen — man köpslår om heder och ära.

Många, som ej känna närmare till Paris, tro, särskilt om man är german och allra helst om man är sydlig granne till lapparna, att det ligger någon sorts litterär överdrift i den ständiga frågan "Ou est la femmer» då det gäller denna stad. Rolland skriver om kvinnans ställning i Paris: »Hon upptog ett vansinnigt, omåttligt utrymme. Det var ej nog för henne att vara mannens följeslagerska. Det var till och med ej nog för henne att bli hans like. Hennes nöje måste vara första lagbudet, för henne som för mannen . . . Det evigt kvinnliga har för de bästa alltid utövat ett höjande inflytande, men för vanliga män och trötta tidevarv finnes det, har någon sagt, en annan sorts kvinnlighet minst lika evig och som drar dem ned. Den sorten var den parisiska tankens behärskare och republikens konung.»30o

Strängt taget finnes det i hela det med sådan skärpa och konst tecknade parisiska galleriet i denna del — helt

annorlunda blir det i delarna Antoinette, Dans la maison, Les amies — blott en kvinna, den till det yttre oansenliga tjänarinnan, Sidonie, ej religiös men fullt hederlig och dessutom alldeles utan erotiska äventyr, som författaren anser vara verkligt fin och värdefull. Det är mycket sällan man får ett så snillrikt, så sant tvärsnitt av ett folk som i denna del och de tre följande, vilka sannerligen behövdes för att komplettera, så att ej bilden av Frankrike skulle bli en ohygglig men genial karikatyr. Roligare, mera proppfull med tankeväckande uppslag, mera i djupaste mening mänsklig, utan någon sorts folkligt pjoller kan ej en beskrivande folkpsykologisk bok vara. Redan de första orden i femte delen visa en korthuggen och ovanligt pregnant skildringskonst: »Oordning i ordningen, järnvägstjänstemän, som uppföra sig illa och familjärt. Resande som protestera mot reglementet, allt under det att de underkasta sig det —-Jean-Christophe var i Frankrike.» Och det landet kan ingen visa honom bättre än Romain Rolland.

Var och en, som närmare följt med fransmännens eller rättare de bildade fransmännens syn på sitt stora, rika och intelligenta folk, har lagt märke till en viss oro över framtiden alldeles oberoende av krigsfaran. På den trodde där båda partierna och fingo rätt, icke däri att den parlamentariska republiken var motbjudande i sin nuvarande form, ty därom voro också alla överens, utan däri att Frankrike tynar, att det år efter år födes färre fransmän, och att judar, tyskar, italienare, tysk- och franskschweizare samt belgier förorena det franska blodet. Man går omkring och vädrar nationella vanbör-dingar överallt. Råkar man vara litet för kroknäst och ögonen litet vått sammetsaktiga eller till och med bara om namnet är engelskt eller tyskt, så måste man, om också familjen bott i generationer i Frankrike och man inte kan en enda glosa på utländsk språk, försvara sig mot förolämpningen att ej vare ren fransman, och får då och då i stillhet förarga sig åt i pressen uppdykande förslag om att statstjänster skola lämnas endastJEAN-CHRISTOPHE.

309

till dem, vilka ha så och så många franska anor Duval och Durand i rätt nedstigande led. De utländska elementen förgifta Frankrike, heter det. Ett faktum är också, att en hel del av de bästa fransmännen, konservativa eller radikala, de med den ömtåligaste hederskänslan inom alla klasser utom arbetare och bönder, ha en lust att leva för sig själva, sörjande över att allt går på tok. Intet drag förefaller mig så oroande för landet Frankrike som detta. Alltså de, som borde sätta sig i spetsen och taga ansvaret, de finna det vara särskilt lämpligt att kritiskt draga sig "dans la rnaison». Denna en gammal kulturs viljebrist och tysta förakt för det larmande, smutsiga livet har Rolland skildrat i dessa olika nyanser. De arbeta, de spara, de förstå, de vämjas, dessa fransmän, som leva för sig själva, och de misströsta. Romain Rolland vill framhålla den kraft de ha, det salt de utgöra i samhället, men tyckes själv anse deras tillbakadragna ställning farlig för den allmänna sundheten.

Också över själva familjelivet ligger något ängsligt, något av gammalfolks oro. Det är detta Rolland framhåller, då han säger: »Christophe märkte hur familjekänslan, så djup i Frankrike men så kvävande, så sjuklig, tyngde dessa stackars människor. Och den är så mycket mer tryckande, som dessa franska familjer äro så små, far och mor, ett eller två barn, knappast en farbror eller tant då och då. Ömtålig, ängslig, sysslande med sig själv, som en girig vaktar sitt guld.»

I denna bok, där Rolland skildrar ett musikaliskt geni av tysk härkomst, har han velat ge snillets psykologi och framställa sin hjälte full av överströmmande livslust, kanske som författaren själv skulle önska vara. I den vän av sällsynt och dyrbart slag Jean-Christophe får i den unge fransmannen Olivier Jean-nin tecknar sig kanske författaren som han delvis känner sig vara själv.

Romain Rolland yttrar sig pä mänga ställen i sin bok, både då handlingen är förlagd till Tyskland och till Frankrike, om judarna, och han gör det utan hätskhet men också utan ängslan för att anmärka på de judiska felen, en ängslan som hos finare andar framkallats av antisemitismens orättvisor.30o

JEAN-CHRISTOPHE.

Judarna ha», säger Rolland, och som det förefaller mig med djup psykologisk sanning, »en stor egenskap, den största av alla kanske. De äro levande, de äro mänskliga, intet mänskligt är dem främmande, de intressera sig för

dem som leva. Till och med om de sakna en sann och varm sympati, ha de en ständig-nyfikenhet, som kommer dem att uppsöka själar och tankar av något värde, även om de skulle vara så olika som möjligt deras egna. — De göra åtminstone något, och det är mycket i det moderna samhällets likgiltighet. De äro i detta ett handlingens jäsämne, en livets surdeg.»

Den som ej har tillräcklig kraft att läsa hela verket — innanläsningskonsten är mindre spridd här i landet än man tror — kan, såvida han eller hon helst vill njuta av en hudfläng-ning, en aga visserligen utdelad i kärlek, men som väcker känsla av tillfredsställelse hos sådana, som anse att det är ett lättsinnigt, högfärdigt stycke som får smäll, läsa La foire sur la place. De åter, som hellre vilja se hur det ser ut i ett modigt, rent och kärleksfullt franskt flickhjärta, skola läsa den kanske bäst skrivna delen i hela arbetet, Antoinette, en av dessa ideella och lyckligtvis dock så reella franska systertyper. Den handlar om syskonen Oliviers och Antoinettes liv, och den skildrar själens elegans och intensitet hos båda och hos henne kärleksfull offervilja förenad med blyg förtegenhet, och alla dessa goda egenskaper med fransk betoning. Ytliga kännare av den franska folksjälen skulle tro hela sorten vara ofransk, men den är lika specifikt fransk som Voltaire-typen och, huru mycket man än må beundra den nu något underskattade på sin tid så välbehövlige skeptikern, kan man väl säga, lyckligtvis mycket oftare förekommande.

För de flesta utlänningar blir den egentligen franska typen,- då det gäller kvinnan, världsdamen, la fernme du monde med allt vad detta ord innebär av formsäkerhet, uppgående i toalettfrågor, älskvärdhet och andlig ytlighet. Och det kan ej nekas, att salongskulturen har blivit stilbestämmande i Frankrike mer än på andra håll. Det är emellertid en stor missuppfattning, att glömma att en ovanlig rik fond av idealitet, troJEAN-CHRISTOPHE.

och uppoffring under sekler funnits i Frankrike och finnes där ännu i alla klasser, från och med bönderna — konstnären Mil-lets barndomsmiljö är ett gott prov på denna sinnesart — ända upp till den högsta uradeln. I en levande och enkel fromhet, bärande frukt i en sällsynt lycklig kärleksverksamhet, arbetar, framhåller bland andra engelsmannen Bodley, det lägre franska prästerskapet, och ej minst bland de icke-kristna av den intellektuella ungdomen finns det en iver att sätta in sin kraft på rent ideella och sociala mål, som påminner om den äkta franska typ, som Rolland skildrar i Olivier Jeannin, ehuru ej utan en viss skepsis och en sorts nationell pessimism, icke alldeles oförklarlig, sedan man sett på befolkningssiffrorna1 och upplevat La foire sur la place och Dans la maison. Det kan ej nekas, att den franska på en gång intellektuella och etiska elitens ängslan för att titta utanför dörren och blanda sig med varandra och med folket på marknadstorget gör Frankrikes vänner litet oroliga. Det är illa nog, om personer, rädda att andligen smutsa ner sig, i Frankrike liksom i U. S. A. hålla sig ifrån allt politiskt. I U. S. A. ingripa de i alla fall kraftigt i det dagliga livet utåt och nöja sig ej, som så många i Frankrike, med att endast i sitt arbetsrum sträva för sitt land. Frankrike är eljest sen gammalt det glada modets land, och det friska humör och den spänstighet, andlig och lekamlig, som det franska folket i alla lager visat vid försvaret av sitt land under det så tålamodsprövande skyttegravskriget, vittnar om att man ej med fog kan tala om någon degeneration.

Jag skulle också tro, att det arbetande Frankrike, särskilt i överklassen, är mera avskilt från de blott för sina nöjen levande än fallet är i andra länder, med andra ord, att flertalet andligt arbetande fransmän roar sig mindre till och med i Paris än motsvarande grupper i Stockholm, Berlin eller London.

Någon symbol för Frankrike kan man väl knappast kalla den klara, flitiga och tappra Antoinette, ehuru man förstår en viktig, för utlandet oftast okänd sida av fransk kvinnlighet, om

1 Sveriges äro också ej vidare glädjande,30o

man fattar hennes själsläggning, men väl är hon ett gott resultat av ett tusenårigt strävande, sparande och bedjande, av en andlig disciplin, som skapat en sällsynt ädel men kanske litet för hårt tyglad varelse. Och detta blir något särskilt påfallande hos ett folk, vars naturliga element är jordelivets glädje, där fransmän och

fransyskor helt säkert trivas bättre än andra.

De musikaliska utläggningarna i boken av musikälskaren och musikteoretikern Rolland undandraga sig alldeles mitt bedömande, ehuru det nog kan sägas, att man sällan får höra så sunda och så hänförda ord om skönhetens rättmätiga plats i vår värld.

Även människan Jean-Christophes strider, sorger och brott ligga egentligen utanför ramen för denna artikel. I delen Le buisson ardent låter författaren Jean-Christophe begå det felsteg eller rättare brott, för vilket han alltid haft ett särskilt förakt, äktenskapsbrottet, och det utan ringaste förmildrande omständighet. Efter vännen Oliviers död vid ett första maj-upplopp, i vilket Jean-Christophe också deltagit, rymmer han till Schweiz, och i en stad, som man på beskrivning förstår måste vara Basel, mottages han med största gästfrihet av en vän, som låter honom bo i sitt hus. Det är här han kommer in i ett förhållande till fru Anna Braun, där åtminstone icke synd- och skuldbegreppet är borteskamoterat. Äktenskapsbrott- förekomma, man skulle kunna säga ej sällan i franska romaner och skådespel. Här har det fått något fruktansvärt av den art, att även lättsinniga, hårda och icke troende människor vid läsningen av dessa i människohjärtats innersta skrymslen gripande skildringar mumla något om »inled oss icke i frestelse».

Sista volymen, La nouvelle journée, är svagast. Jean-Christophe har blivit så luttrad, att man befarar, att han liksom He nok kommer att levande upptagas i himlen. Man är riktigt tacksam för att det åtminstone icke blir något mer än platoniskt mellan honom och Grazia, så att han skulle få både syndfrihet och jordisk lycksalighet på en gång. I denna italienska ser den nu åldrade mannen något av klassisk ro och naturlighet, en världsdam utan banalitet. Harmonisk till lättjefullhet, klok utan att just läsa mycket i bok, en livskonstnärinna utan viktighetJean-christophe.

och utan att veta om det själv. Grazia skulle kunna vara en sinnebild av det högsta kvinnliga inom det romanska, i vilket det manliga germanska Faustlynnets måttlöshet, det himlastor-mande, rasande och pockande, finner sitt andliga och kroppsliga komplement.

Ingen fransk bok har som Jean-Christophe i England och Amerika, i Tyskland och Skandinavien under de senaste hundra åren gjort Frankrike mer sympatiskt och kommit dessa länder att mer än förut tro på fransk rättvisa och fransk idealitet samt, som Ellen Key påpekat, givit oss en ny känsla av den franska kulturens och andens omistlighet.

*

I november 1916 fick man veta, att Svenska akademien givit Nobelpriset i litteratur för 1915 åt Romain Rolland. Många fransmän hade önskat, att han skulle erhålla detsamma, många hade sedan juli 1914 varit särskilt ängsliga för att han skulle få det. Jag förmodar, att en betydlig mängd personer i alla länder utom i Frankrike, men också många därstädes skola med glädje hälsa detta val. Frankrike är det enda land, mig veter-ligt, som är älskat i hela världen. För den skönhet och för det snille, som från Frankrike i tusen år lyst över mänskligheten, har man alltid varit tacksam och beundrande, och det till och med uti fiendeland.

I ett par avseenden har den utomfranska världen, särskilt de trehundra millionerna anglosaxare och germaner, ej varit så alldeles säkra på sin tro på Frankrike. Finnes bland allt partisplit och all välmåga i Frankrike förmågan kvar att offra penningar och liv för det allmänna? frågade man sig. Och detta spörsmål måste vi svenskar i närvarande stund med fruktansvärt allvar rikta till oss själva. Frankrike har redan besvarat denna fråga. Hur kriget än slutar, franskt hjältemod, franskt gott humör inför död och faror, fransk självuppoffring har visat sig med en enkel storhet, som överträffar allt föregående i dess bragdrika hävder och dessutom en lugn ihållighet och enighet30o

mot fienden, nya franska dygder, erkända med den djupaste aktning av alla icke-fransmän.

Men det har funnits en annan sak, till vilken man i minst ett halvt sekel trott Frankrike vara oförmöget. Man har trott, att Frankrike, självberusat av sina intellektuella och estetiska framgångar och djupt sårat över sina militära motgångar 1870 —71, icke ville se fullt rättvist på sig självt och på sina grannar, särskilt på Tyskland. Romain Rollands bok Jean-Christophe har, som ovan sades, tvungit Frankrikes ovänner, dess ljumma vänner och dess verkliga vänner ett erkänna, att åtminstone en fransman har, utan bortljugande av franska fel och med hänförelse hälsande alla goda franska krafter, erkänt förtjänsterna hos Frankrikes store fiende. Han har dock i sin bok Andessus de la mette själv naturligt nog starkt påverkats av sina landsmäns alltid förefintliga och under kriget våldsamt ökade orättvisa mot tyskarna. Romain Rolland blev i alla fall genom Jean-Christophe en röst för de få eller många fransmän, som önskade, att Frankrike skulle vara rättvist på det område, där ett flertal

fransmän ej ville eller kunde vara det.

*

Kanske har ingen som Romain Rolland genom skotten, skriken och visslingarna hört, hur de olika rösterna från Europas folk klinga samman i en kör, i en symfoni, där själva disharmonierna göra helhetsverkan ännu rikare och där instrumentens olika klangfärg och volym förstora skönhetsintrycket och giva åtminstone den, som haver öron till att höra, en känsla av jubel över kulturens fullhet, köpt genom ofta smärtsamma motsättningar, men, då man ser och hör det hela på tillräckligt avstånd, en majestätiskt klingande harmoni. Kinesiskor.

De åtta fruarna. Målning av Hua Hsyan. Ming-dynastien. 1 Fåhrreus' samling, Lidingön.

Man förstår lättare, att maken skulle kunna älska dem alla lika högt, än att han

kunde skilja dem åt.

ahve formade kvinnan av mannens revben, men sedan modellerade och ciselerade männen vidare, så att hon nu över hela jorden nästan blivit som mannen vill ha henne. Vad man än må anse om arternas uppkomst, på könsurvalet tror väl ändå varje förälskad herre. Att under årtusenden den premiering av de former och egenskaper, som ha herrtycke, och handicapandet av de andra böra ha haft sin inverkan, torde vara omöjligt att bestrida.

Mannen speglade sig i källan och häpnade över att se hur ful han var. Han gjorde då kvinnan så olika sig som möjligt och dessutom så egendomligt konstruerad, att han, speglad i hennes öga, skulle se litet hyggligare ut än i verkligheten.

Sedan Pygmalion-mannen fått Galatea-kvinnan nästan färdig — riktigt färdig blir hon väl aldrig —, knuffar han än ned henne från piedestalen, än flyttar han upp henne igen. Ibland blir han litet häpen och ängslig för de friheter, den elementarande han själv varit med om att frambesvärja i hennes välbildade kropp, tar

sig. Man får hoppas, att hon är älskvärd nog att taga hans oresonlighet såsom den för konstnärer och skalder karakteristiska, ty han diktar oförtrutet om kvinnan, och från Salomo till Strindberg har mannen välsignat och förbannat henne med en sådan kraft, att hon åtminstone kan säga sig, att hon ej varit honom likgiltig.

Människans innersta väsen är inkonsekvens, och demoniskt lockar, som Kierkegaard påvisar, ens motsats.

Och, korsets barn, vars dag av bön var full, de rosor drömmer om, som det försmådde, och syndens son beprisar ångestfull all den försakelse han ej förmådde.

(Levertin.)

Renan säger själv, att han önskade vara dragonofficer, och jag förmodar icke enbart av militära skäl.

Om vi dödliga i djupaste allvar skulle fråga oss, vad vi allra innerst högst önskade, skulle vissa svara: lycka i evigheters evighet, men lika många och lika uppriktigt: fullkomlig förintelse. I grunden längta vi efter bäggedera

nästan lika mycket.

I den europeisk-amerikanska kulturkretsen önskar man rastlöst utåtvänd verksamhet i arbete, omväxling och ständiga nöjen, allt i snabb takt. Våra antipoder däremot vilja ha stilla, inåtvänt grubbel och försänka sig i de eviga, orubbliga sanningarna, vändande sig ifrån ävlans och smärtans värld, från vilken de så småningom efter många reinkarnationer hoppas på evig förlossning genom förintelse.

Genom kvinnan kom synden i världen, lär Genesis. Genom kvinnan, »livets brunn», fortsättes den medvetna tillvarons elände, och som den fromme hinduen sade: »Min son, kvinnorna äro lika sköna som blommor, men de draga det högsta fördärv över dem, som komma i deras våld», och i Predikaren ropar den vise juden ett mångfaldigt ve över kvinnan i kap. 7 v. 26: »När jag-vände mig med mitt hjärta till att eftersinna och begrunda och till att söka visheten och det som är huvudsumman, och till att förstå ogudaktigheten i dess dårskap och dåraktigheten i dess oförnuft, då fann jag något som var bittrare än döden,kvinnolynnen.

317

Hinduiska från Bombay. Efter fotografi.

Längst har det gamla vackra biuket, att änkan offrade sig själv på ett bål vid mannens grav, bibehållit sig i Indien. Nu är det förbjudet, och alla hinduiska hustrur brinna kanske ej ens då han är i livet för sin herre och husbonde.

kvinnan, hon vars hjärta är nät och garn och vars armar äro bojor.» Och det är tydligt, att det här ej är fråga blott om syndiga kvinnor. Till alla män och om alla kvinnor ljuderFlicka på Ceylon, plockande kakao. Efter fotografi.

Ingenting är så likt en hinduiska som en singalesiska. Männen på Ceylon äro med sitt upplagda hår och sötaktiga vekliga utseende alltför feminina. Men singalesiskorna ha ofta en stor charm, om också örsnibben utvidgats, så att den påminner om Buddabildernas, och den lilla näsringen — låt vara att den ej, som den näsring Rebecka fick i lysningspresent, väger en sikel — är främmande för vår smak. Hela bilden ger oss en doft av orangeblom, choklad och något av

ung markatta.Malajiska kvinnor: javanesiska danserskor. Efter fotografi.

X allmänhet dansa damerna med benen. Någon enstaka gång med magen. Ibland, och det sker på Java, med armarna. Javaneserna lära vara »laglydiga och njut-ningslystna», och just dessa element ingå i javanesiskornas dans, såtillvida att den består av en kombination av vördnadsfulla och vällustiga rörelser.320

kvinnolynnen.

Nietzsches asiatiska visdomsord: »Då du går till kvinnan, glöm inte piskan.» Och till och med det renaste liv i familjens sköte träffas av det buddistiska asketiska ordet: »Hemmet är en smuts vrå.» Att denna orientaliska asketism trots alla japanska, kinesiska, tibetanska, indiska, judiska och kristna asketer, fakirer, profeter och pelarhelgon utgör den ena polen och att den andra är glödande sinnlighet, därom upplyser redan den flyktigaste blick på indisk konst, och man förstår den av Höga visans överhettade, av berusande vällukter fyllda erotiska atmosfär.

Gränsen för de i harem och de i de för Östeuropa — Ryssland, Polen, Rumänien, Ungern — karakteristiska bordellerna instängda kvinnorna ligger på en linje Petersburg-Wien. Hit sträcker sig den asiatiska uppfattningen av kvinnan. I dessa två gränsorter eller i deras kulturkrets tillkom Tolstojs Kreuzersonaten, där frågan om världens undergång genom sexuell avhållsamhet på allvar behandlas och där det buddistiskt-kristligt-asketiska idealet fatt en modern men djupsinnig förespråkare, samt wienaren Weinin-gers Geschlecht und Charakter, där författaren i sitt intellektuella och etiska förakt för kvinnan förklarar, att den lägst stående man står oändligt över den mest högtstående kvinna. Det ena halvklotet önskar — kineser, japaneser, singaleser, hinduer, araber och turkar — att åtminstone andligen alla kvinnor borde liksom den japanska i de allvarligaste ögonblicken luta pannan mot marken, då hon närmar sig sin herre.

I i:a Mose boks 30:e kapitel, g:e vers läses: »Då nu Lea såg, att hon upphört att föda, tog hon sin tjänstekvinna Silpa och gav henne åt Jakob till hustru.» — Detta asiatiska familjebruk fortsättes i Japan och Kina, ehuru det väl kan tänkas, att herrar Wu och Inmari, förut försedda med tillräcklig avkomma, skaffa sig en me-kaki (= ögontröst, bihustru) av mera privaterotiska skäl.

Den lydighet den japanska hustrun visar svärmodern och den vänlighet hon försöker att ådagalägga mot bihustrun genombrytas någon gång av den naturliga själviskheten, och hatet kan bli så mycket våldsammare, ju starkare det förut nedtryckts.kvinnolynnen.

Japanskor bland svärdsliljor.

Eftei fotografi.

Förmodligen finnes det andra ställen, där man tycker lika mycket om kvinnor som i Japan, men knappast något, där man mer älskar blommor. Japanskorna äro mycket småväxta och gulhyade. De vitsminka sig gärna och måla läpparna röda. Hos demimonden förgyller man ibland läpparna, enligt vad Brinkman påpekar beroende på ett urgammalt hovmod. Natur och kultur äro mycket hopblandade i Japan.

I en hög japansk familj, berättar sagan, är hustrun döende. Hon ber maken tillkalla dennes mest älskade bihustru Yukiko. »Du vet, att jag älskar henne som en syster.» — ^Bär mig», säger sedan den sjuka till bihustrun, »ut i trädgården, Yukiko. Jag vill se det körsbärsträd, som man förra året fört hit från berget Yoshino.» Och den sjuka hänger sig som ett barn fast på ryggen, sticker ner händerna under Yukikos dräkt och griper krampaktigt om hennes två bröst. »Här har jag mina körsbärsblommor», säger hon elakt skrattande och dör. Ingen kan få bort dessa händer;

Förnäm kinesiska av mandschu-släkt. Efter fotografi.

Som en docka, men en mycket fin docka, är denna höga dam. Hon vet troligen bättre än de allra flesta damer på jordklotet det som så många kvinnor äro ivriga att fa veta, hur man skall bete sig för att vara fullkomligt korrekt.Kinesiska. Efter fotografi.

Yu-Hsien, eller stilla glädje i det avskilda, är det kinesiska liksom över huvud taget det orientaliska kvinnoidealet. De hopklämda fötterna, som blott tillåta små steg, är ett uttryck för detta. I Kina liksom i Japan och i det gamla Grekland har man också ett hetärideal som komplement. Belästhet, musikaliska talanger och en angenäm konversation ingå i Kina i de högsta formerna för dessa kvinnor av halvvärd. Liksom i Turkiet uppväxer nu i Kina en modern kvinnotyp, till och med med ansatser till suffragettrörelse.

man måste avskära dem vid handlederna. De torka, och som stora spindlar krypa de klämmande och pinande den hatade bihustrun.

En kännare av kvinnan, Ku-Hung-Ming, anser, att efter Sung-perioden, då en sorts puritanism förtorkade den kinesiska anden, har det finaste hos den kinesiska kvinnligheten försvunnit. Vill man nu njuta av traditionerna från Tang-perioden, 8oo-talet, så finner man dessa hos kvinnorna i Japan, vilka, hur osympatiskt Ku-Hung-Ming än må vara stämd mot »de förbannade japanska dvärgarna», han anser utgöra den kvinnliga förfiningens toppunkt. På europeiska skulle denna jämförelse mellan kinesiskor och japanskor närmast betyda, efter vad han själv påstår, att en rikare romerskkatolsk-liknande och varmare natur finnes hos japanskan, under det att en viss protestantisk torrhet i känslolivet är kinesisk. Så mycket är emellertid säkert, att det kinesisk-japanska kvinnoidealet är Yu-Hsien — stilla glädje i det avskilda. Takt är för ostasiaterna både då det gäller män och kvinnor det högsta budet. Redan under Han-dynastien, omkr. Kr. f., fastställde en kinesisk författarinna hur kinesiskans ideal borde vara, där bibelns och Österlandets ödmjukhetskrav på kvinnan framhållas:

Tre lydnader: den mot far och den mot man och den mot barn. Fyra dygder: kvinnlig karaktär, kvinnligt språk —

varmed menas, att hon skall veta när hon bör tala eller tiga —, kvinnligt utseende och kvinnligt arbete, d. v. s. särskilt »beredande av ren och hälsosam föda, i synnerhet, då det är gäster i huset».

Liksom i Frankrike knytas äktenskapen i Kina av föräldrarna, och — även liksom i Frankrike — är man mycket »försiktig» under förlovningstiden och, som den kinesiske skalden säger:

»Ett allvarsamt ansikte och ögon som frysa anstå den tillkommande bruden. Intet viskande under träden, innan bandet knytes.»

Världen är delad i två hälfter: Orienten, den gamla världen, med månggifte, praktiskt taget instängda kvinnor, och Occiden-ten, den nya världen, med engifte, modifierat av prostitutionkvinnolynnen.

325

Beslöjad arabkvinna. Från Kairo. Egypten. Efter fotografi.

Slöjan brukas nästan undantagslöst i den mohammedanska världen. Den är ibland genomskinlig som de fina turkiska damernas yaschmak.

och äktenskapsbrott, samt med fria kvinnor. Om konung Salomo eller Edvard VII uppförde sig mest juste kan aldrig avgöras, men väl kan man antaga, att de själva och deras folk ansägo, att de var för sig handlat korrekt.

Polygamien har haft allvarliga förespråkare också i Västerlandet. Så skriver Schopenhauer: »Då således varje man be-326

kvinnolynnen.

höver många kvinnor, är intet rättvisare än att det får stå honom fritt, ja, att han vare skyldig att sörja för många kvinnor. Därigenom kommer kvinnan tillbaka på sin rätta och naturliga ståndpunkt som subordinerat väsen, och damen, detta monstrum av europeisk civilisation och kristlig-germansk dumhet, med sina löjliga anspråk på respekt och ärebetygelser, komme ur världen.» Men sedan den stund, då Luther erfor så mycken oro och vånda över att en gång ha beskyddat månggiftet, när lantgreven av Hessen vigdes med en ny hustru utan att han var skild från sin ännu levande, torde allt tal om månggifte i den kristna världen höra till utopierna. Och det förefaller en, som vill försöka att vara opartisk, att skadan och obehaget för både män och kvinnor skulle vara större med polygamien, ej minst då denna ärevördiga gamla äktenskapsform förutsätter kvinnans instängande i hemmet.

»Den kvinnliga karaktärens grundfel är orättvisa», säger ävenledes Schopenhauer, och för att ej göra sig skyldig till detta, det allra värsta av alla fel måste männen erkänna, att de bra orättvist tillvita kvinnorna sina egna svagheter. Må vara att kvinnan i hemmet ofta får sista ordet, i det offentliga är det ännu sörjt för att mannen skall ha det. Blir det ej litet kostligt, när Moham-med, Boccaccio, Frans I eller Tegnér säga: »Vällukter och kvinnor äro flyktiga, därför måste man stänga in dem», Ha donna é mobile», »souvent femme varie'» och »vankelmod bor under de liljekullars

Harem hör till de ord, över vilka det ligger en viss glans. I verkligheten påminner harem nog mindre om den idealiserade bilden ur baletten Scheherazade än om en överfylld damsalong med plyschkuddar, med tanter och svärmödrar samt skrikebarn och en hel del tisslande och tasslande, fyllt av tobakslukt som en röksalong, och där det visserligen ofta i Konstantinopel, Kairo och Marocko talas om kvinnornas lyckliga frihet i Europa men också i ännu flera om hur olyckliga och oskyddade kvinnorna äro hos de otrogna och hur bra man har det bakom gallret, då barnen äro snälla och maken beställt nya toaletter. Harem ärNordafrikanska.

Efter fotografi.

Norra Afrikas inhemska befolkning består av berber och araber. De förra, ibland ljusare, ibland mörkare i hyn, äro rester av den hamitiska urbefolkningen, men ofta uppblandade med de semitiska araberna. Denna flicka från Tunis, vars urringning framhålles av ett originellt motviktssystem med tjocka smycken, torde höra till de unga damer, som sörja för att de mohammedanska ungkarlarna ej skola vara alldeles i saknad av »kvinnans förädlande inflytande».328

kvinnolynnen.

en skydds- och försörjningsanstalt för överklasskvinnorna; i arbetsklassen är kvinnans lott hård överallt på jorden.

* *

*

Ryssland, Balkanländerna och Spanien bilda övergången till Occidenten och äro redan till en viss grad västerland. I somliga Balkanländer verka damerna kanske litet väl fria, och om också Dumas1 La dame anx camélias under de sista årtiondena varit den modernt kännande ostasiatiska damvärldens i Peking och Tokio förtjusning, torde både i teori och praxis denna bok förefalla litet väl oskyldig såväl för de damer, som bruka dansa i Belgrads konak, som för sådana, som åka på Calea Victoriei i Bukarest.

Hur är kvinnan i Ryssland? Helt säkert finnes utom de tre stora kulturländernas kvinnor ingen, som är så noga känd i den europeiska kulturkretsen som ryskan. Ty med skarpaste psykologi, med den mest konstnärliga berättarkonst har hon skildrats i alla sina nyanser av de stora ryska författarna. Det orientaliska —- både över Ryssland och Spanien ligger kvar en orientalisk doft sedan de tider, då de helt hörde till Orientens makt-och kultursfär — hos ryskorna är lättja, hövligare uttryckt passivitet, avbruten av lidelsefull aktivitet, som utlöser sig i dans eller åkande och ridande i ju våldsammare tempo dess bättre. Detta senare förhållande är den enda likheten mellan ryskan och amerikanskan med sin perpetuum-mobile-natur. Roten i det slaviska är kanske martyrlynnet, ibland med ett stänk av den perversitet, som på alla möjliga områden är för rysk kultur och överkultur karakteristisk Grymhet och underkastelse äro de två sidorna. Kvinnorna få väl oftast dröja vid den senare. Ett naivt uttryck för detta är den ryska bondhustruns sorgsna: »Min man älskar mig inte längre. Han slår mig aldrig nu för tiden.» Instängda äro emellertid ryskorna minst av allt. De?i sortens orientalism och en orientalisk stel högtidlighet är typisk för Spanien, och utanför fönstrets järngaller, står spanjoren och »äter järn», konstfullt viskande med nästan orörliga läppar åt sin senorita. Tyvärr förkyler han sig ofta; kvällsluften är kallkvinnolynnen.

329

Kvinna från Alger med sin älskare.

Målning av E. Dinet,

Som i en saga ur Tusen och en natt lysa det ljusbruna och det mörkbruna ansiktet fram i månskenet. Man tycker sig känna, att luften är fylld av starka dofter. Den unga kvinnan, som skramlar med sina tunga smycken, skrattar belåtet över att nu ha övertaget och lyssnar benisad till de heta kärleksord, som viskas henne i örat av den förälskade araben.

i Spanien, och Montesquieu påpekar att »varje spanjor, som ej är förkyld, anses ej tillräckligt galant».

Det gamla ordet om de två lika, sinsemellan olika porträtten kan också tillämpas pä ryskan. Impulsiv och smidig, eller om man hellre vill häftig och lögnaktig, hänsynslös i sin kärlek ochUng ryska. Målning av Serov 18S8 i Tretjakov-museet i Moskva.

Lutad emot en trädstam sitter en ung rysk flicka, naturlig, det ser man, än drömmande, än glad får man hoppas och tro, samt okonstlad och intensiv som de förtjusande Nataschor och Elenor, som vi läsa om i Tolstoj och Turgenjev.Elegant ryska.

M:me Akimov. Målning av Skrov.

Lutande sig mot kudden i världsdamsäker nonchalans, blickar hon melankoliskt mot åskådaren med sina svarta ögon. Vad för sorts blod som rinner i hennes ådror av de många sorter, som finnas i Ryssland, är ej gott att veta. Det ser ut att vara en »sammansatt» natur, en person, på vilken man kanske skulle kunna tillämpa ett ord av en finsk kvinnokännare: »Jag skulle nu vilja kalla henne till

konstkabinett.»332

äkta kvinnlig, eller om man vill kalla det ovanligt lättsinnig, en lekboll för sin känsla och sin sinnlighet. I Ryssland har också kvinnan den slaviska lusten att dra ut konsekvenserna. Är hon kvinnosakskvinna, tar hon det så grundligt, att endast hakans helskägg fattas för att hon skulle likna den hatade mannen. Är hon modedam, så finnes det ej den nagelfil, ej det mest svåråtkomliga läppsmink, som hon ej skaffar sig, och är hon åter av den naturliga sorten, som det finnes så många av i Ryssland, både i romanerna och i livet, så har hon en så oemotståndlig charm, en sådan spontan vänlighet, takt och rörlig intelligens, att man för att ej bli orättvis mot Europas andra damer måste komma ihåg, att procenthalten av fula, rultiga, blekfeta och osunda typer är betydande i Ryssland, ehuru någon tillfredsställande statistik ännu ej åvägabragts. Ett av bevisen på hur högt kvinnligheten i alla sina strålande och hemliga behagligheter uppskattas i det heliga Ryssland, är språkets rikedom på detta område. Jag hörde en svensktalande finne, som i åratal vistats i Ryssland som officer, säga: »Jag talar ännu så länge bättre svenska än ryska, men då jag och mina svensktalande kamrater beröra kvinnosaken, så blir det mera

färg och must i samtalet, så vi ta till med ryska.»

* *

*

Hurudan är kvinnan i Finland? Det vet jag inte. Att flertalet — 86 % av befolkningen — är mongolisk, eller om man hellre vill uralaltaisk, glömma svenskar i allmänhet bort. De flesta finska kvinnor torde emellertid till ansiktsdragen mera likna sina rasfränkor lapskorna än de kanske mera språkligt än biologiskt med dem besläktade ofta så utmärkt vackra ungerskorna. Det är ej övermodigt att tro, att det svenska inflytandet från och med Erik den helige till och med Gustav IV Adolf, ja kanske ända till Gustav V, tryckt något av svensk stämpel på de svensk-finländska överklasskvinnorna. Motsatsen mellan någon sorts trumpen tafatthet hos vissa individer och aristokratisk säkerhet och förbindlighet hos andra är även finsk. Det senare härrör nog från gustavianska hov-
Rysk furstinna.

Furstinnan Orlov. Porträtt av Serov 1910 i Alexander 111-museet i Petrograd.

Hon har en säkerhet, en ampleur i posen, som skulle verka övermod, om hon ej själv kände alla skälen för sin höghet: ädel rysk släkt, rikedom, kejserlig ynnest. Man anar något av en orientalisk furstinnas kapriciösa väsende, men man är också säker på att allt vad Västerlandet kan bjuda av badtvålar, tandpulver, hudkräm, extrakt och parfymer har fått göra sitt till för att ytterligare förfina, och så vidtager Paquin, Redfern och Doucet och de andra drnktateljéernn de ioute fremiere classe. Måtte hon nu bara också vaTa snäll som en ryska!Finska.

Sångerskan, fru Aino Ackté. Målning av Albert Edelfelt.

Då finskor äro eleganta, ha de ett mera mondänt, mera kontinentalt drag än våra försiktiga svenskor. — Hon förbinder — den vackra, världsberömda sångerskan — drömmen från Suomi med en alldeles felfri parisisk toalett. Hon är på bilden helt enkelt alldeles utomordentligt väl formad. Vad tycker hon bäst om, applådåskor eller gransus?

traditioner, en reliktförbindlighet således. Må nu inte också en viss rysk överdrift ha silat in, trots allt segt motstånd, så att både emancipationskvinnor och världsdamer i det för sin relativa oavhängighet segt och beundransvärt kämpande Finland få något mer

outrerat jämfört med de i alla avseenden så sansade svenskorna.

* *

*

Rasfrågan har alltid och överallt varit aktuell. Religionsfrågorna komma något senare. Språk- och nationalitetsfrågor anlände sist till valplatsen, men med friska krafter. Finland och Österrike förefalla oss i detta och i en hel del andra fall på bortskämda svenskar nästan oroande röriga i språkförbistring. Jag tror, att det är den tysk-engelske författaren H. S. Cham-berlain, som påpekar, hur rasblandning kan skapa särskilt sensuellt pikanta kvinnotyper, och framhåller som exempel wienskan. Detta tysk-polsk-tjeckisk-magyarisk-italienska praktexemplar av kvinnokönet påminner om de dyrbara och färgrika orkidévarie-teter, som trädgårdsmästare experimentera fram. Vågar man ytterligare föreslå en liten droppe judain. Man tycker sig höra en lidelsefull protest på sju språk! Men i alla fall finnes detta judiska inslag redan i många fall där vår bön förutan, och ibland litet för mycket. Slavisk vänlighet, italiensk formkänsla, tysk innerlighet, förenade med den judiska egenskapen att alltid till slut lyckas, ha gjort wienskan — det får Ku-Hung-Ming med sina sympatier för japanskorna ursäkta — till Österns skönaste kvinnoblomma och är försedd med den mest berusande och lockande doft.

»Det sköna är svårt», det ordet gäller också inom toalettkonsten. Men wienskan har med samma intensitet, varmed den indiske fakiren strävar att bli smutsig och stelbent, arbetat på att bli smidig och elegant, och har lyckats. Kanske finnes det utom Paris intet ställe i världen, där i samma grad som i Wien elegansen genomtränger hela kvinnans varelse och där ej bara ett par hundratal, som i storstäder i allmänhet, utan lika många tusental existera, tänka eller kanske rättare känna, i en elegantJapansk danserska.

Efter fotografi.

Geisha är ofta det enda japanska ord vi européer kunna, liksom skål är det enda svenska en utlänning kan. Dessa danserskor och sångerskor på tehusen lära vara lika högaktade för sin vandel som våra egna dansöser och varietésångerskor. På grund av sin skönhet och kanske även något i följd av sin dygd bli de såsom motsvarande damer hos oss ibland fint och rikt gifta. -— 1 sin fantastiska kostym för geishan sig med fulländad säkerhet.Wienska. Skådespelerskan Else Wohlgemuth. Efter fotografi.

Hennes germanska blodsdroppar äro kanske ej så många, och hon minner något om Orienten. Kanske drömmer hon i alla fall melankoliskt om att någon blond Lohengrin och flyglöjtnant skall bringa henne mer i samklang med hennes vackra

namn.

livsform. Nietzsche-ordet, att ett folk är den omväg naturen tar för att frambringa en stor man, förändra wienskorna till att utvecklingens mål är den eleganta kvinnan. Från det prickiga floret över nästippen och ända in i den innersta hjärtekammaren, där man får hoppas att plats är beredd för den korrekte och välvårdade prins-regent, som väl i alla fall skall till för att sätta pricken på i'et, är hon elegant. Toalettfrågan har blivit en religion för wienskan. Hon vill ej se åt sådana — intoleransen är religionens svaga sida — för vilka sidenjuponger och silkesstrumpor bara äro till att gå bort med. De wienska modemannekänger, som våren 1916 på Nordiska Kompaniet i Stockholm högtidligen visade sig för en dampublik, som troligen började sitt mönstrande med en etisk värdesättning, nekade till en början att »gå», d. v. s. högtidligen vagga fram med ena handen på höften, för vår väl gråsparvsenkla stockholmska damvärld. Dessa wienskor tänkte som den rumänske kurir, vilken, då kriget utbröt mellan Rumänien och Centralmakterna, reste genom Stockholm. »jfadmire votre sim-plicitb, suckade han, då han såg ut över stockholmskorna, vändande sig till en gudskelov mycket elegant Stockholmsdam.

På ett ovanligt stort antal österrikiskor torde två så pass för varandra främmande adjektiv som eleganta och rara på en gång kunna tillämpas.

« # #

Om möjligen kinesiskan undantages, finnes ingen kvinnotyp, som så länge och över så stort område haft ett så obestritt rykte såsom förtjusande och högkultiverad i vad som rör kvinnligheten som italienskan. I bra nära två

tusen år ha beundrande och avundsjuka blickar vänt sig mot Italiens kvinnor. Det finnes många nyanser och sekler mellan Propertii Cynthia och Dantes Beatrice, och liksom Shakespeare lät Julia Capulets diktade gestalt upptaga all kärlekens fullhet, så fick Byron sin dröm förkroppsligad i grevinnan Teresa Guiccioli. Till och med under 1900-talet låter Romain Rolland Jean-Christophe i italienskan Grazia hitta den kvinna, i vilken harmoni och den säkraste intuitiva takt, särskilt på det erotiska området, hade förenats.Italienska. Eleonora Duse. Efter fotografi. »Duse ser ut som en, stor svart pensé», sade en gång till mig Oscar Levertin. Det är med underbar, konst denna norditalienska uttrycker lidandets skönhet. Hennes ställningars ädelhet och röstens lidelsefulla ocli djupa klang göra henne till en sammanfattning av mycket i den italienska kvinnans väsen.356

Att uppfattningen och njutningen av kvinnans kroppsliga, särskilt av hennes plastiska, skönhet länge varit högt utvecklad på den Apenninska halvön framgår redan av Ovidius, som med all önskvärd tydlighet fördjupar sig i detta tema i sin Ars amandi.

Endast den allra omedgörligaste chauvinist kan neka till att även kvinnan av folket med vattenkrukan på huvudet i plastik överträffar alla världens bondkvinnor. Carl August Ehrensvärd har rätt, då han framhåller den kroppsliga ädelheten hos italienskan, och Olaus Magni har orätt, då han i sin på 1550-talet i Rom utgivna bok om Norden påstår, att lappkvinnorna vida överträffa venetianskorna i skönhet. Det måste vara mått även i fosterlandskärleken.

Axel Klinckowström, som farit vida mellan syd- och nordpol, kallar italienskan av folket, på en gång hängiven och formskön som hon är, »en madonna, som luktar vitlök»! Något av denna blandning av formkultur och något med naturen mera sammanhängande än de damer ha, som bo norr om Alperna, kanske med undantag av ryskan, är italienskt och utmärker också de högst kultiverade kvinnorna i Italien.

Norditalien har ett starkt inslag av fransk kultur, som märkes icke minst hos damerna. På Sicilien finnes ännu kvar i kvinnolynnet och kvinnobehandlingen något österländskt. Den åldrande italienska kvinnans lätthet att övergå till häxtypen får kanske ej förbigås, liksom att en rörande och hänsynslös självuppoffring av dessa gamla italienskor visas mot deras sköna döttrar. De bli mera beundrande slavinnor än mödrar.

I äktenskapsbrott ligger, som ju är alldeles som sig bör, Norditalien vida över det eljest ej så utpräglat etiska Syditalien, ty i Södern har man ännu bibehållit mycket av den gamla orientaliska och hårda kvinnobehandlingen. Det är svårt att säga, vad som ännu i Italien finnes kvar av cicisbeatet, eller det från renässansen härstammande bruket, att en vän eller släkting till den äkta mannen uppvaktade hustrun, då det ej ansågs för riktigt passande, att mannen utom hemmet visade sig med sin maka. Under senare tider uppträdde cicisbeon med mer och mer accentuerad uppgift att i allo ersätta maken. En viss bred tolerans i erotiska kom-Romerska ammor.

Målning av Georg Pauli. Göteborgs museum. Strålande i alla regnbågens färger prata och gestikulera ammorna. Den mittersta ser så dum ut som den dummaste av Boccaccios lättlurade bondflickor. Många av dessa romerska ammor bruka vara gifta hustnir från byn Cave. Amman, la balia, låter sin man, il balio, leva på hennes mjölkproduktion, och den förvandlar han i lantvin och hårolja, två av italienska karlar omtyckta fluida.

plikationer torde vara ett residuum av de invecklade känslor och förhållanden, som framkallade detta italienska bruk. Att makens frihetstendenser fordrade någon sorts kompensation var kanske det ursprungliga för detta mera logiska än rättvisa folk.

Huruvida Paolo Mantegazza eller Cesare Lombroso utgivit någon italiensk äktenskapskarta, där övergången till den strängare sydliga sedligheten angives genom en prickad röd linje, gående från Messinasundet och genom de calabriska och apuliska bergspassen, är mig obekant.Spanjorskor av folket.

Brunn i Granada. Efter fotografi. Motivet kvinnor vid brunnen är urgammalt orientaliskt. SpanienTsmakar mycket av Österland. De gamla brunnarna äro här ofta ädelt formade, och^de unga kvinnorna också ej sällan, ehuru de rätt snart få en viss likhet med de lerkärl, som förekomma på bilden.kvinnolynnen. 343

Är den spanska kvinnan, den latinska systern på den Ibe-riska halvön, vacker ? Kanske kan det tegnérska ordet om spanska språket:

Jag känner dig icke,

men mången som icke känner dig mer,

prisar dig högt i vår nord,

tillämpas på henne. R. von Krsemer skrev emellertid 1860: »En värre samling av oförskämda, sedeslösa markattansikten än dessa åttatusen sevillanskor (i tobaksfabriken i Sevilla) kan man näppeligen föreställa sig. Jag såg knappt ett enda undantag från denna allmänna fulhet.»

Är 1901 genomgick jag själv denna fåbrica de tabacos, där en gång Carmen lyste, och måste erkänna, att åtminstone i den fabriken i estetiskt avseende ingen förändring inträffat.

På orientaliskt vis hålla sig de fina damerna undan i Spanien, särskilt i Södern. Spanskan åldras fort, och Löpe de Vega oroar sig, såsom redan Ploratius på sin tid gjorde det för roma-rinnorna, vilka tänkte på sexuella saker »från späd nagel», och Löpe påstår, att den spanska flickan, »ett säkert tecken att vår värld går under», är

»vid tio år försänkt i giftastankar,

vid tretton moder och vid tjugu mormor».

I så fall har spanskan förbättrat sig något sedan 1600-talets mitt, ty tjuguåriga mormödrar äro också i Spanien sällan eller rättare aldrig förekommande.

Äro spanjorskorna sällan så dockvackra, som Egron Lundgren målar och tecknar dem, så likna de i stället mycket de typer Zuloaga avbildar, och det är vackert så. De ha tendens åt fetma, men ansiktsovalen har i alla fall en latinsk riktning åt det rätta, och hållningen har en viss självmedvetenhet och gran-deza, som går ända ner till tiggerskorna och gör, att procenttalet av »sköna figurer», som den svenska operatexten av Carmen översätter originalets belles figures, vackra ansikten, i alla fall är stort jämfört med i ett germanskt land. Spanien har som alla länder uppoffrande mödrar, snälla mostrar, förlåtande hust-Tysk gammal dam. Frad Zacharias. Målning av greve Kalckreuth. Vänlighet och duglighet utmärka tyskan, men även gott humör, i många fall livliga andliga intressen, vilka fortleva långt in i ålderns höst och vinter.Modern tyska. Fru Gerhart Hauptmann. Målning av Dora Hitz. Den tyska damvärlden vid 1900-talets början har ej få representanter, som i koaffyr, tygsorter, färgval och åsikter manifestera en s. k. personlig smak, och det med den allra mest utpräglade »självhärlighet».346

kvinnolynnen.

rur, elaka och vänliga svärmödrar, men i likhet med det mitt emot liggande Marocko ovanligt få emanciperade damer. Spanjorskorna ha i alla fall som kvinnorna i andra folk mycket med av sina mäns låter och olater, och det är säkert typiskt spanskt, då en elegant och förnäm spanjorska i en salong för mig berörde Albas tortyranordningar i Flandern och med ett gillande sensuellt skratt sade, att spanjorerna väl kunde haft rätt att »roa sig litet». Grymheten är den sorts vällust spanjorer av alla åldrar och kön sätta mest värde på. Den kommer upp ur djupet av den kelt-iberiska urgrunden. Detta hindrar naturligtvis icke, att spanjorskorna äro mycket ömma om sina kanariefåglar.

Europas centrum utgöres av Tyskland, det stora germanriket, tanke- och handelsförmedlare mellan Öster- och Västerlandet, med en indisk-buddistisk »BeschaulichkeiP> å ena sidan, och en amerikansk »RiihrigkeiP å den andra. Dessa två egenskaper finnas hos Margaretha och fru Buchholz, den förra typen för det de germanska männen helst drömma om, den mystiska, omedvetna andliga rikedomen och som tilltalas med »Du ahnungsvoller Engel, Du», det finaste en man kan säga till en kvinna. Hon är ett uttryck för den kvinnans naturliga höghet, för vilken mannen erfar vördnad. Själv tänker hon i stilla äkta ödmjukhet: »Bin dock ein arm unwissend Ding, begreif niclit was er an mich find!» Frau Wilhelmine Buchholz, flitig husmor, livspigg, behärskande sitt område, glad åt den »heder och husfrudöme, rätt till lås och nycklar och minst halvö säng», som hon har, men i alla fall

blickande aktningsfullt till nnein Karl» för att få höra det bestämmande ordet.

Elsa i Lohengrin kommer med sitt »Du guter Matin» med de innerligaste toner, och om tyskorna ofta äro formlösare än andra nationers kvinnor, finns det dock inga, som äro så »imvendig voller Musik». Plikttrohet, flit och allvar, dessa manliga egenskaper, äro tyska kvinnliga ideal mer än grace, elegans och koketteri. Men man kan tillägga, att många av de trettiofemFörnäm tyska. Grevinnan Treuberg. Målning av Leibl. Med korslagda händer och med ett drag av samling och borgerlig huslighet, som denna redan av Cranach så ofta använda ställning ger, står den tyska grevinnan lugn, klar och kvinnlig på detta porträtt, som av tyska kännare anses vara lika konstnärligt som typiskt tyskt.364

millioner tyskorna ej äro idealiska i tysk mening, och att vissa till och med äro ideal i överensstämmelse med den romerskgalliska uppfattningen av damen, vilken i nästan hela Europa

anses vara kvinnlighetens topppunkt. Damen är det franska rid-darväsendets produkt.

I stort sett finnas fyra idealtyper av överklasskvinnan: den orientaliska, av vilken mannen njuter i harem, den germanska kvinnan, som mannen älskar och aktar i hemmet, den romersk-galliska damen, som herrarna hylla i salonger, pä restauranger och på teatrar, och den amerikanska kvinnan, som männen underkasta sig i hemmet, i salongen, på restauranger och på teatrar. I England, detta keltiska germanland med starka latinska inslag, blandar sig det germanska husmors-ide-alet med fransk femme-du monde-beundran, och troligen är det intryck från det angloamerikanska, som i våldsam virulens utvecklat sig i suffragettrörelsen på engelsk grund. Utan att alls vilja hänvisa till Goethe med samma triumf som en engelsk puritan pekar på det yttrande av Esaias, där han skildrar »la femme dit nionde».• »Och Herren säger: Därför att Sions döttrar äro stolta och gå med rakom hals, med färgat ansikte; gå och svansa och hava kosteliga skor på sina fötter, så skall Herren göra Sions döttrars huvud skallot. och Herren skall bortrycka deras sköna hår», så kan det dock ej nekas, att denne man, som väl förtjänar namnet kvinnokännare, icke tyckes hålla så mycket på förståndssidan.

Sydtysk bondflicka.

Detalj ur målning av \V. Leibl. Kärnfriskt och vackert bondfolk finnes i både Bajern och Tyrolen. Ursprunglig kraft, varm sensualism och djup fromhet sammansmälta här i en ovanligt stark bondkultur.kvinnolynnen.

349

Goethe går ut från den manliga egoistiska synpunkten, att det viktiga för oss män åtminstone är vad vi älska hos kvinnan, och han vänder sig kanske både mot upplysningstidens salongsfilosofiska lärda damer och mot romantikens geniala skönheter och även mot enklare former av kvinnlig visdom, då han 1824 till Eckerman yttrar de förståndiga orden: »Wir lieben an einem jungen Frauenzimmer ganz andere Dinge als de7i Verstand. Wir lieben an ihr das Schöne, das Jngendliche, das Neckhche, das Zutrauliche, den Charakter, ihre Fehler, ihre Capricen urul Gott weiss zuas allés Unaussprechliche sonst; aber wir lieben nicht ihr en Verstand.» Men jag förmodar i alla fall, att han ej har någonting emot att även damerna '»den Verstand verständig braucheti». Kvinnotypen kan och bör givetvis liksom mannens ej vara orörlig. Det finnes kanske något som heter utveckling, också då det gäller människan, ehuru det tyckes ta lika lång tid, innan själen förlorar något av sina rudimentära organ, som det gör för kroppen att bli av med något av sina, och säkrast blir det alltid, om utvecklingen sker på naturgrunden och ej genom ympning av något främmande.

Den tyska kulturen i allmänhet och den nordtyska i synnerhet har ett borgerligt drag. Ordning och flit samt en naturlig dragning åt enkelhet ha under århundraden skapat en form också för kvinnorna, som visserligen var oansenlig till det yttre men som omslöt en inre kraft och sundhet, vilken blev en fast grund att bygga ett sunt och starkt samhälle på, och varigenom de tyska kvinnorna lika mycket som männen grundlade sitt lands storhet. Läsningen av Bismarcks skrifter ger en inblick i, hur högt upp i samhället i det feodala Preussen detta enkla men storslagna pliktideal var att finna. Naturligtvis har all denna kloka tyska arbetsamhet framkallat det vanliga resultatet: guldet, och det är ej bara Rhenguldet, som kan medföra farliga förbannelser.

Ofta har man en känsla av att en mycket elegant tyska, naturligtvis såvida hon icke är judinna, nästan mist något av sin naturliga stil, fått något rotlöst och utspökat som den fina franska och engelska damen ej har. Och ännu oftare märker man, hurHolländsk bondflicka.

Efter fotografi.

»De se ut som renskurade vita träkärl», sade en begåvad dam om dessa holländska flickor med runda ansikten och vita armar. Deras nationaldräkter äro ofta synnerligen dyrbara, och huvudprydnaderna ej sällan av guld. Vederhäftiga är det ord, som kommer en på tungan, då man ser de holländska flickorna, och finnes det ett vackrare ord för ett köpmans- och bondfolk?Efter fotografi.

Den fjortonåriga Tigea — Julia Capulets ålder — beskrives av greve Birger Mörner i hans intressanta bok »Aråfis tropiska år» som en ockragul men behagfull företeelse av mikronesisk malajisk typ. Man skulle väl våga tillägga, att denna skönhet från Wuvulu, en korallö öster om Nya Guinea, gör intryck av att vara okonstlad.

Förnäm ung flicka från Oceanien.352

kvinnolynnen.

tyskan ända upp i de allra högsta kretsarna har en underbar trängtan till köket. Utvecklingen kommer, den kan icke vridas tillbaka. Nya fabriker anläggas, nya kolgruvor hittas, nya kemikalier uppfinnas, och allt detta frambringar nya eleganta damer. Det är ~>ein ehernes» eller, om man hellre vill, »goldenes Gesets^>. Man hoppas blott, att det finnes skäl till att antaga detta, och att, då enkelheten eller, om man hellre vill, tarvligheten kommer att försvinna, den nya elegansen eller, om man så vill, förfiningen skall få också den en tysk prägel.

Sydtyskarna tro, att nordgränsen för den vackra tyskan ut-göres av Mainlinjen samt att av konungariket Preussen endast Rhenprovinsen kommer på den i estetiskt avseende rätta sidan. Det är en ytterligt ömtålig sak att fullt neutralt behandla denna fråga. Skulle man ej kunna säga, att skönheten ymnigare förekommer i Sydtyskland, men att då nordtyskan är vacker, och det händer ej så sällan, är hon något för mer. Persikor äro bättre än äpplen, men då ett äpple är av yppersta beskaffenhet, har det en arom, som man kanske måste sätta allra högst.

En sådan hypotes har dessutom något lockande med sig för oss skandinaver, ty både på Gefions ö och på Heims-kringlas panna, där vi bo, är proportionen mellan vackra och fula nordtysk.

Under långa tider stod Danmark genom de danska, utom 200,000 nordslesvigare, tysktalande hertigdömena i förbindelse med Tyskland. Hur överensstämmer ej under 1800-talets förra hälft god nordtysk och god dansk konst. I Amsterdam och i Köpenhamn, liksom i Lybeck och Danzig, har den borgerliga livsformen haft sitt optimum. Den blonda, enkelt klädda husfrun fröjdar sig här åt sitt linneskåp, räknar sitt silver eller skalar sina äpplen. Allt detta är livsbilder, som alla älska i Holland, Danmark och Nordtyskland. Man tycker där om gamla mammor — också då det ej är ens egen — med smak för så enkla dräkter, att man nästan tar dem för tjänstefolk,kvinnolynnen.

353

Danska.

Sång- och dansskådespelerskan, fröken A. Kierkegaard. Efter fotografi. Motsättningen mellan hemliv och bohemväsen, av stilla glädje i det avskilda och mindre stilla glädje på kaféer, cabareter och varietéer är något specifikt danskt. Kierkegaard — det låter i alla avseenden mycket allvarligt. Man tänke på hans »Enten — Eller». Fröken Amelie Kierkegaard har valt »Eller» och har mycket bidragit att ge det aktade namnet en gladare klang.

där de sitta och pyssla med sin sömnad eller sin stickning. Finheten ligger här i att vara mera än i att synas. Allt det husmoderliga har fått sin helgd, som till och med bohem-artade författare hylla och böja sig för. Gamla tanters ofta förlöjligade tillvaro får här en stilla glans som på inga andra ställen. Hur ofta ser man ej och hör, jag tänker särskilt på Danmark, på tavlor, i romaner och i teaterstycken, för att icke tala om i verkligheten, den

typiskt danska vänligheten mot de åldriga tjänarna. Vördnad för ålderdomen applåderades redan av atenarna. Ligger det ej i den danska instinktiva tacksamheten för det ärligt och troget förrättade oansenliga arbetet, visad i personlig vänlighet och frikostighet, något av det allra

23—184403. Laurin, Folklynnen.354

kvinnolynnen.

finaste hos borgerligheten? Vi andra, som icke ha denna sida lika utvecklad som danskarna, förstå åtminstone, vilken innerligt tilltalande sida av kvinnligheten som kommer fram i detta. Det är att i livet skapa omkring sig och omgivningen den guldton, vilken som en själisk atmosfär på Rembrandts tavlor ger glans och värme åt det mest oansenliga. Men det är kanske mera på solskenet än på ljusdunklet man kommer att tänka, då det gäller danskor. Ljusare i hyn och lingulare i håret än svenskor i allmänhet äro, och under de senare decennierna åtminstone skrattande och vänliga och icke rädda för herrar, vilka ofta ha mera skäl att vara rädda för dem. En dansk konstnär sade en gång till mig: »Vi Danske ville a t den unge Piges Kjarlighed skal vare glad? Och för den intresserade utomstående betraktaren ser det ut, som han i ett stort antal fall skulle få sin önskan uppfylld.

En mycket behaglig egenskap hos danskan är att hon är trevlig i alla åldrar och med alla världsåskådningar. Mycket torde detta komma därav, att hon är mera intresserad för intelligens än på de flesta andra ställen. Hon är dessutom mycket ofta glad. En inre-missions-danska är säkert oftare full i skratt än en norska eller svenska av samma religiösa uppfattning. Danskan har en okvinnlig egenskap, men den skall hon ej vara ledsen för. Hon har sinne för humor. I allmänhet få väl de flesta svenskar oftast och rätt ytligt lära känna danskan — och en sort, varietésångerskan. Och det är alldeles märkvärdigt, vad dessa mer eller mindre melodiskt kvittrande sångfåglar ha för ett naturligt kvinnligt drag. Man märker på deras säkerhet och brist på råhet, att de tillhöra ett land, där männen äro vänliga och förstående, och där varken last eller dygd fått det iskalla och hårda, som framkallar den vidrigaste av alla mänskliga egenskaper, inhumaniteten.

Ha danskorna intet fel? Jo, de äro i allmänhet ej bra klädda, men det gör ingenting, för de äro alltid så hjärtligt belåtna med sina toaletter.Dansk mor.

Målning av joakim skovgaard. Känslan och respekten för moderligheten och hemmet är dansk. Aposteln Pauli för alla tider gällande ord om kvinnan I Tim. 2: 15: »Hon varder frälst genom barnsbörden», d. v. s. därigenom i djupaste mening lycklig och vördnadsvärd, har sällan fattats så innerligt som av den store och fromme danske konstnären Joakim

Skovgaard.356

KVINNOLYNNEN.

Det finnes intet land, om den av norrmän koloniserade ön Island undantages, där bondkulturen nått en sådan höjd, fått en så allt överskuggande ställning som i Norge. Landet saknar, med undantag av ett fåtal mycket kultiverade, förnäma och rika släkter, nästan alldeles aristokrati. Och endast här och var på det väldiga området är en fåtalig borgarklass sparsamt representerad av en präst-, sorenskriver- eller jägmästarfamilj. Med undantag av Kristiania och Bergen, med deras förmögna fabriks- och redar-släkter, är också kapitalistklassen ej vidare talrikt företrädd. Så mycket mera beundransvärd är den ej bara proportionellt räknat enorma kulturinsats Norge gjort under den tid det existerat som självständigt rike, d. v. s. 102 år, då det gäller konst, vetenskap och litteratur.

Tack vare Ibsen, Björnson, Garborg och Lie, för att endast nämna de främsta, känner åtminstone det övriga Skandinavien, men man kan nästan säga hela den bildade världen, till den norska kvinnan. Det är mera än suggestion från Ibsen och Björnson, med deras av de isländska och fornnordiska sagorna närda fantasi, att norskan mer än något annat folks kvinnor har kvar något friskt, frimodigt och djärvt, en självständighetskänsla, som i lyckliga äktenskap, där maken är en riktig man, som både vill och kan vara den slutgiltigt bestämmande — ty eljest går unionen sönder — kan skapa ett samliv mellan man och kvinna, som för oss skandinaver förefaller vara det lyckligaste både för individ och samhälle. Det finnes naturligtvis i Norge blyga, skygga och bleka kvinnor, men ett ovanligt stort antal norskor äro käcka och »frejdige*. Ibland då en svensk talar med en norska

och inleder sin sanatoriums- eller salongsflorettfäktning med några komplimenterande parader, som det brukas på andra ställen, blir han alldeles häpen, när hans interlokutris, innan han hunnit blinka, besvarar hans inledande artigheter med ett »De er vcemmelig, daMen sedan han väl hämtat sig, blir pratfäktningen roligare och mera uppfriskande än som eljest brukas.

Norge frambringar utom klippfisk också backfisch av utsökt kvalitet. Men då man hör dessas sätt att behandla professorer och höjesteretsassessorer, beror det uteslutande på den ungaKVINNOLYNNEN.

Norska.

Fru Laura Gundersen. Målning av Hans Heyerdahl. Denna konstnärinnas område var det storslagna och lidelsefulla. Hon förkroppsligade de väldiga norska kvinnotyper Ibsen skapade. Hennes »Fru Inger till 0straat» visade, att det fanns norska kvinnor, som i vår tid begrepo och kände med de helgjutna karaktärerna.

damens utseende, om man skall rynka på näsan över hennes dåliga uppfostran eller beundra hennes omedelbarhet.

Emellertid finns det ingen kvinna i världen, som är så lik svenskan som norskan, och detta bör göra oss svenskar ganska glada och belåtna. Kanske har norskan något mera primitivt374

hon undertrycker icke yttringarna av sin livslust, och det är en förtjänst, men ej heller uttrycken för sin förargelse, och det kan vara mindre trevligt.

Vi äro, vi två nationer på halvön, inga kvinnliga folk. Också våra kvinnor ha verksamhetslust utåt, ej bara en kvinnlig önskan att lindra smärtor utan också en manlig att motarbeta orättvisor. Ett ofta förekommande ord i kvinnosaks-kretsar är, att männen betrakta kvinnorna som »odalisker» och, skulle man kanske kunna tillägga, se på kvinnosaks-kvinnorna som på basilisker. Vad skulle statsråd, lektorer och materialprovare tycka om att alltid av kvinnorna betraktas ur Adonis-synpunkten? Alldeles riktigt. Men under det att »en herre är vacker, så snart han är ett hår bättre än hin», så ställa vi med skäl något större krav på damerna i estetiskt avseende. Kvinnan har emellertid rätt att först få vara människa och gör riktigt i att själv fordra detta. Vid tjuguårs-åldern tränga sig vissa saker i förgrunden, som sedan få medtävlare och slutligen träda i bakgrunden. Det gäller både män och kvinnor. Kvinnans ställning förändras, man får hoppas till hennes fördel. I allmänhet är det väl med förändringarna i hennes ställning detsamma som då det gäller alla människor, d. v. s. att lyckovinsten blir plus minus noll. Ha vi någon anledning att tro, att Erik Prästhatare var olyckligare än Håkon VII eller att Sophie Kovalevski, då hon föreläste vid Stockholms högskola, var lyckligare än Hypatia, som ledde undervisningen i Alexandria.

Yttre förhållanden, industrialism, kapitalism och vad det allt är, tvinga kvinnan att taga platser, heter det. Det tycks visserligen ej vara lika nödvändigt i de efterblivna länderna Frankrike och England som i föregångsländerna Finland och Norge, men i alla fall är det visst, att överallt tvingas kvinnorna, d. v. s. överklasskvinnorna, ty de andra ha utan att bedja om det fått mycket och klent betalat arbete utom hemmet, att söka sig platser utomhus. Men hur olika betonade bli ej dessa kvinnorörelser, beroende på folklynnet. Jämför man de arbetande damerna i Milano och Barcelona å ena sidan med dem i Kristiania och Chicago å den andra, så inser man, att även de »fri-Ung norska.

Efter fotografi.

Fru Astri Eide, född Torsell. Hon är visserligen litet »/allés? med svensk fader men med mor och make norska. Sverige får väl, ehuru med något knorrande, ge efter och vara tacksamt att intet är så lika en norska som en svenska.376

gjorda» kvinnorna äro skilda av något mer än nyanser, och en diskussion på en parisisk kvinnotidnings redaktion, la Fronde t. ex., om damernas rätt till cigarrettrökning och om kvinnan icke skall få åtnjuta mannens prerogativ att vid makens överraskande vid »flagrant délit» nedskjuta den brottslige, skiljer sig nog icke så litet från den konversation, som man här i Stockholm för på Herthas redaktion, och det är ej bara Fredrika Bremer-förbunds-kretsarna utan till och med de djärvaste F. K. P. R-ister, som känna sig litet oroliga för sina franska meningsfränders latinska lidelse. Och även de flesta bland de kvinnliga rösträtts-krävarnas främsta falang, där parollen nu för tiden för resten också är sidenunderkjolar och kvinnlig mjukhet, hoppa till på kvinnligt vis för varje fönsterruta, som deras londonska suffra-gettvänner med sin speciellt förfärdigade praktiska fönsterkross-ningshammare slå ut.

Emellertid har den s. k. kvinnorörelsen varit ovanligt sansad i Norden, och man kan måhända tillägga ovanligt lycklig. Männen ha insett, åtminstone i allmänhet, att de själva ej kunna ha annat än nytta av att de kvinnliga krav genomföras, vilka framkallas av verkligt yttre och inre behov och som nödvändiggjorts genom förändrade ekonomiska och sociala förhållanden.

Den ohistoriska och man kan väl säga fåniga tro, att kvinnokönet under årtusendena suckat och känt sig förtryckt och att lyckan först med allmän lika och direkt kvinnlig rösträtt skall vinnas, har i Skandinavien få anhängare också bland de män och kvinnor, som tro, att det skulle gagna samhället att valmans-kåren ytterligare utökades och även finge omfatta kvinnorna.

Underklassen har alltid haft det hårt, kvinnorna i underklassen icke minst, och särskilt bistert under industrialismens tid. Övermänniskorna, de exceptionella, ha också alltid haft det svårt, men begåvade kvinnor ha i alla tider i dikt och konst, i jordbruk och affärer gjort sig gällande, och kvinnan har fått tack för detta. Hennes största och mest omistliga arbete, det i hemmet, har emellertid nu för tiden kommit litet orättvist i skuggan för den kvinnliga insatsen i arbetet utomhus.Norsk emancipationsdam. Målarinnan fröken Kitty Kielland. Målning av E. Werenskiold. National-

galleriet i Kristiania.

Den framstående konstnärinnan, en syster till författaren, sitter tvärsäker och rätt opp och ner med cigarretten i hand, ett karakteristiskt exempel på den något kärva typ av kvinnlighet, som fordrar och ej sällan har ett inslag av humor för

att bli njutbar.378 KVINNOLYNNEN.

Mycket ung svensk flicka. Maja C. Efter fotografi. Svensk flicktyp omkr. 1915, något över medelnivån.

Liksom man ej ser skogen för bara trän, har en svensk svårt att se svenskan för bara svenskor.

Den meridian, som delar kvinnovärldens östligaste och västligaste representanter i två lika stora geografiska hälfter, där man är lika långt ifrån den nästan oroande ödmjuka bugning, varmed japanskan hälsar sin herre och husbonde, som från den väl omotiverade viktighet, med vilken amerikanskan in the far West sätter näsan i vädret gentemot sin make och försörjare, går mellan Nora och Linde, igenom Mjölby stationssamhälle.KVINNOLYNNEN.

363

Här skulle man således ha nått man får väl säga närmast fullkomligheten.

Det skulle varit mycket symmetriskt och glädjande för den, som har sin lust i klara indelningar, om man hade kunnat säga: bondekulturen har gett färg åt norskan, borgerligheten åt danskan och adelskulturen åt svenskan. Men det senare är nog blott till en del sant och såtillvida som svenskan, plus den vanliga kvinnliga lättheten att inrikta sig smidigt och taktfullt uppåt, har ytterligare det svenska lynnesdraget att vilja ha det lika bra, vara lika elegant som den eller den — exemplen tagas alltid ett eller ett par trappsteg över hennes normala livsform.

Sverige är ett bondland, som nu till stor del håller på att förändra sig till industristat, och för närvarande befinner

sig en avsevärd del av befolkningen på den både etiskt och estetiskt sä prövande och obehagliga flyttningen. l'å sådana ställen, där gamla former varit särskilt fasta och där det funnits en folklig kultur av mera avgränsad sort, som i Dalarne och Skåne, har svenskan icke i samma grad blivit proletärkvinnan, d. v. s. hon kan nog ha en sådans åsikter, men tack vare traditionen verkar hon ännu vederhäftig och värdefull. Så småningom kommer väl en förändring och förädling genom fastare traditionella former att göra den socialistiska svenska fabriksarbeterskan till en ny kulturtyp. Men ännu så länge har kvinnan av folket, ehuru aktningsbjudande i sin strävan och sitt hårda arbete, ett vacklande mellan gnäll och sturskhet, som man både hoppas och tror skall ersättas av germansk värdighet och självaktning.

Betydligt talrikare än i Norge, ehuru ej så dominerande och stilbestämmande som i Danmark, är i Sverige det borgerliga elementet. Redan det att de klassmedvetna arbetarna endast helt platoniskt dundra mot »di borgerliga» och efter råd och lägenhet, eller rättare över råd och lägenhet, söka härma dem på allt sätt, har sin betydelse. Adeln finnes knappast som särskilt stånd, men de starka intrycken från den franska 1700-talskulturen sitta nog i mera i Sverige än i Danmark och ge en relativt sirligare ton åt det högre sällskapslivet. Kanske finns det också kvar från vår stormaktstid en sorts364

militär pli hos herrarna, i alla händelser större än på de flesta andra ställen, och kanske ha hovtraditionerna och den starka societetsdisciplinen under Gustav III:s dagar bidragit att ge värdighet och behagfullhet åt de ej så få damer, vilka med mer eller mindre framgång forma sig efter det fransk-engelska damidealet.

Gamla goda bruk och ädel tradition ha onda dagar i Sverige. Ett och annat i den vägen har dock haft längre livstid här än på andra ställen. I bra få länder utom Sverige niga kvinnorna. Här finnes ända upp i de högsta samhällslagren denna vackra och värdiga sed kvar, åtminstone för ett par år framåt. Det är sannerligen ej behag och kvinnlig värdighet, som bli lidande på den, för att nu ej tala om hur stor del själva åtbörden, händernas knäppande, knäböjande, nigande, bockande o. s. v., har på den inre känslan. Man kan tala om knixande hur hånfullt som helst, nigandet är dock en vördnadsbetygelse, som på rätt plats använt av yngre mot äldre och respektspersoner ger en sorts höghet och ädelhet åt den, som utför handlingen.

Naturlighet är utmärkande för den svenska bondkvinnan och den bildade klassens kvinnor, om också ett starkt inslag av blyghet och därav följande tafatthet ofta förekommer.

Svenskan är, jämfört med de stora europeiska kulturnationernas kvinnor, mycket sällan affekterad. Den svenska bildade unga flickan räknas av sådana, som kunnat se och jämföra mycket på många olika ställen, att vara särdeles väl uppfostrad. Hon tiger kanske för mycket och har ej lätt att uttrycka sig, men besitter i allmänhet en grundlig fond av solida kunskaper och är ej sällan väl klädd, ehuru ej på länga vägar så väl klädd i någon klass som i Frankrike, Österrike, Amerika eller England. Svenskan avskyr tysk sentimentalitet och har ej den ansträngda och litet krystade oskuld, som fordras av de unga franska damerna, vilka mera överensstämma med 1850-talets svenska unga flickideal. En amerikansk författarinna och rösträttskvinna skriver, att svenskorna se tafatta ut, då de gå in på restauranger. Hon kunde ha tillagt: och på andra ställen också. Ett fåtal av våra damer har den sociala träning och den noggranna känne-KVINNOLYNNEN.

Svenska.

Fru Karin Molander. Efter fotografi. C. J. L. Almquist säger, att nyponblomman är det mest svenska. Påminner ej fru Karin om en sådan? Man behöver ej grubbla länge på, varför fjärilen i hatten har uppsökt denna företeelse.

dom om de detaljerade och fasta formerna för uppträdandet som den fina världens damer i Frankrike och England — och man kan tillägga Amerika.

Att göra dramatiska och formfulländade entréer och sortier ha våra damer ej lärt sig. Det kan vara både vackert och lustigt, när parisiskan, omgiven av en hyllande och uppvaktande skara herrar, jag hade så när sagt

kammarherrar, skrider in på en kapplöpningsbana eller en restaurang, utdelande befallningar och mönstrande högdraget de damer, som förut sitta366

där. »De se på varandra som guelfer och ghibelliner», säger Schopenhauer om kvinnorna, men detta gäller ej svenskorna. En orolig blick i spegeln: »Hatten måtte väl ej sitta på sned!» En stilla ängslan: »Måtte jag ej se för enkel, resp. extravagant ut», och därpå varken kliva de,_ trippa eller segla utan traska beskedligt in i salen, tacksamma om fadern, brodern eller maken går förut.

En sak, som jag alltid förbinder med ordet Sverige, är frisk luft. Själva den geologiska granitgrunden, barrskogarna och hagarna, det myckna salta och söta vattnet, saknaden av storstäder och den betydande del av befolkningen, som bor på landet, allt detta gör, att svenskan i allmänhet ej är en drivhusplanta utan själv får något av härdighet och friskhet. I motsats till de flesta länders överklasskvinnor är hon icke bortskämd — underklasskvinnorna torde ej ens i U. S. A. kunna sägas vara det, mycket mindre på andra ställen. Svenska herrar äro, då de icke äro förälskade — och lektiden är mycket kort i Sverige — ganska belåtna med att få vara i fred. Det franska herrklagomålet: »fYz manque de femmes», är om ej oöversättligt så nästan obegripligt för svenskar. Då den svenske baronen i Esmanns »Den kcere Familie'» tillfrågas, vad man skall göra på kvällen, säger han: »Nej, för fan, inte fruntimmer! Vi skall ha något att dricka.» Ett äktsvenskt ert du cceur! Erotisk svensk litteratur saknas relativt taget både i äldre och nyare tider.

Svenskan är sansad, nästan rättvis, icke pryd och ganska obenägen för juveler. Det är icke på Kleopatra man kommer att tänka, då man hör dessa förtjänster. Den svenska historien

till vänster är den magraste i hela Europa, Asien och Afrika.

* *

Liksom små skolgossar ibland äro generade över att i sina kamraters sällskap möta sin mamma, vilken de så väl behöva och så ivrigt längta efter, då de äro hemma, så blygas många orientaliska folk över att i främmandes närvaro tala eller höra talas om sina kvinnor. Ingenstädes gäller detta så litet som i Frankrike.Svensk gumma. Fru Johanna Larsson, f. Ståhlherg. Målning av Carl Larsson. Nationalmuseum.

Svenskt borgerlig och gammaldags, både självmedveten och med något av den ödmjukhet, som måste finnas hos alla människor, men i ett par procent till för att en kvinna skall bli riktigt värdefull, sitter Carl Larssons mor med sina om träget arbete vittnande händer i skötet.368

Den glädje och vördnad en fransman erfar vid tanken på sin moders kärlek, den ömhet hans syster visar, den lycka han känner, då han tänker på sin hustru eller sin älskarinna, den har han en stark lust att med ord uttala ej blott för dessa utan också bekänna för sina vänner.

Om det är sant, att endast kärleken är den livsluft, i vilken kvinnan kan andas och trivas, har kvinnan det bäst i Frankrike. Man har kanske större aktning för henne i U. S. A., men var i världen har man som i Frankrike visat i ord och handling, att Venusberget blivit liksom förklaringsberget för den jordiska lyckan, och att man endast där ur fullaste hjärta kan ropa sitt: »Här är oss gott att vara.» Allt av hänsyn och hänsynslöshet, av ömhet och våldsamhet, av uppoffring och pockande, som en kvinna kan önska för att ej känna sig överflödig, det får hon i rikaste mått i detta land, där greko-latinsk formdyrkan och germansk innerlighet sammansmälta med den heta sensuella fantasi, som är det keltiska väsendets innersta urgrund.

Därför är det ingenstädes ordet kvinna är hederstitel i samma grad som i Frankrike.

Hon blir för mycket. Man ursäktar alltför gärna allt som männen fela för en kvinnas skull. Kärleken har blivit den stora nationens skötesynd — något som för resten är ganska naturligt. Om också och lyckligtvis större delen av all fransk kärlek mellan • könen helgas av äktenskapets sakrament och om man även mera sällan lämnar Code

Napoléons råmärken, så förekommer dock litet för mycket av älskvärdast sagt sexuella förseelser, för att man skulle kunna enbart skylla på de utlänningar, som roa sig i Paris och på Rivieran . .. »Roa sig» betyder för en fransman, han må bo i Perpignan eller Périgueux, i Dieppe eller Dijon, att på något sätt bryta mot sjätte budet.

»För människornas hjärtans hårdhets skull» tillstadde Moses skilsmässa, för deras sinnens löslighets skull hittade de på äktenskapsbrottet. Man kan dela upp folken efter vad de i detta fall föredraga, skilsmässa eller äktenskapsbrott. I de latinska länderna, där kyrkan förbjuder skilsmässa — i Frankrike blev den dock lagligt tillåten under 1880-talet —• föredrar man av flera skäl äktenskapsbrottet.KVINNOLYNNEN.

369

Fransyska. Skådespelerskan Gabriellf. Réjane. Efter fotografi.

Det nationella och kvinnliga finnes överallt hos denna dam, som från det enklaste upphov utvecklats till det mest kultiverade, det mest parisiska. Kanske är på denna bild draget över ögonen det mest franska, dessa melankoliska, intelligenta ögon. Det äT, som sloge en doft av heliotrop emot oss, en fläkt, lidelsefull, sensuell och varm, från det drivhus för kvinnoblommor, som heter Paris.

Äktenskapet, resonerar man, är ett statligt kontrakt, i de flesta fall helgat och gjort oupplösligt av kyrkan. Ändamålet är att föda, uppfostra och ekonomiskt försäkra barnen. Finnes också kärleken där, så mycket bättre. Kärleken är antistatlig i sin

24—194403. Laurin, Folklynnen.386

386 KVINNOLYNNEN.

romantiska självhärlighet och i sin ganska varierande varaktighet. Varför blanda ihop den med plikten mot barnen? Dä den unga flickans framtid och äktenskapsutsikter mera skadas genom ett felsteg, än om en gift kvinna begår detsamma, torde nästan alla fransmän, italienare och spanjorer ofantligt mycket starkare fördöma det förstnämnda.

Den anglo-germanska synpunkten är alldeles olika. Då osanning och" moralisk oklarhet för mycket pina ett äkta par, är för alla parter, också för barnen, bäst att göra rent hus.

Det lyckliga äktenskapet lär vara ovanligt ofta förekommande i Frankrike. Den ryktbare preussiske nationalisten Treitschke skall efter en vistelse på franska landsbygden ha förklarat, att det indo-europeiska familjebegreppet ingenstädes fått samma fulländning som där. Den franska modern går mera upp i sina barn än de engelska och amerikanska mödrarna. Hon är i ett utomor-dentligt mycket större antal fall, än som brukas på andra ställen, i Frankrike sin mans kassörska och kompanjon på det ekonomiska området, och dock finnes det där, liksom i Japan med dess ovanligt fasta statliga och familjekultur och liksom i det gamla Grekland med dess halvt orientaliska kvinnouppfattning, ett hetärväsende, som ursäktas eller till och med förhärligas och även är ofantligt mycket mer förfinat och lockande än i andra länder. Så har i minst 300 år varit utmärkande för Frankrike, och av detta skäl, bland annat, samlas i Paris så många »framstående utlänningar».

»La femnie est la dispensatrice du plaisir», säger Romain Rolland, och det är ganska naturligt, att man förbindligt bugande vänder sig mot den, som har så värdefulla ting att dela ut.

Men det kan bli allvarliga konsekvenser, när man ger sig in med damer. Det blev dyrt, både då gamla testamentets Eva och det nya testamentets Salome kråmade sig för mannen.

Om syndafallet har jag min personliga mening. Jag kan aldrig tänka mig, att Eva var så onaturligt kunskapstörstande. Var det ej snarare så, att då hon såg Adam gå och ställa med djuren och sysselsätta sig med plockandet av tillåten frukt, kom den onda tanken upp i henne: »Adam knogar och ger mig medKVINNOLYNNEN.

371

av sitt, jag orkar inte så mycket som han och räcker inte så högt, då vi plocka frukt. Ibland är han mycket vänlig

och ivrig efter mitt sällskap. Jag vill då säga: Ge mig först de största persikorna — de som nu kosta 12 francs stycket på Maxims och i Café de Paris — så skall jag riktigt tycka om dig.»

Och Evas list har spritt sig överallt men kanske mest i Paris. Och mannen blev ledsen över att det han ville ha blev så dyrt och hittade stolt och förargad på ordet: »Det är en avgrund mellan den som använder och den som låter sig användas.» Men kvinnan sade: »Vad du gör, så blir det alltid mitt fel!»

Den tomhet, som kommer efter kärlekens fullhet och yrsel, känslan må ha varit aldrig så äkta på båda sidor, den vill mannen lägga kvinnan till last, och den störste tyske författaren säger: »Die Frauen sind silberne Schalen, in die wir goldene Äpfel legen», en tanke, som den franske skalden Louis Bouilhet uttrycker med formfulländad intensitet:

»Tu n'as jamais été dans tes jours les plus rares Qu'un banal instrument sous mon archet vainqueur, Et comme un air qui sonne au bois creux des guitares J'ai fait chariter mon réve au vide de ton cceur.»

Så blir också hos fransmännen kärleksduetten lika mycket en kärleksduell, omväxlande med famntag och förebråelser och lovsånger som till jungfru Maria: Kvinnan är en hortns deliciamm och tnrris eburnea, men i nästa ögonblick

»Enfant malade et treize fois impure».

Jag läste en gång i ett förord till en botanik: Vi hoppas att hos allmänheten om blommorna få höra mera intressanta och djupgående frågor än »är hon vacker och luktar hon gott?» Det må vara, att fransyskorna själva äro så ytliga, att de dela den av den svenske skalden Stangenberg skildrade cyniskt maskulina synpunkt, då han med suverän manlig förhävelse skriver om »de florslätta don, som gå under namn av damkonfektion», och menar, att finns blott dessaLa femme nu monde. Madame Gautread. Målning av J. Sargent.

Med ädel hållning, värdig som en drottning, statuarisk i sin välsittande klänning, som fasthålles över de elfenbensvita axlarna av två diamantkedjor, inväntar den sällsynt sköna fransyskan gästernas hyllning. Och den låter inte vänta länge på sig.Fransk bondkvinna med sitt barn. Teckning av J.-F. Millet.

Moderligheten är en allmäntmänsklig dygd, men den är också typiskt fransk. Innerligare och skönare än av Millet har den sällan skildrats i konsten.374

kvinnolynnen.

»och i den innanmätet mulligt och mjällt, så kan själn gärna vara utan ringaste risk eller fara»,

och de undra, om, eller rättare de vilja få höra, att de äro vackra och välklädda.

Det finnes många dylika allmänna sanningar, som ej äro så vidare sanna. Men fransyskorna äro verkligen vackra och dessutom de bäst klädda kvinnor i världen. Vad betyder det? Jo, att av de tjugu millionerna ett par tusendelar äro vackra. Och bland de övriga ser visserligen flertalet ingenting ut, men av dessa har dock ett större antal än på andra ställen hållning och, då det gäller anletsdragen, en riktning åt rätt håll, tack vare den latinska ansiktsovalen. Och slutligen vad dräkten beträffar ha de en händighet och en smak och ett så levande enormt intresse, en så uppriktig känsla av att verkligen vilja offra något i obehag och penningutgifter för att få en ännu vackrare hatt och elegantare klänning, att resultatet måste bli bättre än på andra ställen. I synnerhet som underklassens kvinnor ha den fina smaken och takten att kläda sig i svart eller mörkblått och ytterst enkelt, blir därför totalintrycket på en fransk gata i toaletthänseende nästan så bra, som det är möjligt i denna ofullkomliga värld.

Att Frankrike är arbetets och sparsamhetens land kan ej nog ofta framhållas, och att det är det stora bondlandet samt att den talrika borgarklassen är i vissa avseenden borgerligare och mera traditionsbunden än annorstädes, det bör ej heller förgätas. Men i alla fall är, som förut påpekats, dame7i resultatet av det franska riddarväsendet och, sedan utbildad vid Frans I:s, Ludvig XIV:s och Ludvig XV:s hov, i egentlig mening en fransk eller kanske ännu hellre en burgundisk-fransk skapelse. Vid de italienska småhoven under renässansen utvecklade sig naturligtvis också ett liknande damideal, men det franska blev redan under 1600-talet det europeiskt tongivande,

är det väl ännu i den latinska och den slaviska världen samt till en viss grad i Tyskland. Ja man kan till och med säga att, om också det anglo-ameri-kanska lady-idealet i några nyanser skiljer sig från »/«femnte dukvinnolynnen.

375

niondeså är dock den franska damen i dräkt och sätt att uppträda ledstjärnan för hela den vita rasens kvinnor.

Den orientaliska tjusar genom ödmjukhetens rörande skönhet, det germanska husmoderidealet inger aktning genom dygd och duglighet, den romansk-galliska damen behandlas som en furstlig-person, männen resa sig upp för henne, bugande, säga blott angenäma saker, småle diskret hänförda av hennes små inlägg, hedras genom att få kyssa på hand. Liksom naiva personer tro, att kammarherrar och ceremonimästare äro förargade över att behöva stå i så gott som beständig giv-akt för de höga personerna, så tro somliga, att kavaljererna tröttas och tråkas ut av den ständiga uppvaktningen för damen. De känna sig i stället tillfredsställda. Det finnes visserligen sädana herrar, som bli litet trötta, men de flesta känna sig hedrade. Hela denna hovdisciplin verkar lyftande som en sorts kult, och dä den gäller damuppvaktningar, tänka kavaljererna med skäl, att ett vänligt, mycket vänligt: »Du gode och trogne tjänare, gäck in i din härskarinnas salighet!» i lyckligaste fall kan bli resultatet. I förgårdarna få dessa kavaljerer emellertid alltid dväljas, och det är vackert så.

Det brukar anses, att den japanska teceremonien, ett system av eleganta kulthandlingar, behagfullt utförda som en hyllning åt angenäm samvaro, har mäktigt verkat till det japanska sällskapslivets förfining. Hur välgörande bör ej den fransk-europe-iska damkulten ha verkat på de rustika manliga individer, slagskämpar och åkerbrukare med fina namn, som sedan 800-, 900- och 1000-talet förädlas av densamma. Det blev »rena händer och kammat hår», den råa tonen fick stämmas ned, ryggarna krökas och tungorna framstamma först otympliga, så bättre och bättre artigheter och tala sirligen i »frustugan». En oerhörd rikedom, en samvaro med större spänning och ny skönhet hade sällskapligheten fått, då damerna kommo med.

Under den tidigare medeltiden ville man i Italien ej alldeles släppa bönerna till gudinnan Venus. Hon kristnades till och med nödtorfteligen och kallades Santa Venere. En dylik sammansmältning av hednisk och kristen fullkomlighet diktade man in376

kvinnolynnen.

i damen, som pä sin litet svindlande höga fotställning kanske dock ej var alldeles ouppnåelig.

Tar man kvinnofrågan från satrapisk njutningssynpunkt, vilket är mycket orätt, en synpunkt som dock av mången och även sådana, som ej av försynen fått satraps heder och värdighet, an-lägges, så torde det vara roligare för en Ludvig XIV att på sina hovtillställningar få göra närmare bekantskap med damer med och utan samvetskval — en de la Valliére, en de Montespan — än att, såsom den persiske storkonungen, nödgas välja mellan det hundratal andtrutna och bävande magdanserskor, som på en gång föllo på sina ansikten för honom.

En samtida berättar, att Ludvig XIV, världens mest högdragne monark, alltid lyfte på hatten för kvinnor, från den hyllande hälsningen på den höga hertiginnan till det nästan omärkbara men dock faktiska höjandet av huvudbonaden, då han mötte någon liten subrett.

Det finnes många sorters kvinnor i Frankrike, från bondhustrun i träskor, flitigt plockande sina betor på åkern, borgarhustrun i sin svarta klänning, lutande sin yppiga barm mot pulpeten och med klara bruna ögon letande i den lilla affärens räkenskapsbok, till värdinnan i salongen, den älskvärda, eleganta och intelligenta medelpunkten, själv en fest för gästernas ögon; alla deltaga ock på rätta sättet till det allmännas båtnad, alla göra livsbilden färgrikare och vackrare, alla sorter om också

ej alla individer förtjäna »le grand coup de chapeau

» *

*

Lady är väl det första ord, som kommer en pä tungan, då fråga är om engelskan. Det är då mindre den urgamla anglosaxiska betydelsen av ordet, brödknåderska; de flesta ladies ha sluppit ifrån brödbakandet, liksom den kinesiska överklasshustrun — de kinesiska skrivtecknen för hustru betyda kvinna och borste — lagt borsten åsido.

Engelskan är som engelsmannen ett resultat av en folkblandning, där på keltisk grund, ur vilken fantasi, sensualism och religiös extas frambryta som lavaströmmar, ett germanskt-kvinnolynnen.

377

Engelska unga damer. The Misses Hunter. Målning av J. SargENT.

Som en knippa stora blommor, friska och doftande, sitta de eleganta unga engelskorna på Sargents tavla. En liten bortskämd hund ligger nonchalant utsträckt på sidenklänningen. Dylika små vovvar ingå nästan i engelskornas koketteri. Hedrade med hundratals smeknamn förekomma de ute och inne, på tavlor och i teaterpjäser, så att de lätt skulle kunna bli högfärdiga och för resten kanske också äro det.

anglosaxiskt samhälle med pliktkänsla, hemkänsla, aktning för kvinnan och sinne för frihet vilar. Det hela har dock fått en stark färg av romanska folk- och språkelement, vilka kommo in med de latiniserade normanderna. Under 15-, 16-, 17- och 1800-talen utvecklades i England i den rika och stolta aristokratien un-378

kvinnolynnen.

der inflytande av hovkulturen ett världsdamväsen, där den ocksä i Frankrike befintliga motsättningen mellan sträng och djup religiositet och ovanligt starkt betonad världslighet blev ännu skarpare. En tvekamp mellan det puritanska med sitt hårda och lagiska renhetskrav och någon sorts desperat stuartsk njutningslystnad utmärkte under århundraden engelska överklasskvinnor. Skulle man försöka karakterisera nyansskillnaden mellan ladyn och la fermne du nionde, kan man säga, att lady-idealet är mera etiskt. Då ladyn badar, ligger det något av tanken »vit och ren som en lilja skall ladyn vara till kropp och själ» över förrättningen. Hos la femine du nionde finnes det vid liknande tillfälle, dä hon ser sig i spegeln, något av »nog kan jag förstå mina beundrares iver». Det är med mera lätthet la femme du nionde följer alla tvagningar och regler för matens förtärande; ladyn anser föreskrifterna om hur hon skall bita i tekakan, hur gaffeln skall hållas, hur man skall kliva upp på ekipagefotsteget eller gå i trappor för en direkt fortsättning av tio Guds bud. Emellertid verka engelska damer och även engelska gentlemen alldeles särskilt väluppfostrade, och det är en bra angenäm egenskap.

Ännu mer än i Frankrike blicka engelska män och kvinnor uppåt. De ha en sorts religiös beundran för ladyn. »/ want to be a lady» var omkvädet i en operettvisa, som ringer i mina öron, och nästan i varje engelsk teaterpjäs finnes en allusion på detta icke egentligen avundsjuka men alltid hänförda och övertygade, nästan andaktsfulla sätt att se på den finaste damtypen. Engelskan är särskilt i de högre samhällslagren mycket vacker. Den rena hyn, det särskilt välskötta håret, en blandning av frimodighet och en stark lust att behaga männen utmärker henne. En sällsynt kroppslig förfining går väl samman med en viss kraft och säkerhet, som det aktiva och ihärdiga sportandet medfört. Då hon är som bäst, har hon både den eleganta fransyska damens förtjänster och dessutom något av nordisk friskhet. Men så gott som alltid blir det världsliga, det konventionella väl starkt.

England är motsatsernas land. Både anständigheten och prostitutionen äro betydligt större och mera energiska än pä andrakvinnolynnen.

379

»Englishwomen.»

Efter fotografi.

Trots alla halvgamla engelskors fasa för uppgivande av födelseåret kunna engelska damer i allmänhet åldras med mera trevnad och lugn än i de latinska länderna, där man krampaktigt strider mot åren. Mrs. Robert Flick, den stående, och Miss Lallah Bird, medlem av den prerafaelitiska kretsen, se ut som ytterst behagliga,

förtroendeingivande gummor.

ställen, och de giftsår, givna av kvinnan, vilka i fredstid fräta på den engelska hären, äro procentuellt flera än i andra arméer. En engelsk dam besåg ett litet barnhem i Sverige. »Vilka396

äro dessa barn?» frågade hon sin svenska följeslagerska. »De äro födda utom äktenskapet», svarade svenskan. »Sädana ha vi ej i England», invände engelskan självmedvetet.

A andra sidan finns det väl fa, som taga i så tappert, klokt och självuppoffrande som en engelska, vilken kämpar mot nöd och smuts.

Engelska kvinnosaks-kvinnor ha en troligen direkt frän det puritanska lynnet stammande självgodhet av grotesk verkan. De ha ofta en sådan antipati mot det sexuella även i dettas mest till -låtliga och samhälleliga former, att de skulle likna nunnor, d. v. s. såvida de hade dessas ödmjukhet. Kipling skildrar i »From the other side» i ett brev från en hindu i London till hans furste i Indien, hur detta tar sig ut för orientaliska ögon. »Jag var i ett middagssällskap. En högröstad kvinna talade med mig i männens närvaro om våra kvinnor. Hennes okunnighet gjorde varje ord till en förolämpning. Jag höll mig tyst, till dess hon började tala om en ny lag rörande uppsikten över alla, som vistas bakom förhänget. Då sade jag: 'Olyckliga kvinna. Har du någonsin känt liv röra sig under ditt hjärta eller lagt en son vid ditt bröst?' Hon svarade häftigt med en vild blick: 'Nej, jag är en fri kvinna och ingen barnpiga.' Dä tillade jag milt: 'Må Gud vara barmhärtig mot dig, min syster, ty du bär hårdare band än någon slav, och den rikare hälften av jordlivet är fördold för dig. De första tio åren av en mans liv tillhöra hans moder och från skymningen till gryningen kan hustrun befalla över sin man.'»

Engelskan är en ovanligt god hustru.

Den kvinnliga agressiviteten börjar väster 0111 Kanalen och omfattar hela det anglo-amerikanska kulturområdet. »Den undre världens» kvinnor i England gå bröstgänges tillväga, gripa männen i armen och använda en ton, som vore omöjlig öster om Dover, och även bland kvinnor, som respekteras och ha aktning för sig själva anse ett flertal, att mannen med milt våld bör skuffas in i äktenskapet, d. v. s. de flirta, till dess de själva bli komprometterade, vädja sedan till mannens hederskänsla och hota ibland att i nödfall publicera de kärleksbrev han skickat.Engf.lsk ung flicka.

Efter fotografi.

Miss Mabel Damant, dotter till inspektören på Moat Farm, Theberton Grange, Suffolk. En liten glad och frimodig engelsk flicka av rätta sorten. Skulle hon ej passa till hjältinna i en av de goda engelska flickböckerna och där visa sig rådig och tapper med hjärtat på rätta stället?382

De tyckas därigenom varken förlora aktningen för sig själva eller andras anseende för gott uppförande eller ens kvinnlighet. Flirten är en sorts torrt koketterande, drivet som sport. Den är engelsk som golf och cricket och kan som dessa spel också förekomma på kontinenten. En filosofisk fransman har kallat flirten »le libertinage des gens, qui croient se respectev».

Emellertid leder flirten ofta till äktenskap, och då är engelskan mycket till sin fördel. Överklasskvinnorna sköta sina hem efter ärevördiga och fasta regler, och engelskan går mera upp i mannen än i barnen, lämna de senare hellre än andra nationers kvinnor och följer, om mannen önskar det, gärna med honom på långa eller farliga resor. Både gifta och ogifta engelska damer ha en stor förmåga att arrangera hemtrevligt och skaffa sig ofta för ringa medel ett »cosy corner», där de kunna dricka te. Detta tedrickande omfattas med en sorts hänförelse, i vilken ingår dels en känsla av gott societetssamvete — det är korrekt att dricka te vid 5-tiden på eftermiddagen och att till detsamma äta vissa sorters kakor och bröd: currant-cakes, mnffins and toast —, dels en känsla av värme och hemtrevnad — man samlas vid brasan och tebordet i den kalla salongen, och tungorna komma i gång. Jag skulle nästan vilja hålla före, att ogifta damer och även rätt gamla sådana ha det trevligare och känna sig

mera säkra i England än på andra ställen. Detta förklarar också samma kategoriers instinktiva sympati för det engelska-

Trots all seg engelsk tradition har uppfattningen av det passande i England varit utsatt för häftiga omkastningar. Den puritanska Cromwell-tiden med våldsåtgärder mot de oskyldigaste nöjen efterföljdes av Karl Il-tiden, och Georg IV-tiden med sin liderliga sällskapston avbröts av den viktorianska perioden med dess pryderi. Månne ej pendeln nu svänger åt andra hållet och att det lättas ganska betydligt på konvenansen. Emellertid är det av intresse att hos den skarpsinnige franske iakttagaren Stendhal se, hur han vid övergången från 1700-talet till 1800-talet beskriver engelskan. Anknytande vid de Shakespeares-typer, som just då hade fatt ny aktualitet på scenen, »den milda Imogene» och »den ömma Ofelia», säger han, att många modellerkvinnolynnen.

till dessa nu leva i England. »Men dessa förebilder äro långt ifrån omgivna av den höga vördnad, som enhälligt ägnas 'la vcritable anglaise accomplie'», och han påstår, att denna socialt fulländade kvinna »är avsedd att fullt uppfylla alla konvenansregler och att giva sin make den mest sjukliga aristokratiska högfärds njutningar och en lycka, vari man kan förgås av tråkighet.»

Säkert har engelskan i allmänhet mera vilja än intelligens. Hon har en mycket stark pliktkänsla. Den bildade engelska unga flickans charm ligger bland annat i en verklig naivitet. Det är endast på societetsområdet som hon ej är naiv, och en verklig lord och en »lord by courtesy» blandar hon inte ihop. Hon .är tvärsäker som en norska, ehuru ej hälften så kunnig. Hon listar ej så lätt ut olämpliga hemligheter utan behåller i allmänhet längre än flickorna på kontinenten och i synnerhet längre än de mest jamande oskuldsfulla franska unga flickor en icke spelad ovetenhet. Det är ej bara de fjolliga, affekterade, flirtande flickorna, vilka bli oerhört rikt gifta och få komma till ett riktigt förnämt slott, såsom det beskrives i Mrs. Hungerfords typiska missroman Molly Bawn, som äro förebilder i den engelska medelklassen. Minst lika ofta är det den lilla tappra, sanningskära ensamstående och viljestarka unga flickan, som är engelskt flickideal, och det är sannerligen icke något dåligt betyg för den engelska kvinnotypen.

Liksom det finnes insulära fördomar, så finnes det också kontinentala. En av dessa senare är, att engelskorna, resp. engelsmännen äro taktlösa och svåra att bli bekanta med. Motsatsen är emellertid regel. I taktfullhet torde den engelska

o o

rasen vara lik ostasiaterna, d. v. s. överträffa alla andra européer, och vad beträffar lättheten att bli bekant, vilket väl betyder, att »om ömsesidigt tycke uppstår», man bjuder den likatänkande av ungefär samma sociala ställning hem till sig först på te, så på middag, så att bo i ett gästrum, om förhållandena äro sådana, och slutligen att, om starkare vänskap uppkommer, man deltager i vännens öden, påminner sig honom vid nyår och ofta dessemellan skickar honom tidnings- och tidskriftsnummer, ändrar sin resplan för att få råka honom eller henne samt ofta skriver. I detta fall är engelskan idealisk, och har hon icke, och det

gäller många av de finaste, lärt sig sä mycket ur böcker, så har hon i stället inhämtat så mycket mera ur livet och kan, som nyss nämndes, gripa in, offra pengar, tid och arbete, allt detta i kanske något högre grad än andra nationers kvinnor.

Engelskan är således vänfast och mycket brevskrivande. I bägge dessa fall torde hon ligga mycket över svenskan, men den senare är lyckligtvis ej så ymnigt och allmänt romanförfattande som sin brittiska syster.

Hur ser hon ut? Mager, med platta bröst, smal tandgård, utstående tänder samt rödhårig, påstå fransmännen, och hon är en så komplex företeelse, att denna dom innehåller mycken sanning. Den gäller åtskilliga hundratusental.

För min del har jag aldrig sett en så stor mängd verkliga skönheter som i Hyde Park och på Londons teatrar på bägge sidor om rampen. Nästan ännu mera häpnadsväckande är den mängd av mörka, bleka, vackra kvinnor av

keltisk typ på sådana platser, där fula flickor icke passa. På kaféuppasserskor och statister har man ju överallt en viss pretention, men i England räcka de vackra flickorna' till så bra, att hotelluppasserskor och bodflickor oftare än på andra ställen äro vackra. Irländskan lär vara underskön, lidelsefull, intelligent, poetisk och mycket kvick. Då jag ej är tillräckligt hemma i engelska språket för att höra den irländska brytningen, har jag troligen tagit flera irländskor för engelskor.

* * *

Den som är likast engelskan är amerikanskan. Detta faktum tyckes endast förnekas i England och i U. S. A. Amerikanskan förhåller sig till engelskan som norskan till svenskan, ehuru den solida och fruktbara bondgrund, som är norsk, saknas i Amerika. Mest likt England är naturligtvis New England. Här och i Pennsylvanien lever kvar en anda eller åtminstone en doft av det stränga renhets- och rättfärdighetskrav, som vid 1600-talets mitt var »Herranom en söt lukt». Då puritanerna stodo i opposition mot det stuartska hovet, blev dess osedlighet för dem i alldeles särskild mening djävulens verk, och de synder, som den latinska ochkvinnolynnen. 385

Amerikansk ung dam. Mts. Crane. Detalj ur målning av Zorx.

Mycket av det vackraste och mest typiskt amerikanska, stort hår, klar blick och ett energiskt hakparti, finnes hos denna Chicagodam, målad av Zorn, som uppskattas av amerikanskorna och själv uppskattar dem.

slaviska världen anse särskilt poetiska och mer än ursäktliga, fingo något av i högsta grad graverande brott. Även vi skandinaver, både fromma och ofromma, taga denna art synder visserligen allvarligare än de nyssnämnda raserna, men i alla fall med en känsla av »ho som står, se till att han icke faller», under det att till och med nasarenens urskuldande ord tyckas ha fallit de

25—194403. Laurin, Folklynnen.386

kvinnolynnen.

gammaltestamentligt hårda ättlingar till »tlie pilgrim fathers» ur minnet.

Att fåtaligheten av kvinnor i Staterna till en början gav dem sällsynthetens dyrbarhet är givet, och att den kristna grundtonen i U. S. A. skulle liksom i de första kristna församlingarna och i korstågstidens Frankrike, då dambegreppet utbildade sig, ge kvinnan en gloria, är också lätt att fatta. Jämlikhetsidén pä en ny mark utan traditioner gjorde sitt till att skapa ett viljestarkt kvinnosläkte, som var utsatt för en ödmjuk kult frän männens sida, och snart började de tro sig vara något för mer. Männen voro för det första ej sä sedligt rena. De voro för det andra, då de från tidiga ungdomen knogade på sina kontor, ej så belästa och, då de oftast ej hade tid att resa utan måste inskränka sig till att skicka sina döttrar till Europa, icke så beresta. Kvinnosaken växte fram som en religiös idé med en sådans tendens till brottslighet och martyrium — den brottsliga sidan, bombattentat o. dyl., egentligen förekommande blott dä emancipationsidéerna omplanterades på engelsk botten. Kvinnorna började att betrakta sig som »vierges et martyres>, ehuru det ej var så helt med den senare hederstiteln. Genom det förakt, som amerikansk överklass hyser för aktiv politik, blev suffragett-rörelsen ej så ursinnig och giftig som hos rasfränkorna i Britan-nien, där jordmånen var ännu mera gynnsam i politiskt avseende.

Naturligtvis förändrar sig U. S. A. för varje decennium. Inflytanden från England och även starka sädana från Frankrike göra sig gällande. För något tiotal år sedan hände det i en stad i Nordostamerika att en ung flicka badade i familjens badrum. Hennes mor knackade på dörren; flickan ropade: »Stig in!> och fick av modern förebråelser för att ha släppt in henne, då hon var oklädd. Dessa minnen frän puritantiden blekna nu mer och mer, men egendomligt är det att se, hur grundtonen dock bibehållit sig lika genom tiderna. Den nyssnämnde Stendhal skrev för hundra år sedan om Nordamerika: »Ungdomen av båda könen åker under vintern, vilken liksom i Ryssland är den glada årstiden, på släde dag och natt. De göra muntra resor på 15 och 20 engelska mil utan att ha någon, som övervakarHinduisk idealtyp.

Av den samtida indiske målaren Nund Lali, Bosc I Rabindranath Tagores samling.388

KVINNOLYNNEN.

dem. Inga olägenheter uppstå härigenom.....Jag beundrar

denna lycka, men avundas den icke. Den är som hörande till någon sorts underordnade och olika varelser ..-....»

Stendhal talar också om »den fullkomliga bristen på konstnärer och skriftställare»: »Förenta statérna ha ännu ej skänkt oss en scen ur en tragedi, en tavla eller ett Washingtons liv.»

Både tavlor och Washingtonbiografier ha efter detta tillkommit i rika mängder, men tragedien låter ännu vänta på sig, och man blir nästan förbluffad över hur väl hela denna torra sida av den amerikanska anden är återgiven av den spirituelle och fule fransmannen, av vilken vår Södermark målade ett så förträffligt porträtt.

Någon har kallat det halvklot, på vilket Asien ligger, tystnadens halvklot. Nordamerika är antipoden. A ena sidan tystnad, å andra sidan prat och slammer; stillhet å den ena, varken rast eller ro å den andra.

Amerikanskorna äro anglosaxiska, visserligen uppblandade med irländska, tyska och skandinaviska element, men dock nästan uteslutande anglosaxiska. De vilja jämt vara i gång, arbeta och roa sig. Te, tennis, shopping, lunch, visiter, välgörenhet, afternoon tea på två ställen, middagsbjudning med dans, det senare pä tre ställen.

Då för ett par år sedan en mycket högboren hinduisk dam besökte Amerika, tillfrågades hon av glada och skämtsamma amerikanskor, vad hon tyckte om kvinnornas liv i Amerika. »Jag tycker bara det är så gränslöst synd om er», svarade melankoliskt den brunhyade damen från Asien.

Ja, detta är den högre överklassen, men hur är det med vanliga flickor?

Är hon vacker — fula göre sig ej besvär, och konkurrensen är hård också i detta avseende —, kan hon bli skrivmaskinsfröken, och presterar hon tillräckligt många stavelser i minuten och kan därtill snabbskrift, kan hon komma i närheten av någon av de mera framstående i affären, som hon kan flirta fast. Under det, för att ta ett exempel ur verkligheten, en trettiotvåårig löjtnant i Tokio ödmjukt frågar sin fader, om han får gå ut och promenera

en stund, snäser en sjuttonårig miss i Amerika av sin grand-pa och kallar honom i>old foob, låt vara att detta sista mest sker i Hhe far West», där kvinnorna bara hava en dryg veckas båtresa för att nå den yttersta Östern, där det kinesiska Tang-kvinnoidealet sid. 324 bör på dem verka något antikverat.

Paul Bourget säger i sin resebeskrivning över U. S. A.: »De unga flickorna ha läst alla möjliga franska författare, men det är, som om de ej begrepo dem riktigt. När troll-packan läste Fader vår, så 'gagnade det henne intet', och när amerikanskan läser Maupas-sant eller nu för tiden Anatole France, såvida man inte hunnit kabla över till henne från Frankrike, att han blivit omodern, så skadar

Gammal gumma av Sioux-stammen.

Efter fotografi.

Huruvida denna gumma, i livstiden i äktenskap förbunden med Den långsamme tjuren, fått sitt ansiktsuttrycks bitterhet på grund av hennes makes mindre fördelaktiga egenskaper, eller om hon grinar så beskt vid tanken på sitt folks små framtidsutsikter, är ej gott att veta.. Säkert är, att karaktärsfullare ansikten än de nordamerikanska indianernas får man leta efter i rasfysionomikens historia, och de tyckas egendomligt nog ha satt sin prägel på de vitas »amerikanska ansikten».

det henne inte. Hon är lyckligare än trollpackan och har alla skäl att vara glad. Ren både utan och innan, ej för mager och särdeles dyr-

bart och väl klädd, är hon regelbundet vid gott humör, eller, såsom amerikanerna säga. »brighP.

Nyligen talade jag vid en fransman, som studerat både japanskor och filologi, slagits vid Verdun och resonerat med unga amerikanskor. En ung sådan sade till honom med en viss självbelåtenhet: »Jag har läst hela Voltaire.»

»Det var mer än jag gjort», svarade litteraturprofessorn. »Är det 8o-volymsupp-lagan eller 120-volymsupplagan Ni har läst?» Det visade sig, att hon hade läst ett litet kompendium i en volym, utgiven av hennes lärare.

Amerikanskan har i sina bästa former utvecklat en av de djupaste sidorna i kvinnligheten, förmågan att hjälpa. Det praktiska och känslobetonade utvecklar sig då till en välgörande kraft av sällsynt effektivitet. Nationens optimism och energi ger den kvinnliga välgörenheten ett drag av friskhet, och det är ej för mycket att påstå, att över hela det väldiga område, där stjärnbaneret svajar, kvinnorna till ett mycket stort antal besvara den hyllning, som ägnas dem, med en speciellt amerikanskt färgad, tapper och glad hjälpsamhet.

* *

%

Över den stora könshemligheten ha i alla tider ovisa gyck-lat och vise grubblat. Homunculus-tanken — det konstgjorda barnet — har något ej bara omöjligt utan på en gång ömkligt och löjligt över sig, ty vi känna instinktivt, att allt, som skall ha verkligt liv, framtid och förökelsemöjligheter, skall springa fram ur förbindelsen mellan det manliga och det kvinnliga elementet. Långt ner i de enklaste former för organisk tillvaro, där det finns en okönslig fortplantning, lära vetenskapsmännen anse, att för att uppfriska till verklig livsduglighet ett könsligt inslag fordras. Den mest centrala, kropp och själ behärskande känslan är kärleken, vilken genom sin centralisering av hela personligheten blir det mysterium, som framkallar en ny kraft också inom det själsliga området och skänker oss den djupaste tillfredsställelse, som kan ernås, låt vara att den som allt mänskligt endast varar en tid. Människan är alltings mått, heter det, och dä mannen

Gammal amerikanska. Whistlers mor. Målning av Whistler. Musée du Luxembourg.

Mathilda Mac Neill, född i Wilmington, Massachusetts, sitter stilla och vördnadsvärd med en fläkt av gammaldags puritansk ädelhet över sig i svart klänning och vit mössa på det porträtt, som den store sonen gjort av sin moder. Kärleken och vördnaden äro två stora skönhetsskapare.

skall döma, märker han också, att han ej kan komma över sig själv utan måste betrakta allt ur manlig synpunkt. »Mamma och jag mena något så olika med en bra flicka», sade den unge sonen, som uppmanades av sin moder att gifta sig med en »bra» flicka.

»Vad vore livet utan kvinnor?» är ofta ett något lättsinnigt manligt utrop. Kort, djupt och klart har fransmannen Jouy sagt detta i orden: »Utan kvinnan vore vårt livs början utan hjälp, dess mitt utan njutning, dess slut utan tröst.»

Med andra ord, hos kvinnan får mannen eller rättare kan han få just det, som för honom är det allra dyrbaraste, och han får det under alla åldrar.

Den lägst stående neger och den mest högbildade europé glädjas i sina hjärtan, då de se sina barns moder småle åt den lille, och den sista tjänsten, den sista drycken vatten och hoptryckandet av ögonen får man väl oftast utav en kvinna.

Gräl låter i allmänhet ej vidare melodiskt, men den rysliga ka-kofoni, som upostår av könsgrälet, har något särskilt skärande och ohyggligt. Det ordet Fröding låter mannen säga till kvinnan: »Vi måste förlåta varandra», blir den djupaste lösningen. Kan man ej gå ännu längre och säga: »Det är männens fel, om kvinnan ibland är litet konstig», ty kvinnan blir, hette det i början och det tror jag fortfarande är riktigt, som mannen vill ha henne.

Han vill, att hon skall vara jungfrulig och lidelsefull, sparsam och elegant, trogen mot honom själv och otrogen mot andra men hon bör också vara logisk eller åtminstone anse att han är det.

Utvecklingen förändrar — så småningom. De paradisfågelstjärtfjädrar, som rycktes ur de stoltserande hanarna och med vilka dessa gjort sig till för honorna, sattes sedan i huvudet på människohanar, vilka därigenom

imponerade och tjusade sina kvinnor. Det aktersta på hanfageln vajar nu i den eleganta damens huvudbonad, och ofta är bärarinnan lika oskyldigt omedveten om fjädrarnas sexuella betydelse som salig paradisfågeln. Frånsett de invändningar, som i djurskyddsvänligt syfte göras, är det hela dock en ganska lämplig förflyttning.

Naturen älskar att ombilda en sorts överskott av kraft och drift till praktfulla färger och fjädrar. Kulturen, även vår nuvarande, med sitt svarta myrmyller, vill förfriska sig i tanken på att ett visst antal varelser skola lysa upp den grå livsbilden med skönhet och färg, och danserskan i Tokio såväl som millionärskan i Chicago ge båda åt den, som har ögon att se med, en tillfredsställelse genom att vara symbolen för ett överskott.

En sida av kvinnofrågan är hoppet om att någotlitet av detta överskott och denna skönhet måtte komma på varje kvinnas lott, någon liten fjäder för att därmed glädja hennes eget och mannens hjärta.Kongonegress med sin make. Efter fotografi.

Man får väl tänka sig en lycklig svart officersfamilj. Hennes utgifter för toaletten böra ej vara oöverkomliga. Hennes dräkt är egendomlig. Om man blott fästar sig vid nedre avdelningen, påminner hon om en barfotadansös, som skaffat sig en av de nu ganska omoderna korta balettklockkjolama. Ett drag av likställighet mellan makarna är, att bägge hackat upp en del nu ärrade sår i pannan, förmodligen »för att se ut som folk».

Ny-zeeländarna — inte de nuvarande med sin kvinnliga rösträtt — utan maorimännen förklarade på grund av den relativa bristen på kött detta delikata födoämne vara tabu för kvinnor, som också lära ha fått magplågor av kombinerad samvetsbetänklighet och brist på vana, då de åto detsamma. Galanta voro inte dessa vildar. Som regel har nog åtminstone underklasskvinnan det bäst hos vildarna, som löst den ensamma flickans problem genom månggifte.

I Dahome hade till 1892 kvinnans ställning till försvarssaken fått en egendomlig lösning. Landets kärntrupper utgjordes av en kvinnlig livvakt, att amasongarde känt för stor tapperhet. Mycket är således möjligt, då det gäller olika former för kvinnlig verksamhet. Men i stort sett och då det gäller det viktigaste, blir kvinnan sig väl lyckligtvis lik genom tiderna. Mycket viktigt för hennes frihet och jämställdhet med mannen har varit kristendomens tillerkännande av ett oändlighetsvärde åt varje individ. Och att kristendomen i sin romerska och man kan till-lägga germanska form kom att bli världsreligion, och att den romerska matronan och den germanska husfrun redan på hednisk tid hade en aktad och fri ställning, gjorde även mycket, kanske det mesta.

Orimliga och hårda fordringar ha alltid ställts av den starkare mannen på den svagare kvinnan. Vilket lidande bör det ej redan ha varit att man på alla unga och medelålders kvinnor ställer pretentioner pä skönhet, som enligt sakens natur blott kan uppfyllas av ett litet fåtal. Tänk, om kvinnorna skulle komma med en motfordran på oss män och begära begåvning som ett oryggligt villkor för att vi skulle få fullt betyg!

Olika män ha olika ideal. Den spanska danserskan, smidig, lättsinnig, övermodig, eller kväkarhustrun i Philadelphia med slätt hår och en blick, ur vilken renhet och fromhet stråla. Mannen har betraktat kvinnans kropp som en delikatess men också som »den Helige Andes tempel».

Tröstarinna är kvinnans uppgift att vara, både vid vårt livs första början och vid dess slut samt bra ofta dessemellan. Det polska folket har ett kvinnligt temperament. Polacken Chopin,Morakulla med sitt barn.

Målning av ZORN. Nationalgalleriet i Budapest.

Den mest primitiva känsla och på samma gång den ädlaste, där uppoffringen kommer mest spontant, mest hänsynslöst, den känsla, som kommit alla människor med några få olyckliga undantag till godo, är moderskänslan. För kvinnan som moder känna alla män, utom de allra råaste, en instinktlik vördnad.396

vars läggning, som Weininger påpekar, har något i vackraste mening feminint, förefaller mig ha uttryckt mycket

av det ädlaste och mest medkännande i kvinnonaturen i det andra motivet av sin sorgmarsch.

Kvar står, man må vara neger eller amerikan, kines eller svensk, det urgamla ordet, att kvinnan skaptes mannen till »ena hjälp» och att båda tillsammans bilda människan.

Västerländska damer. The Misses Wertheimer. Målning av J. Sargent. Hur har det gått med de kinesiska reglerna om kvinnans tre lydnader och fyra dygder, då det gäller dessa internationella unga dameT med judisk-tysk-engelsk energi? De måtte väl ej ha förändrats till tre olydnader och fyra odygder.